

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DİYARBAKIR'IN TOPLUMSAL YAPISI VE DİYARBAKIR
HALKININ TOPLUMSAL KURUMLARA BAKIŞI**

**DOKTORA TEZİ
Bayram KAHRAMAN**

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail HİRA

ARALIK - 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

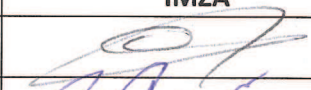
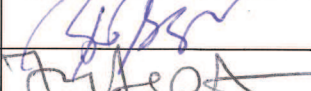
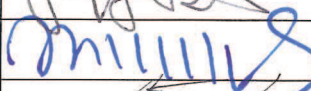
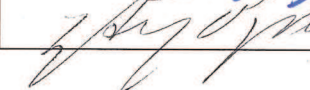

DİYARBAKIR'IN TOPLUMSAL YAPISI VE DİYARBAKIR
HALKININ TOPLUMSAL KURUMLARA BAKIŞI

DOKTORA TEZİ

Bayram KAHRAMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

"Bu tez ~~26/12/2014~~ tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. H. Musa ^(Bak) TAŞDELEN	KABUL	
Doç. Dr. Binyamin BEZCİ	KABUL	
Doç. Dr. İsmail HİDA	KABUL	
Doç. Dr. Mustafa K. ŞAH	KABUL	
Doç. Dr. Ertan ÖZENSEL	KABUL	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bayram KAHRAMAN

26.12.2014

ÖNSÖZ

Sosyolojik araştırmaların temel ilgi odağı, toplumsal yaşam eksenlidir. Sosyoloji bilimi, sosyal ve kültürel hayatta meydana gelen çeşitli sosyal olgu ve olayları, bu olayların ortaya çıkmasında etkili olan faktörleri, toplumsal değişim ve dönüşümlerin sebeplerini açıklamaya çalışır. Toplumsal hayatı oluşturan maddi ve manevi unsurlar birbirinden bağımsız olmayıp, birbirleri ile karşılıklı ilişkileri bulunmaktadır. Bu yönü ile toplumun sahip olduğu inanç ve değerler, sanat, edebiyat, musiki gibi estetik duygular aile kurumundan eğitime, ekonomik yapıdan siyasal düşünceye varıncaya kadar birçok alanda etkili olmaktadır.

Toplumla bir arada yaşamak zorunda olan bireyler, içinde yaşadıkları toplumun normlarını toplumsallaşma sürecinde öğrenirler. Toplumsal hayatı düzenleyen kuralların yokluğu, toplumda anomiye yol açar. Bu yüzden, her toplumda uyulması gerekli olduğu belirtilen birtakım kurallar vardır. Sanayi toplum yapısının yaygınlaştığı günümüzde, geleneksel toplum yapıları yerini sürekli değişim ve dönüşümün yaşandığı dinamik bir toplum yapısına bırakmıştır. Modern toplumsal yapılar, beraberinde birçok yeni problemlerin de yaşanmasına sebep olmuştur. Günümüzde bir öncekinden birçok yönden farklı olan ve de sürekli değişime uğrayan toplum yapılarını açıklayıp analiz edebilecek yeni yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kadim bir şehir olan Diyarbakır son dönemlerde ülke gündeminde sıklıkla etnik kimlik, terör-şiddet, göç, fail-i meçhul cinayetler gibi olumsuz olaylarla anılmaktadır. Geçmişte birçok medeniyetin merkezi olan, farklı kimliklerin uzun yıllar bir arada yaşama tecrübesine ev sahipliği yapan bu kentin, son 30 yıldır niçin bu kadar sosyal problemlerle gündeme geldiği, toplumsal yapı bakımından bu süreçte aile ve nüfus yapısı, siyasi ve dini düşünce bakımdan nasıl bir değişime uğradığı, temel kurumsal yapılara yönelik halkın algı ve tutumlarının nasıl olduğu ile ilgili çalışma yapılmasının gerekli olduğuna kanaat getirilmiştir. Çalışmamızda, Diyarbakır'ın toplumsal yapısını ve 18 yaş üzeri bireylerin aile, din, siyaset ve ekonomiye ilişkin algı ve tutumları araştırılarak, ülke ve bölge çapında yapılan çalışmalarda elde edilen bulgularla benzerlik veya farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini esirgemeyen danışmanım değerli hocam Doç. Dr. İsmail HİRA'ya öncelikle teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın uygulama ve teorik kısmında yönlendirmeleriyle yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN, Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN'a ve Doç. Dr. Mustafa Kemal ŐAN'a, dostluğunu ve arkadaşlığını esirgemeyen, hakkını ödeyemeyeceğim değerli arkadaşım Öğr. Gör. Tolga USLU'ya, huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan İSAM görevlilerine, bana her konuda yardımcı olan dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak çalışma boyunca yer yer ihmal ettiğim, tahammül ve anlayışını benden esirgemeyen eşime, kızlarıma ve oğluma teşekkür ederim.

Bayram KAHRAMAN

26.12.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.2. Toplumsal Yapı Kavramı	7
1.2.1. Yapı	8
1.2.2. Toplumsal Yapı	14
1.2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşımına Göre Toplumsal Yapı	17
1.2.2.2. Marksist (Çatışmacı) Kurama göre Toplumsal Yapı	20
1.2.2.3. Döngüsel Kurama Göre Toplumsal Yapı	22
1.2.2.4. Organizmacı Yaklaşımına Göre Toplumsal Yapı	23
1.2.3. Toplumsal Yapıyı Oluşturan Unsurlar	25
1.2.3.1. Fiziki Yapı	29
1.2.3.2. Nüfus	31
1.2.3.3. Aile	35
1.2.3.4. Ekonomi	41
1.2.3.5. Siyaset	43
1.2.3.6. Din	46
1.2.3.7. Toplumsal Yapının Unsuru Olarak Değerler	47
BÖLÜM 2: METODOLOJİ	66
2.1. Araştırmanın Modeli	66
2.2. Evren ve Örneklem	67
2.3. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi	71
2.4. Tezin Sınırlılıkları	77
2.5. Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemleri	77

BÖLÜM 3: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	79
3.1. Nüfus Yapısı ve Niteliği.....	79
3.2. Aile Yapısı ve Aile Kurumuna İlişkin Bulgular	91
3.3. Ekonomik Yapı ve Ekonomi Kurumuna İlişkin Bulgular	120
3.4. Siyasi Yapı ve Siyaset Kurumuna İlişkin Bulgular.....	127
3.5. Dini Yapı ve Din Kurumuna İlişkin Bulgular.....	173
SONUÇ.....	186
KAYNAKÇA	200
ÖZGEÇMİŞ.....	209

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
DP	: Demokrat Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HÜDAPAR	: Hür Dava Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
vd	: ve diğerleri
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1	: Diyarbakır'ın 1985-2013 yıllarına ait göç bilgileri.....	33
Tablo 2	: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Merkez İlçe Belediyelerinin Nüfusları	34
Tablo 3	: Diyarbakır'ın yaş gruplarına göre nüfusu 2009 (Kaynak: TÜİK, 2014) ..	34
Tablo 4	: 2001-2013 Yılları Arasında Türkiye'de Evlilik ve Boşanma Oranları	38
Tablo 5	: Diyarbakır ve çevre illerdeki ortalama çocuk sayısı.....	40
Tablo 6	: Göçe neden olan faktörler.....	41
Tablo 7	: 1989-2014 arası Diyarbakır yerel ve genel seçim sonuçları	45
Tablo 8	: Bazı evren büyüklüklerine göre örneklem büyüklükleri	68
Tablo 9	: Yaş gruplarına göre oranlı örneklem seçimi.....	69
Tablo 10	: Demografik göstergeler	70
Tablo 11	: Cinsiyet ile öğrenim düzeyi arasındaki ilişki.....	80
Tablo 12	: Diyarbakır ili 2009 yılı cinsiyete göre eğitim düzeylerin(15 yaş ve üzeri)	80
Tablo 13	: Kız-erkek çocukların eğitim düzeyleri ne olmalı.....	81
Tablo 14	: Bağımsız değişkenlere göre kız çocukların eğitim düzeyleri ne olmalı	81
Tablo 15	: Bağımsız değişkenlere göre üniversite eğitiminin kız-erkek çocuklar için önemi	84
Tablo 16	: Ana dil ve aile bireyleriyle konuşulan dil.....	86
Tablo 17	: Sağlık ve ruhsal durum	87
Tablo 18	: Gelir düzeyine göre ruhsal ve sağlık durumu	88
Tablo 19	: Göçe ilişkin veriler.....	89
Tablo 20	: Ailenin önemi.....	91
Tablo 21	: Evlilik ile ilgili göstergeler	93
Tablo 22	: Bağımsız değişkenlere göre evlilik yaşı	95
Tablo 23	: Ailelerin günümüzde yaşadıkları en önemli sorun ve sorunun çözümünde başvurulacak kişi(ler).....	96
Tablo 24	: Bağımsız değişkenlere göre ailelerin yaşadığı en önemli sorun.....	97
Tablo 25	: Bağımsız değişkenlere göre aile ilgili sorun olduğunda yardım alınan kimse.....	99
Tablo 26	: Kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar	101
Tablo 27	: Cinsiyete göre kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar.....	105
Tablo 28	: Yaş gruplarına göre kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar	108
Tablo 29	: Eğitim düzeyine göre kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar....	110
Tablo 30	: Gelire göre kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar	111
Tablo 31	: Çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler (En Önemli 3 Tercih)	112
Tablo 32	: Bağımsız değişkenlere göre çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler	113
Tablo 33	: Bir kadında bulunması gereken nitelikler	114
Tablo 34	: Cinsiyete göre kadında bulunması gereken nitelikler	115
Tablo 35	: Eğitim düzeyine göre kadında bulunması gereken nitelikler.....	116
Tablo 36	: Gelir seviyesine göre kadında bulunması gereken nitelikler	116
Tablo 37	: Namus Algısı	117
Tablo 38	: Cinsiyete göre namus algısı	118
Tablo 39	: Yaş gruplarına göre namus algısı.....	119
Tablo 40	: Eğitim düzeyine göre namus algısı	119
Tablo 41	: Hanenin maddi durumunu tatminkâr bulup-bulmama.....	120

Tablo 42	: Bağımsız değişkenlere göre hanenin maddi durumunu tatminkâr bulup-bulmama	121
Tablo 43	: Sanayi ve iş dünyasının nasıl yönetilmesi gerektiği	122
Tablo 44	: Eğitim düzeyine göre sanayi ve iş dünyasının nasıl yönetilmesi gerektiği	123
Tablo 45	: Ücretlerin dağıtımındaki kriter	123
Tablo 46	: Bağımsız değişkenlere göre gelirlerin dağılımı	125
Tablo 47	: İş yerlerinin mülkiyeti ve kişilerin geçiminin sorumluluğu.....	126
Tablo 48	: Gelire göre iş yerlerinin mülkiyeti ve kişilerin geçiminin sorumluluğu..	127
Tablo 49	: Siyasete ilgi duyma ve toplumun değişimi ile ilgili görüş.....	128
Tablo 50	: Bağımsız değişkenlere göre siyasete ilgi	129
Tablo 51	: Bağımsız değişkenlere göre toplumun değişiminin nasıl olması gerektiği	130
Tablo 52	: Kendini solda veya sağda tanımlama.....	130
Tablo 53	: Bağımsız değişkenlere göre “sağ”-“sol”a yakınlık.....	131
Tablo 54	: Farklı gruplarla komşuluk.....	133
Tablo 55	: Cinsiyete göre çeşitli gruplarla komşuluk isteği.....	134
Tablo 56	: Yaş gruplarına göre çeşitli gruplarla komşuluk isteği	135
Tablo 57	: Eğitim düzeyine göre çeşitli gruplarla komşuluk	135
Tablo 58	: Gelir düzeyine göre çeşitli gruplarla komşuluk isteği	136
Tablo 59	: Çocuğunun farklı gruplarla evlenmesi.....	137
Tablo 60	: Cinsiyete göre çocukların farklı gruplarla evliliği	138
Tablo 61	: Yaş gruplarına göre çocukların farklı gruplarla evliliği	139
Tablo 62	: Eğitim düzeyine göre çocukların farklı gruplarla evliliği.....	140
Tablo 63	: Sivil toplum kuruluşlarına üyelik.....	141
Tablo 64	: Siyasi gruplara yakınlık	142
Tablo 65	: Bağımsız değişkenlere göre siyasi gruplara yakınlık.....	143
Tablo 66	: Türkiye'nin en önemli sorunu.....	144
Tablo 67	: Siyasi eylemlere katılım.....	146
Tablo 68	: Cinsiyete göre siyasi eylemlere katılım	146
Tablo 69	: Yaş gruplarına göre siyasi eylemlere katılım.....	147
Tablo 70	: Eğitim düzeyine göre siyasi eyleme katılım	148
Tablo 71	: Gelir düzeyine göre siyasi eylemlere katılım.....	148
Tablo 72	: Diyarbakır'ın en önemli problemi	149
Tablo 73	: Kurumlara güven düzeyi.....	152
Tablo 74	: Cinsiyete göre çeşitli kurumlara güven düzeyi.....	153
Tablo 75	: Yaş gruplarına göre kurum ve kuruluşlara güven.....	154
Tablo 76	: Eğitim düzeyine göre kurum ve kuruluşlara güven	156
Tablo 77	: Gelir düzeyine göre kurum ve kuruluşlara güven.....	158
Tablo 78	: Ülke yönetiminde siyasal sistemleri tercih ve demokrasiye ilişkin yaklaşımlar	159
Tablo 79	: Eğitim seviyesine göre ülke yönetiminde siyasal sistemleri tercih	160
Tablo 80	: Gelir düzeyine göre ülke yönetiminde siyasal sistemleri tercih	161
Tablo 81	: Genel seçimde oy verilecek parti, 2.parti ve hiç oy verilemeyecek parti	161
Tablo 82	: Bağımsız değişkenlere göre oy verilecek parti	162
Tablo 83	: Aidiyet duygusu	164
Tablo 84	: Ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvuru.....	164

Tablo 85	: Eğitim düzeyine göre ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvuru	166
Tablo 86	: Kendini güvende hissetme, ifade hürriyeti ve ayrımcılık	167
Tablo 87	: Kamu görevlilerinin niteliği	169
Tablo 88	: Eğitim düzeyine göre kamu görevlilerinin niteliği	169
Tablo 89	: Kendini tanımlama	170
Tablo 90	: Bağımsız değişkenlere göre kendini tanımlama	172
Tablo 91	: Dine ve Mezhebe Mensubiyet	173
Tablo 92	: Tarikatlara veya cemaatlere mensubiyet	174
Tablo 93	: Cinsiyete göre dini cemaat ve tarikatlara bağlılık	175
Tablo 94	: Dini pratikleri uygulama	175
Tablo 95	: Cinsiyete göre dini pratikleri uygulama	177
Tablo 96	: Yaş gruplarına göre dini pratikleri uygulama	178
Tablo 97	: Eğitim düzeyine göre dini pratikleri uygulama	180
Tablo 98	: Gelir düzeyine göre dini pratikleri uygulama	181
Tablo 99	: İbadet yapıp-yapılmadığına bakmaksızın kişinin kendisini dindarlık açısından değerlendirmesi	182
Tablo 100	: Bağımsız değişkenlere göre kişinin kendisini dindarlık açısından değerlendirmesi	183
Tablo 101	: İnanç esaslarına iman	184
Tablo 102	: Eğitim düzeyine göre inanç esaslarına inanma	185

Tezin Başlığı: Diyarbakır'ın Toplumsal Yapısı ve Diyarbakır Halkının Toplumsal Kurumlara Bakışı	
Tezin Yazarı: Bayram KAHRAMAN Danışman: Doç. Dr. İsmail HİRA	
Kabul Tarihi: 26 Aralık 2014	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 209 (tez)
Anabilimdalı: Sosyoloji	Bilimdalı: Sosyoloji
<p>Toplumsal yapının ana bileşeni olarak toplumsal kurumlar, sosyolojinin başat çalışma alanlarından. Hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı Türkiye'de toplumsal kurumlar geçmişten tevarüs ettiği değerleri bünyelerinde barındırmaya devam ederken bir yandan da yoğun bir şekilde modern değerlerin istilasına maruz kalmaktadırlar. Çalışmamızda, Türkiye'deki bu genel yapı özellikleriyle birlikte göç, terör, şiddet, işsizlik, eğitimsizlik, yoksulluk gibi sosyal olaylardan etkilenen Diyarbakır halkının aile, ekonomi, siyaset ve din kurumlarına ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.</p> <p>Bu çalışma teorik bilgilerle desteklenen betimsel nitelikli bir saha çalışmasıdır. Çalışmada öncelikle Diyarbakır'ın toplumsal yapısını tespit etmek için kaynak taraması yapılarak; toplumsal yapının unsurları ve bunların Diyarbakır'daki görünüşleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu teorik arka planla desteklenen çalışmada, Diyarbakır'ın Kayapınar, Bağlar, Yenişehir, Sur, Ergani, Eğil ve Çermik ilçe merkezlerinde yaşayan, tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilen 18 yaş ve üstü 460 bireye anket uygulanmıştır. Çalışmanın güven aralığı %95, hata payı %4,57'dur. Elde edilen veriler, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir bağımsız değişkenlerine göre SPSS istatistik programıyla analiz edilerek yorumlanmıştır.</p> <p>Araştırmamızda Diyarbakır halkının aile kurumuna ilişkin tutumlarında, yaş düştükçe, eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe diğer gruplara nazaran daha liberal ve modern değerlere, yaş ilerledikçe, eğitim ve gelir seviyesi düştükçe, muhafazakâr ve geleneksel değerlere vurgunun arttığı bulunmuştur. Diyarbakır halkının ekonomi ve siyaset kurumuna ilişkin verilerinin analiz edildiğinde; gençlerin, eğitim düzeyi yüksek olanların hem ekonomi hem de siyasete ilişkin tutumlarında daha fazla oranda sol, sosyalist ve etnik kimliğe; orta yaş ve üzerindekiyle, eğitim ve gelir düzeyi düşük olanların ise muhafazakâr ve dini kimliklere vurgu yaptıkları görülmüştür. Din kurumuna ilişkin Diyarbakır halkının görüşlerine bakıldığında; yaş arttıkça, eğitim ve gelir düzeyi düştükçe dindarlığa ve dini değerlere vurgunun arttığı; yaş düştükçe, eğitim ve gelir seviyesi arttıkça dindarlığa vurgunun azaldığı, seküler değerlere vurgunun arttığı tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Toplumsal Yapı, Toplumsal Kurumlar, Değerler	

Title of the Thesis: The Social Structure of Diyarbakır and Diyarbakır People's Opinions about Social Institutions	
Author: Bayram KAHRAMAN	Supervisor: Assoc. Prof. İsmail HİRA
Date: 26 December 2014	Nu. of pages: viii (pre text) + 209 (main body)
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>Social institutions as the main component of the social structure are one of the principal field of sociology. While social institutions contain the values inherited from the past within their bodies, on the other hand they are heavily exposed to the invasion of the modern values in Turkey where a rapid change and transformation are experienced. In our study, together with the general structural features in Turkey, it was aimed to determine the views of Diyarbakır residents, affected by the social events such as migration, terror, violence, unemployment, lack of education, poverty; on the institutions of family, economy, politics and religion.</p> <p>This study is a descriptive field study supported by theoretical knowledge. Firstly, by making a literature review in order to identify the social structure of Diyarbakır; some information about the elements of the social structure and their appearance in the city was given. In the study supported by this theoretical background, stratified sampling method was used to select 460 respondents who are 18 years old and over and residing in the central districts of Kayapınar, Bağlar, Yenişehir, Sur, Ergani, Eğil and Çermik in Diyarbakır were surveyed. The margin of error is 4.57 % and confidence interval is 95% in the study. The obtained data was analyzed and interpreted by the SPSS program according to the independent variables of gender, age, education and income.</p> <p>In our study, related to the attitudes of Diyarbakır residents towards to the institution of the family, it was found that as the age decreases and the level of education and income rises, emphasis on more liberal and modern values increases compared to other groups. However, as the age rises and level of education and income decreases emphasis on traditional and conservative values increases. When the data related to people's views on the institutions of the economy and politics were analyzed, it was found that young people and the ones having a high level of education emphasize more on left wing, socialist and ethnic identity. However, the middle-aged ones and over and the ones having the low level of education and income emphasize on conservative and religious identities. When it comes to the views on the institution of the religion, as the age rises and level of education and income decreases emphasis on religiousness and religious values rises. In addition, as the age decreases and level of education and income rises, emphasis on religiousness decreases while emphasis on secular values rises.</p>	
Keywords: Diyarbakır, Social Structure, Social Institutions, Values	

GİRİŞ

Diyarbakır, farklı etnik ve dini yapıları yıllarca içerisinde barındıran, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapan kadim geçmişi ile bilinen önemli şehirlerimizden birisidir. Birçok önemli düşünür, şair ve yazarın yetiştiği Diyarbakır, geçmişte olduğu gibi günümüzde de en önemli kültür merkezlerinden birisidir.

Gelenek ve modernliğin iç içe geçtiği toplumsal yapısı ile öne çıkan günümüzde şehir, nüfus yapısı, zorunlu göç, dini ve etnik terör, çarpık kentleşme, yoksulluk vb. kronik sorunları ile sık sık gündeme gelmektedir. Bu olumsuz faktörler, aile kurumundan dini düşünce ve tutumlara, ekonomik kalkınmadan siyasi ve kültürel hayata varıncaya kadar birçok alanı etkilemeye devam etmektedir. Bu yönleri ile Diyarbakır, sahip olduğu farklı sosyo-kültürel yapı bakımından diğer birçok kentten ayrılmaktadır.

Sosyo-kültürel hayatı şekillendiren unsurların her biri, toplumun düşünce, tutum ve davranışlarını çeşitli şekillerde etkilerler. Aile kurumundan, eğitim, ekonomik düzey ve siyasi düşünceye, üzerinde yaşanan yerleşim biçiminin özelliklerinden benimsenen inanç, tutum ve değerlere, toplumun sanat, edebiyat, mimari ve müzik gibi estetik duygu, düşünce ve kültürel yapısına varıncaya kadar toplumsal hayatın maddi ve manevi tüm unsurları birbirlerinden bağımsız yapılar olmayıp, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindedirler.

Aynı toplum içinde birbirinden farklı sosyo-kültürel yapıya sahip insanların hayata bakış açıları, gündelik ve sosyal hayata yönelik algı ve tutumları, inanç ve değer anlayışları değişiklik gösterebilmektedir. Aynı şekilde, farklı etnik ve kültürel dokuya sahip toplumlar arasında da büyük farklılıkların görülmesi oldukça doğaldır. Gerek toplum içerisinde, gerekse toplumlar arasında farklılıklar görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, işveren ile işçinin, memur ile köylünün, Avrupalı ile Asyalının, ne ahlâk anlayışları ne de zevkleri aynıdır. Bununla birlikte ahlâk, belirli bir grup içerisinde, her türlü görelilikten uzak olarak kendisini bireylere zorla kabul ettirir. Görelilikten yoksunluk ise, değerler sosyolojisi ile ilgilenenleri zor durumda bırakmaktadır. Zira değer, onu yaşayan birey için yücelen ve mutlak bir nitelik taşır. Oysa sosyolog, değeri inceleyebilmek için bir görecelik anlayışı ile hareket etmek, böylece onu mutlaklıktan soyutlamak zorundadır (Tolan, 1996:233-234).

İnsanoğlu son birkaç yüzyılda bilimsel ve teknolojik alanlarda göz kamaştırıcı başarılar gerçekleştirmiştir. Ancak, elde edilen bu başarılar, gerçek anlamda insanlığa saadet getirememiştir. Çağdaş medeniyet, birey ve toplumun daha mutlu ve huzurlu olmasını sağlayamadığı gibi, acılarını daha da çoğaltmıştır. Eğitim düzeyindeki artış, iktisadi kalkınma, modern yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, sanayileşme ve kentleşme alanında sağlanan ilerleme, kitle iletişim, medya ve teknolojik imkânların artması gibi birçok alanda sağlanan gelişme, sosyo-kültürel anlamda bireysel ve toplumsal hayatımıza olumlu katkılar sağlamış olsa da beraberinde birçok yeni sorunları da getirmiştir. Maddi ve teknolojik alandaki imkânlar, gündelik ve sosyo-kültürel hayatta manevi buhranlara yol açmıştır. Gelineen noktada küreselleşme, modernleşme ve post-modern yaklaşımlarının ürettiği yaşam biçimleri, hem aynı toplumda yaşayan bireyler arasında hem de diğer toplumlar arasında barış, adalet, eşitlik, birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü geliştireceğine, savaş, ötekileştirme, hoşgörüsüzlük, adaletsizlik, sömürü ve yoksulluğu getirmiştir.

Modernleşme, birçok açıdan sosyo-kültürel yapıları etkilemiştir. Sosyo-kültürel yaşam biçimleri, eğitim, sanayi, iletişim, iş imkânları, farklı toplum yapılarının karşılıklı etkileşimi vb. sebepler, bireysel ve toplumsal hayatta insan davranışlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte dayatılan Batı medeniyeti, aile ve toplum hayatında birçok krizlere sebebiyet verdiği gibi, ekolojik dengeyi de bozmuştur. Sadece maddi ve teknolojik gelişmeleri önemseyen çağdaş medeniyet, insanları bencilleştirdiği, toplumsal ideallerden uzaklaştırdığı için hayatı anlamsızlaştırmış, birey ve toplumun manevi değerlerden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir.

Gelenek, ideoloji veya dinin baskın olduğu toplumlarda farklı kimlik yapılarıyla karşılaşma olağan bir durum olmadığından, bu tür kapalı toplumlarda mevcut kimlik yapılarına alternatif kimliklerin, geleneksel değerlerden sapma davranışlarının ortaya çıkması beklenen bir durum değildir (Türköne, 2012: 24). Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve küreselleşme, kendileri gibi olmayan ‘öteki’lerle karşılaşmayı zorunlu hale getirmiştir. Farklı toplum ve kimlik yapılarıyla kurulan etkileşim, karşılıklı olarak toplum yapılarında birçok alanda değişim ve dönüşüme sebebiyet verecektir.

Gelişmekte olan ülkelerde bir taraftan ekonomik gelişme, sanayileşme, şehirlere göç, çarpık şehirleşme, hızlı nüfus artışı, ekonomik bunalım, geçim sıkıntısı, dengesiz gelir

dağılımı ve işsizlik gibi çok yönlü toplumsal sorunlar; diğer taraftan gelişmiş ülkelerde yaşanan olumsuzlukların kolaylıkla gelişmekte olan ülkelere yansması değer yargılarının yozlaşmasına yol açmaktadır (Aktuna, 1988: 31).

Toplumla ilgili çalışmalarda, en küçük toplumsal yapının en az iki kişinin kendi arasında karşılıklı olarak geliştirdiği ilişkilerden oluştuğu belirtilmektedir. Toplum içinde yaşayan insanlar, birbirleriyle çeşitli şekillerde sosyal ilişkiler kurmak zorundadır. Bundan dolayı, birey ve grup ilişkileriyle ve sosyal ve kültürel hayatı düzenleyen aile, eğitim, siyaset ve din gibi kurumlar, toplu halde yaşamının vazgeçilmez unsurlarıdır.

Toplumsal yapı ile ilgili yaklaşımların birçoğunda kişiler veya gruplarası gerçekleşen etkileşim ve iletişim, en önemli araştırma alanları olarak kabul edilir. Aile kurumundan, siyaset, ekonomi, eğitim, din yapılarına varıncaya kadar her bir toplumsal yapının kendine özgü belli bir iletişim ve etkileşim örüntüsü, norm, ölçü ve standartları söz konusudur. Birçok öğeden oluşan toplumsal yapının devamlılığı, her bir kurumsal yapının tek başına kendi içinde tutarlı ve işlevsel olmasının yanı sıra, yapıyı oluşturan diğer unsurlarla da uyumlu olmasına bağlıdır. Bir toplumun ahenkli ve sağlıklı olarak varlığını devam ettirebilmesi, toplumu oluşturan bireylerin ortak inanç ve idealler etrafında birleşmeleri, bu değerleri içselleştirip ilişki örüntülerine yansıtmaları, kurumsal yapılar arasında düzenli iş bölümü ve işbirliğinin sağlanmasıyla mümkündür.

Araştırmanın konusu ve önemi

Çalışmamızın konusu “Diyarbakır’ın Toplumsal Yapısı ve Diyarbakır Halkının Toplumsal Kurumlara Bakışı” olarak belirlenmiş olup bu başlık altında öncelikle Diyarbakır’ın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ele alınmıştır. Daha sonra Diyarbakır halkının aile, ekonomi, siyaset ve din kurumlarına ilişkin görüşleri eline alınmaya çalışılmıştır.

Her dönemde yaşanan zamanın ruhuna uygun değerler oluşmuştur. Geleneksel toplum yapılarında insanlar günümüz şartlarına nispeten dışı kapalı ortamlarda yaşadıkları için sahip oldukları değerler çok fazla değişime uğramadan sorunsuz bir şekilde devam edebiliyordu. Geleneksel toplumlar arasında çok yoğun bir etkileşim olmadığından, kendilerine özgü kültürel değerleri genç kuşaklara aktarabiliyordu. Ancak,

küreselleşme ile birlikte diğer alanlarda olduğu gibi değerler dünyasında da ciddi kırılmalar, değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır.

Değer algılarında değişimler yaşandığı gibi, değerler hiyerarşisinde değişimler yaşanmaktadır. Köylü'nün de ifade ettiği gibi, sekülerleşmenin etkisi ile aile hayatından ticaret hayatına varıncaya kadar gündelik hayatın içinde bireysel ve toplumsal anlamda davranışlarımızı etkileyen ve düzenleyen din, özel ve şahsi bir mesele olarak görülmeye başlamıştır (2007: 289). Bu durum, bireysel ve toplumsal hayatta çok ciddi krizlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bireyselleşme, insanların toplumsal değerlerden uzaklaşmasına, paylaşma ve yardımlaşmayı terk edip, bencil ve hedonist davranışlar sergilemelerine sebebiyet vermiştir.

Değerler, yapıyı oluşturan sistemlerin etkin bir şekilde devam etmesini sağlar. Birey ve toplum, hukuk ve birçok kurumsal yapı değerlerle doğrudan veya dolaylı bir şekilde irtibatlıdır. Değer ve norm sistemleri, toplum hayatında bireylerin nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Toplumsal uyum ve bütünlüğün korunmasında toplumsal değer ve normlar hayati bir öneme sahiptir. Toplumsal hayatın uyumu toplumun asgari düzeyde bile olsa bazı ortak değerler etrafında birleşmesi ile mümkündür. Değerlerden tamamen yoksun bir toplumda kaos, başı boşluk, köksüzlük ve ahlaksızlık hakim olur. Bahadır'ın da vurguladığı gibi, insanlar hayatlarında sürekli bir anlam arayışı içindedirler. Bireylerin ve toplumların ayakta kalması ve hayatlarının anlam kazanması için tan, inandıkları, bağlandıkları ve uğruna yaşadıkları değerlerin olması çok önemlidir (2002: 17-20).

Sosyal bilimler alanında değer kavramı çok geniş bir alanda ele alınıp incelenmiştir. Çok boyutlu bir olgu olan değer kavramı, çeşitli disiplinler tarafından tanımlanmıştır. Her bir disiplin, değer kavramını kendisinin benimsediği yaklaşım çerçevesinde ilgilendiren boyutuyla ele alarak incelemiştir. Yapılan tanımlar incelendiğinde değerlerin doğası/tabiatı, bilişsel, duygusal, bireysel, sosyal ve davranış boyutları ile etki, fonksiyon ve sonuçları üzerinde durulduğu görülmektedir.

Sosyolojik olarak değerler grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre tanımlanmıştır. Kuramcılarının birçoğu, değer kavramını çeşitli kavramlarla ilişkilendirerek ele almıştır.

Her bir toplumsal yapının kendi sistemi içinde birtakım değerleri vardır. Çeşitli disiplinler tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanan değerlerin genel özellikleri şu şekilde sıralanmıştır: Beğenilen davranış ve hedefler hakkındaki genel inanışlardır; Gereksinmelerin tersine, iyilik ve kötülük boyutlarını içerirler ve ahlaki bir buyruk ya da 'zorunluluk' bildirirler; Tutumları hem aşar hem de onların aldığı biçimi etkilerler; Eylemleri değerlendirmek, düşünce ve davranışları haklı göstermek, davranışları planlamak, farklı seçenekler arasında bir karar vermek, sosyal etkide yer almak ve benliği başkalarına sunmak için standartlar sağlarlar; Kişi açısından hiyerarşik yapıda olup, taşıdıkları önem bakımından görecelidir ve bu önem kişinin hayatı süresince artabilir ya da azalabilir.

Araştırmanın amacı

Her toplum sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası, inanç, gelenek ve görenekleri ile kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun sosyo-kültürel yapısından etkilendikleri yadsınamaz bir gerçektir. Sosyo-kültürel yapıyı oluşturan unsurların kendine özgü işlevleri vardır. Kaotik bir toplum yapısı olan Diyarbakır ilinde halkın toplumsal kurumlara yönelik algı, tutum ve davranış kalıplarını ve bu yapıyı besleyen toplumsal dinamikleri betimsel olarak analiz etmeye çalıştık. Bu araştırmamızda Diyarbakır'ın sosyo-kültürel yapısını oluşturan unsurların günümüzdeki nitelikleri ve Diyarbakır halkının aile, eğitim, din ve siyaset gibi temel kurumlara bakışının ele alınması amaçlanmıştır.

Araştırmanın yöntemi

Bu çalışma teorik bilgilerle desteklenen bir saha çalışmasıdır. Çalışmada öncelikle Diyarbakır'ın toplumsal yapısını tespit edebilmek için kaynak taraması yapılarak; toplumsal yapının unsurları ve bunların Diyarbakır'daki görünümleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca toplumsal yapının önemli unsurlarından biri olan değer kavramı ele alınmıştır. Bu teorik arka planla desteklenen çalışmada Diyarbakır'ın il ve ilçe merkezinde yaşayan 18 yaş ve üstü bireylerin temel sosyal kurumlar olan aile, ekonomi, siyaset ve dine ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

Diyarbakır'ın toplumsal yapısını ve 18 yaş ve üstü Diyarbakırlıların temel toplumsal kurumlara bakışını ele alan çalışmamız kuramsal çerçeve, metodoloji ve bulgular bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde; konu teorik olarak ele alınarak yapı ve toplumsal yapı kavramlarının anlamları, toplumsal yapı ile ilgili öne çıkan belli başlı yaklaşımlardan Yapısal-İşlevselci Kuram, Marksist/Çatışmacı Kuram, Döngüsel Kuram ve Organizmacı Kuram'ın toplumsal yapı ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Toplumsal yapı kuramlarının açıklanmasından sonra toplumsal yapıyı oluşturan başlıca unsurlardan fiziki yapı, nüfus, aile, eğitim, siyaset ve din üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde; araştırmanın metodolojik yönü ile ilgili olarak araştırmanın yöntemi, araştırma modeli, evren ve örneklem, araştırmanın veri toplama teknikleri, tezin sınırlılıkları ile araştırmanın temel problem cümlesi ve alt problemlerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, alan araştırması sonucunda elde edilen veriler cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir değişkenleriyle olan ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda SPSS programı aracılığıyla alan araştırmasının verileri Ki-Kare analizi yapılarak, daha önce yapılan araştırmalarla benzerlik ve farklılıkları tespit edilerek, elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2. Toplumsal Yapı Kavramı

Sosyoloji alanında yapı olgusuyla ilgili araştırmalarda ‘sosyo-kültürel yapı’ ile ‘toplumsal yapı’ kavramlarının kullanımıyla ilgili olarak hangisinin hangi sebeplerle tercih edildiği, aralarında nasıl bir farkın olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Toplumsal yapı kavramı, toplumdaki tüm olguların temelinde yatan niteliği ifade eder. Bu kavram, insanların doğa ve kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimlerinin özünü niteleyen bir kavramdır (Oskay, 1987: 213). Toplumsal yapı kavramını kullanan Durkheim, yaptığı çalışmasında Fransa’nın zamanla değişen sosyal yapısının sosyal ve felsefi temellerini göstermek istemiştir (Karp ve diğerleri 1991: 21-27).

Bazı araştırmacılar, sosyo-kültürel yapıyı yüzeysel olarak incelemek yerine, ikisini birbirinden ayırıp ‘sosyal’ ve ‘kültürel’ olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alarak, bu iki başlık altında konuyu daha detaylı incelemişlerdir. Kültürel yapı içerisinde anlam, değer ve kural gibi nesnelleştirilen bio-fiziksel araçlar yer alırken; sosyal gerçekliğin içerisinde de anlam, değer ve kuralları oluşturup onları işleten, anlamlı etkileşim etkinliklerinde kullanan bilinçli kişiler ve gruplara yer verilir. Bu ayırmda, sosyal gerçeklikte insanın doğa ile etkileşimi daha ağır basmasına karşın; kültürel gerçeklikte ise manevi, soyut ve dışsallaşmış özellikler ağır basmaktadır. Diğer bir deyişle kültürel gerçeklik daha çok toplumlari yönlendirmede bir ölçüt olmasına karşın; sosyal gerçeklikte ise bu kültürel alanın aktif olarak hayata geçirildiği ortamdır (Kurtkan, 1982: 110; Kızılcelik, 1994: 30).

Türkiye’deki sosyoloji çalışmaları ile ilgili literatüre bakıldığında, bu konuda ilk çalışmaları olan Behice Boran ve Mübeccel B. Kıray, iki önemli isim olarak öne çıkmaktadır. Bu iki araştırmacının yapı çalışmaları ile ilgili yaklaşımlarını oluşturan ideolojik arka plan her ne kadar tartışılsa da, metodolojik değer olan araştırmalar olarak görölmektedir. Her iki sosyologun çalışmalarında makro boyutta yer alan kurumsal fonksiyonlar önem taşımaktadır ve her iki araştırmacı da ‘sosyal’, ‘toplumsal’ ve ‘sosyo-kültürel’ yapı kavramları arasında herhangi bir ayrıma yer verilmemektedir. Türkiye’nin toplum yapısı ile ilgili araştırmaları bulunan Emre Kongar, Orhan

Türkdoğan ve Birsen Gökçe gibi sosyologlar, çalışmalarında “toplumsal yapı” kavramı başlığı altında ele aldıkları görülmektedir (Başak, 2005: 37).

Güzel, toplumsal yapı kavramının, sosyal yapı kavramına göre daha dar bir kapsamı olduğunu ifade etmektedir. O’na göre toplumsal yapı kavramı kentleşme olgusunu açıklamak için kullanılmasına karşın, sosyal yapı kavramı ise, kentsel yapı ile birlikte geçmişten günümüze oluşturulan birbirinden farklı sosyal birliktelik tarzlarını da içermektedir. Batı sosyolojisinde bir toplumun sosyal ve kültürel gerçekliğini “sosyal” ve “toplumsal” kavramları ile ayrı ayrı ele alındığını, ancak Türk sosyolojisine yalnızca “toplumsal” kavramı ile aktarıldığını savunmuştur (2006: 84- 89).

Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarında ‘toplumsal yapı’ ile ‘sosyo-kültürel yapı’ kavramları arasındaki ayrım ve bu iki kavram arasındaki ilişki ve tartışmalara burada kısaca yer verilmiştir. Bu çalışmamızda, Türk sosyolojisine aktarıldığı şekliyle, ‘toplumsal yapı’ kavramının kullanımı tercih edilmiştir. Araştırmamızın sonraki bölümünde, toplumsal yapı kavramı başlığı altında “yapı”, “toplumsal yapı”, “temel sosyolojik yaklaşımlara göre yapı kavramı” ve “toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar” ele alınacaktır.

1.2.1. Yapı

Sosyolojide yapı, genel anlamda bir düzenin ya da bir bütünün parçaları arasındaki bağlar ve karşılıklı ilişkiler şeklinde tanımlanır. Diğer bir anlatımla yapı, bir bütünü oluşturan parçaların veya unsurların hem birbirleriyle hem de bütün bir sistemle olan karşılıklı etkileşimlerini ifade eder (Marshall, 1999: 804). Yapı kavramı, görece durağan ve kalıplaşmış toplumsal birimler dizisini veya görece kalıcı kalıplar sistemini anlatır. Aile, din veya yönetim gibi toplumsal kurumlar, toplumsal yapı veya sistemlerin örnekleridir(Poloma, 1993: 34-36)

Yapı kavramı etimolojik olarak ele alındığında “bina, bütünü oluşturan parçaların bir araya geliş düzeni” anlamlarına gelir. Burada ifade edilen yapı kavramında binanın tüm detayları gözle görülme de öyle bir sistemin orada var olduğu kabul edilir. Burada yapıdan kastedilen o binayı oluşturan belirli öğeler arasında gizlenmiş, ancak fiziki anlamda gerçek olan ilişkiler bütünüdür (Keat ve Urry’den aktaran Oktik, 2006: 217-218).

Yapı kavramının sosyolojide yaygın bir kullanıma kavuşması, 1950’lerde ve 1960’ların başlarında Amerikan sosyolojisine hâkim olan fonksiyonist yaklaşım ile olmuştur. Sosyolojide ilk defa H. Spencer, toplumu canlı bir organizmaya benzeterek yapı kavramını kullanmıştır. Ancak bu kavramın sosyolojideki yaygın kullanımı T. Parsons ve fonksiyonist ekol ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle yapı ve fonksiyon kavramları adeta birbirlerini tamamlamış ve her iki kavramı analizlerinde temel alan fonksiyonist ekol, “yapısal-fonksiyonel” sıfatı ile anılır olmuştur (Dikeçligil, 1997: 652).

Sosyal bilimler açısından ele alınacak olursa yapı, toplumlarda var olan toplumsal kesimler ve kurumlar arasındaki ilişkiler bütünü şeklinde tanımlanabilir. Yasa, toplumsal yapı kavramını, belirli görevler üstlenmiş kurumlar ve bu kurumların arasındaki karşılıklı ilişkiler bütünü olarak görmektedir (Yasa, 1970: 1). Bu ilişkiler hiç şüphe yok ki toplum üyelerinin davranışlarını etkiler. Ancak bu kültürden farklıdır. Bir toplumun kültürü, o toplumda var olan inançlar ve sembolik temsilleri üzerinden şekillenir. Yapı ile kültürün birbirlerini nasıl etkilediği tartışma konusu olmuştur. Yapılan tartışmalarda hem toplumsal yapı ve kurumların kültürü etkilediği, hem de kültür ve inanç sistemlerinin toplumsal yapıyı çeşitli düzeylerde etkilediği kabul gören bir görüş olmuştur.

Toplumsal kurumlar ve bu kurumların belirlediği toplumsal normlar ve bunlar arasındaki ilişki biçimleri toplumsallaşma süreçlerinde öğrenilir. Toplumdaki maddi ve manevi kültür ise, sosyalleşme yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılır ve toplumun yeni bireylerinin bu kültür öğelerini içselleştirmesi gerçekleşmiş olur. Bireyler toplumsal yaşamın kurallarını ve toplu yaşama ilişkin ortak davranış ve eğilimler böylelikle sosyal öğrenme, paylaşma ve toplumun bir bireyi haline gelme süreçlerini benimserler. Bu yönü ile toplumsal yapı ve kurumlar, bireylere örgütlü bir toplumsal yaşam alanı sağlar (Orenstein’den aktaran Kalaycıoğlu, 2006: 7). Toplumsal kurumların etkileri toplumdan topluma ya da aynı toplum içinde farklılıklar gösterebilir. Ancak tüm toplumlarda ortak olan bazı yönler bulunmaktadır.

Toplumsal yapı durağan bir sistem olmadığı için sosyoloji, hem toplumsal yapıyı hem de bu yapı içerisinde oluşan değişmeyi birlikte almak zorundadır. Bir taraftan sosyolojik açıdan yapı ve onların kalıcı öğeleri, diğer taraftan yapıyı oluşturan unsurların çözümlemeleri incelenmelidir (Oktik, 2006: 229).

Giddens, yapının eylemi veya eylemin yapıyı belirlediğinden söz etmenin anlamsız olduğunu, toplumsal yapının ve insan eyleminin birbirlerinden bağımsız olarak var olamayacağını, bunların birbirlerine bağımlı ve iç içe geçmiş olduğunu vurgulamıştır. Giddens, bir yönüyle yapısalcılık ve bireyciliğin dogmatizmine karşı çıkmış ve bunun yerine *yapılaşma* düşüncesini önermiştir. Yapılaşma düşüncesiyle toplumsal yapıların içinde bireyin kendini ifade edebilecek ve zamanla bu yapıları daha iyileriyle değiştirebilecek güce sahip olduğunu anlatmak istemiştir. Ona göre, toplum ve birey aynı paranın iki yüzü gibidirler. İnsanlar eylemleri ile toplumsal yapıları şekillendirdiği gibi, toplumsal yapılar da insan davranışlarını şekillendirmektedir (Slattery, 2007: 379).

Dikeçligil, sosyal yapı-toplumsal yapı ayrımına dikkat çekerken, sosyal yapı kavramı ile daha küçük gruplardaki birlikteliklerin davranışsal boyutunun öne çıktığını, toplumsal yapı kavramıyla da bilişsel boyutta var olan kurumsal fonksiyonlara önem verildiğini belirtmektedir. O'na göre bu iki kavramın sosyo-kültürel niteliği unutulmadan bağlamına uygun olacak şekilde kullanılabilmesinde bir mahsur yoktur(1997: 651).

Sosyologlar arasında toplumun dinamik ve statik özellikleri esas alınarak iki ayrı yapı esas alınarak inceleme yapmak yaygın bir uygulamadır. Bu iki yapı birbirinden bağımsız olmayıp birbirleri ile yakından ilişkilidir. Hatta toplumsal yapının statik yönü incelenirken bile, bu yönünün zaman ve kişilere göre devinim içinde olduğu vurgulanır. Diğer taraftan, dinamik olarak tanımlanan işlevler zorunlu olarak yapılaştığından bu anlamda da statik olduğu vurgulanır (Fichter, 2006: 90).

Peter Burke, yapı kavramını farklı toplum algılamalarına bağlı olarak farklı tarzda ve farklı yapı kavramlarıyla ifade etmeye çalışılmıştır. Burke'e göre bu yapılar üç farklı görünümle karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, alt yapı-üst yapı kavramlarının ön plana çıktığı ve ekonomik anlayışın belirgin olarak vurgulandığı Marksist yaklaşımdır. İkincisi, yapı kavramının sosyal kurumlar sistemini anlatan işlevselci-yapısalcı yaklaşım. Üçüncüsü, düşünce yapıları ile kültürleri ön plana çıkaran ve toplumları dil üzerinden açıklamaya çalışan yapısal yaklaşımdır (2000: 107).

Toplumsal yapı kavramına ilişkin olarak Marx, ekonomik ilişkileri ve bunların etrafında şekillenen üretim ilişkilerini maddi unsurlar (alt yapı); siyasi ve diğer olayları manevi unsurlar (üst yapı) şeklinde tasnif etmiştir. Aynı şekilde A. Comte için de toplumsal

yapı önemlidir. Comte'a göre, toplumsal yapı birey, aile ve toplum açısından analiz edilebilir (Kızılcelik ve Erjem, 1994: 419).

Bir toplumdaki farklı kesim ve düzeylerdeki olayların, bu türden her birinin birer model olarak yapılarından söz edilebilir. Bu anlamda bir köyün, bir örgütün, bir arkadaş grubunun, bir sınıfın veya bir ailenin yapısından söz edilebilir. Burada toplumsal yapıların çoğul olarak varlıkları söz konusudur. Bununla birlikte tüm toplumu ve toplumun bütün ilişkilerini kapsayan bir model ortaya konulabilir. Yani makro sosyolojik düzeyde ve tekil olarak kullanılan toplumsal yapı, artık grupların, sınıfların, kurumların yapısı değil, toplumun içindeki tüm sistemlerin yapısını ifade etmektedir. Sosyoloji araştırmalarının önemli bir bölümü, bir toplumsal yapı modelinin kurulmasına ilişkindir. Örneğin Marx'ın toplumu alt yapı-üst yapı şeklindeki ayrımı, bu türden bir modeldir. Durkheim'in organik dayanışmalı toplum ve mekanik dayanışmalı toplum şeklindeki ayrımı da bu türden iki modelin karşılaştırılması şeklinde düşünülebilir (Tolan, 1996: 256-257).

Toplumsal yapı kavramının toplumu oluşturan başlıca öğeleri, bunların birbirleriyle ve toplumun bütünü ile aralarındaki ilişki, işleyiş ve değişimlerindeki düzenlilikleri anlatması gerekir. Yapısalcılık yaklaşımının kurucusu olarak kabul edilen Fransız toplumbilimci Levy-Strausse, toplumsal yapı kavramının bir toplum modeli kavramıyla birlikte düşünülebileceğini söylemektedir. Yapısalcılığı savunan toplumbilimciler, toplumsal yapı kavramıyla toplumsal yasanın yalnız belli bir kesiminin değil, toplumun bütününi oluşturan kurumların anlatıldığını belirtirler (Ozankaya, 1996: 176).

Yapı kavramında ilk akla gelen husus, unsurlar arasındaki etkileşim örüntüsüdür. Dikeçligil buradan hareketle yapıların belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: Buna göre yapıların birinci özelliği, birçok sosyoloğun da vurguladığı gibi, yapıyı oluşturan unsurlar arasında karşılıklı ilişki vardır. Aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan parçalar veya unsurlar bir yapı oluşturamazlar. Yapıların ikinci özelliği, yapıyı oluşturan her bir parçanın kendi unsurları içinde bir bütün olmasıdır. Yani bir yapı, parçalarına göre bütün; parçalar da kendi unsurlarına göre bir bütündür. Bir sosyolojik araştırmada, yapısal analizin amacı etki-tepki ilişkisi olan unsurların etkileşim ağındaki ağırlık paylarının (belirleyicilik durumunun) ne olduğunu, hangi faktörlere bağlı olarak nasıl değiştiğini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır olmalıdır.

Yapıların üçüncü özelliği, yapı ve parçaların aynı özelliğe ve niteliğe sahip olmasıdır. Yapıda bir etkileşim örüntüsü olduğu gibi, parçalarda da birer etkileşim örüntüleri söz konusudur. Yapının bu özelliği, yukarıda belirtilen ikinci özelliğin farklı bir ifadesi gibi görünebilir. Ancak ikincide vurgu, bütün ve parçaların göreceli bütünlüğü ve aralarındaki ilişki üzerine iken; üçüncü özellikte ise vurgu, hem yapı hem de parçalarda etkileşim ağının olduğu üzerinedir. Yapıların dördüncü özelliği, yapıyı oluşturan parçanın bütünden büyük olamayacağıdır. Bu mantıki zorunluluk, bütünün parçadan daha önemli olduğu sonucuna götürmez. Makro sosyolojik teoriler için makro büyüklük olan toplum ve kurumlar büyük önem taşır. Makro teorilerde en küçük parça olan insan çok fazla dikkate alınmaz. Mikro sosyolojik teorilerde ise, odak noktasında birey yer aldığından, birçok yapıdan oluşan toplum ihmal edilebilmektedir. Yapıların beşinci özelliği, yapının parça ile bütün arasındaki nispeten istikrarlı ilişkilerden oluştuğudur. Burada ifade edilen 'istikrarlı duruş' kavramı, sosyolojide statik kavramını ve düzeni çağrıştırmaktadır. Yapıyı kurumsal etkileşim düzleminde ele alan makro sosyolojik yaklaşımlar ile parça-bütün arasındaki ilişkileri 'uyum' yönelimli olarak kabul eden yapısal-işlevselci yaklaşımın bu anlayışın yerleşmesinde büyük etkisi olduğu söylenebilir. Bu yüzden yapı, genellikle statik bir düzeni, yapının alt unsurlarını (parçalarını) belirleyen ve denetleyen bir sistemi çağrıştırır. Aralarında fonksiyonel bağıntı veya anlam bağıntısı olmayan parçalar, 'bütün' olarak değil, 'yığın' olarak tanımlanabilir (1997: 652-655).

Dönmezer, bir şeyin yapısı denildiğinde, parçaları arasındaki nispeten sabit ilişkilerin, sosyal bir sistemin yapısını da parçaları arasındaki sabit ilişkilerin belirleyeceğini dile getirir. Buna göre, sosyal bir sistemin yapısını, kişilerin birbirine veya eşyaya karşı olan eylemlerindeki intizamda aramak gerekir. İnsanların eylemlerindeki intizamı sağlayan unsurlar sosyal sistemin yapısını ve bu yapının unsurlarını oluştururlar (1982: 162).

Ozankaya, yapı kavramı ile bir şeyin ancak hem birimlerine, hem de bütünlüğüne ilişkin özellikleri ile birlikte ele alınması durumunda yeterince tanınabileceğini vurgular. Ayrıca, yapı kavramının, bir düzenin ya da bütünün parçaları ve öğeleri arasındaki yasal boyut ve karşılıklı ilişkiler ağını ifade ettiği, zorunluluk kavramlarıyla yakından ilişkili olduğunu belirtir. Yapı, yasallık, zorunluluk, belli bir biçimde olma özellikleriyle kendisini oluşturan parça, öğeler ve bütündeki değişmelere karşı kendisini koruyabilir

(1996: 174). Şayet yapı kendisini uzun süre belli bir biçimde koruyamazsa kısa sürede dağılıp gider ve hiçbir fonksiyonu kalmaz. Descartes'ın, basitten karmaşığa gitme ilkesini, sosyal bilimlere olduğu şekliyle uygulamak mümkün değildir. Sosyal bilimlerde basit öğeleri, her zaman, parçaları oldukları, içinde buldukları bütüne götürmek ve bütünlü ilişkilendirmek gerekir. Bu yaklaşıma göre bütünden ayrılmış bir öğenin tek başına hiçbir bilimsel anlamı yoktur. Yapısal çözümleme yaklaşımına göre, bütün toplumsal öğelerin birbirleriyle ilişkili oldukları ve birinin diğeri bilinmeden anlaşılamayacağıdır. Ayrıca, yapı kavramı, toplumsal ilişkilerden bağımsız olan bir sistem olarak da düşünülemez. Yapı konusundaki başlıca iki anlayıştan birincisine göre, toplumsal ilişkiler ve bunların birbirleriyle nasıl ilişkilendikleri gözlenebilir. Genel anlamda toplumsal ilişkiler ve bunların ilişkilene biçimleri, toplumun iskeletini oluşturan toplumsal yapıdır (Tolan, 1996: 255-256).

Yapı ve fonksiyonları ile ilgili olarak Parsons ve Merton'un ortaya koyduğu kuramlarda her yapının belirli bir fonksiyona bağımlı olarak geliştiği ifade edilmiştir. Buna göre, fonksiyon yapıdan önce oluşur ve kendisini belirginleştirecek ve kalıplaştıracak bir yapının oluşmasına yol açar. Yapısal-fonksiyonel yaklaşımda ele alınan bir diğer kavramsal öge, her toplumsal varlığın bir ihtiyacı karşıladığı ve diğer toplumsal varlıklarla uyumlu bir bütünleşme içerisinde olduğu düşüncesidir. Parsons'a göre yapısal-fonksiyonel yaklaşım, toplumsal sistemleri tutarlı bütünlükler olarak tanımlar ve çelişkili sonuçlar doğurabilecek kurumsal olguların varlığını kabul etmez (Tolan, 1996: 52-53).

Dikeçligil, yapısal ilişkiler söz konusu olduğunda bazı teorilerin parça-bütün arasındaki karşılıklı etkileşim yerine, tek taraflı neden sonuç ilişkisini kabul ettiğini dile getirmiştir. Örneğin, Marx için toplum alt yapı ve üst yapı olmak üzere iki ana parçadan oluşur ve bu oluşumda esas belirleyici olan alt yapıda meydana gelen değişimlerdir. Bu değişim zincirini başlatan ana faktör ise, üretim biçimidir. Alt yapıda başlayan bu değişime bağlı olarak devlet, aile ve din gibi kurumlardan oluşan üst yapı da değişmeye başlar. Marksist sosyoloji düşüncesindeki yapı analizi, bu şema ile açıklanabilir. Ancak, bu analizin yeterli olması nedeniyle daha sonraları birtakım yeni açıklamalar yapılarak aynı çizgide çatışmacı yaklaşım geliştirilmiştir (Dikeçligil, 1997: 653).

Toplumu alt yapı ve üst yapı şeklinde iki farklı kategoride açıklayanlar, sonraları üretim araçları ve mülkiyet gibi alt yapının, kültür, din, ideoloji vb. üst yapıyı belirlediğini iddia eden çatışmacı yaklaşımı savunmaya başlamışlardır. Bu kurama göre toplumsal yapı; toplumların sahip oldukları kaynakların bölüşümü ve bunlardan doğan mülkiyet biçimleri, iktidar ilişkileri ile bunlar arasındaki ilişkilerden teşekkül eden bir bütün olduğunu vurgulamışlardır (Kalaycıoğlu, 2006: 6).

Bir gerçeğin gözlemlenmesi sonucu bazı öğeler ortaya çıkarılır ve bu öğelerden hareketle ilişkiler sistemi kurulabilir. Ardından bu sistemin, gözlem konusu olan gerçeği ve başkalarının gözledikleri gerçeği yansıtır yansıtmadığı araştırılır. Bundan sonra bu ilişkiler sistemi, başka bir toplumsal gerçekten çıkarılan başka ilişki sistemleriyle ilişkilendirilir. Sosyolog genellikle zihinsel modellerin yardımıyla çalışır; yoksa toplumsal gerçeğin kendisini doğrudan kullanamaz. Örneğin, bir toplum içinde fiziksel bir varlığa sahip olmayan bir toplumsal sınıfın ölçülmesi ve sayısal verilerle incelenmesi olanaksızdır. Ancak, belirli bir toplumda zihinsel anlamda ideal veya kurgusal toplum modellerine dayanarak birtakım sınıf modelleri ortaya konabilir. İncelenen gerçeklere dayanarak açıklayıcı öğeler alınır ve bunlar aracılığıyla gerçeğin kavramsal bir şeması kurulabilir (Tolan, 1996: 256).

Yukarıda yapı kavramı, yapı kavramının genel özellikleri ve yapı kavramıyla ilgili genel yaklaşımlar, makro ve mikro yaklaşımların eksik ve kusurlu yönleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Burada ise, toplumsal yapı ile ilgili temel yaklaşımlarla toplumsal yapıyı oluşturan unsurlara değinilecektir.

1.2.2. Toplumsal Yapı

Toplumsal yapı terimini ilk olarak açıkça kullanan kişinin Herbert Spencer olduğu bilinir, ancak bu kavramın çok daha eski dönemlerde (14. yüzyılın sonlarında) İbn Haldun tarafından kullanıldığı da belirtilmektedir. Spencer'e göre toplum, işlevsel olarak birbirine bağımlı parçalardan oluşmuş bir bütündür. Ginsberg, sosyal yapıyı, toplumu oluşturan temel grupların ve kurumların oluşturduğu bir bütünlük şeklinde tanımlar (Oktik, 2006: 218-219).

Toplumsal yapı, içerisinde etnik, dini, iktisadi, siyasi ve diğer kurumların ve bu kurumların farklı öğeleri arasındaki düzenli ilişkilerin olduğu sistemdir. Toplumsal

yapıyı oluşturan unsurların karşılıklı etkileşimi ve bireylerarası ilişkilerden ortaya çıkan bütünden oluşmaktadır. Toplumsal yapıyı oluşturan bileşenlerin normlar, değerler ve toplumsal rollerden oluşan bir örüntüye sahip olduğu kabul edilmektedir (Marshall, 1999: 804).

Toplumsal düzenin ve düzenli insan davranışının temellerini kurallar oluşturur. Kurallar resmi veya resmi olmayan, gerekli veya beklenen davranışlar şeklinde ayrılabilir. Dönmezer (1982: 162), toplumsal yapı ile toplumu oluşturan bireylerin, grupların, etnik ve dini toplulukların, sosyal statülerin, grupların, toplumsal cinsiyetlerin vb. arasındaki sistematik ilişkiler bütününe kastedildiğini belirtmektedir.

Toplumsal hayat tarzları, söze dökülmeyen, gerçekliği sorgulanmayan kurallar, rutinler, kabuller, beklentiler, yasalar ve meşrulaştırmalarla şekillenir. Şayet toplumsal hayatı düzenleyen bu kurallar olmadığında, toplumda bir kaos ortaya çıkar. Örneğin, bir ülkede arabaların soldan gitmesi bir trafik kuralı iken, insanların aniden bu kuralı hiçe sayıp sağdan gitmeye başlaması toplumda çok tehlikeli ve ciddi kargaşalara yol açar.

Bazı sosyologlar, toplumsal yapıyı toplumda sürekliliği olan örgütlenmiş ilişkiler şeklinde tanımlamışlardır. Toplumsal yapıyı bu şekilde tanımlayan sosyologların bazılarına göre toplumdaki gruplar arası sosyal ilişkiler ve kurumsal düzenlemeler toplumsal yapıyı oluşturur. Bu yaklaşıma göre nüfus, çevre, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, hukuk, siyaset, aile ve din toplumsal yapının kurucu üyeleridir (Gökçe, 2007: 3, Radcliffe–Brown, 2006: 20-22).

Parsons, bir toplumda üç tür sistemin bulunduğunu belirtir. Bunların *birincisi* “kişilik sistemleri”dir. Bu sisteme göre bir aktörün eğilimleri ile belirlenen ve diğer aktörlerin eylemleriyle uyumlu olan eylemlerden oluşur. *İkincisi*, aktörler arasındaki etkileşimlerin oluşturduğu “toplumsal sistemler”dir. Bu tür sistemlerde aktörlerin ortak toplumsal değerlere uyumlu oldukları varsayılır. Buna göre bir kişi veya grup diğer birey veya kişilerle olan ilişkilerinde, onların kendisinden yapmasını bekledikleri rolleri dikkate alır. *Üçüncüsü* ise, kültürel sistemlerdir. Burada da kişilik yapıları ve toplumsal sistemler birbirleri ile ilişkilidir, ancak onlardan bağımsız ve soyutlanmış olarak, belirli bir toplumda geçerli olan değer, norm ve simgelerin tutarlı bir biçimde kalıplaşmasından oluşur (Tolan, 1996: 54).

Parsons, toplumda üç tür sistemden bahsettikten sonra her toplumsal sistemin ancak dört fonksiyonel öge ile anlaşılabilirliğini öne sürmüştür. Bu ögeler şunlardır:

- a) Toplumca kültürel olarak sağlanan araçların amaca uyumu
- b) Amacın belirlenmesi
- c) Değerler aracılığı ile sağlanan toplumsal bütünleşme ve eşgüdüm
- d) Normların korunması

Parsons, toplumsal sistemle ilgili yaptığı tasnifle toplumsal olguları kişilerarası ilişkilere indirgemıştır. Bireylerin özgür seçimlerine ve etkileşim sürecine vurgu yaptığı gibi, amaca verilen öneme dikkat çekmek istemiştir. Eylemin rasyonel olması için, bu yolda sarf edilen çabanın ve kullanılan araçların bu amaca uygun olması gerekir (Tolan, 1996: 55).

Yapının ve toplumun işleyişinin incelenmesi, sosyolojinin kurucularının olduğu gibi çağdaş kuramcılarının da ilgi alanı olmuştur. Bu yaklaşımın kökleri sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte'un çalışmalarına kadar götürülebilir. Comte'a göre sosyoloji, toplumun statik açıdan olduğu kadar, dinamik açıdan (süreç/fonksiyon, vb.) da ele alınması gerektiğini ifade eder. Toplumun yapısı ile ilgili olarak Comte, toplumun yaşayan bir organizmaya benzetilmesini kabul etmiş, ancak bu tezin geliştirilmesi konusunda çok fazla bir çabası olmamıştır (Poloma, 1993: 31-32).

Toplumsal yapı tanımlamaları arasında birtakım farklılıklar öne çıkmaktadır. Bununla birlikte toplumsal yapı kavramının sosyoloji teorileri içerisinde ağırlıklı olarak iki temel yaklaşımla ele alındığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, yapısal-işlevselci kuram, diğer ise çatışmacı veya Marksist kuramdır. Toplumsal yapıyı tanımlamadan önce, yapısal-işlevselci kuram ile Marksist ve çatışma kuramının tanımlanması gerekmektedir. Buna göre, yapısal-işlevselci kuram, bir olayın nedenlerini ve toplum için yapısal sonuçlarını ele alan görüştür. Marksist ve çatışma kuramı ise, toplumsal sistemleri alt yapı (ekonomi, üretim, sınıf ilişkileri) ve üst yapı olarak iki farklı parçaya ayırır, alt yapının üstyapıyı belirleyici olduğuna dikkat çeken görüştür (Giddens, 2000: 598-602).

1.2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşımına Göre Toplumsal Yapı

Yapısal-işlevselci görüşe göre toplumsal yapı, bir olayın nedenlerini ve toplum için yapısal sonuçlarını ele alan bireylerin kalıplaşmış beklentilerini ve davranış kalıplarının oluşmasında kendini gösteren normatif bir çerçeve oluşturmaktadır. Yapısal-işlevselci teorinin toplumsal yapı ile ilgili genel yaklaşımı bu şekilde olsa da, toplumsal yapıyı oluşturan temel öğelerin neler olduğu konusunda kendi içinde birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yapısal- işlevselci kuramını savunanların bazıları toplumsal yapıyı oluşturan temel öğenin kişiler arası ilişkiler olduğunu kabul ederken, bazılarına göre ise toplumsal yapıyı oluşturan temel öğenin kurumlar tarafından oluşturulduğunu, diğer bir kısmının ise, toplumdaki bireylerin farklı rol dağılımlarının bu temel öğeyi belirlediğini kabul etmektedir (Kalaycıoğlu, 2006: 6).

Yapısalcılık görüşünün gelişmesinde Durkheim'in yazılarının etkili olduğunu belirten Giddens, yapısalci fikirlerinin en önemli kaynağının İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure olduğunu belirtir. Saussure'nin dil konusundaki fikirleri, sosyal bilimlerin birçok alanında tartışılmıştır (Giddens,2000: 595).

Yapısal işlevselciliğin yükselişi ile ilgili olarak Durkheim, modern toplumu "kendine ait bir gerçekliğe sahip organik bir bütün" olarak görür. Bütün bir yapının varlığını devam ettirebilmesi için bütünü oluşturan parçalar tarafından ihtiyaçların karşılanması veya bütünü oluşturan parçaların işlevsel olması gereklidir. Şayet bir toplumda bazı temel ihtiyaçlar karşılanmazsa patolojik bir durum ortaya çıkmış olur. Örneğin, toplumsal yapının bütünlüğü için ekonomik ihtiyaçların karşılanması zorunludur. Ekonomideki şiddetli dalgalanmalar ve istikrarsızlık, sistemin diğer parçalarını ve sonuçta da bütün sistemi etkileyecektir. Aynı şekilde toplumsal buhran ve bunalımlar, siyasal sistemi altüst edebileceği gibi, aile sistemini, dini yapıyı da değiştirebilir. Sistemdeki böyle bir sarsıntı, patolojik bir duruma yol açar ve sistemin kendi kendine çalışması ile yeniden normal durumuna gelmesi zaman alır (Poloma, 1993: 32-33).

Yapısal-fonksiyonel yaklaşımda yapılar fonksiyonları ile anlam taşırlar. Bu yönü ile yapılar var oldukları için fonksiyonlar ortaya çıkmış değildir. Diğer bir ifade ile fonksiyonlar, yapılardan önce ortaya çıkar ve kendilerini yerine getirecek yapıların oluşmasına yol açarlar. Yani, yapılar fonksiyonları değil, fonksiyonlar yapıları ortaya çıkarır. Yapısal-fonksiyonel modelin temelinde yapısal farklılaşma fikri de yer alır.

Aynı yapı tarafından yerine getirilen fonksiyonların zaman geçtikçe artması ve ihtisaslaşmalarıyla birbirinden farklılaşarak yeni yapılar ortaya çıkarması sonucu yapısal değişme meydana gelmiş olur. Örneğin önceleri ailenin yerine getirdiği üretim, eğitim vb. gibi çeşitli fonksiyonlar, sonradan, fabrikalar, okullar gibi yeni yapılar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu modelde toplumun alt sistemleri incelenirken bireye kadar inilir (Kongar, 1995: 153-154).

Yapısal-işlevselci yaklaşımın önde gelen isimlerinden birisi de Talcott Parsons'tır. Parsons, toplumsal sistemin aksamadan devam etmesi için bireylerin toplum tarafından onaylanan sosyal rollerin kusursuz ve eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerektiğini, toplumda yürürlükte olan sosyal rollerde bir aksamanın yaşanması durumunda toplumsal hayatı düzenleyecek hiçbir şeyin kalmayacağını, tüm sistemin alt üst olacağını vurgular. Ayrıca bireysel anlamda kişilerin sosyalleşme süreciyle kimlik kazandıklarını ve toplum içinde kendi kültürel değerlerini öğrenerek içselleştirerek toplumun bir üyesi haline geldiklerini dile getirir (Wallace ve Wolf, 2002: 21–26).

Yapısalcı yaklaşım, antropolojiden sosyolojiye varıncaya kadar birçok disiplin tarafından kullanılmaktadır. Yapısalcılık kavramının özellikle sosyolojide popülerlik kazanmasında Levi-Strauss etkili olmuştur. Efsane, din, akrabalık vb. alanlarla ilgili yapısal çözümlerle bu yaklaşım kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, daha çok iletişim, ideoloji ve kültürel konularıyla ilgili çalışmalarda yapısalci yaklaşımla ilgili kavramların kullanıldığı görülür. Kuramla ilgili çalışmalar yapan birçok araştırmacı, bu görüşten etkilenmiştir. Yapısalcı düşüncenin sosyoloji kuramları içerisinde eleştirildiği yönleri de bulunmaktadır. Özellikle yapısalciğin dilbilim alanındaki çözümlerle ilgili geliştirilmiş bir kuram olması, nedeniyel toplumsal hayatla ilgili ekonomik ve siyasi konulara uygulanabilirliğinin az olduğu yönünde eleştirilmiştir (Giddens, 2000: 597).

Levi-Strauss, her toplumun çeşitli seviyelerde bir yapılar bütününden oluştuğunu belirtir. Bu yapılar;

- a) Aile sistemleri,
- b) Sosyal organizasyon
- c) İktisadi tabakaların farklılaşması

Aynı şekilde Levi-Strauss, sosyal yapının bazı modeller aracılığıyla tahlil edilebileceğini, sosyal ilişkilerin sadece sosyal yapının analizini sağlayan modellerin kurulmasına malzeme teşkil edeceğini söyler (Gezgin, 1997: 22).

Sosyal yapı kavramının ampirik gerçekle ilgisinin olmadığını belirten Levi-Strauss, bu kavramın ampirik gerçekten hareketle kurulmuş modellerle ilgili olduğunu, sosyal yapı ile sosyal ilişkiler kavramlarının birbirine çok yakın olduğu için çoğu zaman karıştırıldığını vurgulamıştır. Hâlbuki sosyal ilişkilerin sosyal yapıyı açığa çıkaran modellerin kurulması için kullanılan birer hammadde olduğunu, bu sebeple sosyal yapının hiç bir zaman belirli bir toplumda gözlemlenen toplumsal ilişkilerin bütünüyle ilgili bir şeymiş gibi gösterilemeyeceğini belirtir. Levi-Strauss, yapının özelliklerini şu şekilde sıralar: **Birincisi**, bir yapının her şeyden önce bir sistem niteliği taşıması gereklidir. Bu yapıyı oluşturan unsurların birbirleri ile yakın ilişki içinde olması ve bu unsurlardan birinin bir değişikliğe uğraması durumunda geri kalan diğer bütün unsurlarda değişikliğe yol açmalıdır. **İkincisi**, her model bir grup biçimsel değişmelerle ilgilidir, öyle ki bunlardan her biri aynı çeşit bir modele karşılık gelir ve bu değişmelerin bütününden bir modeller grubu ortaya çıkar. **Üçüncüsü**, iki maddede belirtilen nitelikler, modelin unsurlarından birinde herhangi bir değişikliğe uğradığı zaman nasıl bir tepki göstereceğini öngörmeye imkân tanır. **Dördüncüsü**, model öyle kurulmuş olmalı ki işleyişi bütün gözlemlenen olayları açıklayabilmelidir (Levi-Strauss, 1965: 683).

Yapısalcı yaklaşımda bireyin davranışlarını temel alan tüm ideolojilere karşı çıkış vardır. Buna göre, düşünce, tavır ve eylemlerin doğrudan bireyden kaynaklanmadığı, aksine bunların bireylerin üzerinde, ideolojik, iktisadi ve siyasi ilişki ve düşünce sistemlerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığına vurgu yapılır. Yapısalcı görüşte nesnel bütün olarak ele alındığı gibi, bu bütünlere oluşturan kısımlar ise parçalar şeklinde incelenir. Burada bütünü oluşturan parçalar, kendi başlarına özsel olarak bir anlam taşımazlar, bütüne yaptıkları katkı açısından bu parçaların bir değere sahip olduğu vurgulanır (Ozankaya, 1996: 176-178).

Yapısal işlevselci kuramlara göre toplumsal yapı, bireylerin kurumsallaşmış beklentilerini ve davranışlarını belirleyen birtakım normatif yapılar vardır. Ancak bu kuram içinde yapıyı oluşturan unsurlar farklı tanımlanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği

gibi, bazıları toplumsal yapı kişilerarası ilişkilerden oluştuğunu kabul etmekte, bazıları ise, toplumsal yapıyı oluşturan temel unsurların kurumlar olduğunu kabul etmektedir. Bu konudaki bir başka görüş ise toplumsal yapı, toplumdaki bireylerin rol dağılımlarına göre belirlenmektedir (Sturrock, 2003: 21). Yapısal-İşlevselci yaklaşım içerisinde birbirinden farklı bu üç görüşü savunanlara göre toplumsal yapıyı oluşturan temel öğeler bireylerin kurumsallaşmış davranışlarını şekillendirmektedir.

Geleneksel toplumdaki modern topluma geçilmesiyle toplumların nüfusunda artış olmuş, o toplumdaki hizmetler çeşitlenmiş ve bu hizmetlerin farklı kişiler tarafından yerine getirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Yapısal-İşlevselci görüşe göre, toplumsal iş bölümü içinde belirlenen toplumsal rollerin ve bu rollere atfedilmiş toplumsal konumlar toplumsal yapıyı belirlemektedir. Yapısal işlevselci kuram, toplumsal değişimin bir sonucu olarak insanlığın ve toplumların çeşitli gelişim evrelerinden geçmesi ile yeni işlevlerin ortaya çıktığını, toplumsal yapının sürekliliği için bunlarla uyum ve bütünleşmenin esas olduğunu kabul etmektedir (Sturrock, 2003: 21-22).

1.2.2.2. Marksist (Çatışmacı) Kurama göre Toplumsal Yapı

Marksist ve çatışma kuramına göre toplumsal yapı, toplumda kaynakların dağılımına bağlı olarak oluşan toplumsal eşitsizlik ve egemen iktidar ilişkilerinin belirlediği kurumlar ve ilişkilerden oluşan bir bütündür.

Marksist kurama göre toplumların temelindeki sınıf ilişkileri ve sınıf çatışması toplumsal yapının temelini oluşturmaktadır. Sınıf ilişkilerinin egemen olduğu üretim biçiminin temel öğeleri olan üretim ilişkileri ve üretim araçları arasındaki etkileşim sonunda mutlak bir çatışma çıkar. Toplumsal gelişmenin sürekliliği tarihsel materyalizmin esas kuralı olduğu için bu çatışmanın çözülmesi gerekir. Dolayısıyla, Marx toplumsal değişimi, hem evrimsel bir süreç olarak, hem de sınıflar arası mücadele ve çatışmanın en son çözülme aşamasında radikal bir dönüşüm veya devrim şeklinde açıklar. Çatışmacı yaklaşımı savunan sosyologlar, toplumsal yapı ile ilgili çalışmalarında toplumsal çatışmanın yaygınlığını vurgu yaparlar. Bu sosyologlar, insanların birbirleriyle çoğu zaman uyum içinde ve dostça yaşadıklarını söylemenin imkânsız olduğunu; toplumların daha çok bölünmeler, gerginlikler, çatışma ve mücadelelerle uğraştıklarını dile getirirler (Giddens, 2000: 600).

Parsons, sosyologların bir toplumu analiz etmek için çatışma ve gerilim kaynaklarını, bir alt sistemin değer ve normlarıyla bir başka alt sistemin değer ve normları arasında ilişkinin olup olmadığını tespit etmeleri gerektiğini öne sürer. Toplumsal bütünleşmeyi artırmak ve bireyin bir toplumsal kurumdan diğerine geçişine yardımcı olmak için birtakım yollar önerir. Parsons'ta sosyal sistemin özünü çatışma değil denge, bütünleşme ve konsensüs oluşturur. Bu yönü ile bütün toplumsal çatışma biçimleri genellikle istikrara ve toplumun işleyişine karşı bir tehdit olarak algılanır ve ortadan kaldırılmaları gerektiği düşünülür. Parsons, toplumun büyük ölçüde tam bir birim olarak işlediğini ve nasıl bireyleri kendine uygun hale getirdiğini göstermek istemiştir (Slattery, 2007: 378).

Giddens, Marksizm'in tüm versiyonlarının, Marksist olmayan sosyoloji geleneklerinden farklı yapıda olduğunu, Marksizm'in radikal anlamda politik bir değişim programı ortaya çıkardığını, sınıf ayrımları, çatışma, güç ve ideoloji gibi kavramlara diğer sosyologlardan daha fazla vurgu yaptığını belirtir. Bu yönüyle Giddens, Marksizm'i sosyolojinin içinde bir yaklaşım türü değil de, sosyolojinin yakınında olan, birbirleriyle örtüşen ve birbirlerinden etkilenmiş yazılar örneği olarak görmektedir (Giddens, 2000: 598).

Toplumsal yapı ve bu yapının dönüşümünü özellikle Batı toplumlarındaki rasyonelleşme ve kapitalistleşme süreci olarak tanımlayan Weber, modern kapitalist toplumların piyasa ekonomileri ve işçi-işveren arasındaki ekonomik sözleşmeye dayalı ilişkiler tarafından yönlendirildiğini belirtir. Modern kapitalist toplumlarda çalışan ile işveren arasındaki ekonomik sözleşmeye dayalı ilişkiler öne çıkar. Önceki toplumlarda bireyler eylemlerini daha çok doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi değer yargıları ve gelenekler üzerinden gerçekleştirirken, modern toplum yapılarında ise, daha çok kişiye sağlayacağı fayda noktasında düşünölmeye başlanmıştır. Weber düşüncesinde gelenekselden moderne doğru toplumsal değişme esastır. Bu değişmede hep toplumsal yapı hem de düşünce yapıları değişme göstermektedir (Kalaycıoğlu, 2006: 8).

Bütün bu kuram ve tartışmalarda toplumların dinamik yönüne vurgu yapılmıştır. Bu dinamik yapı içerisinde hem toplumsal yapının ve ilişkilerin, hem de toplumu oluşturan tüm kurumların birbirleriyle etkileşim içinde değiştiğini, ancak bu değişimin insanlığı hep ileriye doğru götüren bir gelişme olarak anlaşıldığını görüyoruz. Günümüz

dünyasına bakıldığında, meydana gelen değişimlerin insanlığı sürekli iyiye doğru götürdüğü tartışma konusudur. Modern dönemdeki insan ve toplum ilişkilerinin daha karmaşık ve kompleks bir hal aldığı, bazı durumlarda eskiye nazaran daha kötüye gittiğini söyleyebiliriz.

Giddens, işlevselcilik, yapısalcılık, Marksist/çatışmacı, etkileşimcilik gibi kuramların sosyolojide önemi olan tek kuramsal gelenek olmadığını, ayrıca yapılan bu üçlü bölünmenin kuramsal yaklaşımları sınıflandırmanın tek yolu olmadığını belirtmektedir. Örneğin, Marksistlerin hepsi görüşlerini Marks'ın yazılarına dayandırsa bile, Marks'ın fikirlerinin pek çok farklı yorumu yapılabilir. Bunun bir sonucu olarak günümüzde Marks'ı farklı yorumlayan, farklı kuramsal yapıları savunan Marksist düşünce ekolleri bulunmaktadır (Giddens, 2000: 598).

Yukarıda ele almaya çalıştığımız yaklaşımların dışında toplumsal yapıyla ilgili çeşitli teoriler de vardır. Bu teoriler içerisinde toplumsal yapıyı canlı bir organizmaya benzeten organizmacı yaklaşım ile toplumu döngüsel bir yapı olarak ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

1.2.2.3. Döngüsel Kurama Göre Toplumsal Yapı

Toplumsal yapı, birçok araştırmacı tarafından çeşitli varsayımlarla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan birisi Döngüsel Yaklaşımdır. İbn Haldun, döngüsel kuramcılarının ilki olarak kabul edilir. Ortaçağ Dönemi Kuzey Afrika'sındaki Arap toplumları üzerinde yaptığı ampirik gözlemlerine dayanarak toplumsal dayanışmanın güçlü olduğu, kırsal bir göçebe toplumu ile görece daha düşük toplumsal dayanışmanın olduğu kentsel toplum olmak üzere iki tür toplumun var olduğunu ifade etmiştir. İbn Haldun, tüm toplumların başlangıçta bedevi bir hayata sahip olduklarını, hadariliğin (medeniliğin) ise daha sonra geliştiğini vurgulamıştır. “bedevi” toplum yapısının zaman içinde aşamalı bir şekilde değişmesi ve gelişmesi sonucunda “hadari” toplum yapısının ortaya çıktığını, bununla birlikte bedevi hayatın tamamen ortadan kaybolmadığını, her iki toplum yapısının farklı kültürel değerlerle varlığını devam ettirdiğini vurgulamıştır. İbn Haldun, bedeviliği küçük düşürücü, aşağılayıcı bir anlamda kullanmamış, o yapıyı sosyal hayatın bir gerçeği olarak ele almıştır (İbn Haldun, 1991: 131-135).

20. yüzyıldaki en önemli döngüsel kuramcılar Oswald Spengler, Arnold Joseph Toynbee ve P. A. Sorokin'dir. Sorokin, toplumun tinsel (dinî), idealist ve duyusal olarak adlandırdığı üç aşamalı bir döngü içinde olduğunu belirtmiştir. 19. yüzyılın başlarında toplumsal yapıdaki değişimin tek yönde ilerlediği fikrini ilk olarak Henri de Saint-Simon ileri sürmüştü, daha sonra Comte tarafından toplumsal yapının üç aşaması formüle edilmiş ve bu fikir geliştirilmiştir. Comte tarafından geliştirilen bu üç aşama, teolojik, metafizik ve pozitif aşamalarından oluşmaktaydı (Outhwaite, 2008: 819).

Marshall, antik dönemde uygarlıkların yükseliş ve çöküşü ile ilgili döngüsel kuramların daha yaygın olduğunu, insanlık tarihi konusunda bu çağlarda yaygın olan diğer bir düşünce geleneğinin ise, sadece daha önce yaşanan altın çağlara vurgunun yapıldığı anlayışın olduğunu vurgular. Ayrıca, insanlığın zaman içerisinde ilerlemesini temel alan evrensel bir tarih düşüncesi 18.Yüzyılla birlikte özellikle Voltaire, Turgot, Herder ve Kant'ın eserlerinde geliştirilmeye başladığı görülür. 18. ve 19.Yüzyılda yaşayan birçok filozof ilerleme düşüncesi üzerine yoğunlaştığını, bu konuda Comte'un insan anlama yetisinin gelişmesine bağlı olarak insanlığın ilerlediği düşüncesinden hareketle insanlığın gelişmesini temel alınarak üç ayrı evreye ayrılabilceğini öne sürmüştür. Bunlardan birincisi Teolojik Evre'dir. Bu evre, daha çok ilkel, animist dinsel inançlarla karakterize edilir. İkincisi, Metafiziksel Evre'dir. Comte, kendi yaşadığı zamanda bu evrenin henüz sona ermediğine inanıyordu. Bu evrede daha derinlikli ve soyut dini inançlar etkili olmaktadır. Üçüncüsü, Pozitif Evredir. Tamamen bilim ve aklın esas alındığı bir evredir. Comte'un geliştirdiği bu kuram, kendi zamanında ve daha sonra yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Marshall, 1999: 335-336).

1.2.2.4. Organizmacı Yaklaşımına Göre Toplumsal Yapı

Toplumun insan yapısına benzetilerek anlatılması eski tarihlere dayanmaktadır. Eski Hint, Çin, Roma ve Yunan felsefelerinde bu tarz benzetmelere çokça yer verildiği görülmektedir. Aynı şekilde, ortaçağ düşünürlerinin birçoğu da toplumu insana benzeterek anlatmaya çalışmıştır. Toplumların da insanlar gibi çocukluk, gençlik, yaşlılık dönemlerinden geçtiğini, hastalıklı ve sağlıklı hallerinin olduğunu ifade etmişlerdir. 19.Yüzyılın sonlarına doğru biyoloji alanında görülen ilerleme ile birlikte toplumu organizmaya benzeterek açıklamaya çalışan kuramlarda da gelişmeler görülmüştür (Poloma, 1993: 31).

Yapı kavramını bir veri olarak değerlendiren Herbert Spencer, toplumu evrimci ve organizmacı bir bakış açısıyla değerlendirerek biyolojik ve toplumsal sistemler arasındaki farklılık ve benzerlikleri tartışmıştır. Spencer, toplumu şu noktalarda yaşayan bir organizmaya benzetmiştir:

1. Hem toplum ve hem de yaşayan organizma her ikisi de büyüme eğilimi gösterirler.
2. Toplumsal yapılar ve canlı bünyeler hacim olarak büyüdükleri gibi yapı olarak da büyürler. Biyolojik olarak nasıl ki bir sistem büyüdükçe daha kompleks bir yapıya dönüşürse da toplumsal yapılarda büyüdükçe daha kompleks bir yapıya dönüşmektedir.
3. Hem canlı organizmalarda ve hem de toplumsal yapılarda bulunan her bir parça bir işlev veya bir amaca hizmet etmektedir. Örneğin, canlı bir bünyedeki her yapı farklı bir işleve sahiptir; aynı şekilde, sosyal yapı içerisinde her bir yapının kendi içinde bir görev ve amacı vardır.
4. Hem canlı organizma sistemlerinde hem de toplumsal sistemlerde parçaların birinde oluşan bir değişme diğer parçaları ve bütün yapıyı etkilemektedir. Yönetim biçimleri aileyi, eğitimi, dini hayatı vb. etkiler. Bu yönü ile parçalar birbirlerine bağımlıdırlar.
5. Parçalar birbirlerine bağımlı olmakla beraber bağımsız olarak da ele alınıp incelenebilirler. Bu nedenle siyasi veya ekonomik sistemleri nasıl ki siyaset bilimciler ve ekonomistlerin yoğun incelemelerine konu olmuşsa, dolaşım sistemleri veya solunum sistemleri de biyolog ve tıp uzmanlarının ilgi alanı olmuştur (Poloma, 1993: 31-32; Kösemihal, 1999: 54-55).

İnsan vücudunun çeşitli organlarının yapıları itibariyle tek tek incelenebileceğini söyleyen Comte, bunların işleyişinin vücuttan ayrı olarak düşünülemeyeceğini belirtir. Vücutun bütünlüğünden kopartıldığında ölü nesnelere hâline gelen bu organların tek başına bir anlamlarının olmadığını, ancak parçası oldukları bütünün içindeki işlevleri ile önem kazandıklarını söyler. Bu yönü ile onları anlamlı kılan gördükleri işlevlerdir. Vücutun işlevselliği, her bir organın fonksiyonunu yerine getirmesine bağlı olduğu gibi bütünü oluşturan unsurların birbirleriyle uyumlu olmasına da bağlıdır. Örneğin, mide

canlının bedeninden çıkarıldığı anda ölür. Aynı zamanda vücudun işleyişinde de çok ciddi aksaklıklara yol açmış olur (Erkilet, 2007: 85-86).

1.2.3. Toplumsal Yapıyı Oluşturan Unsurlar

Toplumsal yapı, aile, eğitim, ekonomi, siyaset, hukuk, kültür, din ve değerler gibi toplumsal yapıları içinde barındıran, birbirleriyle ilişkili olan bütün bir sistemdir. Toplum içinde her bir yapı kendi yapısına göre çeşitli işlevleri yerine getirmektedir. Toplumsal yapıda neslin devamı aile kurumu tarafından yerine getirilirken, üretim, tüketim, istihdam vb. konular ise ekonomik sistem tarafından düzenlenir. Bunun gibi toplumdaki diğer kurumsal yapıların birtakım işlevleri bulunmaktadır. Bir bütün olarak toplumsal sistemin devamı, birbirleriyle bağlantılı olan bu yapıların sistemli ve uyumlu olmasına bağlıdır.

Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarla ilgili birbirinden farklı tasnifler yapılmıştır. Bazı çalışmalarda toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar fiziki ve kültürel unsurlar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınırken, bazı çalışmalarda ise toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar tek bir başlık altında ele alınmıştır (Gökçe, 2007: 3).

Marshall, sosyal yapıyı 'sosyal davranışlarda yinelenen kalıplar ve toplumsal sistemin ya da toplumun farklı öğeleri arasında düzenli sıralanışlar' şeklinde açıklar (Marshall,1999: 802). Bunun yanı sıra, toplumsal yapı genel olarak, nüfus, çevre, yer, ekonomi, eğitim, siyaset, hukuk, aile, din ve sınıf gibi bir takım kurucu ve kalıcı sosyolojik kurumların bir bütünü olarak düşünülmektedir (Oktik, 2006: 217-218).

Gökçe, toplumsal yapı kavramından toplumu oluşturan başlıca öğelerin ve bu öğelerin toplumdaki yerleri ve kurumlar arası ilişkilerin anlaşıldığını ifade eder (2007: 3). Toplumsal yapı ile ilgili araştırmalarda toplumun dış görünüşüyle ilgili fiziki yapı ve birtakım ilişkiler ağını gösteren kültürel yönler esas alınır. Sosyal ilişkiler, statüler, roller ve sosyal değerler kültürel yapıyı; nüfus, yerleşim biçimine göre sosyal yaşayışın aldığı şekillerden oluşan köy ve şehir hayatı ise fiziki yapıyı oluşturur (İşçi, 2000: 16).

Bazı toplumbilimciler, toplumsal yapının toplumsal küme ve kurumlardan oluştuğunu belirtirler. Bu anlayışa göre, toplumsal yapının kurucu öğeleri nüfus, eğitim, çevre, ekonomi, coğrafi yerleşim, toplumsal sınıflar, aile, din, hukuk ve siyaset'tir. Bu sosyal bilimciler, toplumu oluşturan bahsi geçen öğeler arasında karşılıklı ve düzenli ilişkilerin

söz konusu olduğunu vurgulamışlardır, ancak bunlar durağan bir yapı anlayışını yansıtmışlardır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere toplumsal yapı kavramı, toplumu oluşturan başlıca ögeleri, bunların toplum bütünü içindeki yerlerini, aralarındaki ilişkileri ve bu kurumların işleyişlerindeki düzenlilikleri anlatmaktadır (Ozankaya, 1996:175-176).

Kurtkan'a göre sosyal yapı, hem büyük bir grup olarak hem de tali gruplar bakımından toplumun karakteristik özelliklerini, grupların birbirleri ile ve diğer gruplarla olan ilişkilerini düzenleyen organizasyon tiplerini, sosyal hayatının fiziki çevre şartlarıyla karşılıklı etkileşimini ifade eder (1982: 109). Kıray, sosyal yapının unsurlarını yapısal-fonksiyonel modele göre ikiye ayırır. Birincisi, *doğal kaynaklardır*. İkincisi ise, bu doğal kaynakları işlemek için kullanılan teknoloji, *nüfus yapısı* ve *sosyal organizasyon* gibi yapıların etkileşiminden ortaya çıkan '*değerler sistemi*'dir (Kıray, 1999: 21).

Kıray'a göre bir toplumsal yapı dört öğeden meydana gelir:

- 1) Mekânda belirli bir yer ve biçime sahip bir yerleşme şekli olan ekolojik bir topluluk, 2) Kendine özgü nitelikleri olan bir nüfus,
- 3) Belirli bir örgütlenme,
- 4) Bunlara bağlı olan toplumsal değerler sistemi.

Toplumsal yapıyı oluşturan unsurların birbirlerine bağlı olduğunu belirten Kıray, meydana gelen değişmelerin rastgele olmadığını, herhangi bir yapıdaki değişimin diğerlerini de etkileyeceğini, hatta bir yapıdaki değişimin tüm toplumsal yapıyı değiştirebileceğini belirtir (Kıray, 1999: 6-7). Değişme, toplumsal yapının bütün öğelerinde aynı anda, aynı hız ve miktarda meydana gelmediği gibi, belli bir anda, değişen bir toplumda hem eski yapıya, hem de yeni yapıya ilişkin özelliklerin bir arada olması da mümkündür.

Kıray, bir toplumdaki değişme eğilimlerini ise beş ana kategoride ele almıştır: 1)Ekolojik ilişkilerin/ilintilerin şekil ve hacmi, 2) Kurumların farklılaşma, ihtisaslaşma ve örgütlenme dereceleri, 3)Toplumda, dışarıya açılma, dışarı ile bağlantı kurma ve bütünleşme şekil ve miktarı, 4) İnsan ilişkilerinde yakın kişisel ilişkilerden anonim ve

kişilik ötesi rollere dayanan ilişkilere geçiş derecesi, 5)Yerel ve dinsel olma özelliklerinin kaybolma derecesi (Kıray, 1999: 7-8).

Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarla ilgili görüşlerden birisi de bu yapıların birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği, bu yapıların birbiriyle iç içe geçmiş yapılar olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre, toplumsal yapı içinde şehir ve köy gibi sosyal yapıların birbirlerine ait özellikleri taşıdıkları, fiziki benzerliklerin yanında, sosyal ve kültürel benzerliklerin olduğu görülür. Sosyal yapıyı meydana getiren elemanlar, hiçbir zaman birbirlerinden tamamen soyutlanamaz. Bunlar, bir makinenin parçaları ve bir bedeninin organları gibi birbirlerini tamamlarlar. Parça ve organlardan birinin düzensiz çalışması, bütün sistemin bozulması anlamına gelmektedir. Toplumun içinde bulunduğu yapı, o toplumun geçmişten miras kalan siyasal, ekonomik, kültürel vb. birikimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar (İşçi, 2000: 17-18).

Bu konu ile ilgili diğer bir yaklaşımda toplumsal yapı, rol kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yönü ile kurumlar, toplumda görevleri belirlenmiş, normları istikrar kazanmış ve yerleşmiş örgütlü yapılardır. Ayrıca, bireylerin toplumsal yapılarla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği, bu kurumlar tarafından belirlenmiştir. Toplumsal hayatın devamlılığı ve varlığını devam edebilmesi için neslin sürdürülmesi, yeni yetişen genç kuşakların toplumsal normlarla sosyalleştirilmesi, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını ve düzeninin sağlanması gibi birtakım zorunlu toplumsal işlevlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu temel işlevleri yerine getirmek üzere bir araya gelen unsurlar, hep birlikte uyumlu bir bütünlük oluşturarak toplumsal yapıyı meydana getirirler (Gökçe, 2007: 3; Ozankaya, 1996:177).

Toplumsal yaşam tarzları, mevcut kültür aracılığıyla bireylerin toplumsallaşma süreçlerini öğrenmeleri sonucunda benimsenir. Tüm toplumlarda bireyler toplumsal yaşamın kurallarını ve toplu yaşama ilişkin ortak davranış ve eğilimleri öğrenme, paylaşma ve toplumun bir bireyi haline gelme süreçlerini yaşarlar. Bu süreçler, toplumdan topluma farklılık gösterse de tüm toplumlarda ortak olan bazı unsurları görmek mümkündür. Ancak, yapıyı oluşturan unsurlar toplumsal kültüre bağlı olarak farklı toplumlarda farklı nitelikler kazanırlar. Dolayısıyla, her toplumda farklı özellikler ve toplumsal yapıyı oluşturan öğeler arasında o kültüre özgü farklı ilişki biçimleri oluşur (Kalaycıoğlu, 2006: 7).

Yasa, Türk toplum yapısını ele alırken yapıyı oluşturan unsurları demografik, kültürel, teknik olmak üzere üçe ayırarak incelemiştir. Kültürel yapıyı da kendi içinde iki grupta inceleyen Yasa, bunların özdeksel (üretim kaynak ve araçları, teknoloji, ihtiyaçların giderilme yollarının tümü) ve tinsel (din, dil, tarih, aile, eğitim, hukuk, sanat, ahlâk) öğeler olduğunu, özdeksel öğelerin alt yapı, tinsel öğelerin de üst yapı olarak nitelenebileceğini, ancak her ikisinin birbirinden ayrı ve bağımsız düşünülemediğini, bu unsurlar arasında karşılıklı etkileşimin olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında toplumsal gelişme ve değişimin daha çok alt yapıda olduğunu, üst yapıdaki gelişimin geciktiğini belirtmiştir (Yasa, 1970: 12-13).

Gezgin, bir sosyal yapı ile ilgili bir araştırmanın başarılı olunabilmesinde büyük ölçüde ele alınan unsurların iyi belirlenmesine, muhtevalarının hatasız tespit edilebilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir ve bir sosyal yapının unsurlarını şu şekilde sıralamıştır: a) Fiziki unsurlar, b) Demografik unsurlar, c) Ekonomik ve sosyal organizasyonlar, d) İktisadi hayatın işleyişi, e) Kültür unsurları, f) Sosyal ilişkiler (Gezgin, 1997: 23).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, toplumsal yapı, oldukça karmaşık bir kavramdır. Bu kavram bir takım somut veri ve ölçülere dayanılarak ele alınmadığı takdirde, anlaşılması daha da zorlaşmaktadır. Bundan dolayı, toplumsal yapının her şeyden önce yapının ana değer ve öğelerini gözden geçirmek zorunluluğu vardır (Yasa, 1970: 2). Sosyal yapıdaki kurumlar, birimler ve örgütlenmeler birbiriyle ilişki ve etkileşim içindedirler. Her bir unsur, fonksiyonu ile toplumun sürekliliğine, dengeli ve uyumlu bütünlüğüne katkıda bulunur. Dengeli ve uyumlu bir toplum, sosyal yapıyı oluşturan kurumların, örgütlenmelerin ve birimlerin gerek kendi aralarında gerekse, bir bütün olarak yani sosyal yapının kendisiyle kültürel yapı arasında bir uyum, bir denge olan toplumdur (Çelebi,1985:104).

Bazı sosyal bilimciler toplumsal yapının bütün bir sistemden oluştuğunu, bu yüzden toplumsal yapıyı oluşturan fiziki ve kültürel unsurların birbirleriyle iç içe geçmiş yapılar olduğunu, bu nedenle birbirlerinden ayıramayacağını belirterek tüm bu unsurları aynı başlık altında ele almışlardır (Kurtkan, 1982: 109; Gezgin, 1997: 23; İşçi, 2007: 17-19). Bazıları ise, fiziki ve kültürel unsurların birbiriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamış, ancak her ikisini ayrı başlıklar altında ele almayı tercih etmiştir (Yasa, 1970: 12-13; Gezgin, 1997: 23; Gökçe, 2007: 3). Literatürde toplumsal yapıyı oluşturan

unsurların kategorizasyonu ile ilgili net bir ayırım olmadığından biz de toplumsal yapıyı oluşturan unsurları aynı başlık altında kısaca ele alacağız.

1.2.3.1. Fiziki Yapı

Toplumun üzerinde yaşadığı coğrafi bölgenin iklimi, doğal çevre şartları vb. özellikler fiziki yapıyı oluşturan unsurlar içerisinde değerlendirilmektedir. Her toplumsal yapı, fiziki olarak bir toprak parçası üzerinde kurulur ve bu ortama göre şekillenir. Fiziki ve doğal çevre şartları, insan ve toplum ilişkilerini etkileyen önemli faktörler arasında sayılır. Bölgenin iklim yapısı, toprakların verimliliği, çevre ile ulaşım şartları vb. durumlar, toplumsal yapıyı çeşitli açılardan etkilemektedir. Nüfus hareketleri, göç, gelişmişlik düzeyi ile fiziki yapının birçok yönden ilişkili olduğu söylenebilir. Geçmişten günümüze medeniyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesinde toplumun yaşadığı bölgenin jeopolitik konumu belirleyici olmuştur.

Toplumsal yapıyı oluşturan fiziki unsur denildiğinde öncelikle toplumun yaşadığı tabii çevre ve bu çevrenin sosyal yönden işleyişi, bu işleyişe etki eden faktörleri anlıyoruz. Kötter, bireylerin sosyalleşme süreçlerinde ve sosyalleşme şekilleri üzerinde toplumun yerleşme biçimlerinin önemli ölçüde etkili olduğunu savunmuştur. Coğrafi ve tabii şartlarla ilgili fiziki unsurlar, toplumun ekonomik yapısı üzerinde etkili olduğu gibi, nüfus değer yargılarına varıncaya kadar birçok sosyal yapıyı da belirlemektedir (Kötter'den aktaran Gezgin, 1997: 24).

Sorokin, sosyal yapının iklim, fiziki çevre vb. coğrafi şartlarla açıklanmasıyla ilgili teorilerin çok yönlü açıklamaları üzerinde durmuştur. Coğrafi faktörlerin ekonomik ve sosyal yapıyı zincirleme olarak nasıl etkilediğini göstermiş, benzer coğrafi bölgelere sahip Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal yapıları karşılaştırmıştır. Bir ülkedeki işgücünün kısa bir süre içinde nasıl köklü değişimler geçirebileceğini tartışmış, coğrafi şartların uzun müddet değişmemesine rağmen, istihdam alanında meydana gelen farklılaşmanın sebepleri üzerinde durmuştur. Sorokin'in bu konu ile ilgili yaklaşımları şu şekilde özetlenebilir:

- a) Coğrafi faktörlerin sosyal hadiselerle doğrudan veya dolaylı etkisi olabilir.
- b) Sosyal hadiseler üzerinde coğrafi şartların doğrudan veya dolaylı rol oynaması, sosyal hadiselerin niteliğine göre değişir.

c) Coğrafi faktörlerin etkisi ya da bu faktörlerin deterministik vasfı, çoğunlukla görecelidir (Sorokin, 1994: 110-119).

Toplumsal yapıların fiziki ve kültürel yönlerden değişmesinde kentleşme hareketlerinin önemli ölçüde etkili olduğu kabul edilir. Bir toplumda hızlı ve çarpık kentleşme, beraberinde birçok toplumsal sorunların oluşmasına yol açmaktadır. Kenar mahalle ve varoşların oluşması, kırsal kültürün şehirlere taşınması, gecekondu mahallelerinde yoksun ve yoksul kesimlerin toplanması, işsizlik, kuralsızlık, suç gibi birtakım sosyal sorunların yaşanmasına da sebep olmaktadır.

Diyarbakır, tarihin her döneminde birçok önemli medeniyetin ve toplumsal hareketin merkezinde yer almıştır. Tarihi kayıtlarda bu kentin Milattan önce 2300 senesinden beri yerleşim yeri olduğu (Göyünç, 1995: 465); Aramiler, Medler, Persler, Partlar, Büyük İskender, Selevkoslar, Romalılar, Bizanslılar, Sasanîler, Araplar ve Türklerin önemli merkezlerinden biri olarak bilindiği kaydedilmektedir. Beş bin yıllık bir geçmişe sahip olan Diyarbakır şehri, kurulduğu günden beri yeri değişmemiş yerleşim yerlerinden biridir (Beysanoğlu, 1988: 2).

Coğrafi olarak doğu ile batıyı birleştiren bir noktada, Irak ve İran'ı Akdeniz ve Karadeniz'e bağlayan yolların kavşağında bulunan bu şehri birçok kavim ele geçirmeye çalışmıştır (Yediyıldız, 2008: 18). Coğrafi konum itibarıyla önemli bir yere sahip olan Diyarbakır'ın ticaret yollarının kavşak noktasında olması, ekonomik yönden de önemli bir merkez haline getirmiştir (Acun, 2001: 203). 12. Yüzyılın başından 13.Yüzyılın ortalarına kadar Anadolu şehirleri içerisinde ticari açıdan büyük bir öneme sahip olan Diyarbakır, Asya'dan Anadolu'ya gelen ve Anadolu'dan Asya'ya giden transit yollar üzerinde bulunması bakımından milletlerarası ticaretten de büyük bir kazanç elde etmekteydi (Akdağ, 1995: 346)

Günümüze baktığımızda Diyarbakır'ın çarpık ve düzensiz kentleşme, alt yapı, göç, işsizlik gibi birçok sorunları bulunmaktadır (Bağlı ve Binici, 2005: 106-109, Keser, 2012: 59). Özellikle 1990 ve sonrasında güvenlik sebebiyle mezraa ve köylerin boşaltılmasıyla kitlesel anlamda göçler yaşanmış, maddi durumu iyi olanlar Mersin, Gaziantep, Ankara, Bursa, Adana, İzmir ve İstanbul gibi sosyal-ekonomik açıdan rahat ve güvenli şehirlere göç ederken, fakir olan kesim ise Diyarbakır'da kalmıştır (Yanmış ve Kahraman, 2013: 127-128). Diyarbakır'a yapılan bu kontrolsüz göçler,

şehrin fiziki ve sosyal dokusunu önemli ölçüde bozmuştur. 2000’li yıllardan sonra modern yerleşim alanları açılmış, kentsel dönüşüm projeleri ile gecekonduların mahallelerinin dönüştürülmesi çalışmaları başlatılmıştır. Ancak, nüfusun önemli bir kısmı halen varoşlarda yaşamaya devam etmektedir.

1.2.3.2. Nüfus

Nüfus, toplumsal yapıyı oluşturan canlı ve etkin unsurlardan birisi olarak kabul edilir. Toplumsal yapının oluşmasında doğal çevre ve nüfus birincil koşulu oluşturur. Bir toplumun nüfus bakımından büyüklüğü, yaşlara göre dağılımı, niteliği, nüfus hareketliliği vb. durumlar, toplumsal yapıyı etkiler. Nüfus artış hızı, yaşlı ve genç nüfus dağılımı toplumsal hareketliliğe neden olur.

Bir ülkenin sosyal yapısını belirleyen en dinamik yapılardan birisi de nüfustur. Son 25-30 yıldır bir toplumun sosyal ve iktisadi gelişmesi ile nüfus arasındaki ilişkiler sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Bir taraftan nüfus artışını etkileyen faktörler üzerinde durulurken, diğer taraftan nüfus artış hızının sosyal yapıda meydana getirdiği değişimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Hangi ülke olursa olsun, meydana gelen bir sosyal veya ekonomik problem, o bölgenin nüfus yapısının nicelik ve nitelik özellikleri ile yakından ilgilidir (Gezgin, 1997: 25).

İnsanların nitelik özellikleri, nüfus artış hızı, istihdam durumu, birbirleri ile karşılıklı iletişimleri vb. durumlar toplumsal yapıyı şekillendirmede etkilidir. Bunu yanı sıra işsizlik, göç, salgın hastalıklar gibi birtakım faktörler, toplumsal yapının değişmesinde öne çıkan unsurlardır. Bu yönü ile nüfus, toplumsal yapıyı şekillendiren, olumlu veya olumsuz anlamda toplumun değişmesinde etkili olan unsurların başında gelir.

Cebeci, sosyal yapıyı fiziki ve kültürel yapı olarak iki kategoride ele almıştır. Sosyal yapı ifadesinin sosyoloji literatüründe bir toplumun fizikî yapı özelliklerini, nüfus durumunu ve sosyal tabakalaşmayı ifade ettiğini, kültürel yapısı ile de, toplum hayatındaki değer hükümleri, normlar ve inançları ifade ettiğini belirtmiştir. Fiziki yapı özellikleri, nüfus ve sosyal tabakalaşma ile kültür yapısı arasında çok yakın bir ilişkinin bulunduğunu vurgulamıştır (1998: 1824).

Bir toplumun sosyal yapısı inceleniyorsa mutlaka o toplumun nüfus dağılımı diğer bir ifade ile nüfus piramidinin bilinmesi gerekmektedir. Son dönemlerde sosyal ve iktisadi

gelişme ile nüfus arasındaki ilişkiler sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Nüfus artışını etkileyen faktörler, hızlı nüfus artışının sosyal yapıda meydana getirdiği değişimler, kuşak çatışmaları vb. konular üzerinde durulmaktadır. Sosyal ve ekonomik alanda yaşanan problemlerin nüfus yapıları üzerinde çeşitli şekillerde etkisi görülebilmektedir (Gezgin, 1997: 25, Nirun, 1991: 32).

Diyarbakır, farklı etnik ve dini kimlikleri içerisinde barındıran bir nüfus yapısına sahiptir. Anadolu'nun İslam'la tanışan (Miladi 639) ilk şehirlerinden birisidir. Bu tarihten sonra çoğunluğu Müslüman Arap, Türk ve Kürtler, Hıristiyan Ermeni, Rum, Süryani ve Yezidiler ile Yahudilerin birlikte yaşadığı çok kültürlü bir yer olmuştur. Tehcir olayına kadar şehirde Müslüman ve Gayr-i Müslim oranı birbirine yakındır. Ancak, daha sonra yaşanan olaylar neticesinde Diyarbakır'ın nüfus yapısı hızla değişmiştir (Tan, 2009: 201- 520; Yanmış ve Kahraman, 2012).

Hem dışarıdan göç alan, hem de dışarıya göç veren Diyarbakır, Türkiye'de nüfus hareketliliğinin en yoğun yaşandığı önemli şehirlerden birisi olmuştur. Terör, işsizlik, gibi nedenlerden dolayı yaşanan göçler, kentin nüfus yapısının yanı sıra dini, kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan birçok değişim ve dönüşüme yol açmıştır (Bağlı ve Binici, 2005: 106-109; Yanmış ve Kahraman, 2013: 127).

Cumhuriyet kurulduktan sonra 1927 yılında Diyarbakır'ın toplam ülke nüfusundaki oranı %1,4 iken, 2000 yılındaki oranı ise %2'ye yükselmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre Diyarbakır'ın 1990-2000 yılları arasındaki ortalama yıllık nüfus artış hızı % 0,21'dir. Kent merkezinin yıllık nüfus artış hızı ise % 0,37'dir (Erkan, 2005: 58).

Tablo 1'de görüldüğü gibi özellikle 1995-2000 yıllarında Diyarbakır'a yoğun bir göç olgusu yaşanırken, aynı şekilde Diyarbakır'dan Adana, Mersin, İstanbul, Bursa ve İzmir başta olmak üzere batı illerine yoğun göçler yaşanmıştır. Bunda terör olayları oldukça etkili olurken, ekonomik ve sosyal nedenlerle de köylerden, ilçelerden ve civar illerden Diyarbakır merkezine göçler yaşanmıştır. Terör ve şiddet olaylarından dolayı yaşanan zorunlu göçlerin yanı sıra, işsizlik, eğitim, kan davaları, sağlık ve diğer sebeplerin etkisi ile kırsal bölgelerden, civar il ve ilçelerden Diyarbakır'ın şehir merkezine doğru yoğun göçler yaşanmıştır. Ancak, 1985-90 yılları ile 1995-2000 yılları arasında Diyarbakır'da yaşanan göçlerin oranı, diğer illerle karşılaştırıldığında çok yüksek olmadığı

görülmektedir. Bu yıllarda Türkiye genelinde sanayi şehirlerine doğru göçler yaşanmıştır. İstatistikler incelendiğinde Diyarbakır'ın verdiği göç, aldığı göç oranından daha fazla olmuştur. Şehir merkezindeki nüfus artışı ise daha çok il içinde yapılan göçlerin bir sonucudur.

Tablo 1: Diyarbakır'ın 1985-2013 Yıllarına Ait Göç Bilgileri

<i>Yıllar</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Aldığı göç</i>	<i>Verdiği göç</i>	<i>Net Göç</i>	<i>Net göç hızı (%)</i>
1980-1985	774 782	40 225	52 775	- 12 550	-16,1
1985-1990	910.683	46.883	79.095	- 32 212	-34,8
1995-2000	1.176.390	62.996	111.060	- 48 064	-40,0
2007-2008	1.492.828	31.677	47.777	- 16 100	-10,7
2008-2009	1.515.011	32.384	43.918	- 11 534	-7,6
2009-2010	1.528.958	34.810	44.858	- 10 048	-6,6
2010-2011	1.570.943	36.622	46.834	- 10 212	-6,5
2011-2012	1.592.167	30,789	47,575	-16,786	-10,5
2012-2013	1.607.437	35.466	47.949	-12.483	-7,7

Kaynak: TÜİK, 2014

1980 ve sonrasında terör, şiddet, işsizlik vb. nedenler yüzünden Diyarbakır il merkezine göç etmek zorunda kalan önemli bir nüfus, şehrin dokusunu hem nicelik, hem de nitelik olarak değiştirmiştir. Plansız yapılan bu göçler, varoş mahallelerinin oluşmasına yol açmıştır. Buraya yerleşenler, şehir kültürüne adapte olmak ve kendilerini dönüştürmek yerine, kırsalın yaşam tarzını ve davranış kalıplarını devam ettirmişlerdir.

Tablo 2'de yer alan nüfus oranları incelendiğinde, 1990-2000 yılları arasında terör olaylarının yoğunlaşmasıyla birlikte yaşanan göçlerle Diyarbakır'da şehir nüfusunda büyük artışlar olduğu ve şehirleşme hızının yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de nüfus artış ve şehirleşme hızının yüksek oluşu kent nüfuslarında büyük artışlar olması sonucunu doğurmaktadır. Diyarbakır'ın merkez ilçelerinin nüfusunun 1985 yılından sonra anormal bir şekilde arttığı görülmektedir. 1985 yılında şehir merkezinin toplam nüfusu 305.940 iken, 2013 yılında bu rakam 963.457'e ulaşmıştır. 1985 ve sonrasında en büyük nüfusa Yenişehir ve Bağlar ilçeleri sahip iken, Kayapınar ilçesindeki imar çalışmalarıyla birlikte 2000'li yıllardan sonra bu ilçenin nüfusunda önemli oranda artış yaşanmış, yüksek katlı, güvenli ve oyun parklarının yer aldığı bu ilçe, daha çok gelir düzeyi yüksek kişilerin tercih ettiği bir yer olmuştur.

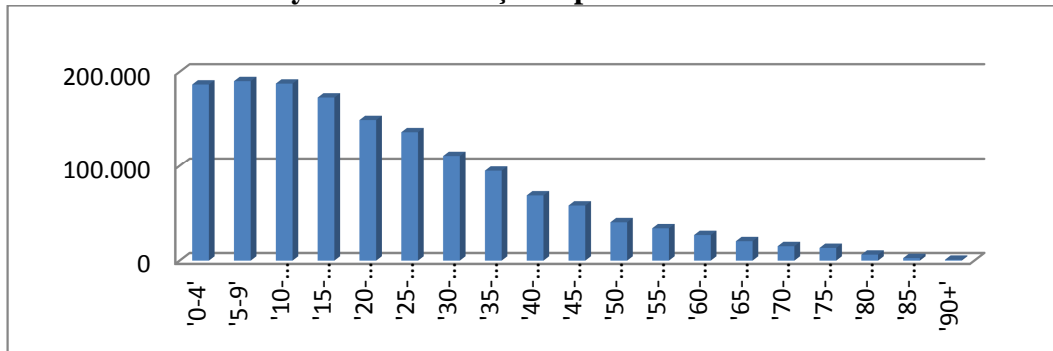
Tablo 2: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Merkez İlçe Belediyelerinin Nüfusları

	<i>Bağlar</i>	<i>Kayapınar</i>	<i>Sur</i>	<i>Yenişehir</i>	<i>Merkez Toplam</i>
1980					235.617
1985					305.940
1990					381.144
2000	291.098	68.000	91.680	163.205	613.983
2007	328.793	166.905	81.856	181.908	779.462
2008	327.504	185.626	107.345	178.972	799.447
2009	332.658	203.222	108.558	190.416	834.854
2010	328.326	220.358	105.100	189.676	843.460
2011	339.351	236.952	104.285	194.481	875069
2012	343.065	253.323	100.534	195.791	892.713
2013	357.727	277.489	123.311	204.930	963.457

Kaynak: TÜİK, 2014

Tablo 3’de yer alan verilere göre Diyarbakır’ın nüfus yapısına bakıldığında dikkat çeken en önemli husus genç nüfus oranının yüksek olmasıdır. Araştırmanın yapıldığı 2009 kayıtlarına göre şehir nüfusunun hemen hemen yarısı 20 yaşın altında (737.255 kişi)’dir. Diyarbakır’ın yaklaşık %90’ının orta yaşın altında olduğu görülmektedir (1.355.012). Diyarbakır’da genç nüfus oranının yüksek olması doğurganlık hızının yüksek olmasıyla açıklanabilir. Diyarbakır’ın 2009-2012 yılları arasındaki doğurganlık hızı TÜİK 2013 verilerine göre %2,6’dır. Bu oran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki doğurganlık hız oranına yakın iken, diğer bölgelere göre yaklaşık iki katı civarındadır.

Tablo 3: Diyarbakır’ın Yaş Gruplarına Göre 2009 Nüfusu

Kaynak: TÜİK, 2014

1.2.3.3. Aile

Aile, toplum hayatının devamını sağlayan en temel ve en önemli sosyal kurumdur. Hem geleneksel hem de modern toplumlarda kurumsal anlamda var olan aile, evlilik veya kan bağı ile oluşan (Hançerlioğlu, 1996: 13) ve toplumu meydana getiren en küçük birim olarak kabul edilir. Bir toplumla ilgili yapılacak sosyolojik araştırmaların başında aile kurumu gelir. Toplumdaki ailelerin evlilik biçimleri, aile tipleri, çocuk sayıları, toplumsal gelenek ve görenekler, aile sorunları, dini ve ahlaki değerler bu tür araştırmalarda en çok ele alınan konulardır. Burada aile kurumunun toplumsal yapıdaki önemine ve araştırma konumuz olan Diyarbakır'ın toplumsal yapısında ailenin durumuna ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Bir toplumda aile kurumunun sağlıklı olması, toplumun da sağlıklı olmasıyla eş değerdir. Aile kurumunun devamı, her şeyden önce kadın ile erkeğin toplum tarafından uygun görülen usule göre evlenmesine, ortak hayat yaşamalarına ve insan neslinin devamına bağlıdır. Belli şartları yerine getirmiş kadın ve erkek, belli bir törenle birlikte yaşamaya başlarlar. Evlilikten doğan çocuklar, o evlilik birliğini kuran kişilerin sorumluluğundadır. Evlilik için gereken şartların neler olduğunu, kadın ve erkeğin karşılıklı hak ve vazifelerini, evlilik törenin şeklini her toplumun kendi kùltürü belirler (Güngör, 1995: 206).

Bir toplumdaki değişim ve dönüşümleri en iyi yansıtan kurumların başında aile gelir. Ailenin ihtiyaçları ile toplumun ihtiyaçları arasında nitelik olarak bir farklılık söz konusu değildir. Bir ailenin devamı için hangi temel ihtiyaçlar gerekli ise, toplumun devamı için de aynı ihtiyaçlar gereklidir. İnsanın biyolojik, psikolojik, sosyal ve kùltürel anlamda ihtiyaç duyduğu her şey, toplumun varlığı için de geçerlidir. Bu yönü ile ailenin sahip olduğu özellikler, toplum hakkında genel geçer ifadelerde bulunmaya, birtakım sonuçlar çıkarmaya da öncülük etmeye imkan tanır. Aslında aile yapılarının tanınması, bireysel ilişkilerin bilinmesi ve araştırılması, bir toplumun yakından tanınmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Diğer toplumsal kurumlar gibi aile kurumunun da kendine özgü işlevleri bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan bakıldığında toplumsal yapıdaki her bir kurum, birey ve toplumun biyolojik, psikolojik, sosyo-kùltürel ve ekonomik anlamda çeşitli ihtiyaçlarını karşılama noktasında birtakım işlevlere sahiptir. Aile kurumunun en önemli işlevleri arasında

çocukların bakımı, yetiştirilmeleri ve toplum hayatına hazırlanmaları gelir. Çocuğun dünyaya getirilmesinde, fizyolojik ve ruhsal yönden korunmasında ailenin önemli görevleri bulunduğu gibi, bireylerin topluma uyumlu olmasında büyük katkıları bulunmaktadır (Gökçe, 1996: 155; Ozankaya,1997: 215).

Toplumdaki kurumların birden fazla işlevleri bulunabilir. Bir sosyal grup, yalnızca bir kurumun davranış biçimlerini kullanmadığından birbirinden farklı fonksiyonları olan kurumsal yapıların birey ve gruplar üzerinde farklı düzeylerde etkileri söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde, bir kurumun sadece tek bir işlevi söz konusu olmayıp birden fazla işleve de sahip olabilir. Örneğin bir dinî grup, öncelikle din kurumunun işlevini yerine getirir. Ama bu grup aynı zamanda aile içi ilişkiler, çocukların eğitimi, dinlenme, para toplama ve harcama gibi diğer kurumsallaşmış işlevlerini de yerine getirir. Aynı biçimde devlet de bir yandan siyaset kurumu olarak işlevde bulunurken, bir yandan da aile, ekonomi, eğitim vb. kurumların gelişimiyle ilgili işlevlerde bulunur. Bu iki grup arasında amaç, metot ve yöntem bakımından farklılıklar çözümlere yol açar. Dolayısıyla uyum halinde bir toplumun oluşabilmesi için toplumun bütünleşmesi esastır (Bilgin, 2009: 175-176).

Aile kurumu, bir taraftan insanların bir arada yaşamalarına imkân sağlarken, diğer taraftan ekonomik ihtiyaçlar; sevgi, dayanışma, korunma, güvenme ihtiyacı, çocukların yetiştirilmesi, yakın ilişkilerin kurulması vb. temel beşeri ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlar. Bireyin biyolojik, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik anlamda sağlıklı şekilde var olması ve varlığını sürdürebilmesi, büyük ölçüde aile müessesesi aracılığıyla sağlanmaktadır (Güngör, 1995: 206-8).

Aile, toplum içindeki bireylerin yaşam tarzlarını düzenleyen birtakım roller ve statüler üreten dinamik bir mekanizmadır. Yaşanan hızlı değişim sürecinin etkileri nedeniyle, aile yapılarının sarsıldığı durumlarda, aile bu temel işlevlerini gereği gibi yerine getiremez ve çeşitli toplumsal sorunlar ortaya çıkar (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011: 31). Aile kurumunda ortaya çıkan bu sorunlar, yalnızca aileyi ilgilendirmekle kalmayıp bütün toplumsal yapıyı etkilemektedir.

Her toplumun norm ve değerleri, kendi geleneksel yapılarına göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık aynı toplum içindeki farklı aile yapılarında da kendini gösterir. Bu sebeple toplumun genel değerleriyle çatışmadığı sürece aynı din, millet ve

çevredeki aileler arasında bir takım farklı anlayışların olması son derece doğaldır. Ayrıca, küçük grupların kendine has iletişim ilişkileri sebebiyle bazı özel ilke ve normlar benimsemesi de olağan karşılanmalıdır. Toplumu var eden ortak inanç, değer ve normların soyut bir bütünü olan kolektif bilinç, aileyi de içine alır ve bireyleri etkileyerek küçük grupları da şekillendirir (Şatıroğlu, 2010: 75).

Her kültürün aile tipleri ve aileden beklentileri farklı olmakla birlikte, genel anlamda ailenin değişmeyen bir takım temel fonksiyonları vardır. Bunlardan ilki topluma yeni üyeler kazandırmaktır. Yani bir insanın doğuşu ancak aile içinde olursa meşru sayılır. Aile kendi çocuklarını kendi hayatını sürdüreceği çağa gelinceye kadar yetiştirmek zorundadır. Çocuk, ailesi sayesinde toplumda bir mevki kazanır ve toplumun temel değerlerini de o vasıtayla öğrenir (Güngör, 1995: 208).

20. yüzyılda özellikle aile yapısında çözülme ve değişmelerin iyice belirginleşmiştir. Sanayileşmenin etkisiyle şehirleşme ve yeni çalışma hayatının etkileri, ailelerde yapısal değişime sebep olmuştur. Kentleşme, ekonomik zorunluluklar, her yönden yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sanayi toplumlarında geleneksel aile yapısının yerini çekirdek aile almış, geniş aileler küçülmüştür. Ekonomik zorunluluklardan dolayı kadınların iş hayatına atılmaları, ailelerin çözülmesini daha da hızlandırmıştır. Günümüzde aile, dış etkilere karşı bir sığınak ve dayanışma imkânı olmaktan uzaklaşmıştır. Aile kurumunda yaşanan bu çözülme, karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde diğer kurumları da etkilemeye başlamıştır (Bilgin, 2009: 175).

Diğer kurumlarda olduğu gibi aile yapısında da değişimin olması normal karşılanabilir. Ancak, geleneksel geniş aile yapısının çözülmesi, çekirdek aile modelinin yaygınlaşması, ailenin tümünden yok olacağı anlamını taşımaz. Ayrıca, geleneksel geniş aile yapısının modern çekirdek aile yapısına dönüşmesi, ideal ve mükemmel bir yapıya kavuştuğu anlamını taşımaz. Bu yüzden, meydana gelen değişimin hangi yönde gerçekleştiğine, birey ve toplum açısından ne tür sonuçlara yol açtığına bakılmalıdır. Bununla birlikte her kurumun kendi döneminin koşulları içerisinde değerlendirilmesi daha uygun olacaktır (Duman, 2012: 21). Türkiye’de özellikle son yıllardaki boşanma oranlarındaki artış, boşanmanın toplum için sosyal problem olabilecek bir düzeye ulaştığını göstermektedir. 1990’lı yıllarda yavaş yavaş artış gösteren boşanma oranı, 2000 ile 2013 tarihleri arasında düzenli olarak artış göstermiş ve aileyi tehdit edecek

seviyelere ulaşmıştır. 2001–2013 yılları arasındaki evlenme ve boşanma ile evlenme ve boşanma hızları şöyledir:

Tablo 4: 2001-2013 Yılları Arasında Türkiye’de Evlilik ve Boşanma Oranları

Yıllar	Evlenmeler	Boşanmalar	Evlenme Hızı (%)	Boşanma Hızı (%)
2001	544,322	91,994	7,96	1,35
2002	510,155	95,323	7,36	1,38
2003	565,468	92,637	8,05	1,32
2004	615,357	91,022	8,65	1,28
2005	641,241	95,895	8,90	1,33
2006	636,121	93,489	8,72	1,28
2007	638,311	94,219	9,09	1,34
2008	641,973	99,663	9,03	1,40
2009	591,742	114,162	8,21	1,58
2010	582,715	118,568	7,98	1,62
2011	592,775	120,117	8,02	1,62
2012	603,751	123,325	8,03	1,64
2013	600,138	125,305	7,89	1,65

Kaynak: TÜİK, 2014

Tablo 4’te görüldüğü gibi 2001-2013 yılları arasında evlenme oranlarıyla birlikte boşanma oranları da artmıştır. Boşanma oranlarındaki artışlar aile kurumunu sarsacak düzeye gelmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının tarafından yapılan “Türkiye’de Aile Yapısı” araştırmasına göre, toplumsal yapıdaki değişim süreciyle birlikte, 2010 yılı itibariyle erkeklerde 26,5 ve kadınlarda ise 23,2 olarak görülen ortalama evlenme yaşında dikkate değer bir farklılık görülmemektedir. Aynı durum evli kişilerin toplam nüfusa oranı için de söz konusudur. 1935 yılı için tahminler yüzde 68,7’si gösterirken, 2011 yılına ait hesaplamalara göre toplam nüfusun yüzde 68,2’si evlidir. Buna karşılık boşanmalar giderek artmıştır. 1930 yılları için kaba boşanma oranı tahmini binde 0,2 iken 1990 ve 2003 yılları arasındaki dönemde bu oran binde 1’in üstüne çıkarak binde 1,3 olmuş ve 2010 yılında da binde 1,6’ya yükselmiştir (2011:34-35).

Diyarbakır’ın toplumsal yapısına bakıldığında, geleneksel ve modern değerlerin bir arada yaşandığı geçiş toplumu özelliklerinin görüldüğü söylenebilir. Bir taraftan geleneksel değerler yaşatılmaya çalışılırken, diğer taraftan modern yaşam biçiminin aile yapılarında etkisi görülmektedir. Aile yapılarında geleneksel ve modern yaşam kodları

iç içe geçmiş durumdadır. Bu anlamda toplumsal olarak aileler arasında yaşam biçimi bakımından 'geleneksel' ve 'modern aileler' şeklinde kesin bir ayırım yapmak imkansız gibidir.

GAP idaresinin 1995 yılı araştırmasına göre, Diyarbakır'da kırsal alanda yaşayan ailelerin %62,6'sının, kentte oturanların %65,5'inin çekirdek aileye sahip olduğu tespit edilmiştir. GAP Bölge illerindeki aile tipine bakıldığında ise, bölge illerinin %63,2'sinin çekirdek, %33,6'sının ise geniş aile yapısına sahip olduğu belirtilmiştir. Beklenenin aksine bölge illerinde hem kırsal alanda, hem de kentlerde çekirdek aile yapısının hakim olduğu görülmektedir. Bunda bölgede yaşanan göçün önemli etkisi olmuştur (Erkan, 2005: 120).

Ailelerin yaşadıkları yerleşim yerleri, önemli ölçüde aile modellerini de göstermektedir. Geleneksel geniş aile yapıları, yerleşim yeri olarak daha çok sanayileşmenin olmadığı kırsal alanlarda daha yaygındır. Türkiye'de kır/kent nüfusun toplam nüfusa oranına bakıldığında; 1923 yılında kır nüfusu % 85 ve kent nüfusu %15 iken, tarımda makineleşme ve sanayileşmeyle birlikte 1950'lerde başlayan kırdan kente göçlerle bu oran 1980 yılında tersine dönmüş, kentleşme hızı ile bağlantılı olarak kentsel nüfus artarak devam etmiş, 2010 yılına gelindiğinde kent nüfusunun toplam nüfustaki payı %73, kır nüfusun payı ise %27 olmuştur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011: 34). Sanayileşmeyle birlikte kent nüfusu artmaya başlamış, böylece geleneksel ailenin yerini çekirdek aile almıştır.

Toplum yapısı olarak muhafazakârlığı ile bilinen Diyarbakır'da son yıllarda geleneksel aile yapılarının yerini çekirdek aile modeline bıraktığı görülmektedir. Geleneksel aile tipinde din, gelenek ve görenekler hayatın her alanında kendini yoğun bir şekilde hissettirmekteydi. Eş seçiminden çocukların yetiştirilmesine, kadın erkek ilişkilerinden karı-koca ilişkilerine, evlilik törenlerinden nikâh kıyılmasına kadar dinin ve geleneğin etkisi görülmekteydi. Geleneksel ailede çocukların sayısı konusunda bir sınırlama olmadığı, erkek çocuk ailenin devamı ve ekonomik açıdan önemli görüldüğü gözlenirken, çekirdek ailede çocuk sayısının sınırlı olduğu ve çocuğun cinsiyeti konusunda fazla ayırımın olmadığı görülmektedir. Geleneksel ailede çocukların denetiminde babanın hâkimiyeti söz konusu iken, çekirdek ailede babanın otoritesinin

yanında diğere aile bireylerinin görüşleri, sosyal çevre, TV, internet, sosyal medya vb. iletişim araçları da etkin bir rol oynamaktadır (Ünal, 2013: 591).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki aile yapısı incelendiğinde diğere bölgelere oranla ailelerin çocuk sayısının yüksek olduğu görülür. Diyarbakır ili, doğurganlık oranı ve ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı bakımından yüksek oranlı olduğu illerin başında gelmektedir.

Tablo 5: Diyarbakır ve çevre illerdeki ortalama çocuk sayısı

	<i>Yıllara göre çocuk sayısı</i>			
	2009	2010	2011	2012
<i>Gaziantep</i>	3,13	3,05	3,00	3,10
<i>Adıyaman</i>	2,75	2,78	2,76	2,76
<i>Kilis</i>	2,90	2,96	2,78	2,89
<i>Şanlıurfa</i>	4,53	4,53	4,39	4,39
<i>Diyarbakır</i>	3,21	3,21	3,16	3,19

Kaynak: TÜİK, 2013

2009-2012 yılları arasında Marmara Bölgesinde çocuk sayısı 1,52-1,78; Ege Bölgesinde 1,64-1,72; Akdeniz Bölgesinde 2,11-2,19; Karadeniz 1,73-1,84; Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinde 2,77-2,93; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise 3,43-3,57 arasındadır. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ailelerin çocuk sayısı, diğere bölgelerdeki ailelere oranla daha yüksek görülmektedir. Bölgede ise, Şanlıurfa'dan sonra ailelerin en çok çocuk sahip olduğu il Diyarbakır'dır.

Diyarbakır'da, sanayileşmenin yol açtığı çözümlerin yanı sıra, bölgede yaşanan etnik ve dini terör, göç, etnik milliyetçilik, aşiret kültürü, yanlış töre ve namus algısı, cehalet ve yoksulluk gibi sorunlar birlikte düşünüldüğünde aile kurumunda ortaya çıkan travmalar daha iyi anlaşılabilir. Bölgenin kendine has sorunlarının aile üzerindeki etkilerini kısaca şu şekilde ele alabiliriz:

Bölgedeki etnik ve dini motifli terör hadiseleri tüm bölgede olduğu gibi, Diyarbakır'ın aile ve toplumsal yapısı üzerinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Bilgesam (2009: 40) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, terörün yaşandığı illerin başında Batman, Bingöl, Diyarbakır gelmektedir. Güneydoğuda göç etme nedenlerinde etkili olan faktörlere bakıldığında; %47,92 ile ekonomik nedenler, %20,44 ile eğitim imkanları,

%9,01 ile PKK/Hizbullah terör olaylarının en önemli göç etme nedenleri olarak belirtildiği görülmektedir.

Tablo 6: Göçe Neden Olan Faktörler

	Yüzde (%)
Ekonomik nedenler (işsizlik-fakirlik)	47,92
Çocukların eğitimi ve daha iyi bir gelecek	20,44
Diğer nedenler	15,94
Yeni sosyal imkânlar ve fırsatlar	14,03
Güvenlik nedeniyle köy boşaltma	12,12
PKK/ Hizbullah / terör	9,01
Kan davası	5,89

Kaynak: Bilgesam, 2009:30

Tablo 6'da görüldüğü gibi göçe etki eden en önemli faktörler arasında, ekonomik nedenler (işsizlik-fakirlik) ile çocukların eğitimi ve daha iyi bir gelecek kaygısı yer almaktadır. Tabloda göç nedenleri arasında belirtilen güvenlik nedeniyle köy boşaltma ve PKK/Hizbullah/Terör nedeniyle göç etme maddeleri birbiriyle yakından ilişkilidir. Bu iki madde birlikte düşünüldüğünde terör sebebiyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalanların oranı %21,13'e yükselmektedir.

Günümüzde her ne kadar PKK ve Hizbullah terörü eskisi kadar toplumsal hayatın üzerinde etkili olmasa da, bölgede psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bir sorun olmaya devam etmektedir. Ancak, siyasi ve ekonomik problemlerin yanı sıra, uzun süredir devam eden terörden kaynaklanan bireysel ve toplumsal travmalar yaşanmaya devam etmektedir.

1.2.3.4. Ekonomi

Ekonomik yapı, toplumsal yapıyı oluşturan önemli dinamiklerden birisidir. Ekonomik yapı, insanların üretim ve tüketimleri, toplumsal örgütlerin oluşması, toplumların geçim durumları, ilkçağlardan beri birçok düşünürün dikkatini çeken konular olmuştur. İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, diğer insanlarla ilişkiler geliştirmek ve davranışlarını düzenlemek amacıyla çeşitli toplumsal kurumlar oluşturmuşlardır. Bu amaçla ortaya çıkan toplumsal düzenlerden birisi de mali ve ekonomik yapılardır. Bireylerin ve toplumun birtakım ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan bir kurum olan devlet, bu ihtiyaçları karşılamak için çeşitli ekonomik ve mali kaynaklar kullanır.

Fakirlik, açlık, paylaşım, ekonomik refah vb. konuların toplumsal düzenle birlikte ele alınması gereken olgular olduğunu vurgulayan Kösemihal, fakirliğin toplumları memnun eden bir durum olmadığını ve bu durumun devam etmesi durumunda kargaşanın yaşanacağını belirtir. Halkın ekonomik açıdan doyurulmasının toplumsal düzenin zorunlu bir koşulu olduğunu, aynı şekilde birçok düşünürün de iktisadi olaylarının din ve politikayı etkilediğini belirttiğini vurgulamıştır (Kösemihal, 1999: 216).

İktisadî yapının önemini vurgulayan ve tartışmasız olarak belirleyici olduğunu, uyumlu bir yapı için bunun vazgeçilmez bir ölçüt olduğunu kabul eden Marx, iktisadi yapının toplumsal yapının bütününe temsil etmeyeceğini söyler. Max Weber ise, toplumsal dönüşümü ekonomik olgu ile açıklamış, özellikle Batı toplumlarındaki rasyonelleşme ve kapitalistleşme sürecinin toplumsal dönüşmeye yol açtığını belirtmiştir. Modern kapitalist toplum yapılarının piyasa ekonomileri ve işçi işveren arasındaki ekonomik sözleşmeye dayalı ilişkiler tarafından yönlendirildiğini söyler. Ekonomik yapıların toplumların değer algıları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Modern toplum öncesinde bireyler eylemlerini daha çok doğru-yanlış, iyi-doğru, güzel-çirkin gibi normatif değer yargıları ve gelenekler üzerinden gerçekleştirirken, modern toplum yapılarında ise bireylerin davranışlarını daha çok fayda merkezli kurguladıkları görülmektedir. Ortaçağ toplumlarının daha çok din ve siyasi kurumlar tarafından yönlendirilirken, modern toplumlarda ise ekonomik etki ve sonuçları dikkate alan rasyonel hesaplar yönlendirici olmaktadır. Modern toplumda siyasi otorite, dine veya kralların isteklerine değil formel, rasyonel ve hukuki kurallara bağlıdır (Bozkurt, 1973: 14-15, Kalaycıoğlu, 2006: 8).

1980 sonrasında hızlı bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, Türkiye’de önemli toplumsal sorunlara zemin hazırlamıştır. Kısa yoldan köşe dönme felsefesi, medya ve özellikle de televizyon vasıtasıyla gösterişli hayatların özendirilmesi sonucu bu tarz hayat biçimine ekonomik ve sosyal yönden ulaşacak araçlardan yoksun olanlarda çok ciddi güvensizlik, anlamsızlık, kural tanımama, değersizlik duygularına ve yabancılaşmaya yol açmıştır (Bayhan, 2006: 45).

Türkiye’deki 1980 sonrası iktisadi ve siyasi gelişmeler bağlamında değerlendirildiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde imalat sanayisi, daha çok tarıma dayalı sektörlerle bağlı gelişme göstermiştir. İmalat sanayisinin yaklaşık %70’i tarıma dayalı sektörlerle

ilgilidir. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi odasının 2001 yılı verilerine göre Güneydoğu illeri arasında Diyarbakır ilinin tekstil sektöründeki payı % 10,9, gıda sektöründe % 13,4, maden sektöründe % 81,8'dir. Bu oranlarda siyasi olarak alınmış olan kalkınmada öncelikli yöreler kararları ve ekonomik ve mali teşvikler etkili olmuştur.

Diyarbakır ekonomisinde özellikle tarım ve hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Ancak, tarım arazilerinin aileler arasında dengesiz bir şekilde dağıtıldığı görülmektedir. 1981 ve 1993 yılı verilerine göre çiftçilik yapan ailelerin %40'ı toprak sahibi olmayan ailelerden oluşmaktadır. Tarım arazilerinin dengesiz dağılımı, aşiret ve köy ağalığı geleneğinin devam etmesi, bu bölgede işsizliğe neden olmakta, bu da insanları göçe zorlanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki hayvancılıkla ilgili olarak hazırlanan GAP illeri Master Planı 2000-2001 yılı verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iller içerisinde en çok büyük baş hayvan Diyarbakır'da yetiştirilmekte, ikinci sırada ise Şanlıurfa ili gelmektedir (Erkan, 2005: 87-96).

Hızlı nüfus artışı ve terör olayları nedeniyle köy, ilçe ve diğer illerden Diyarbakır il merkezine yönelen göçe karşılık ilde istihdam gücü yüksek sanayi tesislerinin azlığı, mevcut olanların düşük kapasitede çalışmaları nedeniyle işsizlik oranlarının sürekli büyümesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bundan dolayı ilde istihdam ve gelir getirici yatırımların yapılması hayati derecede önem taşımaktadır. Diyarbakır ilinin geleneksel ekonomik yapısının tarım ve ticarete dayanması, sermaye sahiplerini daha çok sanayinin yoğunlukta olduğu batı illerinde yatırım yapmalarına sebep olmuştur. DPT verilerine göre Diyarbakır; sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içerisinde 63.sırada, fert başına gayri safi yurt içi hasıla 1.056 TL olup teşvik kapsamındaki iller arasındadır (Milli Prodiktivite Merkezi, 2007: 27-28).

1.2.3.5. Siyaset

Siyaset, geçmişte olduğu gibi günümüz toplumlarında da kamu düzeninin sağlayan ve toplumu yönetme işlevini yerine getiren temel kurumlardan biridir (Gökçe, 2007: 11). Siyaset, her şeyden önce bir yönetme sanatı veya bilimidir. Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi sözcükleri, birbirleri ile hemen hemen eş anlamlı olarak ele alınır. Ülke, devlet ve insan gruplarının yönetim biçimi anlamına gelen siyaset kelimesi, bazılarına göre ise, site/devletin yönetim biçiminin incelenmesi olarak tanımlanır ve bu tanım Aristo'ya kadar götürülür. Bilimlerin sınıflamasını yapan Aristo, 'Politika' isimli ünlü

eserinde politikayı bilimlerin en başına koymuş ve onu üstün bilim şeklinde nitelendirmiştir. Siyasal iktidarın oluşumu, bu iktidarın paylaşılması, yönetim süreci ve siyasal iktidarın işleyişi siyaset bilimini ilgilendiren konulardır (Kışlalı, 1997: 18).

Kişinin içinde yaşadığı siyasal kültürün değer yargıları, davranış kalıpları ve anlayışları siyasal düşünce yapısını şekillendirmektedir. Diğer birçok tutum ve davranışını sosyalleşme sürecinde kazanan birey, siyasi tercihlerini de sosyalleşme sürecinde elde eder. Toplumdaki her bireyin, birbirinden farklı ve kendine özgü kişilik özellikleri olduğundan, bireylerin toplumsal değerleri benimseyip içselleştirmeleri de farklı olmaktadır. Aynı şekilde bireylerin aile yapıları, kültürel deneyimleri, ait oldukları grubun özellikleri, zihinsel yapılar ve bireysel deneyimler her bireyde birbirinden farklı etkilere yol açtığından, farklı politik tercihler oluşabilmektedir (Akan, 2003: 97).

Diyarbakır'da siyasal yapı, toplumsal hayatta meydana gelen olaylara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. 1950'li yıllardan 1970'lere kadar Türkiye'nin birçok yerinde kırsaldan kentlere yaşanan göçler (Tekeli, 2011: 196-224), Diyarbakır'da da yoğun olarak yaşanmıştır. Bu göçlerin yaşandığı yıllarda şehrin kültürlü ve zengin yerli sakinleri daha büyük, sosyal ve ekonomik açıdan daha rahat, asayiş yönünden daha güvenli şehirlere göç etmiştir. Bu göç hareketleri 80 darbesi öncesi ve sonrası dönemde artarak devam etmiş, 1990'lı yıllarda OHAL döneminde zirveye çıkmıştır. Diyarbakır'ın yaşadığı bu toplumsal olaylar dini, kültürel, sosyal ve ekonomik birçok yönden değişimi beraberinde getirmiştir. Yaşanan göçlerin yanı sıra, yaşanan terör-şiddet olayları, faili meçhul cinayetler, köy boşaltmalar, işsizlik ve son yıllardaki modernleşme kentte meydana gelen değişimin belli başlı unsurlarını oluşturmuştur (Bağlı ve Binici, 2005: 106-109, Keser, 2012: 59). Diyarbakır'da önceleri daha çok kırsal alanda toprağın bölünümü ve bazı ailevi anlaşmazlıklar neticesinde daha çok bireysel veya aileler arasında sorunlar yaşanırken, sonraları terör ve şiddet hadiseleri, işsizlik, çarpık kentleşmenin yol açtığı toplumsal sorunlar yaşanmaya başlamıştır (Yanmış ve Kahraman, 2013: 126-128). Diyarbakır'da yoğun olarak yaşanan göç ve terör olgusu siyasal tercihler bakımından önemli değişimler meydana getirmiştir.

Tablo 7: 1989-2014 arası Diyarbakır yerel ve genel seçim sonuçları (%)

Seçim Yılları	AK PARTİ	ANAP	CHP	DSP	DYP	MÇP/MHP	RP/FP /SP	HADEP DEHAP DTP/BDP	SHP	BAĞIMSIZ	HÜDA PAR	Seçime katılım oranı
1989 Yerel Seçimi	-	% 23,7	-	% 6,5	%23,5	% 3	%8,7		%32,8	%1,3		% 78
1991 Genel Seçimi		%14		%2,6	%20		%12		%49	%1		%77,7
1994 Yerel Seçimi	-	%21,8	% 2,1	-	%15,9	% 4,4	% 36,9		% 14,6	% 2,1		% 70
1995 Genel Seçimi	-	%13,8	%2		%10,8	%2	%18,8	%46,3		%0,5		% 76,2
1999 Yerel Seçimi	-	%3,5	% 1,4	% 2,4	%2,3	%0,9	%24,3	%62,5	-	%		% 73,5
1999 Genel Seçimi	-	%11,1	%3		%11,2	%2,8	%14,6	%45,9		%0,1		% 79,4
2002 Genel Seçimi	% 16	%4	%5,9		%7,2	%1,5	%2,3	%56,1		%1,4		% 71,1
2004 Yerel Seçimi	%35,3	%0,4	%0,9	%0,3	%1,5	%0,8	%1	-	%58,3	%0,2		%57,9
2007 Genel Seçimi	% 40,9	-	%2			%2,5	%0,7			% 47		% 71
2009 Yerel Seçimi	% 31,8	-	%0,6	%0,2		%0,3	%0,6	%65,1				%80
2011 Genel Seçimi	% 32,2	-	%2,3		%0,1	%0,8	%0,4			% 61,7		% 81,3
2014 Yerel Seçimi	% 35	-	%1,2	%0,1	%0,1	%0,6	%0,9	%55,1		%0,1	%4,6	%82,2

Kaynak: TÜİK (2014) ve YSK (2014) verilerinden derlenmiştir.

Diyarbakır'da 1989-2014 yılları arasındaki yerel ve genel seçimlerin oy dağılımına bakıldığında; 1994 yılı hariç tüm seçimleri etnik kimliğe vurgu yapan partilerin veya bu partilerin seçim ittifakı yaptığı partinin kazandığı görülmektedir. 1994 yılında hem ülke genelinde hem de il genelinde en yüksek oyu alan Refah Partisi seçimi kazanmıştır. 1989'dan 1994 seçimlerine kadar Diyarbakır'da seçmen tercihleri daha çok SHP gibi sol ve DYP-ANAP gibi merkez sağ partilere yönelirken, bu tarihten itibaren 2002 yılına kadar ki dönem de Milli Görüş Hareketinin temsilcisi konumundaki Refah ve Fazilet partilerine yöneldiği görülmektedir. 2002 yılında Ak Parti'nin siyaset sahnesine çıkmasıyla birlikte merkez sağ partilerin ve milli görüş hareketi çizgisindeki oyların bu partiye gittiği söylenebilir. 2012-2014 yılları arasında sağ ve İslamcı oyların adresi AK Parti olurken, Kürt hareketinin oylarının adres ise BDP veya zaman zaman da seçim barajından dolayı bağımsız adaylar olmuştur. 2014 yılı seçimleriyle birlikte bölgede ve ilde etkili bir aktör olan Hizbullah hareketi çizgisindeki HÜDAPAR denkleme dâhil olmuş ve % 4,6 oranında oy almıştır. Gözlemlerimize göre birçok faktöre bağlı olmakla birlikte 2015 genel seçimleri Diyarbakır'da bu üç partinin etkili olacağı değerlendirilmektedir.

1.2.3.6. Din

Din insanın doğasında olan inanç ihtiyacının giderilmesinde rol oynayan temel kurumdur. Dinin bireysel ve sosyal anlamda yaptığı etkiler özellikle din sosyolojisinin temel konusunu oluşturmaktadır. Dinin toplumsal değişme üzerindeki etkisi ve toplumsal değişmelerin dini inanç, tutum ve davranışlar üzerindeki etkileri sosyolojinin özelde ise din sosyolojisinin araştırma konularının başında gelmektedir.

Din, metafizik boyutunun yanında psikolojik, kültürel ve toplumsal yönü olan bir olgudur. Birçok sosyolog dinin, sübjektif yönünün yanı sıra dinin gerçekliği üzerinde durmuş ve bu olguyu sosyolojik olarak inceleme konusu yapmıştır (Kurt, 2009: 20-23).

Dinin toplumsal boyutu ile diğer boyutları birbirinden birçok yönden farklılık gösterir. Din, toplumsal hayatta bireylerin insan ilişkilerini, sosyal davranış biçimlerini şekillendirir. Bu yönüyle din, sadece bireylerin hayatında etkili olan bir olgu olmayıp, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, gelenek ve görenekleri, toplumsal kurumları etkileyen ve yönlendiren bir etkiye de sahiptir (Günay, 1986: 41).

Dinin toplumsal yapı ile ilişkisi, sosyoloji literatürünün ilk çalışmalarından itibaren önemli bir yer tutar. Comte'un eserlerinde sosyoloji ve din kavramları neredeyse aynı şeyleri ifade ettiğini belirtmektedir. Durkheim, dinin toplumdan kaynaklandığını ifade etmiştir. Weber ise, araştırmalarında diğer toplumsal olaylara yer verdiği kadar dini olgular ile ekonomik olaylar arasındaki ilişkilere de özellikle vurgu yapmıştır (Köseihal, 1971: 99, Weber,1999: 29-31).

Bireyi ilgilendirmesi bakımından dinin psikolojik etkisi araştırma konusu olduğu gibi, sosyal bir gerçekliğe sahip olması bakımından sosyolojiyi ilgilendirmektedir. Bu yönü ile aslında dinî hayatın bireye bakan yönü ile bireysel, topluma bakan yönü sosyal olmak üzere birbirinden ayrılmaz iki yönü bulunmaktadır. Toplumların kültür ve medeniyetlerinin oluşması incelendiğinde bireysel (sübjektif) din anlayışlarından çok, kolektif (objektif) din anlayışlarının etkili olduğu görülecektir (Günay: 1998: 207).

Dinin olumlu ve olumsuz birçok fonksiyonlarını olduğu kabul edilir. Toplumsal anlamda birleştirici işlevleri olduğu gibi, toplumsal çatışma ve ayrışmaların da sebebi olabilmektedir. Dinlerin kurulma aşamalarında, dini gruplar arasındaki dini, siyasi, ekonomik anlaşmazlıklar ve yeni mezheplerin türemesinde din, çatışan tarafların

dayanak noktalarından birisi olmaktadır. Dini yapılarla toplumdaki diğer kurumsal yapılar arasında karşılıklı etkileşim biçimlerine göre din toplum ilişkileri zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Hususiyle modernleşmenin günümüz İslam toplumlarında önemli sosyal değişiklikleri tetiklediği düşünülmektedir(Kurt, 2012:163-179).

Dinin toplum hayatındaki fonksiyonlarından birisi de bireylere zihniyet kazandırmasıdır. Böylelikle toplum üyelerinin aynı fikir etrafında toplanması sağlanmış olur. Toplum üyeleri tarafından paylaşılan inançlar, kültürel birlikteliğe katkı sağlamış olur. Din toplumsal kontrol mekanizması görevini yerine getirerek insanları toplumsal normlara bağlı olmalarını sağlar (Taş, 2002: 55-60). Wach, toplum bireylerinin davranışlarında dinin çok yönlü etkilere sahip olduğunu, toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen ailenin kurulması ve işleyişinden kabile, boy ve ulus kimliğine varıncaya kadar çeşitli derecelerde etkisinin görüldüğünü belirtmiştir (1995: 18).

1.2.3.7. Toplumsal Yapının unsuru olarak Değerler

Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardan biri olarak değerın sözlük anlamı bir şeye önem kazandıran ölçü şeklindedir. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğüne göre *değer*, “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı nitelik” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2011:607). Tutumların araştırılmasında, değerler, insanların etik ya da uygun davranışları ile ilgili olarak hangi davranışın doğru veya yanlış olduğu, neyin arzu edilir neyin kaçınılması gerektiği konusundaki ölçüleri ifade eder. Değerler, toplumsal veri olarak düşünüldüğünde ise güçlü, yarı kalıcı, birleştirici ve bazen belirsiz eğilimleri yansıtır (Marshall, 1999:133-134). Psikolojik yaklaşıma göre ise değer, bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özellik veya nitelikler; bir toplumda neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış, arzu edilir veya arzu edilmez olduğu konusundaki ortak görüş ve standartlar şeklinde tanımlanmıştır (Budak, 2000:197).

Değer, Latince'de zengin ve güçlü olmak anlamına gelen *valor* kelimesinden İngilizce'ye *value*, Fransızca'ya *valeur*, Almanca'ya *wert* olarak geçmiştir. Kavram birçok dilde hem iktisadî anlamda kıymet, paha ya da bir şeyin ederi olarak, hem de insan hayatının anlamlandırılması ve günlük yaşamın biçimlendirilmesi için başvurulan inanç-davranış kalıpları şeklinde kullanılmaktadır (Önal, 2006: 51).

Değerler, bireylerin yaşamında onlara yol gösterici prensipler olarak yer alan ve onları hayatta güdüleyen amaçların sosyal birer temsilcileri; bireylerin doğru-yanlış ayırımına ilişkin belirledikleri inanç standartlarıdır. Bu anlamda değerler, olası olaylar ve sonuçlarla ilgili olarak bireylerin sahip olduğu olumlu ya da olumsuz tutum ve davranışlar üzerinde etkilidir. Değerler inançların “özel bir hali” ve bu özel halin değerlere, sunduğu normatif kalıplar nedeniyle bireyin belirli durumlar ve nesnelere karşısında belirli bir davranış biçimini seçmesine etki etme potansiyeli kazandırmaktadır. Değerler bir konuya yönelik olarak çok derinlerdeki düşünce ve duygular olarak tanımlanabilir ancak davranışlar gözlenebilirken onları yönlendiren değerler gözlemlenmemektedir. Bu anlamıyla değerler, ulaşılması mümkün olan değil, ulaşılma arzusu duyulan “ideal hedefleri” temsil etmektedir (Altıntaş, 2006: 73).

Hogg ve Vaughan, değer sistemlerinin kişiden kişiye, gruptan gruba ve kültürden kültüre değişiklik gösteren ölçütler olarak tanımlar. Rokeach ise, değerlerin ilgiler ve etkinlikler açısından ele alınmak yerine daha çok tercih edilen hedefler şeklinde düşünülmesi gerektiğini ileri sürer ve değerleri *nihai değerler* (örn. eşitlik, özgürlük) ile *araçsal değerler* (örn. Dürüstlük, hırs) şeklinde ikiye kısma ayırır. Bu açıdan bakıldığında değer, bireyin spesifik tutumları ile ilgili sahip olduğu yüksek mertebede olan bir kavram olarak anlaşılmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2007: 201).

Özlem, değer kavramını *öznelci ve nesnelci* bakış açılarına göre gruplayarak tanımlamıştır. *Öznelci değer* tanımları kendi içinde birey veya toplum açısından yapılmalarına göre kendi içinde iki gruba ayrılabilir. *Nesnelci değer* tanımlarına göre, değerlerin bir gerçekliklerinin bulunduğundan hareket edilir, ‘değerlerin’ öznenin kendilerini hissetmesinden veya bilmesinden bağımsız olarak var olduğu kabul edilir (2002, 283-284).

Değer kavramı ile ilgili yapılan birçok tanımdan hareketle Feather, değerlerin genel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: Değerler, beğenilen davranış ve hedefler hakkındaki genel inanışlardır; değerler, gereksinmelerin tersine, iyilik ve kötülük boyutlarını içerirler ve ahlaki bir buyruk ya da ‘zorunluluk’ bildirirler; değerler, tutumları hem aşar hem de onların aldığı biçimi etkilerler; değerler, eylemleri değerlendirmek, düşünce ve davranışları haklı göstermek, davranışları planlamak, farklı seçenekler arasında bir karar vermek, sosyal etkide yer almak ve benliği başkalarına sunmak için standartlar

sağlarlar; kişi açısından hiyerarşik yapıda olup, taşıdıkları önem bakımından görecelidir ve bu önem kişinin hayatı süresince artabilir ya da azalabilir (Hogg ve Vaughan, 2007: 201).

Yapılan tanımlar incelendiğinde çok boyutlu bir olgu olan değer kavramının çeşitli açılardan ele alınarak tanımlandığı görülmektedir. Bazı tanımlarda, değerlerin doğası/tabiatı, bilişsel, duygusal, bireysel, sosyal ve davranış boyutları ile etki, fonksiyon ve sonuçları üzerinde durulurken; bazı tanımlarda ise, değerlerin özneliği-nesneliği, normatif ve göreceli oluşları vb. yönleri ile çok geniş bir yelpaze çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Kuramcılarının birçoğu, değer kavramını çeşitli kavramlarla ilişkilendirerek ele almıştır. Bu yönü ile her bir disiplin, bu kavramı kendisini ilgilendiren boyutu ile ele alıp incelediğinden kendisi ile ilgili olmayan diğer yönleri gözardı etmiştir. Bu ve diğer nedenlerden dolayı bu kavramla ilgili genel kabul görececek bir tanım üzerinde ittifak edilememiştir (Güngör, 1998: 13).

Birey, toplum, hukuk ve birçok kurumla doğrudan veya dolaylı irtibatlı olan bu olgunun, işlevsel bazı boyutları esas alınarak veya diğer farklı bir gerçekliğe indirgenerek tanımlanması bilimsel açıdan problem konusudur. Ayrıca, sosyal bilimler çok geniş bir alana sahip olduğundan, çalışmamızın sınırları bakımından tanımların hepsine burada yer vermemiz imkânsızdır. Değerin tanımı ile ilgili bir tek tanım vermek yerine, sosyoloji disiplinini ilgilendiren tanımlarına ve konuyla ilgili alt başlıklara yer vermenin daha anlamlı ve işlevsel olduğunu düşünmekteyiz. Bundan dolayı biz burada çalışmamızın çerçevesi dâhilindeki tanımlarını kısaca ele almaya çalışacağız.

Bir sosyal grubun veya toplumun kendi işleyiş ve varlığını düzenli bir şekilde sürdürebilmesi, için üyelerinin çoğunluğunun ‘doğru’, ‘yanlış’, ‘yapılması gerekli’ ve ‘yapılması yasak’ olarak kabul ettikleri ortak duygu, düşünce, amaçlarını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlâki ilke veya inançlarının varlığına bağlıdır. Bu yönü ile değerler, sosyal hayatı şekillendiren, belirleyen temel unsurların önemli bir kısmını oluştururlar. Toplum hayatı, içinde var olan aile, eğitim, ekonomi, ve siyaset gibi temel kurumların varlığını bağlıdır. Bu kurumsal yapıların varlığı ise, her bir kurumun kendi sistem ve işleyişini düzenlediği, üzerinde ittifak edilen birtakım norm ve değerlerin mevcudiyetini gerekli kılmaktadır.

Değer kavramı, birey ve toplum davranışlarının düzenlenmesinde en önemli toplumsal kurumların başında yer alır. İnsanların etik ya da uygun davranışları ile ilgili olarak hangi davranışın doğru veya yanlış olduğu, neyin arzu edilir neyin kaçınılması gerektiği konusunda ölçüler verir (Marshall, 1999:133-134). Bir toplumdaki aile kurumundan siyaset kurumuna, eğitim ve öğretim hayatından ekonomik sisteme varıncaya kadar hayatın hemen hemen tüm alanlarını düzenleyen, yapılması ve yapılmaması gerekenleri belirleyen bir sistemdir.

Değerler, kurumlar ve gruplar vasıtasıyla benimsenmektedirler. Kurumlar, âdetler, örfler, görenekler, aile, din, ahlâk, hukuk, eğitim, öğretim, ekonomi vb. birimler toplum bireylerinin benimsemiş olduğu değerlerden güç kazanırlar. Bu kurumların her birinin kendilerine has değerleri olmakla birlikte, diğer kurumların değerleriyle de karşılıklı etkileşim içindedirler (Kızılçelik ve Erjem, 1994: 99; Özensel, 2004:8). Değer, sosyologların çeşitli yaklaşımlarla ele aldığı önemli kavramlardan birisidir. Sosyolojik teorilerin her biri, değer kavramını kendi yaklaşımı doğrultusunda ele almış, sosyal olguları yaptığı tanım çerçevesinde değerlendirmiştir. Toplumu çatışma kuramı bağlamında ele alan yaklaşımların değer anlayışı ile yapısal işlevselci yaklaşımın ve diğer kuramların değer anlayışı bu yönü ile birbirinden farklılık göstermektedir.

Hogg ve Vaughan, değer sistemlerinin kişiden kişiye, gruptan gruba ve kültürden kültüre değişiklik gösteren ölçütler olarak tanımlar (Hogg ve Vaughan, 2007: 202). Marshall, toplumsal veri olarak değer kavramı denildiğinde güçlü, yarı kalıcı, birleştirici ve bazen belirsiz eğilimleri içerdiğini belirtir (Marshall, 1999:134-145)

Sosyolojik anlamda değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi işleyiş ve varlığını sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olarak kabul ettikleri ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlâki ilke veya inançlara denir. Bu yönü ile değerler, sosyal hayatı şekillendiren, belirleyen temel unsurların önemli bir kısmını oluştururlar. Toplum içerisinde tutum ve davranışlar, eylemler, duygular, fikirler, kişiler, gruplar, amaçlar ve araçlar tümüyle değerlere göre daha “iyi”, “kötü”, “daha iyi”, “daha doğru”, “daha kötü”, “daha adil”...vb. biçimlerde değerlendirilmeye tabi tutulur ve mukayese edilir (Kızılçelik ve Erjem, 1994: 99).

Özensel (2004: 2), bir toplumun yapısının analiz edilebilmesi için, o toplumsal yapıdaki, kurumların, süreçlerin ve rollerin bilinmesi gerektiğini bunu sağlamanın

yolunun da bireylerin sosyal davranış kalıplarının ve kültürel öğelerinin sosyolojik incelemeye tabi tutularak olabileceğini belirtmektedir. O'na göre böyle bir sosyolojik incelemenin sağlan bir temele oturmasını sağlayacak en önemli unsurun ise araştırma yapılacak toplumun değer yargılarının bilinmesi olduğunu belirtir.

Sosyolojide değerler; bir sosyal grup veya toplumun varlık, birlik ve devamlılığını sürdürmesi için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; toplumun ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke ve inançlar sistemi anlaşılmaktadır. Toplum açısından değer, diğer bir tanımla, "bir sosyal grubun veya toplum üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inanç(lar)dır. Bu anlamıyla değer; grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı ve doğru olmayı belirleyen temel standardı veya standartlarıdır (Özlem, 2002: 283).

Fichter, toplumsal değerleri incelerken üç öge üzerinde durulması gerektiğini vurgular: a. Bir değer olan nesnenin bizzat kendisi, b. Nesnenin sosyal ihtiyaçları ne oranda karşıladığı, c. insanların söz konusu nesneyi ihtiyaçlarını gidermesi nedeniyle önemli görmesi. Toplumsal değerlere bu üç ögenin özelliğine göre bakıldığında; değerler, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütlerdir, toplum üyeleri tarafından paylaşılır ve kişilerin çoğunluğu bu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Değerler herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir ve çoğunluk tarafından ciddiye alınır. Ayrıca, toplumu oluşturan bireyler bu değerleri ortak refahın korunması ve sosyal gereksinmelerin karşılanması ile birlikte görür. Kişiler, kabul edilen yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölebilirler (2006: 166-167).

Değerler her toplum için davranışları ve yaşam tarzlarını belirleyici niteliktedir. Bu değerler toplum üyeleri tarafından paylaşılmakta, toplumun iyiliği ve ortak fayda için lüzumlu görülmektedirler. Değerler davranışlara yön ve şekil verirler, ancak, insanlar kabul ettikleri değerler her zaman davranışlarıyla göstermeyebilir, kimi zaman, değerlere aykırı hareket edebilirler (Aytaç, 2002: 184). Değerler, toplumun çoğu tarafından benimsendiklerinden uzun sürelidir ve yavaş değişirler. Bu anlamda değerler, göreceli olarak bireylerin ve toplumların kişilik eğilimleri ve kültürel özellikleriyle uyuşan bir yapıya sahiptirler (Berry vd., 2002:59).

Seyyar (2007: 854), değerlerin sosyal gelişme sürecinde toplum tarafından oluşturulup korunduğunu ve sosyal hayatımızın vazgeçilmez toplumsal birikimleri olduğunu belirtir. Sosyolojide değer denilince, belli bir toplumda veya sosyal grupta fertlerin müspet tepki gösterdikleri düşünce, kural veya uygulamaların akla geldiğini vurgular.

Kilby, değerlerin bireysel ve sosyal yönden hayatımızı her yönden etkilediğini, bu yönü ile her gün tecrübe ettiğimiz gerçekliğin önemli bir parçası olduğunu, davranışlarımıza yön verdiğini, beşeri varoluşun anlamına katkıda bulunduğunu belirtir. Bu yönü ile değerler, bazı motivasyonları oluşturmada, nesnelere kavramada ve düşünmede bize yardımcı olur, hayatımızın her kademesinde ve tercihlerimizin (eş, arkadaş, meslek ve grup) oluşumunda söz sahibidirler (Kilby'den aktaran Özensel, 2004: 9).

Birey içerisinde yetiştiği ya da yeni dâhil olduğu topluma uyum sağlama sürecinde çevresinin tavır, davranış ve tepkilerini gözlemlemektedir. Sosyal aktörün iyiyi, güzeli, kötüyü, doğruyu, yanlış, kutsalı, dünyevi olanı, yasak olanı ve olmayanı öğrenmesi sosyalleşme süreci şeklinde tanımlanmaktadır. Birbiriyle bütünlük oluşturan inanç, düşünce ve davranışların öğrenilmesi sonunda birey toplumun uyumlu bir parçası haline gelebilmektedir (Aytaç, 2002: 182-183).

İnsanın insan gibi hareket ederek iyiye ve mutluluğa ulaşabileceğini belirten İbn Miskeveyh, değerlerin ancak bir toplum içinde olursa bir anlamı olacağını vurgulayarak, değerlerin toplumsal boyutuna dikkat çekmiştir. İnsanın mükemmel bir insan olabilmesi için sosyal bir ortamda yaşayarak, birbirine yardımcı olarak değerleri öğrenebileceğini ve yaşatabileceğini aksi takdirde değerlerin önemli bir yanının eksik olacağını ifade etmiştir (De Boer, 2001:160).

Değerler bir taraftan toplumun denetlenmesini sağlayan en önemli öğelerden biriyken diğer taraftan sosyo-kültürel olgulara anlam vermektedirler. Dolayısıyla sosyoloji çalışmaları aile, siyaset, ekonomi gibi konuları incelerken sadece makro teorilerden faydalanmamalı bunun yanında inanç, değer, norm ve tutumlarda göz önünde bulundurmalıdır (Özensel, 2004: 2).

Değerleri hiyerarşisi, değerlerin önem yönünden derecelendirilmesi ile ilgili bir durumdur. Her toplum ve kültürün kendine özgü bir değerler sistemi bulunduğu gibi, kendine ait bu değerler arasında da bir hiyerarşi söz konusudur. Bu değerler daha çok

sosyal öğrenme yolu ile gerçekleşir. Değerler hiyerarşisinde değerlerin önem derecesi, tamamen o toplumun kendi toplumsal özellikleri ile ilgilidir. Örneğin, bir toplumda iktisadi değerler, değerler hiyerarşisi olarak en üstte olabilir ve oradaki insanların en önem verdiği şey, maddi refah ve maddi değerler olabilir. Bir başka toplumda ise, din veya sanat iktisadi değerlerden daha önemsenabilir. Bunun yanı sıra bir toplumun değerler sıralaması tarihi boyunca hep aynı şekilde kalmaz, zaman içinde çeşitli faktörlere göre değişimler gösterebilir (Küken, 2002: 69). Değer sistemleri kültürden kültüre, aynı kültürde zamandan zamana ve hatta aynı toplumda da bir bölge ve sınıftan diğerine farklılık gösterir. Bu durum değerlerin değişebilirliğini ve esnekliğini sergiler. (Fichter, 2006: 178).

Toplumsal şartlar değiştikçe, bu şartların değişimine bağlı olarak toplumdaki değerler hiyerarşisinin de değişebileceğini belirten Özensel, bir bireyin belli bir toplumsal ortamda veya zamanda önemseydiği, ön plana aldığı bir değeri farklı bir toplumsal ortam veya zamanda başka bir değeri ön plana çıkarabileceği, hatta daha önce benimsediği değeri tamamen göz ardı bile edebileceğini belirtmektedir. Örnek verilecek olursa anarşi dönemlerinde güvenliğe ilişkin değerler öne çıkartılırken, böyle bir tehlikenin olmadığı bir dönemde kişi özgürlüğü öncelikli bir değer olarak görülebilir. Bunun aynı toplumda farklı zamanlardaki değerler arasındaki rölatifliğe vurgulamamıza olanak tanıdığını belirtmektedir. Ayrıca Özensel, aynı zaman diliminde yaşayan iki farklı toplumun araçlarındaki kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklarından dolayı farklı değer yargılarına sahip olacaklarını bunun da değerlerin rölatifliğin kültürel boyutu olduğunu ifade etmektedir (Özensel, 2004: 15).

Değer üzerine çalışan pek çok filozof ve düşünür değerleri önem derecesine göre sınıflarken salt kendi başına istenen asıl amaç değerler ve bunlara ulaşmaya yardımcı olan araç değerler olarak temelde ikiye ayırmışlardır. Platon bu ikili sınıflandırmaya bir değer grubu daha ekleyerek değerleri, asıl değerler, araçsal değerler ve ikisi arasında yer alan orta ya da ara değerler olarak üçlü bir sınıflamaya tâbi tutmuştur. Bununla birlikte, felsefî anlamda değer denince, filozoflar daha çok asıl ya da nihaî değerleri anlamışlardır. Pek çok filozof, ahlâkî, dinî ve estetik değerlerin nihaî amaçlarının bu asıl değerlere ulaşmak olduğunu savunmuştur. Her ne kadar bu asıl değere hangi yoldan varılacağı hususunda çok farklı görüşlere sahip olsalar da, filozofların çoğu hayatın asıl

amacının, yani temel değerinin mutluluk olduğu hususunda hemfikirdirler (Önal, 2006: 60-61).

Değerlerin hiyerarşisini ihtiyaçlar piramidi ile açıklayan Maslow, değerlerin sıra dzenini açısından göreli olmayıp birbirlerine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Maslow'a göre, en temel ihtiyaçlara tekabül eden değerler karşılanmadan daha üstteki değerlere geçilmez. Bu noktada Maslow, insanın kendi özünü gerçekleştirebilmesi için önce, fizyolojik ihtiyaçlarını, sonra güvenlik ve ait olma (sevgi) ihtiyaını ve en son olarak da saygı ihtiyaını gidermesi gerektiğini savunur. O'na göre, bu ihtiyaçların karşılanması sonunda kişi kendini gerçekleştirmiş olur. Maslow'a göre değerler, ihtiyaç hiyerarşisine göre belirlenir ve bir önceki ihtiyaın giderilmesine bağlı olarak zincirleme olarak diğer belirlediği ihtiyaçlar gerçekleşir (Önal, 2006: 60).

Allport, Vernon ve Lidzey, çalışmalarında değerleri: bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî olmak üzere altı temel kategoride incelemişlerdir (Özensel, 2004: 10). Benzer bir şekilde Güngör (1998: 84) değerleri Estetik, Teorik, İktisadi, Siyasi, Sosyal ve Dini değerler olmak üzere altı gruba ayırmıştır. Değerler, ayrıca grup ölçekli değerler ve bireysel değerler olarak da tasnif edilebilir (Özensel, 2004: 10).

Değerlerin önem sırası, değere yüklenen anlam düzeyine ve değere verilen önem derecesine göre değişebilmektedir. Birey ve toplum açısından değer ve inançlar, neyin önemli neyin önemsiz olduğunu gösterir, toplumsal hayat için bir tahmin ölçütü sunarlar. Bu açıdan değerler bireye toplumsal hayata katılımda bir güvenlik, anlamlılık ve amaç kazandırır (Kilby'den aktaran Özensel, 2004: 10). Inglehart, bir toplum içinde değerlerin zamanla değişebileceğini, modern ileri toplumların özellikle de o toplumların genç bireylerinin daha çok iktisadi kalkınma, istihdam ve maddi ilerleme gibi konulardan ziyade, zgr ifade ve hayatın kalitesi gibi post-materyalist değerlere daha fazla eğilimli olduklarını söyler (Outhwaite, 2008:150-151).

Değerlerin hiyerarşik olarak sıralamasında etkili olan faktörlerin birisi de kutsallık anlayışıdır. Kendisine kutsallık atfedilen varlık ve olgular, değer sıralamasında ilk sıralarda yer alabilmektedirler. Doğruluk, namuslu olma, iyilikseverlik vb. kutsallığı olan, sahip olunduğu takdirde insanı yücelten; bunlara sahip olmayanlarla kıyaslandığında kendi varlık alanında ona ayrıcalık ve erdem kazandıran ilkelerdir, denebilir (Uysal, 2003: 52).

Her toplumun bir değerler sistemi vardır. Yani bir topluma ait değerler ve bunların hiyerarşik sıralaması kendine özgüdür. Esasında toplumsal değerler toplumdan topluma göre büyük benzerlik gösterir. Vatan, din, aile, sözünde durma, ahde vefa, cömertlik, kahramanlık gibi değerlere her toplumda rastlanır. Hatta etnosentrik bir yaklaşımla hemen her toplum tarihteki en vatansever, en kahraman, en çalışkan milletler olduğunu iddia eder. Örnek olarak verdiklerimiz aslında *nihai (sonul) değerler* dediğimiz en yüksek değerlerdir. Nihai değerler, değerler silsilesinin zirvesinde yer alır ve toplumsal hayatı bütünüyle belirler. Örneğin Türk toplumunda vatan, din, aile gibi nihai değerlerin yanı sıra “namus” hala nihai değer olma özelliğini korumaktadır. Bir Arnavut için de “besa” (söz) bir nihai değerdir ve bu sözü yerine getirememek büyük bir utanç olarak kabul edilir (Bilgin, 2009: 131).

Kişinin toplumdaki sosyal rolleri de değer açısından farklılık gösterir. Bu farklılık birinci derecede kültürdeki başat kuruma, ikinci derecede ise bireyin yaş, cinsiyet ve benzeri özelliklerine bağlıdır. Örneğin herhangi bir kültürde ekonomik, ailesel veya dini rollerden biri en üst sosyal değere sahip olabilir. Ama bunun yanı sıra her bireyin de bu sıralamanın dışında kendi durumuna özgü farklı başat rolleri olabilir. Bir din adamının dini rolünü ekonomik, siyasal ve diğer rollerden daha yüksekte tutması beklendiği gibi, her kültürde annelik duygusunun aile rolleri içerisinde en yüksek değere sahip olması beklenir. Toplumsal hayatta işlerin ortak yapılmasında kişi ve gruplar arasında işbirliği kurulmasında bazı değerler, diğerlerinden daha önemlidir. Bu temeldeki en yüksek değerler toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin istendiğine ve hatta neyin önemli olduğuna da işaret ederler. Bunun yanında değerlerin kurumsal işlevlerine göre dini, siyasal, ekonomik ve benzeri açılardan birtakım sınıflama ve sıralamaya tabi tutulduğu söylenebilir. Aile gibi temel bir sosyal grupta karşılıklı olarak işlevlerde bulunan kişiler, aile yaşantılarında uymaları gereken belirli temel değerler olduğunu bilirler. Tüm toplumlar genellikle sadakat, arkadaşlık, sevgi ve adalete yüksek değerler vermiştir. Öte yandan her toplum ensest, cinayet, küfür ve hırsızlık üzerinde yasaklamalar getirmiştir. Kişiler siyaset ve ekonomi gruplarında belirli sosyal değerlerle yönetilir (Fichter, 2006: 170-173).

Sonuç olarak değer hiyerarşisi hem kişiden kişiye-toplumdan topluma hem de değerlerin yapısına göre değişmektedir. Sosyoloğun değer açısından incelediği toplumu

ele alırken buna dikkat etmesi gerekmektedir. Araştırmacı özellikle kendi değerleri çerçevesinden inceleme alanına yaklaşmamalı, tersine toplumun kendi değer anlayışını, bunları sıralama mantığını, değerlerin sosyal dayanak ve etkilerini ortaya koymaya çalışmalıdır.

Değerler toplumun birlikte yaşama hususunda üzerinde uzlaştıkları standartlar olmakla birlikte bazen bir kısım değerlerle diğer bir kısmı arasında çatışma olduğu durumlarda olabilmektedir. Değerler, çoğunlukla toplumları bütünleştirici, düzen sağlayıcı, birleştirici bir rol oynamakla birlikte zaman zaman toplumdaki bir takım sosyal problemlere, ayrışmalara ve çatışmalara yol açabilmektedir. Çatışma sosyologların en çok ilgisini çeken konulardan birisidir. Öyle ki bu alandaki en büyük-makro teorilerden birisi olan Marksist Sosyal teorinin sacayaklarından birisi çatışma üzerine kuruludur. Buna göre birey ve toplumlar maddi kaynaklar üzerinde süre giden bir çatışma ile tekâmül etmektedir. Ancak bu teori insan toplumlarının değer yargılarının onlar arasında çatışmalara neden olabileceğini ya kabul etmez ya da maddi çıkarların asıl sebep olduğunu vurgular. Ülken (2001:336), buna karşılık toplumda çatışma sebeplerinden birisinin de değer yargı farklılığı olduğunu söyler. Aynı ya da yan yana yaşayan toplumlarda bile değerler sıralaması değişebilmekte, birinde başat değer Allah iken diğerinde madde zirveye çıkabilmektedir.

Çeşitli dönemlerde yaşanan çatışmalarda herhangi bir değere toplum üyelerinin verdiği önem, toplumdan topluma ve zamandan zamana farklılık gösterebilir. Aytaç, bir değer farklı kuşaklar tarafından değişik şekilde algılanması, anlamlandırılması veya bir toplumda birbirinden farklı değerlere sahip olan grupların mevcut olması ve bunların birbirleriyle kendi içinde rekabet içinde olması vb. durumların değer çatışmasına yol açabileceğini belirtir (2002:184). Fichter ise, bir toplum içinde bazen din kurumunun değerleriyle ekonomi kurumunun değerlerinin çatışabileceğini, zaman zaman din kurallarının, siyaset, hukuk veya ekonomi kurumunun değerleriyle çatışma halinde olmasının mümkün olabileceğini vurgular (2006. : 177-178).

Toplumunu oluşturan bütün yapıların bütün konularda her zaman aynı görüşte olması çok zor bir durumdur. Bazı durumlarda birbirine yakın görüşte olan iki farklı grup arasında bile ortak bir değere yüklenen anlam veya önem arasında derece farkı olabilir ve bundan

dolayı bu gruplar arasında çatışma yaşanabilir. Seyyar, değer çatışmasının ortaya çıkışını şu maddeleri sıralamıştır:

- 1) Toplumun belirlediği değerler ile kişilerin görüş ve davranışları ile arasında bir uyumsuzluğun bulunması,
- 2) Toplumdaki çeşitli alt grupların değerleri, birbirleriyle ya da hâkim kültürle uyum sağlayamaması,
- 3) Örgün eğitim değerlerinin, genel olarak toplumun değerleri ile uyumsuzluğu,
- 4) Aile içi değerlerin, kurum kültürü ve örgüt ahlâkı ile bağdaşmaması,
- 5) Devlet idare biçiminin, dinî değerlere, örf ve âdetlere ters düşmesi” (Seyyar, 2007: 221).

Değerlerin çatışması, toplumun belirlediği hedeflere ulaşmasını engelleyen, toplumun kamplaşmasına ve birbirlerine karşı düşmanca duygular beslemesine yol açmaktadır. Değerler çatışmasının yaşandığı toplumlarda özellikle genç bireylerin sosyalleşmesinde problem olmaktadır. İçinde yaşadıkları toplumda değerler karmaşası ve çatışmasının yaşandığı toplumlarda, yeni kuşakların toplumsallaşması önemli bir problem olduğu bir gerçektir. Çünkü genç kuşaklar birbirinden farklı ve çatışan toplumsal değerlerden hangilerini benimseyecekleri konusunda kimlik krizi ile yüz yüze kalmaktadırlar (Seyyar, 2007: 221-222).

Değer çatışmasının bir sebebi de belirlenen ideal değerler ile bunun gerçekleştirilmesi arasındaki mesafedir. Bununla ilgili olarak Fichter, sosyal değerlerin mutlak olmadığını, ihtiyaçlara ve zamanın şartlarına göre değişebileceğini belirtir. Ayrıca, ideal değerlerle bunları gerçekleştirme düzeyinin standart olmadığını, kişilerin davranışlarıyla onlardan beklenen değerler arasındaki bu mesafenin tamamen ortadan kaldırılamayacağını vurgular (2006: 175-176). Dolayısıyla kişinin kendisinin veya içinde yetiştiği toplumun belirlediği değerlere (standartlara) ulaşamama durumu çatışmayı da beraberinde getirmektedir.

Bağlı ve Özensel, toplum üyelerinin davranış örüntülerinin gelenek ve göreneklerle çok sıkı kontrol edilen toplumlarda değer çatışmalarının nadir olduğunu belirtmişlerdir (2005: 34). Bu durum, geleneksel toplumlarda değerlerin modern toplumlara nazaran daha az ve yavaş değişmesinin etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, geleneksel toplumların toplum yapısı homojen olup, içerisinde farklı değerlere sahip çok kültürlü

yapılardan uzaktır. Dolayısıyla bu tür toplumlarda değer çatışması daha az yaşandığı söylenebilir.

Bir toplumun normlarının çeşitli sebepler yüzünden etkisizleşmesi, karışıklık ya da değerlerle ilgili çatışmaların olması durumunu ifade etmek için anomie kavramı kullanılmaktadır. Değerler ve normlar, kültürel çevreyi, insan ilişkileri ise sosyal çevreyi şekillendiren bir etkiye sahiptir. Sosyal çevre ile kültürel çevre arasında yaşanan uyumsuzluk, zaman gerilim ve çatışmaların sebebi olabilmektedir. Toplumun bireyden yapması beklediği değerler ile bireyin sahip olduğu araçlar arasında uyumsuzluk anomieye neden olmaktadır (Bayhan, 2006: 567). Parsons, günümüz modern toplumlarında ortaya çıkan birtakım sıkıntı ve problemlerin sebeplerinden birisinin toplumsal sistemin görevini yeterince yerine getirememesi olduğunu belirtir. Bununla ilgili olarak, toplumun ve kurumların düzenleme ve sosyalleştirme noktasında başarısız olduğunu, bundan dolayı da anominin yaşandığını söyler (Swingewood, 1998: 279–280).

Gelişmekte olan ülkelerde görülen çatışma, gelişmiş ülkelere oranla çok yönlü ve daha büyük problemlere yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik gelişme, sanayileşme, şehirlere göç, çarpık şehirleşme, hızlı nüfus artışı, ekonomik bunalım, geçim sıkıntısı, dengesiz gelir dağılımı ve işsizlik gibi çok yönlü kendi sorunlarıyla yüzleşirken, diğer taraftan gelişmiş ülkelerde oluşan tüm olumsuzlukların kolaylıkla gelişmekte olan ülkelere yansması ve toplumları etkileyerek benimsenmesi, manevi ve ahlâki değer yargılarının yozlaşmasına yol açmaktadır. Türkiye'nin 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçmesi ile birlikte ekonomik açıdan zengin-fakir uçurumunu derinleştirmiştir. Uygulamaya konan bu ekonomik politika sistemi, toplumsal çatışmalara yol açmıştır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla sunulan gösterişli hayat tarzları, bu tür imkânlardan yoksun olanlarda güvensizlik, anlamsızlık, kuralsızlık ve değersizlik duygularına ve yabancılaşmaya yol açmıştır. Toplumun lüks ve elit yaşam tarzlarına özenen fakir kesimler, sahip oldukları kendi değerlerini terk etme, onlardan uzaklaşma ve yabancılaşma eğilimi göstermişlerdir. Kendi bireysel ve toplumsal değerleri arasında yaşanan bu kırılma süreci çok ciddi çatışmalara yol açmıştır (Bayhan, 2006: 568).

Çelebi, toplumsal yapının herhangi bir yerinde meydana gelen değişimin dengesizliğe yol açacağı, bozulan dengenin sağlanması için birtakım aktörlerin devreye girerek bu dengenin sağlanması için uğraş vereceğini, ancak bu çabaların her zaman olumlu sonuç veremeyeceğini ifade eder (Çelebi, 2004: 15). Parsons, toplumsal dengenin bozulması durumunda toplumsal bütünleşmenin sağlanamayacağı, ayrıca, bireylerin kabul görmüş genel temel değerlere karşı alternatif görüşlerin ortaya çıkmasını sapma davranışı olarak değerlendirilebileceğini söyler (Wallace ve Wolf, 2002: 42).

Toplumsal hayatın sağlıklı devam edebilmesi için bir toplumda belirli değerler, kurallar, ilkeler etrafında birleşilmesi gereklidir. Aksi durumda bu topluluğun gerçek manada bir toplum olması mümkün olamayacaktır. Ancak diğer taraftan toplumun koyduğu kurallarla bireyleri ve onların yaratıcı-özgür iradelerini aşırı şekilde kontrole tabi tutmak da değer çatışması ve anomi kadar farklı problemlere sebebiyet verebilir.

1.2.3.7.1. Değer-Norm İlişkisi

Norm kavramı hakkında ileri sürülen pek çok tanımlamanın ortak noktası, kişilerin davranışlarını niteleyen ve sınırlandıran bir ölçüt olduğudur. İnsanların karşılıklı ilişkilerinde nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiğini belirleyen, idealleştiren, olması gereken davranış kuralları bütününe norm denilmektedir. Norm, Latince kökenli “norma” kelimesinden gelmektedir. Dönüşmüş haliyle kelime (norm), düzgü, kural veya ölçü anlamında kullanılmaktadır. Toplumsal norm kavramı kısaca, “katıldığımız toplumsal durumlarda eylemlerimizi yön veren bir ölçüt ve kural” olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2004:307).

Değerler, sosyolojik açıdan bireylerin düşünce, tutum, davranış ve eserlerinde birer ölçüt olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Parsons’ın normatif bir fenomen dediği değerler, alternatifler arasında seçim yapmada standart ya da değerlendirme görevi gören, paylaşılmış sembolik sistemin bir ögesidir (Özkalp, 1993:75).

Değerlerle normlar, arasında yakın bir ilişki vardır. Sosyal sistemlerin yapılarında normlarla çok ilgili diğer bir unsurunda değerler olduğunu belirten Dönmezer, değerleri “insanların tavır ve hareketleri bakımından birer standart” olarak tanımlamaktadır (Dönmezer, 1982: 170). Kızılçelik, değerlerin normlardan daha genel ve kapsayıcı

olduğunu belirtir. “Değer temel bir ilke, norm ise bu temel ilkenin özel durumlara uygulanışını belirleyen özel bir kural niteliğindedir.” Bir anlamda normlar değerlerin dışlanmış biçimleridir ve değerlere göre somuttur (Kızılçelik ve Erjem, 1994: 99).

Toplumsal hayat süreci içinde öğrenilen normlar, genel olarak resmî normlar ve resmî olmayan normlar şeklinde ikiye ayrılır. Resmi normlar denilince genellikle yasa, yönetmelik, tüzük, genelge, kurul kararı gibi resmi ve yazılı kurallar anlaşılmaktadır. Bu yönü ile resmî normlar, belirli bir işlemde geçen, belirli bir şekli olan yazılı kurallardır. Toplumdaki bireylerin resmî normlara uymaları zorunludur. Resmî normlardan sapma halinde verilecek cezalar bellidir. Yani hangi saptamalara hangi cezaların verildiği yazılı olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda bireylere verilecek ödüller de resmi normlarla belirlenmiştir. Diğer taraftan resmi olmayan normlar, yazılı olmadığı resmî bir işlem sürecinden geçmez. Bu normlara uyumsuzluk, resmi normlarda olduğu gibi katı uygulama olmadığından bu tür normlara uyumsuzluk daha çok görülmektedir (Kızılçelik ve Erjem, 1994: 306). Dönmezer, toplumsal hayatı düzenleyen ve resmi ve resmi olmayan normlar şeklinde yapılan tasnifin dışında gündelik hayatta bireylerin tutum ve davranışlarını belirli bir otorite altında düzenleyen kuralların “*sosyal norm*” olarak adlandırıldığını belirtir. Sosyal normların toplumun paylaştığı ve insanların tutum-davranışlarını düzenleyen soyut örnekler olduğunu dile getirir (Dönmezer, 1982: 249).

Her toplumun kendi değer ve normları, kültürel yapıyı şekillendiren en önemli unsurların başında yer alır. Diğer taraftan değerler, insan davranışlarının meşrulaştırıcı öğeleridir ve her toplum kendi davranış kalıplarını, ödül, ceza, caydırıcılık vb. mekanizmalarını oluşturmuştur. Değer ve norm sistemleri, toplum hayatında bireylerin nasıl hareket edeceğinin yolunu ve usulünü gösterir. Toplumsal değer ve normlar, toplumsal uyum, bütünleşmenin korunması ve devamında hayati bir öneme sahiptir. Aytaç, değer ve norm sistemlerinin zayıf ya da yok olduğu toplumlarda anarşi, kaos ve buhranların eksik olmayacağını belirtir (Aytaç, 2002:182). Tolan ise, her toplumun bir önceki kuşaktan devraldığı normları kendi ihtiyaçlarına göre değiştirebileceği gibi tamamen ortadan kaldıracabileceğini, bu yönüyle normların ihtiyaç ve şartlara göre değişebileceğini vurgular. Bir toplumda işlevsel ve fiilî bir değer taşıdıkları oranda normların benimseneceğini ve uygulanabileceğini ifade eder (Tolan, 1996: 236).

Değerlerin normlardan daha genel ve kapsayıcı olduğu ve normları da içerdiği kabul edilir. Değer temel bir ilke, norm ise bu temel ilkenin özel durumlara uygulanışını belirleyen özel bir kural niteliğindedir. Bir anlamda normlar değerlerin dışlanmış biçimleridir ve değerlere göre somuttur (Kızılcelik ve Erjem, 1994: 99). Değerler, tutum ve fikirlerden daha geniş kapsamlı olduğu gibi düşünce ve fikirlerden daha tutarlı, tutumlardan daha uzun sürelidirler. Dolayısıyla değerler nasıl yaşamak istediğimize dair genelleştirilmiş ve görece daha tutarlı önceliklerdir (Zeylan, 2007: 1).

İşçi, normlara dayanmalarına rağmen değerlerin normlardan farklı olduğunu, normların belli şartlara bağlı olarak insanların doğru ve yanlış davranışlarını belirlerken, değerlerin ise, normlardan daha genel ve kalıplaşmış davranışlar olduğunu dile getirir. Norm, bir anlamda insan davranışlarının tecrübeyle desteklenmesini ifade eder (2000: 26-27). İnsan ilişkilerinin mahiyetini, şeklini ve sınırlarını belirlemek için sosyal değerlerden esinlenilerek geliştirilmiş kurallara norm adı verilmektedir. Normlar bir bakıma sosyal ilişki ve davranış standartlarıdır. Her toplum kendi değer sisteminden hareketle kamu düzenini tesis etmek amacıyla bir takım resmi normlar yani hukuk kuralları geliştirmektedir. Hukuk kurallarının etkinliğinin sağlanması için belirli yaptırımlar tespit edilmektedir. Sosyal ilişkileri düzenlemede önemli etki payı olan din, ahlak ve gelenek kurallarının resmi bir niteliği olmasa da sosyal norm kapsamında düşünülmektedir. Sosyal değer ve normlar, toplum üyeleri arasında standart yaklaşımlara dayalı ortak bağların oluşumu ve birlik şuurunun yaygınlaşmasını sağlayan faktörler olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan Sosyoloji’de insan ilişkilerini düzenleyen sosyal değer ve normlar, bir arada yaşamak zorunda olan toplumun vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilir. Ortak inanç ve idealleri olmayan insanların, toplum ya da millet kimliği kazanmaları ve varlığını devam ettirmeleri mümkün değildir. Tarihi birikimle kazanılmış sosyal değerler ve normlar içselleştirildiği oranda millet kimliğini koruyabilmiştir (Akgündüz, 1991: 157-158).

Dönmezer, bir toplumsal yapıda bireylerin belirli durumlarda, ne şekilde hareket etmeleri gerektiğini belirleyen, yaptırım gücü olan kurallar sistemine norm adını vermektedir (1982: 170). Toplumsal yapıda kabul gören normlara uygun hareket edilememesi durumunda içinde yaşadığı toplum tarafından birtakım yaptırımlarla karşılaşması mümkündür. Bu yönü ile normlarda öne çıkan en önemli husulardan birisi

yaptırım gücüdür, denebilir (İşçi, 2000: 25). Akgündüz, resmi niteliği olmadığı için yaptırımı tespit edilmemiş ancak sosyal ilişkileri düzenlemede önemli etki payı olan din, ahlak ve gelenek kurallarının da sosyal norm kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (1991:158).

Davranış bilimlerinin geliştiği son yüzyılda değerlerin fonksiyonu üzerinde tartışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu cümleden olarak sosyolojik anlamda değerler; “bir sosyal grup veya toplumun varlık, birlik ve devamlılığını sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul ve tasdik edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke ve inançlar sistemidir.” Soyut nitelikli değer kuralları, daha fonksiyonel niteliğe sahiptir ve sosyal normların kaynağı sayılmaktadır. Bir başka ifadeyle insan ilişkilerinin mahiyetini, şeklini ve sınırlarını belirlemek için sosyal değerlerden esinlenilerek geliştirilmiş kurallara norm denmektedir. Normlar bir bakıma sosyal ilişki ve davranış standartlarıdır. Her toplum kamu düzenini tesis amacıyla değer sisteminden hareketle bir takım resmi normlar yani hukuk kuralları geliştirmektedir. Resmi niteliği olmadığı için yaptırımı tespit edilmemiş ancak sosyal ilişkileri düzenlemede önemli etki payı olan din, ahlak ve gelenek kuralları da sosyal norm kapsamında düşünülmektedir (Akgündüz, 1991:157-158).

Akgündüz, değer ve normların mahiyeti tartışmalı olsa da toplumun bir çoğunluğu veya insanların büyük bir kesimi tarafından benimsenmiş standart çözümler olduğunu belirtir. Bu yönü ile sosyal değer ve normların toplum üyeleri arasında standart yaklaşımların, ortak bağların ve birlik şuurunun yaygınlaşmasını sağlayan en önemli faktörlerdir (1991:158). Bireysel tutum ve davranışlar, önemli ölçüde ahlaki ve dini değerlerle örf ve adetlerin içerdiği değerlerin etkisi altında kalır. Bu tür değerlerin genellikle normlar içerisinde somutlaştığı ve normlar aracılığıyla etkinlik kazandığı kabul edilir. Daha genel ve soyut olan değerlere karşılık normlar, yaptırım güçleriyle toplumsal yaşamın belirgin bir unsurunu oluştururlar (Tolan, 1996: 233).

Toplumsal uyum, bütünleşme ve düzen için değer ve normlar hayati önem taşır. Değer ve norm sistemleri zayıflamış veya yok olmuş toplumlarda anarşi, kaos ve buhranlar eksik olmaz. Bu yönü ile değer ve normlar, toplum hayatında bireyin nasıl hareket edeceğinin yolunu ve usulünü gösterir. Bir nevi bireyin yaşam haritası, tutum ve

davranma kılavuzu olarak işlem görür. Tabii, toplumsal yapılar zamanla değiştiği gibi, değer sistemleri de değişir, kendini yeniler, yeni yapılara uyumlu hale gelir. Toplumsal hayatın dinamikliği ile paralel olarak normatif sistemlerin de dinamik olduğu kabul edilir. Toplumun oluşturan bireyler içinde yaşadıkları dönemin toplumsal normlarını toplumsallaşma sürecinde öğrenir ve ona uygun davranırlar. İnsan hayatının duygu, algı, düşünce, ahlak, eylem vb. hemen tüm alanları ile ilgili normlar vardır ve bu alanlara ilişkin düzenleyici kurallar mevcuttur. Davranışları düzenlemeye yönelik ölçü ve kalıpların olmadığı bir toplumda, normsuzluk (anomi) söz konusudur ki, bu toplumsal çözülme için tetikleyici bir etken olmaktadır (Aytaç, 2002:182-185).

Avcı, normların birtakım kurallar, örf-adetler, kurumlar, eğitim yöntemleri, kültür tarafından ortaya çıkarılan ve bireyin sosyal ve psikolojik gereksinimlerine cevap vermek amacını taşıyan kültür öğeleri olduğunu, bir toplumun kültürünü belirleyici en önemli unsurlarından biri olduğunu belirtir. Toplumsal normların formel ve informal olmak üzere ikiye ayrıldığını ve her toplum ya da grubun üyelerine sahip olduğu normları resmi ya da gayri resmi mekanizmalar aktardığını belirtir (2007: 35-37).

Aytaç, sosyal normların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Normlar üzerinde bir uzlaşma mevcuttur.
- Her toplum kendi normlarını üyelerine telkin eder.
- Normlara uyan hareketler ödül, uymayanlar ceza görür.
- Her normun kendine özgü bir yaptırımı vardır.
- Normların hepsi eşit önemde değildir.
- Normlar herkes tarafından değişik uygulanır” (Aytaç, 2002: 187).

Normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü yitirmesi, değer ve normlar hiyerarşisinin bozulması ve değerler dünyasında bir kargaşanın topluma egemen olması gibi durumlarda anomie, yani normsuzluk hali ortaya çıkar. Diğer bir ifade ile, kuralları geçerliliğini yitirmiş ve herkes tarafından benimsenecek yeni kurallar yaratamamış bir toplumda, bireyleri toplumsal bütüne bağlayan bağların kopması durumuna ‘anomie’ meydana gelmektedir (Tolan, 1996: 247-248). Aytaç, bir toplumda sosyalleşmenin yetersiz ve yanlış olması, mevcut normlara uyum konusundaki yaptırımların zayıf ve caydırıcılıktan uzak olması, normların katı, baskıcı bir tarzda uygulanmaya çalışılması,

normların algılanmasında sorunların olması vb. durumlarda bireylerin normlardan sapma davranışı göstereceklerini belirtmiştir (2002: 187-188).

1.2.3.7.2. Değer-Tutum İlişkisi

Tutum sözcüğü, Latince *aptus* sözcüğünden türemiştir. Eylem için elverişli olmaya hazır olma durumunu ifade eder. Doğrudan gözlenebilir özelliği olmayan tutumlar, davranışa ilişkin seçim ve kararlarımıza yön veren yapılardır. İnsanlar, gündelik hayattaki davranışlarını ve karşılaştıkları olaylarla ilgili karar, tepki ve anlamlandırmalarını tutumlar aracılığıyla yaparlar (Hogg ve Vaughan, 2011: 174-175).

Birçok sosyal psikolog, çeşitli kuramsal yaklaşımlardan hareketle tutumları farklı şekillerde kavramlaştırmıştır. Tutumla ilgili yapılan tanımlardan hareketle Kağıtçıbaşı tutumu şöyle ifade etmiştir: “Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturma eğilimidir” Tutum, herhangi bir kişi, durum, kurum ya da toplumsal olaylara yönelik temel bir değeri veya inancı gösterir (1996: 84). Zeylan, değerlerin tutum ve fikirlere daha geniş kapsamlı, fikirlere göre daha tutarlı, tutumlardan ise daha uzun süreli olduğunu belirtir Değerler, nasıl yaşamak istediğimize dair, genelleştirilmiş ve görece daha dayanıklı ve tutarlı önceliklerdir. Değerlerimiz bizi bazı insanlara yaklaştırırken, bazılarını uzaklaştırır ve bizi diğerlerinden farklılaştırır (2007:1).

Allport, sosyal psikolojinin en vazgeçilmez kavramlarından birisinin tutum olduğunu belirtir ve tutumu şu şekilde tanımlar: “Yaşantı yoluyla organize olan, bireyin ilişki içerisinde olduğu bütün nesnelere ve durumlara verdiği tepki üzerinde yönlendirici ve dinamik bir etki yaratan zihinsel ve sinirsel hazır olma durumu” şeklinde tanımlar (Allport’tan aktaran Hogg ve Vaughan, 2011: 174). Rokeach, tutumu "tercih edilen bir tarzda hareket etmeye yönlendiren bir nesne ya da durum çerçevesindeki inançların, görece kalıcı bir şekilde düzenlenmesi" şeklinde tanımlamıştır. Sosyal psikologlar ile sosyologlar, genel olarak toplum, toplumun içindeki ilişkiler ve olaylar ile daha derinlere kök salmış "önyargılar" gibi temel değerlerin saptanması ve bununla ilgili tutumlar, kanılar ve görüşleri ölçmeye çalışmışlardır. Tutumlar, insanları bir şeyi kabul etmeye ya da etmemeye, onaylamaya ya da onaylanmamaya çağırır (Rokeach’dan aktaran Marshall,1999: 765-766).

Tutumların oluşmasında birçok faktör etkilidir. Tutum ve davranışlarının belirli kural ve ölçütlere göre örgütlenmiş olmasının zorunlu olduğunu vurgulayan Şatıroğlu, bireysel tutum ve davranışlarımızın büyük ölçüde ahlaki ve dini değerlerle, örf ve adetlerin içerdiği değerlerin etkisi altında olduğunu, ancak bu değerlerin genellikle normlar aracılığıyla etkinlik kazandığını belirtir (Şatıroğlu, 2010: 48- 49).

Tutumlar, doğuştan sahip olduğumuz yargılar değildir. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumda kendi özelliklerine en uygun düşünce ve davranış biçimlerini toplumsallaşma sürecinde sosyal öğrenme sonucunda öğrenilir. Bu tutumlar “sapma” olmadıkça daha genel çerçevede toplumsal değerlerden bağımsız değildir. Birey hem genel kabul gören değerler hem de bireysel tercihleri ile tutumlarını geliştirebilir.

BÖLÜM 2: METODOLOJİ

Diyarbakır'ın toplumsal yapısının nasıl şekillendiği ve Diyarbakırlıların temel toplumsal kurumlar olan aile, ekonomi, siyaset ve din hakkındaki görüşlerini anlamak amacıyla yapılan bu çalışmanın metodoloji bölümünde araştırmada kullanılan model, evren ve örneklem seçimi, verilerin toplanmasında izlenen aşamalar ve bulguların elde edilmesinde hangi istatistikî tekniklerin kullanıldığıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmamız betimsel nitelikte olup teorik bilgilerle desteklenen saha çalışmasıdır. Betimsel nitelikli araştırmalarla olgular hakkında sistemli ve düzenli bilgilere sahip olunmaya çalışılır. Betimleyici bir araştırmada değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin varlığı veya yokluğu araştırılır. Örneklemden elde edilen verilerle evren hakkında geniş bilgi edinme imkânına kavuşulur. Tespit edilen veya yeni ortaya konulan bilgilerle eski araştırmaların kıyaslaması, değişimin hangi oranda olduğu ortaya konulur. Daha sonra yapılacak çalışmalarda sınanacak hipotezlerin formüle edilmesi kolaylaşır. Betimleyici araştırmalar bize o olgunun niçin öyle olduğunu, o ilişkinin niçin o şekilde kurulduğunu açıklamazlar, onun yerine olgularda neyin olduğunu, nelerin neler ile birlikte olduğunu bildirirler. Betimleyici araştırmaların sonuçları, yüzde tabloları, grafikler ve karşılaştırmalı tablolar kullanılarak değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılır (Arslanoğlu, 2012: 24; Punch, 2005: 16-17).

Çalışmada öncelikle konumuzun teorik arka planını oluşturan toplumsal yapı kavramına ilişkin literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. Ayrıca Diyarbakır'ın toplumsal yapısını tespit edebilmek için kaynak taraması yapılarak; Diyarbakır'ın fiziki yapısı, nüfusu, aile, ekonomik, siyasi ve dini yapısı ele alınmış, elde edilen bilgilerin ve istatistikî verilerin çalışmamızla olan ilişkileri paylaşılmıştır. Çalışma bu teorik arka planla desteklenerek Diyarbakır il ve ilçe merkezinde yaşayan 18 yaş ve üstü bireylerin; aile, ekonomi, siyaset ve din kurumu hakkındaki görüşlerini tespiti yönelik alan araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programları ile değerlendirilip yorumlanarak, il ve ülke bazında yapılan diğer çalışmalarla olan benzerlik ve farklılıkları vurgulanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Betimsel modellerle yürütülen bir araştırmada öncelikle araştırma evreni belirlenir. Evren, araştırma bulgularının genelleneceği bireylerin tümüdür. Belirlenen evrende çok fazla birey bulunması durumunda, evrenden bir örneklem alınır. Örneklem, evrene genelleme yapmaya olanak verecek biçimde evrenden birtakım yöntemlerle seçilmiş, belli bir sayıda bireyin seçilmesiyle oluşan katılımcı gurubudur. Örneklem alınması durumunda, araştırmada tüm evren üzerinde değil yalnızca örneklem üzerinde çalışılır. Örneklemde elde edilen araştırma bulguları tüm evrene genelleneceğinden örneklem seçim şekli ve büyüklüğü oldukça önemlidir (Punch, 2005: 102, Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 53-56)

Çalışmamızın evreni Diyarbakır ili sınırları içerisinde yaşayanların tamamıdır. Alan araştırmasını yaptığımız çalışma evreni ise Diyarbakır'ın 4'ü şehir merkezinde olmak üzere toplam 7 ilçesinde (Yenişehir, Sur, Bağlar, Kayapınar, Dicle, Ergani, Çermik) ikamet eden 18 yaş üzerindeki kadın-erkek tüm bireylerdir. Çalışmamızda güvenlik, ulaşım güçlüğü ve çalışma yapılan kitlenin hassasiyetleri gibi unsurlar göz önünde bulundurularak köyler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Araştırmada olasılığa dayanan örnekleme yöntemlerinden “tabakalı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örneklem, araştırma yapılan evrenin heterojen nitelik taşıdığı durumlarda, araştırma yapılacak konunun niteliğine uygun olarak belli değişkenlere göre alt evrenlere ayrılmasıyla oluşur. Oluşan bu alt evrenler kendi içerisinde benzerlik gösterirler (Karasar, 2007: 113, Altunışık vd., 2005: 130, Kurtkan, 1994: 231-134). Çalışmamızın evreni tüm Diyarbakırlıları içine alması hasebiyle geniş bir nüfusu içermekte ve homojen bir nitelik arz etmediğinden dolayı “tabakalı örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma evreni yaş gruplarına ayrılmış ve sosyo-ekonomik koşullara göre mahalleler seçilerek tabakalandırma yapılmıştır. Oluşan bu tabakalar sonucunda nispeten homojenlik sağlandığı varsayılarak alt evrenlerde basit tesadüfî örnekleme yapılmıştır.

Örneklem büyüklüğü genelleme yapılan durumlarda örnek kütleinin büyük olması genellemenin yanlılcılığını azaltır. Fakat temsil niteliği olmayan örneklem kümeleri büyük de olsalar, doğru sonuçlar vermeye bilirler. Bundan dolayı çalışılacak alan ve evren göz önünde bulundurularak; evreni temsil niteliğinde olan, zaman, maliyet ve

verilerin analizinin yapılabileceği bir büyüklük tespit edilmelidir (Gökçe, 2004: 113, Altunışık vd., 2005: 126).

Genellikle alan araştırmalarında 30-500 arası örneklem büyüklüğü seçilmekte ve %95 güven düzeyi ve %5 örneklem hata payı dikkate alınmaktadır. Aşağıdaki tabloda belli evrenler için kabul edilen örneklem büyüklükleri belirtilmiştir. Buna göre evrenin küçük olduğu durumda örneklem büyük, evren büyük olduğu durumda örneklem küçük olmaktadır. Hatta belli bir büyüklükten sonra çok az artmaktadır (Altunışık vd, 2005: 127).

Tablo 8: Bazı Evren Büyüklüklerine Göre Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü	Evren Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü	Evren Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü
10	10	200	132	10.000	370
20	19	300	169	20.000	377
30	28	400	196	30.000	379
40	36	500	217	40.000	380
50	44	600	234	50.000	381
60	52	700	248	75.000	382
70	59	800	260	100.000	384
80	66	900	269	1.000.000	384
90	73	1.000	278	10.000.000	384
100	80	5.000	357		

Kaynak: Sekaran'dan aktaran Altunışık vd. (2005: 127)

Bu bağlamda alan araştırmasında çalışma evrenimizi oluşturan 18 yaş üzeri Diyarbakırlıların oranı TÜİK 2009 yılı verilerine göre 802.897'dir (www.tuik.gov.tr 12.4.2012). Olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden "tabakalı örnekleme" yöntemine göre yaş gruplaması yapılarak oranlı olarak %95 güven aralığı, % 4 hata payı ile 600 örnekleme anket uygulanmıştır. Ancak geri dönen anketlerden yanlış ve eksik doldurulanlar çıkartılarak uygun olan 460 anket veri olarak alınmıştır. Oluşan yeni duruma göre alan araştırmasının güven aralığı %95, hata payı ise %4,57 olmuştur. Seçilen örneklemin yaş grupları ve oranları tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 9: Yaş Gruplarına Göre Oranlı Örneklem Seçimi

	<i>2009 yılı Nüfusu</i>	<i>Oranı %</i>	<i>Seçilen Örneklem Sayısı</i>
<i>18-24 yaş arası</i>	196.645	% 24,3	113
<i>25-34 yaş arası</i>	240.633	% 30	138
<i>35-44 yaş arası</i>	159.037	% 19,8	91
<i>45-54 yaş arası</i>	92.883	% 11,5	53
<i>55-64 yaş arası</i>	57.872	% 7,4	34
<i>65 ve üzeri yaş</i>	55.827	% 6,7	31
Toplam	802.897	% 100	460

Araştırmaya katılanların %56,6'ı erkek, %43,9'u ise kadınlardan oluşmaktadır. Yaşların gruplara göre dağılımına baktığımızda en fazla yoğunluğun olduğu gruplar %30,0 ile 25-34, %24,6 ile 18-24 ve %19,8 ile 35-44 yaş aralıkları olduğu görülmektedir.

Alan araştırması Diyarbakır'ın dördü merkez ilçesi (Bağlar, Kayapınar, Sur ve Yenişehir) olmak üzere toplam 7 ilçede (diğerleri; Çermik-Çüngüş, Ergani, Dicle) yapılmıştır (Nüfusları az ve benzer nitelikleri taşıdıkları için Çermik ve Çüngüş bir ilçe olarak değerlendirilmiştir). Merkez ilçelerin haricindeki ilçelerin seçiminde etnik yapı dikkate alınmıştır. Örnekleme oluşturan bireylerin %33,0'ü Bağlar, %17,8'i Yenişehir, %16,7'si Kayapınar, %10,7'si Sur, %7,8'i Çermik-Çüngüş, %7,2'si Ergani ve %6,7'si ise Dicle ilçelerinde ikamet etmektedirler. Medeni duruma bakıldığında ise %55,4'ü evli, %39,6'sı bekâr, %3,7'sinin eşi vefat etmiş ve % 1,3'ünün ise boşanmış olduğu görülmektedir. Doğum yerlerine bakıldığında ise araştırmaya katılanların % 59,6'sı şehirde doğarken %40,4'ü köyde doğmuştur.

Örneklem grubunun çocuk sayılarına bakıldığında bekâr ve çocuğu olmayanların dışında kalanlar içinde yığılmanın 3-4 çocuklu olanlarda olduğu görülmektedir. 3 ve üzerinde çocuğu olanların oranı araştırmaya katılanlar tamamının içerisinde %43,3 iken, evli ve çocuğu olanlar içerisinde bu oran %73,2 gibi hayli yüksek bir orandır. Hane halkı büyüklüğüne bakıldığında yığılmanın %31,8 ile 6-7 kişiden oluşan ailelerde olduğunu görmekteyiz. Bunu %30 ile 4-5 kişilik aileler ve %27,4 ile 8 kişi ve daha fazla kişiden oluşan ailelerden oluştuğunu görmekteyiz.

Tablo 10: Demografik Göstergeler

		<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>			<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	258	56,1%	<i>Doğum Yeri</i>	<i>Köy</i>	186	40,4%
	<i>Kadın</i>	202	43,9%		<i>Şehir</i>	274	59,6%
<i>Yaş</i>	<i>18-24</i>	113	24,6%	<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>Bekâr, çocuğu yok</i>	192	41,7%
	<i>25-34</i>	138	30,0%		<i>1-2</i>	68	14,7%
	<i>35-44</i>	91	19,8%		<i>3-4</i>	92	20,0%
	<i>45-54</i>	53	11,5%		<i>5-6</i>	74	16,1%
	<i>55-64</i>	34	7,4%		<i>7-8 ve üzeri</i>	33	7,2%
	<i>65 ve üzeri</i>	31	6,7%		<i>Cevapsız</i>	1	,2%
<i>İkamet Edilen İlçe</i>	<i>Yenişehir</i>	82	17,8%	<i>Eğitim</i>	<i>Okur-yazar değil</i>	79	17,2%
	<i>Bağlar</i>	152	33,0%		<i>Okur-yazar</i>	47	10,2%
	<i>Kayapınar</i>	77	16,7%		<i>İlkokul</i>	83	18,0%
	<i>Sur</i>	49	10,7%		<i>Ortaokul</i>	42	9,1%
	<i>Çermik-Çüngüş</i>	36	7,8%		<i>Lise</i>	88	19,1%
	<i>Ergani</i>	33	7,2%		<i>Üniversite</i>	114	24,8%
	<i>Dicle</i>	31	6,7%		<i>Lisansüstü</i>	7	1,5%
<i>Medeni Durum</i>	<i>Evli</i>	255	55,4%	<i>Hane Kişi Sayısı</i>	<i>2-3 Kişi</i>	50	10,8%
	<i>Bekâr</i>	182	39,6%		<i>4-5 Kişi</i>	138	30,0%
	<i>Eşi ölmüş</i>	17	3,7%		<i>6-7 Kişi</i>	146	31,8%
	<i>Boşanmış</i>	6	1,3%		<i>8 ve üzeri</i>	126	27,4%
<i>Meslek</i>	<i>İşçi</i>	94	20,4%	<i>Gelir</i>	<i>400 TL ve daha az</i>	74	16,1%
	<i>Emekli</i>	16	3,5%		<i>401-600 TL</i>	79	17,2%
	<i>Ev kadını/ev kızı</i>	140	30,4%		<i>601-750 TL</i>	72	15,7%
	<i>Öğrenci</i>	51	11,1%		<i>751-900 TL</i>	58	12,6%
	<i>Öğretmen</i>	31	6,7%		<i>901-1000 TL</i>	44	9,6%
	<i>İşsiz</i>	50	10,9%		<i>1001-1200 TL</i>	58	12,6%
	<i>Memur</i>	24	5,2%		<i>1201-1500 TL</i>	39	8,5%
	<i>Esnaf/tüccar</i>	45	9,8%		<i>1501-2000 TL</i>	22	4,8%
	<i>Mühendis, mimar</i>	5	1,1%		<i>2001 TL ve daha fazla</i>	14	3,0%
	<i>Diğer</i>	4	0,8%				
Toplam		460	100,0%	Toplam		460	100,0%

Çocuk sayısının ve hane halkının Türkiye ortalamasından fazla olmasının nedenlerinden en önemlisi doğurganlık hızının yüksek olmasıdır (Erkan, 2005: 131). Araştırmanın yapıldığı tarih olan 2009 yılı TÜİK verilerine göre doğum hızı Türkiye için 2,08, İstanbul için 1,75, Ankara için 1,67, İzmir için 1,56, Erzurum için 2,5, Şanlıurfa için

4,53 ve Diyarbakır için 3,21 çocuktur (TÜİK, erişim tarihi: 12.04.2013). Bağlı ve Bilici, Diyarbakır'da ve bölgede ailelerin çok çocuklu olmasını; ebeveynlerin çocuğa farklı bir anlam yüklemesi -geleceklerinin teminatı olarak görmeleri-, fazla nüfusun siyasi bir güç olarak görülmesi ve doğum kontrol yöntemlerine yöre halkının geleneksel değerlerin etkisiyle itibar etmemesi gibi nedenlere dayandırmaktadırlar (2004: 145).

Araştırmaya katılanların %30,4'ünün ev kadını/ev kızı, % 20,4'ünün işçi ve %11,1'inin öğrenci oldukları görülmektedir. Tablonun meslekleri gösteren bölümünde dikkat çeken diğer bir oranda %10,9 ile işsizliktir. Genel olarak araştırmaya katılan Diyarbakırlıların %52,4'ü (ev kadınları/kızları, öğrenciler ve işsizler dâhil edildiğinde) herhangi bir ücretli işte çalışmamaktadır. Yüksek gelirli işlerde çalışanların oranı ise hayli düşüktür.

Gelir dağılımına bakıldığında 1000 TL ve altında geliri olanların oranı %71, 1001-2000TL arası geliri olanların oranı %26, 2001 TL ve üzeri geliri olanların oranı ise %3'tür.

Araştırmaya katılanların eğitim durumuna göre yoğunlaştığı ilk üç grup %24,8'i Üniversite, % 19,1'i Lise ve %18'i ise ilkokul mezunudur. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise %17,2 ile yüksek sayılabilecek oranda okuma-yazma bilmeyenlerin olmasıdır. TÜİK 2009 verilerine göre tüm yaş grupları dâhil edildiğinde bu oran %16,38 (211.517 kişi)'dir (TÜİK, erişim tarihi: 12.04.2013).

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Tez çalışmasının teorik bölümünün oluşmasında kaynak taraması yapılarak, kitap, dergi, rapor, gazete ve makalelerden istifade edilmiştir. Ayrıca toplumsal yapı ve nüfus yapısı ile ilgili bölümlerde TÜİK'in yayınlamış olduğu istatistikî bilgilerden yararlanılmıştır.

Alan araştırması ile ilgili verilerin elde edilmesi için anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun oluşturulması sırasında Bağlı ve Bilici (2005), Bağlı ve Özensel (2005), Dünya Değerler Araştırması (2007), Bilgesam (2009) ve Konda (2006) çalışmalarından istifade edilmiştir. Elde edilen anket soruları tez izleme jüri üyelerine ve konu ile ilgili çalışma yapan akademisyenlere gönderilerek dönüt alınmıştır. Son hali verilen anket formu, Diyarbakır il merkezindeki 3 ilçenin farklı yerleşim birimlerinde 60 kişiye ön kontrol amaçlı pilot uygulama yapılmıştır. Ön değerlendirilme sonucunda

anlaşılamayan veya araştırmanın problem ve alt problemlerine cevap vermeyen sorular çıkartılmıştır. Uygulamadan sonra gerekli düzenlemeler yapılarak 73 değişik türde sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Soruların tasnifi şu şekildedir:

1. Demografik veriler ve Nüfus yapısı

- a. Cinsiyet
- b. Yaş
- c. İkamet Edilen İlçe/Semt
- d. Doğum Yeri
- e. Medeni Durum
- f. Hanede yaşayan birey sayısı
- g. Çocuk Sayısı
- h. Eğitim Düzeyi
- i. Meslek
- j. Gelir
- k. Ana dil, ailede konuşulan dil
- l. Sağlık ve ruhsal durum
- m. Göç, göç edilen yerleşim yeri, göç sebebi

2. Aile kurumuna ilişkin görüşlerinin tespiti:

- a. Ailenin önemi
- b. Evlilik ile ilgili göstergeler
 - i. evlilik yaşı
 - ii. evlilik türü
 - iii. eş ile akrabalık (akraba evliliği)
- a. Ailelerin yaşadığı en önemli problem
- b. Ailede sorun olduğunda yardım alınan mercî
- c. Kız ve erkek çocukların eğitim düzeyi
- d. Kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar (5'li Likert tipindeki aşağıdaki önermelerden oluşmaktadır)
 - i. Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüebilmesi için, hem analı, hem babalı bir eve ihtiyacı vardır.
 - ii. Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.
 - iii. Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir.
 - iv. Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.

- v. Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasıdır.
 - vi. Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır.
 - vii. Bir kadın eşinden dolayı çocukları olmuyorsa boşanıp başkasıyla evlenmemelidir.
 - viii. Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.
 - ix. Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.
 - x. Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.
 - xi. Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.
 - xii. Üniversite eğitimi, kız çocuktan daha çok, erkek çocuk için önemlidir.
 - xiii. Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir.
 - xiv. Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.
 - xv. İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.
 - xvi. Sevgi ve saygıyı hak etmeyen bir anne ve babayı, çocuğu da sevip saymak zorunda değildir.
 - xvii. Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır.
 - xviii. Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.
 - xix. Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.
- a. Çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler,
 - b. Kadının niteliği (İyi bir anne olmak, iyi bir eş olmak, dindar olmak, eğitilmiş olmak, çalışıyor olmak),
 - c. Namus Algısı (5'li Likert tipindeki aşağıdaki önermelerden oluşmaktadır)
 - i. İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir.
 - ii. Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur.
 - iii. Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir.

3. Ekonomi kurumuna ilişkin görüşlerinin tespiti:

- a. -Hanenin gelirini tatminkâr bulma
- b. Sanayi ve iş dünyasının yönetim şekli
- c. Gelirlerin dağılımının niteliği

- d. İş yerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti
- e. Kişilerin geçiminde devletin veya bireylerin sorumluluğu

4.Siyaset kurumuna ilişkin görüşlerinin tespiti:

- a. Siyasete ilgi duyma
- b. Toplumun değişiminin niteliği
- c. Kendini solda veya sağda tanımlama
- d. Farklı gruplarla komşuluk isteme-istememe (Sabıkalılarla, alkoliklerle, akıl hastalarıyla, uyuşturucu madde kullananlarla, Hıristiyanlarla, Yahudilerle, Türklerle, Kürtlerle, Araplarla, Zazalarla, Çingenerle, Yezidilerle, Süryanilerle, Alevilerle, Ermenilerle, Keldanilerle komşuluk).
- e. Kişinin çocuğunun farklı gruplarla evliliğini onaylama-onaylamama (Farklı şehir, bölge, ülke, etnik köken, din, mezheple evlilik)
- f. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik
- g. Siyasi gruplara yakınlık
- h. Türkiye'nin en önemli sorunu
- i. Siyasi eylemlere katılım
- j. Diyarbakır'ın en önemli problemi
- k. Kurum, kuruluş ve kişilere güven (Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, silahlı kuvvetler (ordu), hükümet, emniyet teşkilatı, siyasi partiler, mülki amirler (kaymakam, vali), belediye başkanları, Diyanet İşleri Başkanlığı, din alimleri, dini cemaat/tarikatlar, yazılı basın, televizyon kanalları, sendikalar, muhtarlar, imamlar (din görevlileri), aşiret reisleri, devlet memurları, büyük şirketler, çevreci kuruluşlar, kadın hakları kuruluşları, AB, BM, yargı organları, AİHM),
- l. Siyasi sistemleri değerlendirme (diktatörlük, teknokrasi, ordunun yönetimi, demokratik yönetim, sosyalizm, teokrasi),
- m. Demokratik yönetimi değerlendirme,
- n. Oy verme davranışı (Seçimlerde oy verilecek parti, alternatif parti, hiçbir koşulda tercih edilmeyecek parti),
- o. Ülkeye aidiyet ilişkisi
 - i. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum.
 - ii. Türkiye Cumhuriyeti benim de devletimdir.

- iii. Türkçe konuşmak benim için sorun teşkil etmez.
 - iv. Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı hepimizin bayrağıdır.
 - v. Türkiye'nin her yeri benim de memleketimdir.
 - vi. İstiklal Marşı bu ülkede yaşayan herkesin marşıdır.
- p. Ortak tarihi geçmiş, birlikte yaşam ve gelecek tasavvuru
- i. Türk tarihi aynı zamanda Kürtlerinde/Zazalarında tarihidir.
 - ii. Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtler/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir.
 - iii. Kürt- Türk ayrımını anlamsız buluyorum.
 - iv. Türklerle Kürtlerin/Zazaların ortak bir geleceği vardır.
- q. Kendini güvende hissetme, ifade özgürlüğü ve ayrımcılık
- i. Kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur.
 - ii. Bu ülkede çalışan herkesin başarı şansı eşittir.
 - iii. Türkiye'de kendimi ve düşüncelerimi rahatlıkla ifade etmekteyim.
 - iv. Kendi memleketimin bulunduğu bölgede kendimi diğer bölgelere göre daha g güvende hissederim.
 - v. Bir başka bölgede de kendimi güvende hissederim.
 - vi. Bu ülkede herkes kendi kültürünü rahat biçimde yaşamaktadır.
 - vii. Yaşadığım bölge dışına çıktığımda kendimi tedirgin hissediyorum.
- r. Kamu görevlilerinin niteliği,
- i. Bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurlar atanmaktadır.
 - ii. Bölgeye gelen kamu görevlileri bölgeye ve halka karşı ön yargılıdır.
 - iii. Bölgeye gelen kamu personeli halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramamaktadırlar.
- s. Kimlik (kendini tanımlama: Arap, Kürt, Türk, Müslüman vb.)

5. Din kurumuna ilişkin görüşlerinin tespiti:

- a. Dine mensubiyet,
- b. Mezhebe mensubiyet,
- c. Tarikata veya dini cemaate bağlılık,
- d. İbadetleri tatbik etme-etmeme (Kur'an okumak, beş vakit namaz kılmak, ara sıra namaz kılmak, Cuma namazı kılmak, bayram namazı kılmak, oruç tutmak, zekât

vermek, kurban kesmek, mevlit okumak, kandil gecesi ibadet etmek, hiç ibadet etmemek),

- e. Kişinin ibadet yapıp-yapmadığına bakmaksızın kendi dindarlığını değerlendirmesi,
- f. İnanç esaslarına iman (Allah, ahiret, kişinin bedeninden ayrı ruhunun olması, cennet-cehennem varlığı, meleklerin varlığı).

Tez çalışmasının yürütücüsü tarafından araştırmanın yapıldığı ildeki üniversitenin Sosyoloji bölümü son sınıfta okuyan, anket konusunda tecrübeli Kürtçe ve Zazaca bilen öğrencilere anket formu tanıtılmış ve uygulamanın nasıl olması konusunda bilgi verilmiştir. Bu öğrencilerden 2'şer kişilik gruplar oluşturularak anketler 1 Mayıs - 30 Haziran 2009 tarihleri arasında 600 kişiye uygulanmıştır.

Anketörler tarafından yüz yüze görüşme şeklinde yapılan anket uygulamasında, katılımcıların yalnız olmalarına ve tek başlarına cevap vermelerine azami dikkat edilmiş; kontrol amacıyla telefon numaralarının alınması istenmiştir. Anketörler, katılımcıya gerekli açıklamaları yaptıktan sonra katılımcıdan ankette yer alan soruları cevaplandırması istenmiş, katılımcının ankette yer alan soruları cevaplandırırken isteksiz davranma, heyecanlanma veya tedirgin olma durumuna karşı hazırlıklı olunarak katılımcılar ikna edilmiş, tüm sorulara cevap alınmaya çalışılmıştır. Özellikle merkez ilçelerin dışındaki Ergani, Dicle, Çermik-Çüngüş ile göç sonucu kırsal kesimden gelenlerin çoğunlukta olduğu Sur, Bağlar gibi yerleşim yerlerinde yaşayanların bu tip araştırmalara fazlaca muhatap olmamaları ve tedirginlikleri anket sorularının cevaplandırılmasını zorlaştırmıştır. Anketörlerin katılımcılarla aynı semtlerde ikamet edenler ve Kürtçe ve Zazaca bilenler arasından seçilmesi, güven problemini azaltmış, soruların tam ve eksiksiz olarak cevaplandırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen; katılımcıların bir kısmının ankete cevap vermek istememelerinin, bir kısmının ise soruların çokluğunu bahane ederek anketi yarım bırakmalarının önüne geçilememiştir. Geriye dönen anketlerin her gruptan yaklaşık %10'luk kısmı rastgele seçilerek telefonla aranıp kontrol edilmiştir. Hatalı doldurulan, yarım bırakılan ve cevapları çelişkili bulunanlar çıkarılarak 460 tanesi veri olarak kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programına girilmiştir.

Betimsel bir araştırma desenine uygun olarak verilerin analizinde öncelikli olarak her sorunun bütününi görmek amacıyla frekans tabloları verilmiştir. Ayrıca verilerin bağımsız değişkenler olarak seçtiğimiz cinsiyet, yaş, eğitim ve gelirle ilişkisini tespit etmek amacıyla “iki değişkenli ki-kare testi” başka bir isimlendirmeye “ki-kare bağımsızlık testi” uygulanmıştır.

Ki-kare bağımsızlık testi veri setindeki değişkenlerin farklı ölçütlere ya da belirli bir amaca göre iki ya da çok yönlü çapraz tablo biçiminde sınıflandırılması halinde ve değişkenlerin belirlenen özellikleri arasında bir bağımlılığın olup olmadığı test edilmek istendiğinde kullanılır (Yazıcıoğlu, Erdoğan, 2007:245). Veri toplama tekniği olarak anket kullanılan çalışmalarda, çeşitli sorulara verilen cevaplar arasında veya herhangi bir sorunun cevabıyla bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olup-olmadığı test edildiğinde Ki-kare testi sıklıkla kullanılır. Ki-kare analiziyle değişkenler arasında ilişkinin anlamlı olup olmadığı test edilir. İki değişken arasında ilişkinin olması, bir değişken düzeyindeki cevapların diğer değişkenlerin farklılaştığını gösterir (Büyüköztürk, 2009: 148-149).

2.4. Tezin Sınırlılıkları

“Diyarbakır’ın Toplumsal Yapısı ve Diyarbakırlıların Toplumsal Kurumlara Bakışı” konulu bu çalışma, Diyarbakır il sınırları içerisinde ikamet eden 18 yaş üzerindeki kişiler ile aile, ekonomi, siyaset ve din kurumlarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak Kayapınar, Sur, Yenişehir ve Bağlar merkez ilçeleri ile il merkezin dışındaki Dicle, Ergani ve Çermik-Çüngüş ilçe merkezlerindeki 18 yaş üzeri bireylere anket uygulanmıştır.

2.5. Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemleri

Çalışmamızın temel problem cümlesi “Diyarbakır’ın nasıl bir toplumsal yapısı vardır ve Diyarbakır halkının temel toplumsal kurumlara (aile, ekonomi, siyaset, din) ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklindedir. Buradan hareketle hem kaynak taraması hem de alan araştırmasının bulguları ışığında öncelikli olarak Diyarbakır’ın literatürdeki toplumsal yapısı betimlenmiş, sonrasında ise elde edilen alan araştırmasının verileri Diyarbakır halkının temel toplumsal kurumlara ilişkin görüşleri tespit edilerek, daha yapılan il ve Türkiye çapında yapılmış olan araştırmalarla ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda üzerinde duracağımız alt problemler ise şunlardan oluşmaktadır:

1. Diyarbakırlılar kaç yaşlarında evlenmektedirler? Evlilik usulleri nelerdir?
2. Diyarbakır'da akraba evliliği yaygın mıdır?
3. Ailelerde çocuk sayısı kaçtır?
4. Ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli problemler nelerdir?
5. Aile içi problemlerin çözümünde kimlerden yardım alınmaktadır?
6. Kız ve erkek çocukların eğitim düzeyleri ne olmalıdır?
7. Diyarbakır halkının aile ve kadın-erkek ilişkilerine ilişkin tutumları nelerdir?
8. Diyarbakır halkına göre çocukların evde öğrenmesi gereken temel özellikler neler olmalıdır?
9. Göç edenler var mıdır varsa daha çok hangi yerleşim alanlarından göç olmaktadır?
10. Göç etme süresi ve göçe sebep olan faktörler nelerdir?
11. Diyarbakırlıların çalışma hayatı ve kişilerin geçimlerine ilişkin tutumları nelerdir?
12. Diyarbakırlıların genel olarak kurum, kuruluş ve kişilere ilişkin güven düzeyleri nelerdir?
13. Diyarbakırlıların din kurumuna ilişkin görüşleri, ibadet etme ve dindarlıkla ilgili düşünceleri nelerdir?
14. Diyarbakırlıların siyaset kurumuna ve yönetime ilişkin görüşleri nelerdir?
15. Diyarbakır halkının aile, din, siyaset ve ekonomi kurumuna ilişkin görüşleri ile yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim değişkenleri açısından anlamlı farklılıklar bulunmakta mıdır?

BÖLÜM 3: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Alan araştırmasının sonuçlarının değerlendirildiği bu bölümde temel problem sorusu çerçevesinde Diyarbakır'ın toplumsal yapısını ortaya koyacak olan aile, ekonomi, siyaset ve din kurumu ile ilgili bulgularla, bu bulguların diğer araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Ayrıca temel bağımsız değişkenler olan cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ile aile, ekonomi, siyasi ve dini kurumlara ilişkin görüşlerin SPSS 17,0 programıyla ki-kare analizleri yapılarak çapraz tablolar oluşturulmuş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular alan araştırmamızın sorularını oluştururken faydalandığımız Erkan (2005), Bilgesam (2009), Bağlı, Bilici (2004), Konda (2006, 2008, 2011) ve Dünya Değerler Araştırması(2007, 2011)'nın verileriyle karşılaştırılmıştır.

3.1. Nüfus Yapısı ve Niteliği

Tablo 9'daki temel demografik göstergelerde araştırmaya katılanların eğitim düzeyleri gösterilmişti. Eğitim düzeyine cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında ise kadınların aleyhine bir durum olduğu görülmektedir. *Okuma yazma bilmeyenler içerisinde* erkeklerin oranı %21,5 iken kadınlar da bu oran %78,5'dir. Örneklemimizi çalışma evrenimize göre genelleyerek başka bir şekilde ifade edecek olursak Diyarbakır'da okuma yazma bilmeyenlerin hemen her 10'undan 8'i kadın ve 2'si erkektir. Araştırmaya katılan kadınlar içerisinde ise *okuma yazma bilmeyenlerin* oranı %30,7 iken erkekler de bu oran %6,6'dır. Yani hemen hemen 3 kadından 1'i okuma yazma bilmemektedir. Okur-yazar olma dâhil tüm öğrenim düzeylerinde erkeklerin oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öyle ki bu oran ortaokul ve lise mezunlarında 2 katı aşmakta üniversite mezunlarında ise 2 kata yaklaşmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11:Cinsiyet İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki

		<i>Öğrenim düzeyi</i>							<i>Toplam</i>
		<i>Okur-yazar değil</i>	<i>Okur-yazar</i>	<i>İlkokul</i>	<i>Ortaokul</i>	<i>Lise</i>	<i>Üniversite</i>	<i>Lisansüstü</i>	
Erkek	<i>Sayı</i>	17	25	46	30	64	72	4	258
	<i>Satır</i>	6,6%	9,7%	17,8%	11,6%	24,8%	27,9%	1,6%	100 %
	<i>Sütün</i>	21,5%	53,2%	55,4%	71,4%	72,7%	63,2%	57,1%	56,1%
Kadın	<i>Sayı</i>	62	22	37	12	24	42	3	202
	<i>Satır</i>	30,7%	10,9%	18,3%	5,9%	11,9%	20,8%	1,5%	100 %
	<i>Sütün</i>	78,5%	46,8%	44,6%	28,6%	27,3%	36,8%	42,9%	43,9%
Toplam	<i>Sayı</i>	79	47	83	42	88	114	7	460
	<i>Satır</i>	17,2%	10,2%	18,0%	9,1%	19,1%	24,8%	1,5%	100 %
	<i>Sütün</i>	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

TÜİK'in 15 yaş üstü eğitim düzeyini gösteren 2009 yılı istatistiklerine bakıldığında benzer bir durum olduğu görülmektedir (Tablo 12). Okuma yazma bilmeyen kadınların oranı erkeklerin üç katından fazla olduğu ve her üç kadından birinin okuma yazma bilmediği görülmektedir. Anket çalışmamızdaki bulgulara paralel olarak okur-yazar olanlar hariç diğer tüm öğretim düzeylerinde erkeklerin daha fazla eğitim aldıkları görülmektedir. Ayrıca TÜİK verileri göz önünde bulundurulduğunda örneklemimizin evreni temsil ettiği görülmektedir.

Tablo 12: Diyarbakır İli 2009 Yılı Cinsiyete Göre Eğitim Düzeyleri (15 Yaş Ve Üzeri)

<i>Eğitim düzeyleri</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>
<i>Okuma yazma bilmeyen</i>	48.082	161.790	209.872
<i>Okuma yazma bilen</i>	60.442	73.829	134.271
<i>İlkokul mezunu</i>	106.958	71.128	178.086
<i>İlköğretim mezunu</i>	88.775	64.461	153.236
<i>Ortaokul veya dengi okul mezunu</i>	18.146	6.986	25.132
<i>Lise veya dengi okul mezunu</i>	93.845	47.078	140.923
<i>Yüksekokul veya fakülte mezunu</i>	28.251	13.929	42.180
<i>Yüksek lisans mezunu</i>	1.474	676	2.150
<i>Doktora mezunu</i>	713	238	951
<i>Bilinmeyen</i>	31.677	31.929	63.606
<i>Toplam</i>	478.363	472.044	950.407

Kaynak: Tuik, 2013

Mevcut durumu tespit ettikten sonra gelecekte çocukların eğitim durumlarına ilişkin beklentileri veya değişme eğilimlerini tespit etmek amacıyla araştırmaya katılanlara yönelttiğimiz “çocuklarınızın eğitim düzeyleri ne olmalıdır?” sorusuna katılımcılar, erkek ve kız çocuklarının büyük oranda üniversite okumalarını istemektedirler. Bununla birlikte kız ve erkek çocukların eğitimlerinin ne olması gerektiğine ayrı olarak bakıldığında katılımcılar erkek çocuklarının tamamına yakının üniversite okuması istenirken, kız çocuklarda bu isteğin yaklaşık %20 oranında azaldığı görülmektedir (Tablo 13). Benzer durumun Erkan’ın yaptığı 2005 yılındaki çalışmada da görülmektedir. Erkan’ın çalışmasında çocuklarının hangi düzeyde eğitim alması gerektiği sorusuna aile reisleri erkek çocuklarının %91,1’inin, kız çocuklarının ise %71,4’ünün üniversite eğitimi almasını istediklerini belirtmişlerdir (2005: 308).

Tablo 13: Kız-Erkek Çocukların Eğitim Düzeyleri Ne Olmalı

	<i>Kız çocukların eğitim düzeyi ne olmalı?</i>		<i>Erkek çocukların eğitim düzeyi ne olmalı?</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Okuma-yazma bilmesi yeterli</i>	26	5,7	1	,2
<i>İlköğretim mezunu</i>	20	4,3	-	-
<i>Lise mezunu</i>	49	10,7	7	1,5
<i>Üniversite mezunu</i>	365	79,3	452	98,3
<i>Toplam</i>	460	100,0	460	100,0

Araştırmaya katılanlara hem erkek hem de kız çocuklarının eğitim seviyelerinin ne olması gerektiği beraber sorulmuştur. Erkek çocukların eğitim seviyesinin ne olması gerektiği noktasında cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir bağımsız değişkenlerine göre istatistikî olarak farklılık tespit edilmemiştir. Tüm gruplarda %97’nin üzerinde erkek çocuklarının üniversite eğitimi alması gerektiği belirtilmektedir. Bundan dolayı erkek çocuklarının eğitim düzeylerinin bağımsız değişkenlerle karşılaştırılmasından elde edilen bulgular tabloda gösterilmemiş, yeri geldikçe sözel olarak ifade edilmiş, kızların eğitim seviyesini ne olmasıyla ilgili bağımsız değişkenlere göre farklılık olduğu için tablo olarak gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

Kız ve erkek çocukların eğitim düzeylerinin ne olması gerektiği konusunda araştırmaya katılanlar cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde istatistikî olarak anlamlı bir farklılık gözükmemektedir (Kızların: $P=,167$ - Erkeklerin $P=,150$). Ancak hem kadınlar hem de erkekler, kız ve erkek çocuklarının aynı düzeyde eğitim alması gerektiğini

belirtseydi o zaman istatistikî olarak anlamlı olmaması önem arz etmeyebilirdi. Kadınların %83,7'si, erkeklerin ise %76'si kız çocuklarının eğitim düzeyinin üniversite mezunu seviyesinde olması gerektiğini belirtirken; bu durum erkek çocuklar söz konusu olduğunda sırasıyla %99 ve %97,7 olmaktadır. Kadınların kız çocuklarının da erkek çocuklar kadar eğitim alması noktasında erkeklerle farklı düşünmesi beklenirken bu durumu kanıksadıkları görülmektedir.

Yaş grupları ile kız ve erkek çocukların eğitim düzeyleri arasındaki ilişki istatistikî olarak anlamlı fark çıkmasa da (kız: $P= ,071$, erkek: $P= ,860$) her iki grup beraber düşünüldüğünde arada bir farkın olduğu aşikârdır. Erkek çocuklarının üniversite düzeyinde eğitim alması gerektiğini düşünenler tüm yaş gruplarında %98 seviyelerinde seyrederken, kız çocukları mevzu olduğunda gençlerle yaşlıları arasında %20'ye yakın bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 14). Bunda gençlerin yeniliğe açık olması, genç kadınların söz konuda özne olması, yaşlıların ise daha geleneksel eğilimlerinin tesirinde olduğu söylenebilir.

Tablo 14:Bağımsız Değişkenlere Göre Kız Çocukların Eğitim Düzeyleri Ne Olmalı?

			<i>Kız çocukların eğitim düzeyi ne olmalı?</i>				<i>P</i>
			<i>Okur-yazar olması yeterli</i>	<i>İlköğretim</i>	<i>Lise</i>	<i>Üniversite</i>	
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	<i>Sayı</i> 19 <i>%</i> 7,4%	13 5,0%	30 11,6%	196 76,0%	<i>,167</i>	
	<i>Kadın</i>	<i>Sayı</i> 7 <i>%</i> 3,5%	7 3,5%	19 9,4%	169 83,7%		
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 13 <i>%</i> 5,2%	9 3,6%	20 8,0%	209 83,3%	<i>,071</i>	
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 7 <i>%</i> 4,9%	6 4,2%	17 11,8%	114 79,2%		
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 6 <i>%</i> 9,2%	5 7,7%	12 18,5%	42 64,6%		
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 7 <i>%</i> 8,9%	9 11,4%	14 17,7%	49 62,0%	<i>,000</i>	
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 9 <i>%</i> 19,1%	1 2,1%	7 14,9%	30 63,8%		
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 5 <i>%</i> 4,0%	6 4,8%	16 12,8%	98 78,4%		
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 3 <i>%</i> 3,4%	4 4,5%	6 6,8%	75 85,2%		
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 2 <i>%</i> 1,7%	0 0,0%	6 5,0%	113 93,4%		

Tablo 14'ün Devamı

Gelir	Düşük	Sayı	17	14	34	160	,004
		%	7,6%	6,2%	15,1%	71,1%	
	Orta	Sayı	8	6	13	172	
		%	4,0%	3,0%	6,5%	86,4%	
	Yüksek	Sayı	1	0	2	33	
		%	2,8%	,0%	5,6%	91,7%	

Katılımcıların eğitim seviyesine göre kız çocuklarının eğitim düzeyinin ne olması gerektiğine bakıldığında, kendisi eğitilmiş olanların kız çocuklarının da eğitilmiş olmasını istedikleri görülmektedir. Tüm öğrenim seviyelerinde kızların üniversite eğitimi alması %60'ın üzerinde kabul görmeye birlikte, eğitim seviyesi artarken kızların da yüksek eğitim alması gerektiği düşüncesi artmaktadır. Ebeveynlerin eğitim seviyesi arttıkça kızlarının da eğitim almasını gerekli görenlerin seviyesinin arttığı görülmüştür. Bu durum bize annelerin bildikleri ve faydalandıkları menfaatleri talep edebildiklerini; bu menfaatleri bilmeyen ve faydalanmayanların ise taleplerinin zayıf kaldığını göstermektedir. Kızların eğitimden daha çok faydalanabilmesinin yolu, anneler faydalanamamış olsalar bile onlara kızlarının eğitiminin kızlarının menfaatine olacağı konusunda bilgilendirilmeleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi ile kız çocuklarının eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında tüm gelir gruplarında kızların üniversite eğitimi alması gerektiğini düşünenlerin oranı %70'in üzerindedir. Bununla birlikte gelir seviyesi arttıkça kız çocuklarının daha fazla oranda üniversite eğitimi alması gerektiğini düşünenlerin oranı da artmakta, gelir azaldıkça kız çocuklarının üniversite eğitimi alması gerektiğini düşünenlerin oranı azalmaktadır (Tablo 13).

Burada dikkati çeken bir hususta kız çocuklarının üniversite eğitimi alması gerektiğini düşünen yaş, gelir gruplarının en alt ve üst katılımlar arasında %20'lik fark bulunurken, eğitim değişkeninde bu farkın %'30'u aştığı görülmektedir. Örneğin alt gelir grubundakilerin %71,1'i kız çocuklarının üniversite eğitimi alması gerektiğini belirtirken, üst gelir grubundakilerin %91,7'si bu düşünceye katılmaktadır. Yine okur-yazar olmayanların %62'si, üniversite mezunlarının %93,4'ü benzer düşünmektedir (Tablo 13). Bu verilerden hareketle kızların üniversite eğitimi alması noktasındaki en belirleyici faktörünün eğitim olduğunu söylemek mümkündür.

Hem kadınlarla erkekler arasındaki eğitim seviyesi farklılığını hem de gelecekte bu farkın (azalma eğilimi göstermesiyle birlikte) devam etmesindeki etmenleri tespit etmek

için sorduğumuz soruların birinde “üniversite eğitiminin kız çocuklarından çok erkek çocukları için daha önemli” önermesi genel olarak kabul görmemektedir (%63,8). Bununla birlikte %29,9 gibi önemli sayılabilecek oranda erkek çocuklarının kız çocuklara nazaran üniversite eğitimi almaları daha fazla önemsenmekte, çocuklar arasındaki bu ayırım onaylanmaktadır. Bağımsız değişkenler açısından aynı önermeye bakıldığında erkeklerin, yaşlıların ve eğitim seviyesi düşük olanların bu durumu daha fazla onayladıkları görülmektedir. Hatta okuryazar olmayanların yarıdan fazlası, okuryazar olanların ve yaşlıların yarıya yakını üniversite eğitiminde önceliğin erkek çocuklara verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Burada dikkat çeken başka bir husus ise bu önermeye hiç katılmaması veya çok az katılması beklenen kadınların ve gençlerin her 4’ünden 1’inin bu durumu onaylamasıdır (Tablo15).

Tablo 15: Bağımsız Değişkenlere Göre Üniversite Eğitiminin Kız-Erkek Çocuklar İçin Önemi

			<i>Üniversite eğitimi, kız çocuktan daha çok, erkek çocuk için önemlidir.</i>			<i>Toplam</i>	<i>P</i>
			<i>Katılmam</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>		
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	<i>Sayı</i> 151 <i>%</i> 59,0%	20 7,8%	85 33,2%	256 100,0%	,045	
	<i>Kadın</i>	<i>Sayı</i> 141 <i>%</i> 69,8%	9 4,5%	52 25,7%	202 100,0%		
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 171 <i>%</i> 68,4%	15 6,0%	64 25,6%	250 100,0%	,066	
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 89 <i>%</i> 62,2%	8 5,6%	46 32,2%	143 100,0%		
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 32 <i>%</i> 49,2%	6 9,2%	27 41,5%	65 100,0%		
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 33 <i>%</i> 41,8%	4 5,1%	42 53,2%	79 100,0%	,000	
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 24 <i>%</i> 51,1%	3 6,4%	20 42,6%	47 100,0%		
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 85 <i>%</i> 68,5%	6 4,8%	33 26,6%	124 100,0%		
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 59 <i>%</i> 67,0%	7 8,0%	22 25,0%	88 100,0%		
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 91 <i>%</i> 75,8%	9 7,5%	20 16,7%	120 100,0%		
<i>Toplam</i>		<i>Sayı</i> 292 <i>%</i> 63,8%	29 6,3%	137 29,9%	458 100,0%		

Konuyla ilgili tüm veriler beraber değerlendirildiğinde Diyarbakırlıların büyük bir çoğunluğunun çocuklarının yüksek eğitim almasına olumlu baktıkları görülmektedir.

Bunda kent merkezine göç ve şehirleşmeyle birlikte eğitim imkânlarına ulaşımın kolaylaşması, eğitim kurumlarının sayısının artması, yüksek veya düzenli gelir getiren bir meslek için eğitimin önemli olması gösterilebilir. Kız çocuklarının okutulması veya yüksek eğitim görmeleri son dönemde yapılan kampanyalar ve modernleşmenin de tesiriyle artma eğilimindedir. Hem günümüzde kadınların erkeklere göre daha az eğitim görmesinde ve gelecekte kız çocuklarının erkek çocuklara nazaran daha az oranda yüksek eğitim alması düşüncesinde geleneksel toplumsal cinsiyet rol kalıplarının Diyarbakır'da devam etmekte olduğunun bir göstergesi olarak okunabilir. Ülkemizde eğitim alma isteğinin temelinde öncelikle meslek edinme, geçimini sağlama kaygısı olduğu düşünüldüğünde; evin geçimini erkeğin sağlayacağı düşüncesi erkeğin eğitim almasını daha önemli görmeye neden olduğu söylenebilir. Yine, geleneksel cinsiyet rol kalıpları içinde erkeklerin anne-babaya yaşlılıkta bakacağı düşüncesi erkeklerin eğitiminin daha önemli görülmesinin bir nedeni olarak düşünülebilir. Kadınların okuryazar oranlarının düşük olmasında, kız çocuklarının erkeklere nazaran daha az eğitim almalarında başka bir faktörde namus algısının erkekten ziyade kadın üzerinden tanımlanmasının azda olsa (% 11,7) devam etmesidir (bkz tablo 35).

Kız çocuklarının eğitimleriyle ilgili anket bulgularında olmayan fakat görüşmeler ve gözlemlerimiz esnasında özellikle dindar ve muhafazakâr Diyarbakırlıların belirttiği başka bir husus ise kız çocuklarını tam anlamıyla kendi inançlarına göre gönderecekleri okulların olmadığını belirtmeleridir. Yani şehirde bulunan okulların, İmam Hatip liseleri de dahil, 3-4 sene öncesine kadar (kız meslek lisesi hariç) tamamın karma eğitim vermesi, başörtüsü ile okula gidememe gibi kılık kıyafet uygulamaları dindar ve muhafazakar kesimlerin kız çocuklarını okula gönderilip-göndermemelerinde belirleyici olmuştur¹. Son dönemlerde yapılan düzenlemelerin bu kesimlerin tutumlarını önemli oranda değiştireceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanların anadillerine bakıldığında %64,8 ile Kürtçe, %26,3 ile Zazaca, %7,6 ile Türkçe ve 1,3 ile diğer dillerin olduğu görülmektedir. Örnekleme oluşturan gruba aile bireyleriyle konuştukları dil sorulduğunda %47,8'inin Kürtçe, %32,2'sinin Türkçe ve %20'sinin Zazaca olduğu görülmektedir. Anadil ile evde konuşulan dil

¹ Dindar ve muhafazakâr kesimlerinin endişeleriyle ilgili veri sunan, kızını başörtülü olarak okula gönderen Diyarbakırlı bir veli ile haber kanalı sunucusu arasında geçen tartışma için bkz: http://www.dailymotion.com/video/xfc949_sirin-payzin-cocugunu-okula-turbanla-gonderen-babayi-hasladi_shortfilms

beraber değerlendirildiğinde anadili Kürtçe ve Zazaca olanların %23,3'lük kısmının aile içi iletişim dili olarak Türkçeyi kullandıkları görülmektedir (Tablo 16). Erkan'ın çalışmasına göre Diyarbakır'da anadili Türkçe olanların oranı %6,9 iken, evde konuşulan dillere bakıldığında Türkçe'nin %36,9, Kürtçe'nin %49,7 olduğu görülmekte (2005: 275-276), bu durum çalışmamızın verileriyle büyük oranda örtüşmektedir. Anadili Kürtçe ve Zazaca olmasına rağmen özellikle çocuklarda ve genç kuşakta günlük hayatta iletişim dili olarak Türkçe'nin kullanılmasında, okullardaki eğitim dilinin Türkçe olması ve tv, radyo, internet, gazete vb. kitle iletişim araçlarında çoğunlukla Türkçe'nin kullanılmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 16: Ana Dil ve Aile Bireyleriyle Konuşulan Dil

	<i>Ana dil</i>		<i>Aile Bireyleriyle Konuşulan Dil</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Kürtçe</i>	298	64,8	220	47,8
<i>Zazaca</i>	121	26,3	92	20,0
<i>Türkçe</i>	35	7,6	148	32,2
<i>Arapça</i>	5	1,1	0	0
<i>Ermenice</i>	1	,2	0	0
Toplam	460	100,0	460	100,0

Alan araştırmasına katılan Diyarbakırlıların genel sağlık durumu ve ruhsal durumu sorulduğunda % 45,9'u sağlık durumunun iyi (çok iyi ve iyi seçenekleri beraber değerlendirildiğinde), % 35,2'si "orta" ve %18,4'ü kötü (çok kötü ve kötü seçenekleri beraber değerlendirildiğinde) olduğunu bildirmişlerdir. Ruhsal duruma bakıldığında araştırmamıza katılan Diyarbakırlıların %53'ü "mutlu", %17,8'i "kararsız" ve %28,7'si ise "mutsuz" olduklarını belirtmişlerdir. "Dünya Değerler Araştırması"nın 2007 yılı Türkiye verilerine bakıldığında Diyarbakırlıların kendilerini ülke geneline göre %22,5 daha az sağlıklı ve %33,1 oranında daha az mutlu hissettikleri görülmektedir (<http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp> Erişim: 08.02.2012) (Tablo 17).

Doğu ve Batı toplumlarında farklı mutluluk kriterlerinin mutluluk algısını şekillendirdiği bilinmektedir. Mesela Doğu toplumlarında toplumsal iyilik toplumsal zenginlik ve toplumun yararına çalışma, toplumsal olarak çizilen rolleri yerine getirmekten geçerken Batı toplumlarında ise daha bireysel plandaki amaç ve hedeflerin başarılması ya da bireysel hazların elde edilebilmesinden geçtiği bilinmektedir.

Türkiye’de ülkenin Doğu’su ile Batı’sı arasında Batılı değerleri sahiplenme yönünden var farklılıklar söz konusudur. Bu elbette mutluluk algısı kriterlerini de etkileyecek bir durumdur (Özdemir ve Koruklu, 2011: 193-194). Diyarbakır geleneksel yapıya yakınlığı ile daha çok Doğu toplumları kategorisinde değerlendirilmeye ve mutluluk algısı bu bağlamda değerlendirmeye uygun görünmektedir. Yani Diyarbakır ilinde tüm diğer iller içinde bir mutsuzluk algısı söz konusu ise bakılması gereken temel kriter “kişisel başarı, haz” gibi bireyci değerler değil daha toplulukçu, toplulukla ilişkili bağlılık, diğerlerini düşünme ve onlar için mücadele etme” gibi değerlerde var olan sorunlara eğilmek gerekmektedir.

Yine kültürün mutluluk üzerinde çok yönlü ve karmaşık etkileri olduğu bilinmektedir. Bireylerin sahip oldukları değerlerle içinde buldukları kültürde önemli görülen değerlerinin uyumunun bireyin uyumu dolayısıyla da mutluluğu üzerinde etken olabilmektedir (Özdemir ve Koruklu, 2011: 195). Diyarbakır’ın yüksek oranda göç alan bir il olduğu göz önünde bulundurulduğunda uyum iki türlü sekteye uğramaktadır: Köy ve kent arasında önemli görülen değerlerde uyumsuzluk ardından il ve ülke bazında önemli görülen değerlerde uyumsuzluk. Bu bakış açısı ile bakıldığında Diyarbakır’daki mutsuzluk oranlarının yüksekliği kısmen anlamlandırılabilir görünmektedir.

Tablo 17: Sağlık ve Ruhsal Durum

<i>Genel olarak bugünlerde sağlık durumunuzla ilgili olarak ne hissetmektesiniz?</i>			<i>DDA Türkiye 2007²</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Çok iyi</i>	27	5,9	229	17,0
<i>İyi</i>	184	40,0	690	51,4
<i>Orta</i>	162	35,2	309	23,0
<i>Kötü</i>	66	14,3	103	7,7
<i>Çok kötü</i>	19	4,1	11	0,8
Aşağıdakilerden hangisi ruhsal durumunuzu en iyi ifade etmektedir?				
<i>Çok mutluyum</i>	31	6,7	503	37,3
<i>Mutluyum</i>	213	46,3	657	48,8
<i>Kararsızım</i>	82	17,8	1	0,1
<i>Mutlu değilim</i>	101	22,0	127	9,4
<i>Hiç mutlu değilim</i>	31	6,7	58	4,3
<i>Toplam</i>	458	100,0	1346	100

² Diyarbakır ile Türkiye arasındaki farkı karşılaştırmak için başvurduğumuz Dünya Değerler Araştırması 1981’de 10 ülkeyle başlayan günümüzde 50’den fazla ülkede 6 farklı dönemde yapılan araştırmalar serisinden oluşmaktadır. Biz daha çok araştırmamızın yapıldığı döneme yakın olan 2007 verilerini kullanmayı tercih ettik ve çalışmamızda DDA Türkiye 2007 olarak adlandırdık. Diğer verilere ulaşmak ve online karşılaştırma yapmak için web adresine bakılabilir: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Ruhsal ve sağlık durumu ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiye baktığımızda her iki durumla ilgili olarak istatistikî bir anlamlılık görülmemektedir(Ruhsal durum: P=,068 Sağlık: P=,774). Yaş gruplarıyla ruhsal durum arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (p=,536). Fakat sağlık durumuyla oldukça anlamlı bir fark bulunmuştur (p=,000). Gençler sağlıklarını %52,8 oranında iyi, %34,4 orta, %12,8'i ise kötü hissetmektedir. Orta yaştakiler ve yaşlılar ise sırasıyla; %46,9 - 18,4 iyi, %37,8 - %33,8 orta, %15,4 - %47,7 kötü olarak belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyi ve araştırmaya katılanların ruhsal durumu arasında anlamlı ilişki bulunmazken (p>0,05), sağlık durumu ile ilgili anlamlı ilişki bulunmaktadır (p=,000). Eğitim seviyesi yükseldikçe kişiler kendi sağlıkları hakkında daha iyimser ifadelerde bulunurken, eğitim seviyesi düştükçe sağlıklarının daha kötü olduğunu düşünmektedir. Örneğin okuryazar olmayanların %25,3' sağlığının iyi, %40,5'i sağlığının kötü olduğunu belirtirken, niversite mezunlarının %49,3' sağlığının iyi, %11,6'sının ise sağlığının kötü olduğunu belirtmektedir. Sağlık algısı ile eğitim seviyesi arasındaki istatistikî anlamlılık ilişkisi, eğitim seviyesindeki artışın aynı zamanda gelir seviyesinde de bir artışı beraberinde getirmesi ve kişilerin daha sağlıklı yaşam koşullarına kavuşmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 18:Gelir düzeyine göre ruhsal ve sağlık durumu

		<i>Ruhsal Durum</i>			<i>Toplam</i>	
		<i>Mutluyum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Mutlu değilim</i>		
$X^2 =28,409$ S.d=4 P= ,000						
<i>Gelir Seviyesi</i>	<i>Düşük gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	93	44	87	224
		<i>%</i>	41,5%	19,6%	38,8%	100,0%
	<i>Orta gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	125	33	40	198
		<i>%</i>	63,1%	16,7%	20,2%	100,0%
	<i>Yksek gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	26	5	5	36
		<i>%</i>	72,2%	13,9%	13,9%	100,0%
<i>Toplam</i>		<i>Sayı</i>	244	82	132	458
		<i>%</i>	53,3%	17,9%	28,8%	100,0%
		<i>Sağlık Durumu</i>			<i>Toplam</i>	
		<i>Oldukça İyi</i>	<i>Orta derecede iyi</i>	<i>Kt</i>		
$X^2 =13,786$ S.d=4 P= ,008						
<i>Gelir Seviyesi</i>	<i>Düşük gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	90	77	56	223
		<i>%</i>	40,4%	34,5%	25,1%	100,0%
	<i>Orta gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	104	70	25	199
		<i>%</i>	52,3%	35,2%	12,6%	100,0%
	<i>Yüksek gelir grubu</i>	<i>Sayı</i>	17	15	4	36
		<i>%</i>	47,2%	41,7%	11,1%	100,0%
<i>Toplam</i>		<i>Sayı</i>	211	162	85	458
		<i>%</i>	46,1%	35,4%	18,6%	100,0%

Gelir ile ruhsal ve sağlık durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında gelir arttığında kişilerin kendilerini ruhsal olarak daha mutlu hissettikleri, daha az kararsız ve mutsuz hissettikleri görülmektedir. Örneğin düşük gelir grubundakilerin %41,5'i kendini mutlu, %38,8'i mutsuz hissederken; yüksek gelir grubundakilerin %72,2'si mutlu ve %13,9'u mutsuz hissetmektedirler (p=,000). Sağlık durumu ile ilgili de ruhsal durum kadar olmasa da benzer bir nitelik görülmektedir. Orta ve yüksek gelir grubundakilerin kendilerini daha fazla iyi hissettikleri görülürken, düşük gelir grubundakilerin kendilerini daha fazla kötü hissettikleri görülmektedir (p=,008) (Tablo 18). Geliri yüksek olanların hem sağlık kurumlarında yararlanma, hem de sağlıklı yaşam koşullarına daha fazla sahip olmaları, iş imkânlarının iyi olması, düzenli gelirlerinin olması ve geçim sıkıntısına maruz kalmamaları veya daha az kalmaları vb. etmenlerden ötürü kendilerini sağlık ve ruhsal açıdan diğer gelir gruplarına nazaran daha iyi hissettikleri söylenebilir.

Tablo 19: Göçe İlişkin Veriler

		Sayı	Yüzde %
<i>şuan yaşadığınız yere başka bir yerden g ettiniz mi?</i>	<i>Evet</i>	206	44,8
	<i>Hayır</i>	254	55,2
<i>G etmeden nce oturulan yerleşim birimi</i>	<i>G etmedim</i>	254	55,2
	<i>İl</i>	30	6,5
	<i>İlce</i>	49	10,7
	<i>Ky, mezra</i>	127	27,7
<i>G edeli ne kadar sre geti?</i>	<i>G etmedim</i>	254	55,2
	<i>1-3 yıl</i>	15	3,3
	<i>4-6 yıl</i>	21	4,6
	<i>7-10 yıl</i>	18	3,9
	<i>11-15 yıl</i>	47	10,2
	<i>16-20 yıl</i>	50	10,9
	<i>21-30 yıl</i>	34	7,4
<i>31 yıl ve zeri</i>	21	4,6	
<i>G etme sebebi</i>	<i>G etmedim</i>	254	55,2
	<i>Ekonomik sebepler (işsizlik, fakirlik)</i>	98	21,3
	<i>Eğitim</i>	18	3,9
	<i>Terör</i>	15	3,3
	<i>Kan davası</i>	3	,7
	<i>Devlet tarafından köyün boşaltılması</i>	37	8,0
	<i>Tayin atama</i>	22	4,8
	<i>Diğer</i>	13	2,8
Toplam		460	100,0

Araştırmaya katılanların %44,8'i şuan oturdukları yere göç etmişlerdir. Göçlerin %61,8'i köy ve mezralardan, %23,9'i ilçelerden ve %14,5'i ise il merkezinden olmuştur. Görüleceği gibi göçlerin önemli bir kısmı şehir içinden ve kırsaldandır. Göç olgusunun en çok yaşandığı tarihler terör olaylarının yoğunlaştığı dönemleri göstermektedir. Araştırmaya katılanların %21,1'i göç ettikten sonra 11-20 yıl geçtiğini belirtirken bu oran toplam göç edenler arasında %47'ye tekabül etmektedir. Bu da göç eden hemen hemen 2 kişiden 1'inin terörün en yoğun yaşandığı dönemde göç ettiğini göstermektedir. Göç etme nedenine bakıldığında, göç edenlerin %47,5'i en önemli sebep olarak ekonomik sebepleri, %17,8'i ise köy boşaltmalarının ikinci en önemli neden olarak belirtmişlerdir. Göç edenlerin devletin köy boşaltmaları ve terör seçenekleri beraber değerlendirildiğinde %25,2'lik bir kesimin zorunlu göçe tabii olduğu görülmektedir.

Diyarbakır'daki yaşanan göç hadiselerinin Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kırsaldan kente yapılan göçlerden ayıran en önemli özelliklerin başında zorunlu göç gelmektedir. Diyarbakır dâhil bu bölgedeki birçok ilde yaşanan göçün en önemli sebepleri arasında terör sebebiyle köylerin boşaltılması gelmektedir. Bağlı ve Binici tarafından 2005 yılında yapılan araştırmaya göre, göç etme nedenleri arasında ilk sırada köy boşaltmalarının olduğu sonucu bulunmuştur. Bahsi geçen araştırmaya göre, katılımcıların %33,4'ü köyleri boşaltıldığı için zorunlu olarak şehre göç ettiklerini belirtirken, ikinci sırada (% 31,7) yeni bir iş bulmak/kurmak için göç ettiklerini, bunu sırasıyla %15,6'sı güvenli bir ortam olmadığı için, %11,6'sı çocukların eğitimi için, %6,7'si ise ailevi nedenlerden dolayı göç ettiğini belirtmişlerdir (Bağlı ve Binici, 2005: 143-144).

Göçün özellikle de zorunlu göçün Diyarbakır'ın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişikliklere yol açtığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda göç edenler üzerinde de olumsuz tesirler icra etmiştir. Göç etmeden önceki yaşamlarında belirli uğraş, barınak, geçim olanakları ve bir değerler manzumesi olan göçmenler, şehre gelişleriyle birlikte ekonomik ihtiyaçlarından mahrumiyetin yanında kültürel olarak da şok geçirmişlerdir. Özellikle çocuklar ve gençler ile anne-baba arasındaki çatışmaları tetiklemiş bu grupların suça bulaşmasına zemin hazırlamıştır. Kızmaz ve Bilgin 2010 yılında Sokakta yaşayan/çalışan ve suça bulaşan araştırma bulgularına bizi destekler mahiyettedir. Söz konusu araştırmaya göre sokakta çalışan/yaşayan ve suça bulaşan

çocukların %70'in göç ile şehre gelen ailelerin çocuklarıdır (2010:285). Göç edenler çocuklarının suça bulaşmasının yanında işsizlik, yoksulluk, çocukların kalabalık sınıflarda eğitim görmesi, konut yetersizliği, konutların yetersizliği, şehir yaşamına adaptasyon, beslenme yetersizliği, sağlıklı olmayan yaşam ortamı, iş güvencesinin olmaması, sosyal güvenceden yoksunluk, sağlık kurumlarından istifade edememe gibi sorunlar ve bunların ailelerine yansıyan boyutlarıyla da mücadele etmektedirler (Kalkınma Merkezi Derneği, 2010).

3.2. Aile Yapısı ve Aile Kurumuna İlişkin Bulgular

Aile şüphesiz toplumun en vazgeçilmez kurumudur. Neslin devamı, yetiştirilmesi ve kültürün geleceğe aktarılması noktasında hayati öneme sahiptir. Araştırmaya katılan Diyarbakırlılar %99,2 oranında aileyi önemli görmektedirler (Tablo 20). Dünya Değerler Araştırmasının 2007 verilerine göre Türkiye'de genelinde bu oran %99,8'dir. Her iki veri beraber değerlendirildiğinde her türlü aşındırıcı etkiye rağmen aile önemli bir kurum olarak görünmektedir.

Tablo 20: Ailenin Önemi

	<i>Ailenin önemi</i>		<i>DDA Türkiye 2007</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Çok önemli</i>	442	96,1	1316	97,7
<i>Önemli</i>	14	3,1	28	2,1
<i>Kararsızım</i>	2	,4	1	,1
<i>Önemli değil</i>	1	,2	1	,1
<i>Hiç önemli değil</i>	1	,2	1	,1
<i>Toplam</i>	460	100,0	1346	100,0

Cinsiyet, yaş grupları, eğitim ve gelir seviyesi ile aileye verilen önem arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış, tüm alt gruplarda aile %99'un üzerinde önemli görülmektedir ($p>0,05$).

Evlilik, bizim de içinde bulunduğumuz çoğu toplumda aile kurumunun tesisinde gerekli bir aşama olarak görülmekte ve toplumdan topluma, evlilik türünde, evlilik yaşında ve akrabalık ilişkilerinde farklılık arz etmektedir. Araştırma evlilik ile ilgili verilerini gösteren Tablo 21'e bakıldığında en çok evliliğin Diyarbakır'da 21-24 yaş aralığında olup, araştırmanın yapıldığı yıl Türkiye geneli verilerine bakıldığında yine evliliklerin

en fazla bu aralıkta yapıldığı görülmektedir (TUİK, 2009). Bahsi geçen tabloda dikkati çeken başka bir husus ise %30,2 oranındaki 18 ve altı yaş evlilikleridir. Türkiye ortalamasından (%15,2) iki kat fazla olan bu evlilikleri daha çok kadınların, gelir ve eğitim seviyesi düşük olanların yaptığı görülmektedir. Erken yaşta evliliklerin bu tür evlilik yapan bireyler üzerinde psiko-sosyal ve fizyolojik açıdan birçok etkilerinin olduğu düşünüldüğünde ayrıca üzerinde durulmalıdır. Sır ve arkadaşlarının (2012: 39), Diyarbakırlı 456 kadınla yatıkları araştırmaya göre; 18 yaşından önce evlilik yapan kadınların yapmayanlara nispeten daha fazla oranda fiziksel ve sözel istismara maruz kaldıklarını, evliliklerinde kendilerinin görüşüne daha az danışıldığını, başlık parası, berdel, levirat/sorarat gibi uygulamalara daha fazla maruz kaldıklarını, daha yüksek oranda akraba evliliği yaptıklarını, düşük yapma oranlarının daha yüksek olduğunu ve daha fazla oranda psiko-somatik rahatsızlıklarının olduğunu tespit edilmiştir. Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesinde, ekonomik gerekçeler, evlilik öncesi cinsel ilişkinin yaşanma olasılığının azaltılarak aile namusunun korunma kaygısı, erken yaşta evlenen kadınların daha kolay kontrol edilebilmesi ve daha fazla sayıda çocuk doğurabilmeleri gibi sebepler ön plana çıktığı görülmektedir (Kaptanoğlu ve Ergöçmen 2012: 131). Bu sebeplerden namus kaygısı, ekonomik gerekçelerin ve ebeveynlerin dini telakkilerinin (ebeveynlerin dini anlayışı erkeklerin erken evliliğinde de kızlar kadar olmasa da etkilidir) Diyarbakırlıları ailelerinin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmelerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamıza katılan Diyarbakırlıların eş seçimlerine göre evlilik türüne bakıldığında %59,7 oranında “görücü usulü”yle, %29,9’unun ise “tanışarak” evlendiği görülmektedir. Görücü usulünden ayrı olarak %7,1 oranında berdel ve levirat (kayınbirader ile evlilik) / sorarat (baldızla evlilik) gibi geleneksel evlilik türleri de görülmektedir. Bilgesam tarafından terör olaylarının olduğu ve bu illerden göç alan illerde yapılan araştırmada, katılımcıların %61,2’sinin görücü usulü, %30’unun tanışarak, 2,8’inin berdel, Levirat/Sorarat evlilik türü ile evlendiği görülmüştür (2009: 17). Her iki araştırma berber değerlendirildiğinde %65 civarında geleneksel usullerle evlilik yapıldığı görülmektedir. Topçuoğlu’nun yürütücülüğünde Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün “Türkiye’de Aile Değerleri” araştırmasına göre Türkiye genelindeki evliliklerin % 49’unun (2010: 52), Kaplanoğlu ve Ergöçmen (2008:145)’in çalışmalarında ise %52,2’sinin görücü usulüyle yapıldığı görülmektedir.

Ülke geneliyle kıyaslandığında Diyarbakır'da %12-13 oranında daha fazla geleneksel usullerle evlilik yapıldığı görülmektedir. Eğitim öğretim seviyesinin yükselmesiyle, şehirde kalma süresinin uzaması ve şehirleşmenin artmasıyla bu oranların Türkiye ortalamasına yaklaşacağı düşünülmektedir.

Tablo 21: Evlilik İle İlgili Göstergeler

		Sayı	Yüzde %	Evliler içindeki %			Sayı	Yüzde %	Evliler içindeki %
<i>Evlilik yaşı</i>	<i>Bekâr</i>	182	39,6	-	<i>Evlilik Türü</i>	<i>Bekâr</i>	182	39,6	-
	<i>12 yaş</i>	2	,4	,7		<i>Görücü usulü</i>	166	36,3	59,7
	<i>13-14</i>	6	1,3	2,2		<i>Tanışarak</i>	83	18,0	29,9
	<i>15-16</i>	36	7,8	12,9		<i>Kaçırarak</i>	9	2,0	3,3
	<i>17-18</i>	40	8,7	14,4		<i>Berdel</i>	16	3,5	5,7
	<i>19-20</i>	50	10,9	18,0		<i>Levirat/Sorarat</i>	4	,9	1,4
	<i>21-24</i>	86	18,7	30,9	<i>Eş ile Akrabalık</i>	<i>Bekâr</i>	182	39,6	-
	<i>25-30</i>	55	12,0	19,8		<i>Evet</i>	116	25,2	41,7
	<i>31-35</i>	3	,7	1,1		<i>Hayır</i>	162	35,2	58,3
<i>Toplam</i>		460	100,0	100,0	<i>Toplam</i>		460	100,0	100,0

Geleneksel anlayışın ve ataerkil yapının devam ettiğinin önemli göstergelerinden biri olan akraba evliliği; kardeş çocukları veya aynı soy ağacına ait bireylerin birbirleri arasında gerçekleştirdikleri evliliklerdir. Bu tür evlilikler, birinci derece akraba evlilikleri olarak bilinen amca, teyze, hala ve dayı çocukları arasında yapılan evlilikler olabileceği gibi, soydanlık ilişkisine dayanan, aynı soy ağacına sahip daha uzak akrabalar arasında da olabilmektedir (Nar, 2012: 222). Akraba evlilikleri kalıtsal nitelikli hastalıklara yol açtığı, bunun da kuşaklar arası geçiş özelliğinin olması, bu tür evlilik yapanlarının çocuklarının ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaları ve hastalıkların birçoğunun tedavisinin olmamasından dolayı üzerinde önemle durulmaktadır (Akın, 2000: 59, Nar, 2012: 223-231). Çalışmamızda evli olanların %41,7'sinin akraba evliliği yaptığı/yaptırıldığı görülmektedir (Tablo 21). Erkan tarafından GAP bölgesinde yapılan araştırmada evliliklerin %39,4'ünün akraba evliliği olduğu görülürken Diyarbakır'da bu oran %39'dur (Erkan, 2005: 128). Türkiye genelinde akraba evliliği yapanların oranı ise %21,7'dir (Tuik, 2006). Her iki çalışma ve Türkiye ortalamasına bakıldığında %20'lik bir farkın olduğu görülmektedir. Diyarbakır'da akraba evliliğinin yaygın olarak

tercih edilmesinde; mal varlığının dağıtılmama düşüncesi, evliliğin sürekli veya daha uzun süreceği inancı, çiftlerin hem birbirleriyle hem de diğer aile bireyleriyle daha iyi iletişim kurulacağı anlayışı ve anne-babanın yaşlanması durumunda kendilerine içerden birinin daha iyi bakacağı inancının etkili olduğu düşünülmektedir.

Cinsiyet ile evlilik yaşı arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 22'ye baktığımızda ise kadınlarda 18 ve altındaki yaşlarda evlilik yapma oranı %47,2 iken erkeklerde ise bu oran %16,8'dir. Diğer bir ifade ile söylemek gerekirse hemen hemen her evli 2 kadından 1'i ve hemen hemen her evli 6 erkekten 1'i 18 yaş ve altındaki yaşlarda evlilik yapmıştır. Erkeklerin en fazla evlilik yaptıkları dönem 19-24 yaş aralığı, kadınlarda ise 12-18 yaş aralığıdır ($X^2 = 30,608$ S.d=2 p=,000).

Erkan tarafından GAP bölgesinde yapılan araştırmada, bölge illerindeki kadınların %50,3'ünün, erkeklerin ise %34'ünün 19 yaş ve altında evlilik yaptığı sonucu bulunmuştur. (2005: 125). TÜİK 2009 yılı verilerine göre ise bu oran kadınlar için %28, erkekler için ise %4,3'tür. Aydoğan'ın, yaptığı çalışmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde evlilik yaşının genel olarak düşük olduğu, ayrıca kızların erkeklere göre daha erken yaşlarda evlendirildiği, bunda kızların okula devam etmesinin istenmemesinin, erken yaşta evlenmeyen kızlarda bu durumun geleneksel olarak bir eksiklik olarak görülmesinin etkili olduğu ifade edilmiştir (1997: 272). Bunlara ilaveten, bölgede kuvvetli bir namus anlayışının olması da kızların biran önce evlendirilmesini teşvik etmektedir. Ailenin "yüzünü kara çıkartacak" bir durumla karşılaşmamak için kızların erken yaşta evlendirmesi gerektiği düşüncesi kızların evlilik yaşının düşük olmasına neden olduğu görülmektedir.

Eğitim seviyesi ile evlilik yaşı arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır (p=,000). Okur-yazar olmayanlarda 18 yaş ve altı evlenenlerin oranı %63,6 iken lise ve üniversite mezunlarında bu oran sırasıyla %2,4 ve %5,7'dir. 25 yaş ve üzerinde evlenenlerin oranı üniversite mezunlarında %60 iken, diplomasızlarda bu oran %9 civarındadır ($X^2=100,850$ S.d=8 p=,000). Eğitim seviyesi arttıkça beklenildiği gibi evlenme yaşının da yükseldiği görülmektedir. Eğitim görenlerin doğal olarak okul sürecinin uzamasıyla beraber evliliği ötelenmekte oldukları, ayrıca eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte geleneksel yaşam tarz yerine modern yaşam tarzının benimsenmesiyle evliliğin daha ileri yaşlarda düşünüldüğü görülmektedir.

Tablo 22: Bağımsız Değişkenlere Göre Evlilik Yaşı

			Evlilik yaşı			Toplam
			18 yaş ve altı	19-24	25-35	
Cinsiyet	Erkek	Sayı	26	88	41	155
		%	16,8%	56,8%	26,5%	100 %
Kadın	Sayı	58	48	17	123	
	%	47,2%	39,0%	13,8%	100 %	
Öğrenin Düzeyi	Okur-yazar değil	Sayı	49	21	7	77
		%	63,6%	27,3%	9,1%	100 %
	Okur-yazar	Sayı	11	20	3	34
		%	32,4%	58,8%	8,8%	100 %
	İlköğretim	Sayı	21	57	13	91
	%	23,1%	62,6%	14,3%	100 %	
Lise	Sayı	1	26	14	41	
	%	2,4%	63,4%	34,1%	100 %	
Üniversite	Sayı	2	12	21	35	
	%	5,7%	34,3%	60,0%	100 %	
Gelir	Düşük gelir grubu	Sayı	51	74	19	144
		%	35,4%	51,4%	13,2%	100 %
	Orta gelir grubu	Sayı	28	56	29	113
	%	24,8%	49,6%	25,7%	100 %	
Yüksek gelir grubu	Sayı	5	6	10	21	
	%	23,8%	28,6%	47,6%	100 %	
Toplam		Sayı	84	136	58	278
		%	30,2%	48,9%	20,9%	100 %

Gelir seviyesi ile evlilik yaşı arasındaki ilişkiye bakıldığında düşük gelir grubundakilerin orta yaş ve yüksek gelir grubundakilere göre daha erken yaşta evlendikleri, gelir arttıkça evlenme yaşının da yükseldiği görülmektedir. Örneğin 25 yaşın altında evlenenlerin oranı düşük gelir grubundakilerde %86,8, orta gelir grubunda %74,4 ve yüksek gelir grubundakilerde ise %52,4'dir. Aynı durumun 25 yaş ve üzerindeki evliliklerde doğru orantılı olarak arttığını görmekteyiz ($X^2 = 17,159$ S.d=4 p=,002). Yukarıda da değinildiği gibi eğitim, gelir seviyesinin artması, sosyo-ekonomik gelişmişlik şehrin değerlerinde köklü değişikliklere kapı aralamaktadır. Yaşanan bu gelişim küçük yaşta yapılan evliliklerin azalmasını sağlamıştır.

Tablo 23: Ailelerin Günümüzde Yaşadıkları En Önemli Sorun ve Sorunun Çözümünde Başvurulan Kişi(ler)

<i>Size göre ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorun nedir?</i>	Sayı	%	<i>Aile ilgili sorun olduğunda yardım alınan kimse</i>	Sayı	%
<i>Geleneklere bağlılığın azalması</i>	20	4,3	<i>Aile büyüklerine danışırım</i>	85	18,5
<i>Gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşması</i>	52	11,3	<i>Eşimle birlikte çözerim</i>	106	23,0
<i>Kuşak çatışması</i>	37	8,0	<i>Aile bireyleriyle çözmeye çalışırım</i>	135	29,3
<i>Ekonomik sorunlar</i>	243	52,8	<i>Din büyüklerinden yardım alırım</i>	16	3,5
<i>Aile içi iletişim eksikliği</i>	80	17,4	<i>Arkadaşarımdan yardım alırım</i>	23	5,0
<i>Aile içi şiddet</i>	22	4,8	<i>Kendim çözerim</i>	86	18,7
<i>Diğer</i>	6	1,3	<i>Diğer</i>	9	2,0
Toplam	460	100,0	Toplam	460	100,0

Yaptığımız araştırmada “Ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorun nedir?” sorusuna araştırmaya katılanların %52,8’i “ekonomik sorunlar”, %17,4’ü “aile içi iletişim eksikliği” ve %11,3’ü “gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşması” şeklinde cevaplandırmışlardır. Aile sorun olduğunda nasıl çözüleceği sorusuna örneklem grubundakilerin %29,3’ü “aile bireyleriyle çözmeye çalışırım”, %23’ü “eşimle birlikte çözerim” ve %18,7’si “kendim çözerim” şeklinde cevaplamışlardır.

Vatandaş tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların yaşadıkları kişisel veya ailevi problemlerini eşleriyle hiçbir zaman konuşmadıklarını belirtenlerin oranı %17,1’dir. Bu sonuç, çalışmamızda elde ettiğimiz aile içindeki en önemli sorunun aile içi iletişim eksikliğidir (%17,4) diyenlerle örtüşmekte olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde yaptığımız araştırmada, yaşanan problemleri eşimle çözerim diyenlerin oranı %23 iken, Vatandaş tarafından yapılan araştırmada ise bu oran %24,4 olarak bulunmuştur (2011:261). Bu iki veri beraber değerlendirildiğinde aile içi sorunun çözümünde Diyarbakır verileri ile Türkiye geneli verilerin örtüştüğü görülmektedir. Araştırmamıza katılanların büyük çoğunluğu, aile içinde sorun olduğunda bunun daha çok aile içinde çözülmesi gerektiğini düşünmektedirler. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise aile değerleri açısından geleneksel yapının etkisinin devam ettiğini düşündüğümüz Diyarbakır’da ailede sorun olduğunda kendilerine daha fazla başvurulması beklenen din ve aile büyüklerinin etkisinin azaldığı görülmektedir. Bunda modernleşme, şehirleşme ve ailelerin geniş ailelerden çekirdek ailelere dönüşmesinin önemli oranda rol oynadığı düşünülmektedir.

Tablo 24: Bağımsız Değişkenlere Göre Ailelerin Yaşadığı En Önemli Sorun

			Size göre ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorun nedir?						Toplam
			Geleneklere bağlılığın azalması	Gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşması	Kuşak çatışması	Ekonomik sorunlar	Aile içi iletişim eksikliği	Aile içi şiddet	
Cinsiyet	Erkek	Sayı %	11 4,3%	36 14,1%	22 8,6%	144 56,3%	35 13,7%	8 3,1%	256 100,0%
	Kadın	Sayı %	9 4,5%	16 8,1%	15 7,6%	99 50,0%	45 22,7%	14 7,1%	198 100,0%
Yaş	18-34	Sayı %	6 2,4%	27 11,0%	26 10,6%	128 52,0%	52 21,1%	7 2,8%	246 100,0%
	35-54	Sayı %	6 4,2%	15 10,5%	7 4,9%	80 55,9%	25 17,5%	10 7,0%	143 100,0%
	55 ve üzeri	Sayı %	8 12,3%	10 15,4%	4 6,2%	35 53,8%	3 4,6%	5 7,7%	65 100,0%
Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	Sayı %	7 8,9%	10 12,7%	2 2,5%	46 58,2%	5 6,3%	9 11,4%	79 100,0%
	Okuryazar	Sayı %	3 6,5%	3 6,5%	0 ,0%	30 65,2%	5 10,9%	5 10,9%	46 100,0%
	İlköğretim	Sayı %	8 6,6%	14 11,5%	6 4,9%	70 57,4%	19 15,6%	5 4,1%	122 100,0%
	Lise	Sayı %	0 ,0%	6 6,9%	9 10,3%	52 59,8%	17 19,5%	3 3,4%	87 100,0%
	Üniversite	Sayı %	2 1,7%	19 15,8%	20 16,7%	45 37,5%	34 28,3%	0 ,0%	120 100,0%
Gelir	Düşük	Sayı %	17 7,7%	21 9,5%	13 5,9%	128 57,7%	31 14,0%	12 5,4%	222 100,0%
	Orta	Sayı %	3 1,5%	27 13,8%	19 9,7%	101 51,5%	37 18,9%	9 4,6%	196 100,0%
	Yüksek	Sayı %	0 ,0%	4 11,1%	5 13,9%	14 38,9%	12 33,3%	1 2,8%	36 100,0%

Cinsiyet ile ailelerin yaşadığı en önemli sorun arasında anlamlı farklılık ilişkisi bulunmaktadır. Araştırmamıza katılan kadınların %50'si "günümüzde ailelerin yaşadığı en önemli sorun" olarak ekonomiyi, %22,7'si aile içi iletişim eksikliğini; erkeklerin %56,3'ü ekonomiyi ve %14,1'i gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşmasını görmektedirler. Farklılığın olduğu seçeneklerin birinde "aile içi şiddet" ailelerin yaşadığı en önemli sorunlardan biri olarak gören erkeklerin oranı %3,1 iken kadınlarda bu oran %7,1'dir. Benzer bir durumu "aile içi iletişim eksikliği" seçeneğinde de görmek mümkündür. Kadınlar, aile içi iletişime erkeklere nazaran hemen iki kat vurgu yaptıkları görülmektedir ($X^2 = 13,243$ S.d=5 p=,021) (Tablo 24).

Yaş grupları ile ailelerin yaşadığı en önemli sorun arasındaki ilişkide birinci sorunda hem tercih sıralaması olarak hem de oransal olarak pek fazla bir fark gözükmemekte tüm yaş gruplarında "ekonomik sorunlar" en önemli sorun olarak kabul edilmektedir. Gençlerin ve orta yaşta kilerin 2. ve 3. Problem olarak gördükleri tercihler oransal olarak

farklılık olmakla beraber “aile içi iletişim eksikliği ve “gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşması” seçenekleridir. Yaşlıların günümüzde ailelerin yaşadığı en önemli sorun olarak ekonomik sorunlardan sonra gördükleri problemler “gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşması” ve “geleneklere bağlılığın azalması”dır. Aile içi şiddete en fazla vurgu yapanlar ise yaşlılardır. Gençler ve orta yaş kuşağı aile içi iletişim eksikliğini büyük bir problem olarak görmekteyken yaşlılar bunu önemsememektedir. Bu durum yaşlıların hala daha ekonomik ve yönetim kontrolünü elinde tuttuğu ailelerde sorunu derinleştirmektedir ($X^2=29,079$ S.d=10 p=,001) (Tablo 24). Diyarbakırlı gençler üzerine yapılan bir çalışmada da ailelerin yaşadığı sorunlar arasında: aile içi iletişim eksikliği %33,9, ekonomik sorunlar %31,4, aile içi şiddet %8,4 ve kuşak çatışması %14,3 olarak belirlenmiştir (Yanmış ve Kahraman, 2012). Her iki çalışma beraber değerlendirildiğinde yaşlıların aile ilgili sorun olarak geleneklere ve ahlaki değerlere vurgu yaptığı görülürken gençlerin aile içi iletişim ve kuşak çatışmasına daha fazla vurgu yaptıkları görülmektedir.

Eğitim düzeyi ile Diyarbakırlı ailelerin günümüzde yaşadığı sorunun ne olduğu ilişkisine baktığımızda, oransal farklılık olmakla birlikte tüm eğitim seviyelerinde “ekonomik sorunlar” temel problem olarak görülmektedir. Ekonomik sorunları oran olarak en çok tercih eden grup %65,2 ile okuryazar olanlar, en düşük oranla tercih eden grup ise %37,5 ile üniversite mezunlarıdır. Asıl farklılığın olduğu iki seçenek ise; aile içi iletişim ve aile içi şiddettir. Eğitim seviyesi yükseldikçe ailelerin yaşadığı en önemli sorun olarak “aile içi iletişim eksikliği”ni görenlerin sayısı artmakta, bununla ters orantılı olarak da eğitim seviyesi düştükçe “aile içi şiddet”i seçenlerin oranı artmaktadır ($X^2=75,579$ S.d=20 p=,000) (Tablo 24). Aile içi iletişim eksikliğine eğitim düzeyi yüksek olanlar daha fazla vurgu yapmalarının, söz konusu kesimin bu gibi konularda farkındalığının daha yüksek düzeyde olması gösterilebilir. Eğitim düzeyi düşük olanların ise daha fazla aile içi şiddeti gündeme getirmelerinde, hem şiddete maruz kalmaları, hem de diğer gruplara nazaran kendilerini savunma imkânlarından mahrum olmaları düşünülmektedir. Ayrıca bu grupların haklarını koruma hususunda yeterli bilgilerinin olmaması ve ekonomik özgürlüklerinin olmamasının aile içi şiddetini daha fazla gündeme getirmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Gelir ile ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorun arasındaki ilişkiye bakıldığında her üç gelir düzeyine göre de ailelerin günümüzde yaşadığı en büyük problem “ekonomik sorunlar” ve “aile içi iletişim eksikliği” olarak görülmektedir. Gelir yükseldikçe aileler için en önemli problem olarak görülen “ekonomik sorunlar”ın oranı düşmekte ve bununla ters orantılı olarak “aile içi iletişim” seçeneğinin oranları artmaktadır ($X^2=25,438$ S.d=10 $p=,005$) (Tablo 24). Gelir artmasıyla ailelerin ekonomik sorunlara daha az vurgu yapması beklenen bir durumdur.

Tablo 24 genel olarak değerlendirildiğinde bu değerlendirmelere ilaveten eğitim ve sosyo-kültürel gelişmişlik artıp yaş küçüldükçe ailelerde kuşak çatışması artma eğilimindedir. Bekleneceği üzere bu faktörler bireylerin değer yargılarında hızlı değişimi tetiklemektedir. Değerlerin değişimi kuşak çatışmasını ortaya çıkaran sebeplerdendir. Aile içi iletişim eksikliği konusunda da tablo başka bir açıdan okunursa, kadınlar erkeklerin iki katı kadar bu durumdan şikâyetçidirler. Kadının sosyal statüsünün düşük olduğu toplumda iletişimde taraf olarak görülme olasılığı da azalmaktadır. Benzer şekilde gençler yaşlılara göre, eğitim düzeyi yüksek olanlar düşük olanlara göre ve iyi sosyo-ekonomik durumda olanlar da düşük statüdekilere göre aile içi iletişim eksikliğini daha ciddi bir sorun olarak görme eğilimindedirler.

Tablo 25: Bağımsız Değişkenlere Göre Aile İlgili Sorun Olduğunda Yardım Alınan Kimse

			<i>Aile ilgili sorun olduğunda yardım alınan kimse</i>					<i>Toplam</i>	
			Aile büyüklerine danışırım	Eşimle birlikte çözerim	Aile bireyleriyle çözmeye çalışırım	Din büyüklerinden yardım alırım	Arkadaşımdan yardım alırım		Kendim çözerim
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	<i>Sayı %</i>	55 21,7%	46 18,2%	76 30,0%	11 4,3%	9 3,6%	56 22,1%	253 100,0%
	<i>Kadın</i>	<i>Sayı %</i>	30 15,2%	60 30,3%	59 29,8%	5 2,5%	14 7,1%	30 15,2%	198 100,0%
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı %</i>	47 19,3%	37 15,2%	72 29,6%	8 3,3%	21 8,6%	58 23,9%	243 100,0%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı %</i>	33 23,1%	51 35,7%	34 23,8%	5 3,5%	2 1,4%	18 12,6%	143 100,0%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı %</i>	5 7,7%	18 27,7%	29 44,6%	3 4,6%	0 ,0%	10 15,4%	65 100,0%
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı %</i>	14 17,9%	30 38,5%	25 32,1%	4 5,1%	0 ,0%	5 6,4%	78 100,0%
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı %</i>	7 14,9%	12 25,5%	21 44,7%	1 2,1%	1 2,1%	5 10,6%	47 100,0%
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı %</i>	27 21,8%	37 29,8%	29 23,4%	4 3,2%	4 3,2%	23 18,5%	124 100,0%
	<i>Lise</i>	<i>Sayı %</i>	16 18,6%	11 12,8%	33 38,4%	4 4,7%	7 8,1%	15 17,4%	86 100,0%
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı %</i>	21 18,1%	16 13,8%	27 23,3%	3 2,6%	11 9,5%	38 32,8%	116 100,0%

Cinsiyet ile ailede sorun olduğunda yardım alınan kişi/ler arasında istatistikî olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Kadınlar bir sorun olduğunda %30,3'ü bu sorunu eşiyle, %29,3'ü aile bireyleriyle, %15,2'si aile büyükleriyle ve kendi kendilerinin çözeceğini belirtirken, erkeklerin %30'u aile bireyleriyle, %22,1'i kendisi, %21,7'si aile büyükleriyle, %18,2'si eşiyle birlikte çözeceğini belirtmiştir. Buradaki fark daha çok sıralamada ve oranlarda gözükmektedir. Aile dışında başvurulan kaynaklara bakıldığında erkeklerin %4,3'ünün din büyüklerinden, kadınların ise %7,1'inin arkadaşlarından yardım alma eğiliminde olduğu görülmektedir ($X^2=16,072$ S.d=5 $p=,007$) (Tablo 25).

Yaş gruplarına göre ailede bir sorun olduğunda yardımına başvurulacak kişi bakımından istatistikî olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Gençlerin ve yaşlıların ailedeki sorunu çözmeye yardımına başvurdukları öncelikli çözüm mercii sırasıyla %29,6 ve %44,6 ile "aile bireyleri" iken orta yaştakilerin önceliği %35,7'ile "eşle birlikte" çözüm aramaktadırlar. Gençler ve yaşlıları aile içinde problem olduğunda tüm bireylerin beraber karar vermesi gerektiğini düşünürken, orta yaştakiler anne-baba olarak meselelerin hem birinci derece muhatabı hem de karar alma mercii olarak kendilerini gördükleri için öncelikle beraber çözmeleri gerektiğini düşünmektedirler ($X^2 =48,684$ S.d=10 $p= ,000$) (Tablo 25).

Ailede bir sorun olduğunda yardım istenecek kişilerin tercih edilmesi ile eğitim seviyesi arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi bulunmaktadır. Ailede bir sorun olduğunda eşimle çözerim diyenlerin oranı okuryazar olmayanlarda, okuryazarlarda ve ilköğretim mezunları arasında yüksek tercih oranlarına ulaşırken, lise ve üniversite mezunları arasında bu oran düşüktür. Arkadaşlarıma danışırım ve kendim çözerim seçenekleri de eğitim seviyesi yükseldikçe daha fazla tercih edilmektedirler ($X^2 =61,440$ S.d=20 $p=,000$). Ailede bir sorun olduğunda yardım istenecek kişilerin tercihi ile gelir seviyesi arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi bulunmamaktadır ($p>0,05$) (Tablo 25). Tablo 25 genel olarak değerlendirildiğinde ailede oluşan sorunların "Kol kırılır, yel içinde kalır." anlayışı çerçevesinde aile içinde çözümü ön plana çıktığı görülmektedir. Aile içi sınırların dışarı çıkarılmaması gerektiği düşüncesinin ağır bastığı söylenebilir. "Din büyüklerinden yardım alırım" seçeneği beklenenin aksine tüm kategorilerde düşük oranda kabul görmüştür.

Araştırmaya katılanların aileye ilişkin tutumlarına bakıldığında genel olarak önermelere katılım oranları yüksek gözükmektedir. En yüksek katılımın olduğu tutumlar çocuk, evlilik, anne ve babaya ilişkin tutumlardır. Anne-babanın çocukları için, çocuklarında anne-babaları için gerekli özeni göstermesine ilişkin tutumlara katılım yüksektir (Tablo 26).

Tablo 26: Kadın-Erkek İlişkileri ve Aileye İlişkin Tutumlar

	<i>Kesinlikle Katılım</i>		<i>Katılım</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılmam</i>		<i>Kesinlikle Katılmam</i>	
	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>
1.Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüebilmesi için, hem analı, hem babalı bir eve ihtiyacı vardır.	398	86,5	58	12,6	1	,2	1	,2	1	,2
2.Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.	142	30,9	137	29,8	54	11,7	67	14,6	59	12,8
3.Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir .	287	62,4	117	25,4	13	2,8	21	4,6	21	4,6
4.Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.	41	8,9	53	11,5	46	10,0	111	24,1	208	45,2
5.Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasıdır.	187	40,7	184	40,0	47	10,2	26	5,7	15	3,3
6.Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır .	76	16,5	68	14,8	44	9,6	118	25,7	153	33,3
7.Bir kadın eşinden dolayı çocukları olmuyorsa boşanıp başkasıyla evlenmemelidir .	230	50,0	117	25,4	38	8,3	31	6,7	43	9,3
8.Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.	102	22,2	117	25,4	72	15,7	109	23,7	59	12,8
9.Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.	185	40,2	143	31,1	71	15,4	38	8,3	22	4,8
10.Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.	96	20,9	187	40,7	63	13,7	69	15,0	43	9,3
11.Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.	137	29,8	113	24,6	84	18,3	69	15,0	55	12,0
12.Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir.	25	5,4	43	9,3	42	9,1	118	25,7	231	50,2
13.Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.	120	26,1	138	30,0	50	10,9	91	19,8	59	12,8
14.İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.	240	52,2	150	32,6	37	8,0	22	4,8	9	2,0
15.Sevgi ve saygıyı hak etmeyen bir anne ve babayı, çocuğu da sevip saymak zorunda değildir.	29	6,3	39	8,5	71	15,4	196	42,6	124	27,0
16.Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır.	182	39,6	170	37,0	49	10,7	50	10,9	7	1,5

Tablo 26'nun Devamı

17. Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.	41	8,9	113	24,6	75	16,3	133	28,9	97	21,1
18. Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.	167	36,3	120	26,1	38	8,3	73	15,9	61	13,3

Aile kurumunun önemi ile ilgili olarak, “Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir” önermesine araştırmaya katılanların %62,4’ü “kesinlikle katıldığını” belirtirken “Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir” önermesine katılımcıların %40,2’si kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Bu veriler, Diyarbakır’da evlilik kurumunun halen önemini koruduğunu göstermektedir. Yine aynı zamanda kadın açısından bir önceki bulguları desteklemekte kadınların toplumsal cinsiyet rolleri dağılımında öncelikli olarak aileye bakacak kişi olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Tek eşlilikle ilgili sorduğumuz “Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir” şeklindeki önermeye katılımcıların %50,2’si “kesinlikle katılmam”, %25,7’si “katılmam” şeklinde cevap vermiştir. Buna karşın “kesinlikle katılırim ve” ve “katılırim” yanıtını verenler %15, kararsızlar %9 civarında bulunmuştur. Bu verilerden hareketle günümüz Diyarbakır’ında bireylerin büyük oranda çok eşliliğe karşı olduklarını söylenebilir. Kadın-erkek ilişkileri ile ilgili olarak katılımcılara yönelttiğimiz sorulardan “Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir” maddesine ‘katılırim’ diyenlerin oranı %30 iken, ‘kesinlikle katılırim’ diyenlerin oranı ise %26,1’dir. Ökten, 2004 yılında yapılan bir çalışmada Diyarbakır ilinde çok eşlilik oranının % 6 olarak tespit edildiğini aktarmaktadır (2004: 72). Bunu insan işgücüne duyulan ihtiyacın azalması gibi ekonomik etkenlere ve eğitimin artmasına bağlamaktadır. Ökten’in belirttiği gibi her ne kadar çok eşlilik oranı azalmış olsa da yukarıda verdiğimiz çok eşliliğin kabul edilebilirliğine ilişkin cevaplarda belirtilen %15’lik oran çok eşliliğin toplumsal meşruiyetinin az da olsa devam ettiğini göstermektedir. Bu Ökten (2009:306)’inde belirttiği gibi ilin çalkantılı yapısı içinde hala aile, soy, aşiretteki insan sayısı ile güç arasındaki ilişkinin sürmesi yanında boşanmalarının toplumsal onay almıyor olması ile açıklanabilir görülmektedir. Çok eşliliğin az da olsa onaylanmasında Demirulus’un da ifade ettiği gibi dinin anlaşılma biçiminin de etkili olduğu düşünülmektedir. Mesleki olarak dini kimliği öne çıkan din

eğitimcisi kadınlar üzerine yaptığı çalışmasında Demirulus, çok eşliliğin dini bir izin olarak algılandığını göstermektedir (2013; 256). Tüm bu verilerle birlikte erken yaşta kendi iradesi dışında evlendirilen erkeklerin daha sonra boşanmayı tercih etmeyerek ikinci evlilik yaptıkları görülmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde ve bu kesimlerin göç ettiği semtlerde az sayıdaki çok eşli evliliklerin, prestij ve nüfuz saikıyla yapıldığı gözlemlerimizde rastlanılmıştır.

Kadının çalışmasına yönelik tutumların llmesine yönelik olarak sorduğumuz “Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır” önermesine katılımcıların yaklaşık %62’si bu görüşe kesinlikle katılırim ya da katılırim yanıtını verirken bunu onaylamayanlar %25 civarında tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, kadınların gelir getiren bir işte çalışmasına yönelik tutumların önemli oranda olumlu olduğunu göstermektedir. Kadınların alışması ile ilgili olarak sorduğumuz, “lkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır” önermesine katılımcıların %36,3’ünün ‘kesinlikle katılırim’ cevabını verdikleri görülmüştür. Katılımcıların bu maddeye yönelik tutumları dikkate alındığında, kadınların çalışmasından daha çok erkeklerin çalışması gerektiği şeklindeki tutumların daha ağır bastığı görülmektedir (Tablo26).

Vatandaş tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların büyük çoğunluğunun kadınların gelir getirici bir işte çalışmasına yönelik tutumlarının olumlu olduğu bulunmuştur. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kadınların %33,2’sinin, erkeklerin %30,3’nn kadınların gelir getiren bir işte çalışmasına ‘olumlu’ baktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik olarak düşük geliri olan ailelerde kadınların çalışmasına ‘olumlu’ bakanların oranı %40,6 iken, gelir durumu yüksek olan ailelerde ise bu oran %61’e yükselmektedir. Ailenin gelir düzeyinin yüksek olması, kadınların çalışmasına yönelik tutumu pozitif yönde etkilemektedir (2011: 97-98). Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün Türkiye’de Aile Değerleri Araştırmasına göre, “kadının asıl görevi ocuk bakımı ve ev işleridir” ifadesine katılımcıların %50,8’i katıldığını, %31,3’ katılmadığını, %18’i ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Eğitim seviyesi arttıka bu ifadeye hiç katılmadığını belirtenlerin oranında artış olduğu görülmüştür. “Kadının asıl görevi ocuk bakımı ve ev işleridir” ifadesine hiç katılmadığını belirtenlerin en çok Batı Karadeniz Bölgesinde ve Batı Marmara

Bölgesinde yaşayanların olduğu görülmüştür (2010: 98).

Akşit ve diğerleri tarafından yapılan araştırmada toplumda kadının yeri ile ilgili olarak belirtilen 'kadınlar ev dışında çalışmamalıdır' ifadesine, katılımcıların %44,7'si katılmadığını, %30,4'ü katıldığını, %21,7'si ise kararsız olduğunu belirtmiştir (2012: 512). Bizim araştırmamızda ortaya çıkan 24 ve 25 tabloların bulgularından hareketle kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet rol beklentilerinin erkeklerinkinden farklı olduğu ve kadının aileye bakma, ailenin geçimini temin etme rollerinin öncelikli olmadığını; kadının daha çok geleneksel olarak nitelendirilebileceğimiz rol talepleri ile kuşatılmış olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre kadın erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumları gösteren Tablo 27'ye baktığımızda anlamlı farklılığın görüldüğü önermeler şunlardır:

- 1.“Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.” (p=,030). Erkeklerin bu önermeye katılım oranları %65 kadınların ise %55,4'tür. Katılmama oranları ise kadınlarda %33,7, erkeklerde %22,6'dır. Her iki grup da ailenin tam olarak teşekkül etmesi için çocuk olması gerektiğini ifade ederken, erkeklerin çocuk noktasında %10 oranında daha istekli oldukları görülmektedir. Bu kısmî farklılıkta, erkeklerin kadınlara nazaran neslin devamı hususunda geleneksel rol ve beklentilerin daha fazla tesiri altında kaldıkları söylenebilir.
- 2.“Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.” önermesini araştırmaya katılan kadınların %77,7'si, erkeklerin %63'ü onaylamazken, erkeklerin %23,3'ü kadınların %16,8'i onaylamaktadır (p=,001).
- 3.“Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır.” önermesine kadınların %70,8'i, erkeklerin ise %49,8 katılmamakta dolayısıyla kadınların çalışma hayatının içinde olmalarına onay verdikleri anlamına gelmektedir. Bu fikirde olmayanların oranı ise erkeklerde %38,9, kadınlarda %21,8'dir (p=,000).
- 4.“Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.” ifadesine araştırmaya katılan kadınların %60,4'ü, erkeklerin ise %37,7'si katılırken, katılmayanların oranı kadınlarda %44,7, erkeklerde ise %26,2 olduğu görülmektedir (p=,000).

Bu veriler kadınların, kadınlarla ilgili geleneksel rollerin sürdürülmesine önemli destek verdiklerini göstermektedir. Yaklaşık %40 civarında kadın kendi hemcinsleri hakkında olumsuz düşünmektedir. Bu öğrenilmiş/öğretilmiş bir önyargıya bağlanılabileceği gibi (Gültekin, 2012 :38) başarılı rol modellerin azlığının da bunda katkısı olduğu söylenebilir.

5.“Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.” ifadesine kadınların %71,8, erkeklerin %53,9’u katılırken; kadınların %16,8’i, erkeklerin ise %30,5’i katılmamaktadır (p=,000). Son 3 önerme beraber değerlendirildiğinde her iki cinsiyet grubunun da kadının çalışmasına, evin ekonomisine katkıda bulunmasına olumlu baktıkları söylenebilirken, erkeklerin çocuklar söz konusu olduğunda bu konuda daha tereddütlü bir yaklaşım içinde olduklarını söylemek mümkündür.

6.“Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.” ifadesine erkeklerin %66,4’ünün, kadınların ise % 39,6’sının onayladıkları görülmektedir (p=,000)

Tablo 27: Cinsiyete Göre Kadın-Erkek İlişkileri ve Aileye İlişkin Tutumlar

		Katılmam		Kararsızım		Katılıyorum		P
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüebilmesi için hem analı hem babalı bir eve ihtiyacı vardır.	<i>Sayı</i> %	2 ,8%	0 ,0%	1 ,4%	0 ,0%	254 98,8%	202 100,%	,305
Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.	<i>Sayı</i> %	58 22,6%	68 33,7%	32 12,5%	22 10,9%	167 65,0%	112 55,4%	,030
Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir.	<i>Sayı</i> %	25 9,7%	17 8,4%	9 3,5%	4 2,0%	223 86,8%	181 89,6%	,538
Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.	<i>Sayı</i> %	162 63,0%	157 77,7%	35 13,6%	11 5,4%	60 23,3%	34 16,8%	,001
Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasındır.	<i>Sayı</i> %	18 7,0%	23 11,4%	28 10,9%	19 9,4%	211 82,1%	160 79,2%	,247
Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır.	<i>Sayı</i> %	128 49,8%	143 70,8%	29 11,3%	15 7,4%	100 38,9%	44 21,8%	,000
Bir kadın eşinden dolayı çocukları olmuyorsa boşanıp başkasıyla evlenmemelidir.	<i>Sayı</i> %	47 18,3%	27 13,4%	24 9,3%	14 6,9%	186 72,4%	161 79,7%	,193
Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.	<i>Sayı</i> %	115 44,7%	53 26,2%	45 17,5%	27 13,4%	97 37,7%	122 60,4%	,000
Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.	<i>Sayı</i> %	38 14,8%	22 10,9%	44 17,1%	27 13,4%	175 68,1%	153 75,7%	,195
Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.	<i>Sayı</i> %	78 30,5%	34 16,8%	40 15,6%	23 11,4%	138 53,9%	145 71,8%	,000
Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.	<i>Sayı</i> %	54 21,1%	70 34,7%	32 12,5%	52 25,7%	170 66,4%	80 39,6%	,000

Tablo 27'nin Devamı

Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir	Sayı %	177 68,9%	172 85,1%	34 13,2%	8 4,0%	46 17,9%	22 10,9%	,000
Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.	Sayı %	63 24,6%	87 43,1%	28 10,9%	22 10,9%	165 64,5%	93 46,0%	,000
İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.	Sayı %	17 6,6%	14 6,9%	20 7,8%	17 8,4%	219 85,5%	171 84,7%	,963
Sevgi ve saygıyı hak etmeyen bir anne ve babayı, çocuğu da sevip saymak zorunda değildir.	Sayı %	173 67,3%	147 72,8%	43 16,7%	28 13,9%	41 16,0%	27 13,4%	,450
Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır.	Sayı %	25 9,8%	32 15,8%	27 10,5%	22 10,9%	204 79,7%	148 73,3%	,138
Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.	Sayı %	131 51,0%	99 49,0%	44 17,1%	31 15,3%	82 31,9%	72 35,6%	,679
Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.	Sayı %	57 22,2%	77 38,1%	23 8,9%	15 7,4%	177 68,9%	110 54,5%	,001

7.“Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir” önermesine araştırmaya dâhil olan erkeklerin %68,9’u, kadınların ise %85,1’i katılmazken, yine erkeklerin %17,9’u, kadınların ise %10,9’u katılmaktadır (p=,000).

8.“Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.” önermesine erkeklerin %64,5’i, kadınların %46’sı katılırken; erkeklerin %24,6’sı, kadınların ise 43,1’i katılmamaktadır. Burada dikkati çeken husus beklenenin aksine bu önermeye katılan kadınların, katılmayanlardan daha fazla olmasıdır (p=,000). Demirulus’un kadın din eğitimcilerle yaptığı çalışma benzer bir bulguya ulaşıldığı görülmektedir. Demirulus’unda belirttiği gibi eğitilmiş ve çalışıyor olsalar da kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ya da toplumsal yapının etkisiyle “kadının erkeğe itaatinin” gerekli olduğunu belirtmektedirler (2013: 242-247).

9.“Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.” ifadesine katılan erkeklerin oranı %68,9, kadınların oranı ise %54,5 iken; katılmayanların oranı erkeklerde %22,2, kadınlarda ise %38,1 olarak gerçekleşmiştir (p=,001). Dini yönelim arttıkça kadının çalışmasına verilen desteğin azaldığını ortaya koyan çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalar bu ilişkinin çok da güçlü olmadığını belirtmektedir. Yine eğitim düzeyi arttıkça kadının çalışması yönünde olumlu tutumlar arttığı bilinmektedir (Kuzgun ve Sevim, 2004: 14) Diyarbakır ile ilgili olarak kadının çalışmasına yönelik olumsuz

tutumlarda dindarlık ve eğitim oranının düşüklüğü yanında sürdürülmekte olan geleneksel rol ilişkilerinin de etkili olduğu söylenebilir.

Yaş gruplarına göre kadın-erkek ilişkilerine ve aileye ilişkin olan tutumları gösteren Tablo 28'e baktığımızda birçok ifadenin yaş gruplarına göre istatistikî olarak anlamlı farklılık ihtiva ettiğini görmekteyiz. İstatistikî olarak anlamlı farklılık olan ifadelere gençlerin, orta yaş ve yaşlılardan daha çok **katılmadığı** önermeler; “Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.”(%73,3) önermesi ile “Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır”(%63,7) önermesidir. Aynı şekilde istatistikî olarak anlamlı ifadeler içerisinde gençlerin diğer yaş gruplarına göre katılımlarının daha fazla olduğu ifadeler ise; “Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır”(%64,8) ve “Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir”(%51,0) önermeleridir.

Yaşlıların istatistikî olarak anlamlı önermeler içerisinde diğer yaş gruplarına göre daha fazla katılmadıkları ifadeler; “Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir” (%70,8) ve “Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir” (%60) önermeleri olurken; diğer gruplara göre katıldıkları önermeler ise, “İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır” (%95,4) ve “Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır” (%86,2) önermeleridir (Tablo 28). Tablo bütün olarak değerlendirildiğinde yaşlıların kadın erkek ilişkilerinde ve aileye ilişkin tutumlarında daha muhafazakâr, orta yaş ve gençlerin ise liberal eğilimler gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 28:Yaş Gruplarına Göre Kadın-Erkek İlişkileri ve Aileye İlişkin Tutumlar

		Katılmam			Kararsızım			Katılıyorum			P
		18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	
Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüyebilmesi için hem analı hem babalı bir eve ihtiyacı vardır.	Sayı %	2 .8%	0 .0%	0 .0%	1 .4%	0 .0%	0 .0%	248 98,8%	143 100%	65 100%	,644
Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.	Sayı %	76 30,3%	38 26,6%	12 18,5%	40 15,9%	12 8,4%	2 3,1%	135 53,8%	93 65,0%	51 78,5%	,001
Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir .	Sayı %	21 8,4%	12 8,4%	9 13,8%	7 2,8%	4 2,8%	2 3,1%	223 88,8%	127 88,8%	54 83,1%	,726
Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.	Sayı %	184 73,3%	101 70,6%	34 52,3%	26 10,4%	12 8,4%	8 12,3%	41 16,3%	30 21,0%	23 35,4%	,010
Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasındır.	Sayı %	25 10,0%	8 5,6%	8 12,3%	26 10,4%	14 9,8%	7 10,8%	200 79,7%	121 84,6%	50 76,9%	,497
Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır .	Sayı %	160 63,7%	81 56,6%	30 46,2%	24 9,6%	15 10,5%	5 7,7%	67 26,7%	47 32,9%	30 46,2%	,047
Bir kadın eşinden dolayı çocukları olmuyorsa boşanıp başkasıyla evlenmemelidir .	Sayı %	37 14,7%	26 18,2%	11 16,9%	27 10,8%	8 5,6%	3 4,6%	187 74,5%	109 76,2%	51 78,5%	,290
Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.	Sayı %	84 33,5%	45 31,5%	39 60,0%	39 15,5%	25 17,5%	8 12,3%	128 51,0%	73 51,0%	18 27,7%	,001
Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.	Sayı %	35 13,9%	19 13,3%	6 9,2%	42 16,7%	23 16,1%	6 9,2%	174 69,3%	101 70,6%	53 81,5%	,418
Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.	Sayı %	58 23,2%	30 21,0%	24 36,9%	30 12,0%	20 14,0%	13 20,0%	162 64,8%	93 65,0%	28 43,1%	,020
Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.	Sayı %	78 31,2%	37 25,9%	9 13,8%	38 15,2%	31 21,7%	15 23,1%	134 53,6%	75 52,4%	41 63,1%	,043
Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir	Sayı %	196 78,1%	107 74,8%	46 70,8%	17 6,8%	16 11,2%	9 13,8%	38 15,1%	20 14,0%	10 15,4%	,371
Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.	Sayı %	97 38,8%	43 30,1%	10 15,4%	27 10,8%	16 11,2%	7 10,8%	126 50,4%	84 58,7%	48 73,8%	,006
İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.	Sayı %	24 9,6%	7 4,9%	0 .0%	25 10,0%	9 6,3%	3 4,6%	201 80,4%	127 88,8%	62 95,4%	,014
Sevgi ve saygıyı hak etmeyen bir anne ve babayı, çocuğu da sevip saymak zorunda değildir .	Sayı %	166 66,1%	103 72,0%	51 78,5%	45 17,9%	20 14,0%	6 9,2%	40 15,9%	20 14,0%	8 12,3%	,324
Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır.	Sayı %	37 14,8%	16 11,2%	4 6,2%	35 14,0%	9 6,3%	5 7,7%	178 71,2%	118 82,5%	56 86,2%	,022

Tablo 28'in Devamı

Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.	Sayı	104	80	46	50	16	9	97	47	10	,000
	%	41,4%	55,9%	70,8%	19,9%	11,2%	13,8%	38,6%	32,9%	15,4%	
Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.	Sayı	89	37	8	24	11	3	138	95	54	,001
	%	35,5%	25,9%	12,3%	9,6%	7,7%	4,6%	55,0%	66,4%	83,1%	

Eğitim seviyesi ile kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar arasında Tablo 29'da gösterilen 18 önermenin 12'si ile anlamlı farklılık ilişkisi bulunmaktadır. Eğitim seviyeleriyle en anlamlı farklılığın olduğu önermeler; “Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır”, “Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır”, “Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir” ve “Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır” önermeleridir. Görüleceği gibi en anlamlı farklılığın bulunduğu 4 önermeden 3'ü kadının çalışmasıyla ilgili önermelerdir. Bu önermelerin tamamında eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların çalışmasına yönelik olumlu bir tutum, eğitim seviyesi düştükçe kadının çalışmasına karşı olumsuz bir tutum belirttikleri görülmektedir.

Tablo 29: Eğitim Düzeyine Göre Kadın-Erkek İlişkileri ve Aileye İlişkin Tutumlar

	1: Okuryazar değil 2: Okuryazar 3: İlköğretim 4: Lise 5: Üniversite	Katılmam					Kararsızım					Katılıyorum					P
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüebilmesi için hem analı hem babalı bir eve ihtiyacı vardır.	S %	0 ,0	0 ,0	1 ,8	1 1,1	0 ,0	0 ,0	0 ,0	0 ,0	0 ,0	1 ,8	79 100	47 100	123 99,2	87 98,9	120 99,2	,729
Bir kadının, hayatını tam yaşamış olması için çocuk sahibi olması şarttır.	S %	13 16,5	9 19,1	36 29,0	29 33,0	39 32,2	4 5,1	9 19,1	12 9,7	14 15,9	15 12,4	62 78,5	29 61,7	76 61,3	45 51,1	67 55,4	,011
Evlilik modası geçmiş bir kurum değildir.	S %	7 8,9	4 8,5	9 7,3	12 13,6	10 8,3	2 2,5	1 2,1	4 3,2	3 3,4	3 2,5	70 88,6	42 89,4	111 89,5	73 83,0	108 89,3	,921
Bir erkek eşi çocuk yapamıyorsa başka biriyle evlenebilir.	S %	48 60,8	35 74,5	81 65,3	59 67,0	96 79,3	6 7,6	3 6,4	10 8,1	15 17,0	12 9,9	25 31,6	9 19,1	33 26,6	14 15,9	13 10,7	,004
Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasındır.	S %	9 11,4	6 12,8	4 3,2	9 10,2	13 10,7	8 10,1	6 12,8	11 8,9	8 9,1	14 11,6	62 78,5	35 74,5	109 87,9	71 80,7	94 77,7	,387
Kadın ev dışında gelir getirici bir işte çalışmamalıdır.	S %	37 46,8	25 53,2	64 51,6	51 58,0	94 77,7	8 10,1	5 10,6	14 11,3	7 8,0	10 8,3	34 43,0	17 36,2	46 37,1	30 34,1	17 14,0	,000
Bir kadın eşinden dolayı çocukları olmuyorsa boşanıp başkasıyla evlenmemelidir.	S %	11 13,9	5 10,6	18 14,5	14 15,9	26 21,5	3 3,8	3 6,4	10 8,1	9 10,2	13 10,7	65 82,3	39 83,0	96 77,4	65 73,9	82 67,8	,362
Çalışan bir anne de, çocuklarıyla çalışmayan bir anne kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir.	S %	42 53,2	19 40,4	45 36,3	30 34,1	32 26,4	8 10,1	8 17,0	24 19,4	11 12,5	21 17,4	29 36,7	20 42,6	55 44,4	47 53,4	68 56,2	,020
Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.	S %	4 5,1	4 8,5	17 13,7	11 12,5	24 19,8	4 5,1	7 14,9	20 16,1	18 20,5	22 18,2	71 89,9	36 76,6	87 70,2	59 67,0	75 62,0	,005
Evin gelirine, hem kadın, hem erkek katkıda bulunmalıdır.	S %	32 40,5	16 34,0	29 23,4	21 23,9	14 11,7	12 15,2	7 14,9	17 13,7	13 14,8	14 11,7	35 44,3	24 51,1	78 62,9	54 61,4	92 76,7	,000
Genelde erkekler kadınlardan daha iyi siyasi lider oluyorlar.	S %	14 17,7	11 23,4	34 27,4	24 27,3	41 34,2	17 21,5	7 14,9	28 22,6	17 19,3	15 12,5	48 60,8	29 61,7	62 50,0	47 53,4	64 53,3	,215
Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir	S %	61 77,2	31 66,0	93 75,0	62 70,5	102 84,3	5 6,3	5 10,6	9 7,3	13 14,8	10 8,3	13 16,5	11 23,4	22 17,7	13 14,8	9 7,4	,077
Kadın, her zaman kocasına itaat etmelidir.	S %	16 20,3	11 23,4	38 30,6	28 31,8	57 47,5	6 7,6	5 10,6	14 11,3	11 12,5	14 11,7	57 72,2	31 66,0	72 58,1	49 55,7	49 40,8	,003
İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.	S %	0 ,0	1 2,1	11 8,9	8 9,1	11 9,2	1 1,3	5 10,6	10 8,1	8 9,1	13 10,8	78 98,7	41 87,2	103 83,1	72 81,8	96 80,0	,023
Sevgi ve saygıyı hak etmeyen bir anne ve babayı, çocuğu da sevip saymak zorunda değildir.	S %	67 84,8	35 74,5	88 71,0	59 67,0	71 58,7	5 6,3	7 14,9	16 12,9	16 18,2	27 22,3	7 8,9	5 10,6	20 16,1	13 14,8	23 19,0	,022
Anne ve babaların görevi, kendi zararlarına dahi olsa, çocukları için her türlü fedakârlığı yapmaktır.	S %	3 3,8	3 6,4	19 15,3	14 15,9	18 15,0	2 2,5	6 12,8	11 8,9	15 17,0	15 12,5	74 93,7	38 80,9	94 75,8	59 67,0	87 72,5	,005
Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.	S %	58 73,4	31 66,0	54 43,5	42 47,7	45 37,2	7 8,9	6 12,8	15 12,1	21 23,9	26 21,5	14 17,7	10 21,3	55 44,4	25 28,4	50 41,3	,000
Ülkede eğer çalışanlar iş bulamıyorsa, çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır.	S %	12 15,2	10 21,3	34 27,4	26 29,5	52 43,0	3 3,8	1 2,1	11 8,9	9 10,2	14 11,6	64 81,0	36 76,6	79 63,7	53 60,2	55 45,5	,000

Gelir ile kadın-erkek ilişkileri ve aileye ilişkin tutumlar arasında anlamlı farklılık olan önermeleri gösteren Tablo 30’da yer alan önermeleri tek tek ele alacak olursak “Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasındır” ve “İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır” önermelerine düşük ve orta gelir grubundakilerin “katılım ve katılmam” seçenekleri beraber değerlendirildiğinde yüksek gelir grubundakilere göre daha fazla onaylamaktadırlar. “Ev kadını olmak da çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir” önermesinde ise gelir düştükçe katılım artmakta, gelir yükseldikçe “katılmama ve kararsızlık” artmaktadır. “Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir” önermesinin anlamlılık düzeyi yüksek olmamakla beraber (p=,036), düşük gelirli olanların orta ve yüksek gelirli olanlara göre az da olsa daha fazla onaylamadıkları görülmektedir.

Tablo 30: Gelire Göre Kadın-Erkek İlişkileri ve Aileye İlişkin Tutumlar

		Katılmam			Kararsızım			Katılım			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
<i>Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasındır.</i>	Sayı %	18 8,0%	15 7,5%	8 22,2%	27 12,1%	16 8,0%	4 11,1%	179 79,9%	168 84,4%	24 66,7%	,030
<i>Ev kadını olmak da, çalışmak ve para kazanmak kadar tatmin edici bir şeydir.</i>	Sayı %	23 10,3%	30 15,1%	7 19,4%	26 11,6%	33 16,6%	12 33,3%	175 78,1%	136 68,3%	17 47,2%	,002
<i>İnsan anne ve babasını, hatalarına rağmen, kayıtsız şartsız sevip saymalıdır.</i>	Sayı %	14 6,3%	14 7,0%	3 8,6%	17 7,6%	12 6,0%	8 22,9%	193 86,2%	173 86,9%	24 68,6%	,017
<i>Anne ve babaların da kendi hayatları vardır. Onlardan, çocuklarının iyiliği için kendi iyiliklerini tehlikeye atacak kadar fedakârlık beklenmemelidir.</i>	Sayı %	120 53,6%	93 46,7%	17 47,2%	24 10,7%	44 22,1%	7 19,4%	80 35,7%	62 31,2%	12 33,3%	,036

Çocukların evde öğrenmesi gereken hususlar önem derecesine göre sıralanması istendiğinde 1. tercih olarak %42,0 ile “terbiye”, 2.ve 3. tercih olarak sırasıyla %19,6 ve % 20,7 ile “dürüstlük” en çok tercih edilen özellikler olmuştur. Ayrıca “ahlaklı olma” ve “sorumluluk duygusu” özellikleri de öne çıkmaktadır (Tablo 31).

Çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir (p=,722).

Tablo 31: Çocukların Evde Öğrenmesi Gereken Özellikler (En Önemli 3 Tercih)

	1. tercih		2. tercih		3. tercih	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Terbiye	193	(1) 42,0	50	10,9	39	8,5
Ahlâklı olma	68	(2) 14,8	72	(3) 15,7	57	(3) 12,4
Dürüstlük	60	(3) 13,0	90	(1) 19,6	95	(1) 20,7
Dindarlık	45	9,8	46	10,0	41	8,9
Sorumluluk duygusu	34	7,4	76	(2) 16,5	66	(2) 14,3
Çalışkanlık	17	3,7	33	7,2	31	6,7
Bağımsız davranabilme	15	3,3	11	2,4	13	2,8
Başkalarına karşı hoşgörü ve saygı	12	2,6	36	7,8	56	12,2
Bencil olmama	6	1,3	8	1,7	9	2,0
Yaratıcılık	4	,9	5	1,1	12	2,6
Söz dinleme ve itaatkârlık	4	,9	16	3,5	23	5,0
Sebat, azimlilik, kararlılık	2	,4	14	3,0	11	2,4
Toplam	460	100,0	460	100,0	460	100,0

Yaş gruplarıyla çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($X^2 = 28,837$, $S.d=12$, $P=,004$). Gençlere göre çocukların evde öğrenmesi gereken 5 özellik; %42,6 ile “terbiye”, %16,1 ile “dürüstlük”, %15,7 ile “ahlaklı olma”, %10 “dindarlık” ve %8,3 ile “sorumluluk duygusu”dur. Orta yaş grubundakilerin ise; %51,1 ile “terbiye”, %15,8 ile “ahlaklı olma”, %12,9 ile “dürüstlük”, %8,6 ile “sorumluluk duygusu” ve %5 ile “dindarlık”tır. Yaşlıların sıralaması ise; %38,1 ile “terbiye”, %23,8 ile “dindarlık”, %15,9 ile “ahlaklı olma”, %9,5 ile “çalışkanlık” ve % 7,9 ile “dürüstlük”tür. Tablo 32’ye dikkat edildiğinde gençler ve orta yaşlıların benzer özellikleri sıralamaları farklı olmakla beraber tercih ettikleri görülürken, yaşlılarda bu özelliklerden “sorumluluk alma” yerine farklı olarak “çalışkanlık” özelliği ön plana çıkmaktadır. Başka dikkati çeken bir özellik de sıralamadaki yeri ve tercih edilme oranı ile “dindarlık” olmuştur. Dindarlık yüksek tercih edilme oranıyla yaşlılar tarafından ikinci sıraya konulurken, diğer yaş gruplarında son sıralarda yer almakta ve düşük oranlarda tercih edilmektedir.

Eğitim seviyesi ile çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Çocukların evde öğrenmesi gereken en temel özellik tüm grupların ittifakı ve %40’ın üzerinde katılımı ile “terbiye”dir. Evde öğrenilmesi gereken 2. özellik diplomasızlarda “dindarlık” olurken, ilköğretim mezunlarında “ahlaklı olma, lise ve üniversite mezunlarında ise “dürüstlük” tercih edilmiştir. “Bağımsız davranabilme” özelliği ise diğer gruplar tarafından nerede ise hiç tercih edilmezken üniversite

mezunları tarafından %10,8 oranında önemsenmiştir ($X^2 = 66,851, S.d=24, P= ,000$) (Tablo 32).

Tablo 32: Bağımsız Değişkenlere Göre Çocukların Evde Öğrenmesi Gereken Özellikler

		Çocukların evde öğrenmesi gereken özellikler							Toplam
		Terbiye	Bağımsız davranabilme	Çalışkanlık	Sorumluluk duygusu	Dindarlık	Dürüstlük	Ahlaki olma	
Yaş	18-34	Sayı 98	10	7	19	23	37	36	230
		% 42,6%	4,3%	3,0%	8,3%	10,0%	16,1%	15,7%	100,0%
	35-54	Sayı 71	5	4	12	7	18	22	139
	% 51,1%	3,6%	2,9%	8,6%	5,0%	12,9%	15,8%	100,0%	
	55 ve üzeri	Sayı 24	0	6	3	15	5	10	63
	% 38,1%	,0%	9,5%	4,8%	23,8%	7,9%	15,9%	100,0%	
Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	Sayı 32	0	6	4	18	9	8	77
		% 41,6%	,0%	7,8%	5,2%	23,4%	11,7%	10,4%	100,0%
	Okuryazar	Sayı 21	2	2	2	8	4	6	45
		% 46,7%	4,4%	4,4%	4,4%	17,8%	8,9%	13,3%	100,0%
	İlköğretim	Sayı 53	0	7	8	4	18	27	117
	% 45,3%	,0%	6,0%	6,8%	3,4%	15,4%	23,1%	100,0%	
	Lise	Sayı 39	1	1	8	6	14	13	82
	% 47,6%	1,2%	1,2%	9,8%	7,3%	17,1%	15,9%	100,0%	
	Üniversite	Sayı 48	12	1	12	9	15	14	111
	% 43,2%	10,8%	,9%	10,8%	8,1%	13,5%	12,6%	100,0%	
Gelir	Düşük	Sayı 98	3	10	12	28	21	38	210
		% 46,7%	1,4%	4,8%	5,7%	13,3%	10,0%	18,1%	100,0%
	Orta	Sayı 80	5	6	21	16	35	27	190
	% 42,1%	2,6%	3,2%	11,1%	8,4%	18,4%	14,2%	100,0%	
	Yüksek	Sayı 15	7	1	1	1	4	3	32
	% 46,9%	21,9%	3,1%	3,1%	3,1%	12,5%	9,4%	100,0%	

Gelire göre çocukların evde öğrenmesi gereken özelliklere bakıldığında her üç gelir grubunda da “terbiyen”in %40’ın üzerinde bir oranla evde öğretilmesi gereken özelliklerin başında geldiği görülmektedir. Evde öğrenilmesi gereken 2.ve 3. özelliklerde ise gelir düzeyine göre farklılık olduğu görülmektedir. Düşük gelirlilere göre evde öğrenilmesi gereken 2. ve 3. özellik %18,1 oranında “ahlaklı olma” ve %13,3 oranı ile “dindarlık” gelirken, orta gelir grubundakilerde %18,4 oranında “dürüstlük” ve %14,2 “ahlaklı olma”, yüksek gelir grubundakilere göre ise %21,9 oranında “bağımsız

davranabilme” ve %12,5 oranında “dürüstlük” gelmektedir. 2. ve 3. özelliklere bakıldığında gelir grubu düşük ve orta yaş grubundakilerin “dindarlık”, “ahlaklı olma” ve “dürüstlük” gibi geleneksel değerlere ilişkin olan özellikleri ön plana çıkarırken yüksek gelir grubundakiler “bağımsız” davranabilme gibi daha modern değerlere yöneldikleri görülmektedir ($X^2 = 50,998$, S.d=12, P=,000) (Tablo 32).

Araştırmaya katılanların “kadın” konusundaki değerlendirilmelerinde; “iyi bir anne olmak”, “iyi bir eş olmak”, “dindar olmak”, “eğitimli olmak” gibi ifadeler yüksek oranda katılım var iken kadının “çalışıyor olması” tercih edilen bir durum olarak görülmektedir. Katılımcılara göre bir kadında bulunması gereken nitelikler içerisinde ilk sırada ‘iyi bir anne olmak’ (%99,1) yer alırken, bunu sırasıyla ‘iyi bir eş olmak’ (%98,3), ‘Dindar olmak’ (%86,1), ‘Eğitimli olmak’ (%81,7) ve ‘Çalışıyor olmak’ (%38,5) maddeleri takip etmektedir. Çabuk, toplumumuzda evin geçiminin öncelikle erkek tarafından karşılandığını, kadınların çalışmasının ise, ailenin gelirinin yetersiz kaldığı durumlarda gerek görüldüğünü belirtir. Kadının aile içindeki etkinlikleri çerçevesinde sergilediği roller kapsamında toplumdaki en önemli statüsünün iyi bir eş, iyi bir anne olması ile gerçekleşmektedir (1998: 324). Tablo 33 genel olarak değerlendirildiğinde kadınlar hakkında geleneksel değerlerin etkisinin yüksek oranda devam ettiğini görmek mümkündür.

Tablo 33: Bir Kadında Bulunması Gereken Nitelikler

	<i>Çok önemli</i>		<i>Önemli</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Önemli değil</i>		<i>Hiç önemli değil</i>	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
<i>1.İyi bir anne olmak</i>	405	88,0	51	11,1	1	,2	3	,7	0	0
<i>2.İyi bir eş olmak</i>	390	84,8	62	13,5	4	,9	2	,4	1	,2
<i>3.Dindar olmak</i>	278	60,4	118	25,7	32	7,0	20	4,3	12	2,6
<i>4.Eğitimli olmak</i>	228	49,5	148	32,2	30	6,5	39	8,5	13	2,8
<i>5.Çalışıyor olmak</i>	83	18,0	99	21,5	59	12,8	124	27,0	94	20,4

Cinsiyet değişkeni ile bir kadında bulunması gereken niteliklere bakıldığında istatistikî olarak anlamlılık “kadının iyi bir eş” ve “çalışıyor” olması seçeneklerinde farklılık göstermektedir. Erkekler, kadınlarda bulunması gereken nitelik olarak tüm seçenekleri önemserken, çalışıyor olmayı çok daha az önemsemektedirler. Kadınlar “kadının

“çalışıyor” olmasını %50,9 oranında önemli, %38,1 oranında önemsiz görürken; erkeklerin %40,5’i önemli, %54,9’i önemsiz görmektedirler (p=,000). Kadının niteliği hususunda kadının çalışıyor olması kadar bir farklılık olmasa da “iyi bir eş olmak” seçeneği de istatistikî olarak anlamlı görülmektedir (p=,034). Erkeklerin %89,1’i kadının “iyi bir eş olmasını önemserken, kadınlarda bu oran %97’dir (Tablo 34).

Tablo 34: Cinsiyete Göre Kadında Bulunması Gereken Nitelikler

	Hiç önemli değil		Önemli değil		Kararsızım		Önemli		Çok önemli		P
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
İyi bir anne olmak	Sayı 0	0	0	3	1	0	30	21	227	178	,189
	% 0,0%	0,0%	0,0%	1,5%	0,4%	0,0%	11,6%	10,4%	88,0%	88,1%	
İyi bir eş olmak	Sayı 0	1	0	2	1	3	27	35	229	161	,034
	% 0,0%	0,5%	0,0%	1,0%	0,4%	1,5%	10,5%	17,3%	89,1%	79,7%	
Dindar olmak	Sayı 9	3	10	10	18	14	66	52	155	123	,725
	% 3,5%	1,5%	3,9%	5,0%	7,0%	6,9%	25,6%	25,7%	60,1%	60,9%	
Eğitimli olmak	Sayı 9	4	26	13	20	10	84	64	118	110	,214
	% 3,5%	2,0%	10,1%	6,5%	7,8%	5,0%	32,7%	31,8%	45,9%	54,7%	
Çalışıyor olmak	Sayı 68	26	73	51	37	22	47	52	32	51	,000
	% 26,5%	12,9%	28,4%	25,2%	14,4%	10,9%	18,3%	25,7%	12,5%	25,2%	

Yaş gruplarıyla bir kadında bulunması gereken nitelikler arasında “kadının dindar olması” seçeneği hariç istatistikî olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05). Kadının dindar olması ile yaş grupları arasında ise yüksek düzeyde anlamlı farklılık vardır (p=,000). Kadının dindar olması gençler için %48,2 oranında “çok önemli” iken, orta yaş kuşağındakiler için %71,5 ve yaşlılar için %83,1 oranında çok önemlidir. Yaşlıların %3,1’i kadının dindar olmasını önemsememekte, orta yaşta bulunanların %5,6’sı, gençlerin ise %8,8’i kadının dindar olmasını önemsememektedir. Kadının dindar olup-olmaması noktasında kararsızlık gençlerde diğer gruplara nazaran yüksektir; gençlerde %10,4, orta yaşta bulunanlarda %3,5 ve yaşlılarda %1,5’tir. Tüm yaş grupları göz önünde bulundurulduğunda kadınların dindar olması genel olarak önemsenmektedir. Bununla birlikte yaş düştükçe bu eğilim kısmen azaldığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi ile kadında bulunması gereken niteliklerden “*iyi bir anne olmak*” ve “*iyi bir eş olmak*” arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık bulunmazken. “*dindar olmak*”, “*eğitimli olmak*” ve “*çalışıyor olmak*” arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadının dindar olması önemli bir nitelik olarak görülmemekte ancak eğitimli ve çalışıyor olması önemli bir nitelik olarak

görülmektedir. Aynı şekilde eğitim seviyesi düştükçe kadının dindar olma niteliği daha fazla önemsenmekte, eğitilmiş ve çalışıyor olma nitelikleri daha az önemsenmektedir (Tablo 35).

Tablo 35: Eğitim Düzeyine Göre Kadında Bulunması Gereken Nitelikler

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
<i>İyi bir anne olmak</i>	Önemli değil	0	,0%	0	,0%	0	,0%	1	1,1%	2	1,7%	,425
	Kararsız	0	,0%	0	,0%	0	,0%	1	1,1%	0	,0%	
	Önemli	79	100%	47	100,0%	125	100%	86	97,7%	119	98,3%	
<i>İyi bir eş olmak</i>	Önemli değil	0	,0%	0	,0%	0	,0%	1	1,1%	2	1,7%	,303
	Kararsız	0	,0%	0	,0%	1	,8%	0	,0%	3	2,5%	
	Önemli	79	100%	47	100,0%	124	99,2%	87	98,9%	115	95,8%	
<i>Dindar olmak</i>	Önemli değil	0	,0%	1	2,1%	7	5,6%	5	5,7%	19	15,7%	,000
	Kararsız	0	,0%	2	4,3%	10	8,0%	7	8,0%	13	10,7%	
	Önemli	79	100%	44	93,6%	108	86,4%	76	86,4%	89	73,6%	
<i>Eğitilmiş olmak</i>	Önemli değil	19	24,1%	11	23,4%	11	8,9%	8	9,1%	3	2,5%	,000
	Kararsız	9	11,4%	0	,0%	9	7,3%	8	9,1%	4	3,3%	
	Önemli	51	64,6%	36	76,6%	104	83,9%	72	81,8%	113	94,2%	
<i>Çalışıyor olmak</i>	Önemli değil	44	55,7%	28	59,6%	58	46,4%	43	48,9%	45	37,5%	,040
	Kararsız	14	17,7%	6	12,8%	12	9,6%	9	10,2%	18	15,0%	
	Önemli	21	26,6%	13	27,7%	55	44,0%	36	40,9%	57	47,5%	

Gelir seviyesi ile kadında bulunması gereken nitelikleri gösteren Tablo 36'ya bakıldığında kadının “iyi bir eş olması, dindar olması ve eğitilmiş” olmasıyla gelir seviyesi arasında ilişki olduğu görülmektedir. Kadının “iyi bir anne, iyi bir eş ve dindar” olması gelir düştükçe daha fazla önemsendiği görülürken; “eğitilmiş ve çalışıyor” olması ise ters orantılı olarak gelir arttıkça daha fazla önemsendiği görülmektedir.

Tablo 36: Gelir Seviyesine Göre Kadında Bulunması Gereken Nitelikler

		Önemli değil			Kararsız			Önemli			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
<i>İyi bir anne olmak</i>	Sayı	0	2	1	0	1	0	225	196	35	,223
	%	,0%	1,0%	2,8%	,0%	,5%	,0%	100%	98,5%	97,2%	
<i>İyi bir eş olmak</i>	Sayı	0	2	1	0	4	0	225	193	34	,044
	%	,0%	1,0%	2,9%	,0%	2,0%	,0%	100%	97,0%	97,1%	
<i>Dindar olmak</i>	Sayı	11	15	6	8	20	4	206	164	26	,004
	%	4,9%	7,5%	16,7%	3,6%	10,1%	11,1%	91,6%	82,4%	72,2%	
<i>Eğitilmiş olmak</i>	Sayı	38	12	2	18	11	1	168	176	32	,002
	%	17,0%	6,0%	5,7%	8,0%	5,5%	2,9%	75,0%	88,4%	91,4%	
<i>Çalışıyor olmak</i>	Sayı	109	92	17	28	28	3	88	79	15	,912
	%	48,4%	46,2%	48,6%	12,4%	14,1%	8,6%	39,1%	39,7%	42,9%	

Her toplumun kendi içerisinde barındırdığı ve gelecek nesillere aktardığı bir namus veya mahremiyet duygusunun olduğu söylemek mümkündür. Namus veya mahremiyet duygusu kimi toplumlarda çok dar dairede tutularak, hatta çoğu zaman bireyin sadece kendisini ilgilendirdiği belirtilirken, bizim de içimde içinde bulunduğumuz kimi toplumlarda ise kişinin kendisi ile beraber içinde bulunduğu, aile, sülale, mahalle, hatta tüm ülkeyi ilgilendiren bir olguya bürünebilmektedir. Günümüzde görsel, yazılı basında karşılaştığımız birçok töre ve namus cinayeti, namus ve mahremiyet duygusunun hangi boyutlara vardığını göstermektedir.

Doğrudan ve dolaylı olarak namus algısını tespit etmeye dönük olarak Tablo 37’de verilen önermelerden “İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir” ifadesine katılımcıların %61,5’i katılırim, %16,1’i katılmam ve %12,4’ü ise kararsızım cevabını vermiştir. “Evllenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur” önermesine ise %92,4’ü katılmadığını, %5,7’si katıldığını ve %1,9’u ise kararsız kaldığını belirtmektedir. Namus algısını tespitinde dolaylı olarak yardımcı olacağını düşündüğümüz diğer bir önerme olan “Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir” ifadesine ise katılımcıların %80’i katılmadığını belirtirken, %11,9’u katıldığını ve %8,3’i kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi Diyarbakırlıların namus algısının yüksek olduğu bununla beraber “evlenmede kızın rızasını almama” ve “kız çocuklarını ahlaklarının bozulacağı” gibi geleneksel anlayışlara katılmadıkları görülmektedir.

Tablo 37: Namus Algısı

	<i>Kesinlikle katılırim</i>		<i>Katılırim</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılmam</i>		<i>Kesinlikle katılmam</i>	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir	178	38,7	105	22,8	57	12,4	64	13,9	56	12,2
Evllenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur.	11	2,4	15	3,3	9	1,9	109	23,7	316	68,7
Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir.	29	6,3	25	5,4	38	8,3	115	25,0	253	55,0

Cinsiyet ile namus algısı arasındaki ilişkiye bakıldığında namus algısı için belirlediğimiz üç önermeden ikisinde anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. “İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir” ifadesine katılırim diyen erkeklerin oranı %72,3, kadınların oranı %48,3 iken; katılmam diyen erkeklerin oranı %17,5, kadınların oranı

%37,3'tür (p=,000). “Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur” önermesine katıldığını belirten erkeklerin oranı %6,6, kadınların oranı %4,5; katılmadığını belirten erkeklerin oranı %81,8, kadınların oranı ise %94'tür (p=,173) (Tablo 38).

“Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir” önermesine katılan erkeklerin oranı %13,6, kadınların oranı %9,5 iken; katılmayan erkeklerin oranı %75,8, kadınların oranı ise %86,5'tir (p=,005). Cinsiyet ile namus algısını tespit etmeye yönelik olarak verilen önermelerin arasında anlamlı farklılık ilişkisi olan önermelerde dikkati çeken unsur ise “kararsızların” sayısının anlamlı ilişki olmayan önermeye nazaran yüksek olmasıdır (Tablo 38). Genel olarak erkeklerin namus konusunda kadınlara nazaran daha teyakkuzda olduğu söylenebilir. Erkeklerin kadınlara nazaran namus konusunda daha fazla teyakkuzda olmasında, toplum tarafından erkeklerin “namus bekçisi” olarak görülmeleri ve kendilerinin de bu durumu içselleştirmeleri gösterilebilir.

Tablo 38: Cinsiyete Göre Namus Algısı

		<i>Kesinlikle katılmam</i>		<i>Katılmam</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılım</i>		<i>Kesinlikle katılım</i>		<i>P</i>
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
1. İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir	<i>Sayı</i>	19	37	26	38	26	29	62	43	124	54	,000
	<i>%</i>	7,4%	18,4%	10,1%	18,9%	10,1%	14,4%	24,1%	21,4%	48,2%	26,9%	
2. Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur.	<i>Sayı</i>	166	150	70	39	4	3	11	4	6	5	,173
	<i>%</i>	64,6%	74,6%	27,2%	19,4%	1,6%	1,5%	4,3%	2,0%	2,3%	2,5%	
3. Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir.	<i>Sayı</i>	124	129	71	44	27	8	15	10	20	9	,005
	<i>%</i>	48,2%	64,5%	27,6%	22,0%	10,5%	4,0%	5,8%	5,0%	7,8%	4,5%	

Yaş grupları ile namus algısı arasındaki ilişkiye bakıldığında ilk iki önerme ile anlamlı ilişki bulunmaz (p>0,05) iken, son önerme ile kısmen de olsa anlamlı farklılık bulunmaktadır (p=,025). “Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir” önermesine tüm yaş gruplarında katılmama oranı yüksek olmakla birlikte, yaş ilerledikçe katılmama oranı düşmekte ve katılım oranı nispeten yükselmektedir. “İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir” önermesi ile yaş gruplarıyla istatistikî olarak anlamlı farklılık olmamakla birlikte, yaş ilerledikçe katılma oranı artarken, yaş küçüldükçe katılmama oranı artmaktadır (Tablo 38).

Tablo 39: Yaş Gruplarına Göre Namus Algısı

		Katılmam			Kararsızım			Katılıyorum			P
		18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	
<i>İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir</i>	Sayı	77	33	10	29	20	6	145	91	47	,083
	%	30,7%	22,9%	15,9%	11,6%	13,9%	9,5%	57,8%	63,2%	74,6%	
<i>Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur.</i>	Sayı	236	132	57	3	1	3	12	11	3	,154
	%	94,0%	91,7%	90,5%	1,2%	,7%	4,8%	4,8%	7,6%	4,8%	
<i>Ahlaki bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir.</i>	Sayı	208	117	43	15	9	11	27	18	9	,025
	%	83,2%	81,3%	68,3%	6,0%	6,3%	17,5%	10,8%	12,5%	14,3%	

Eğitim seviyesi ile namus algısı arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 40'a bakıldığında; "İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir" ve "Ahlaki bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir" önermeleriyle eğitim seviyesi arasında istatistikî açıdan anlamlı farklılık ilişkisi bulunurken, "Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur" önermesiyle anlamlı farklılık ilişkisi yoktur yani tüm eğitim düzeylerinde, yüksek oranda evlilikte kızların onayının alınması gerektiğini düşünmektedirler. Anlamlı farklılığın olduğu önermelerde eğitim seviyesi yükseldikçe "katılmama" oranları artmakta, katılma oranları düşmektedir. Eğitimin seviyesinin artmasıyla birlikte geleneksel tutum ve değerlerin değişmesi beklendiğinden tablodan okunan bulgular anlaşılır gözükmemektedir. Ancak söz konusu değişimin "İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir" önermesinde sınırlı kaldığı görülmektedir. Öyle ki üniversite eğitimi alanların bile yarısından fazlasının namus için ölebileceğini veya öldürebileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 40: Eğitim Düzeyine Göre Namus Algısı

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
<i>İnsan namusu için ölebilir ve öldürebilir</i>	Katılmam	12	15,4%	9	19,1%	32	25,8%	24	27,3%	43	35,5%	,013
	Kararsız	11	14,1%	11	23,4%	9	7,3%	10	11,4%	14	11,6%	
	Katılıyorum	55	70,5%	27	57,4%	83	66,9%	54	61,4%	64	52,9%	
<i>Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur</i>	Katılmam	69	88,5%	41	87,2%	116	93,5%	82	93,2%	117	96,7%	,197
	Kararsız	3	3,8%	1	2,1%	0	,0%	2	2,3%	1	,8%	
	Katılıyorum	6	7,7%	5	10,6%	8	6,5%	4	4,5%	3	2,5%	
<i>Ahlaki bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir</i>	Katılmam	54	69,2%	36	76,6%	98	79,7%	72	81,8%	108	89,3%	,031
	Kararsız	11	14,1%	3	6,4%	8	6,5%	9	10,2%	4	3,3%	
	Katılıyorum	13	16,7%	8	17,0%	17	13,8%	7	8,0%	9	7,4%	

Gelir seviyesi ile namus algısı arasındaki önermelerden "İnsan namusu için ölebilir/öldürebilir" ve "Evlenme kararında kızın rızasını almaya gerek yoktur"

önermeleriyle anlamlı ilişki bulunmazken ($p>0,05$), “*Ahlakı bozulacağı için kızlar okula gönderilmemelidir*” önermesiyle anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p=,015$). İstatistikî olarak anlamlı ilişkinin olduğu son önermeye katılım yüksek ve orta gelir grubundakilerde sırasıyla %8,3 ve %8,6 olurken, düşük gelir grubundakilerde %15,2’dir. Katılmama ise gelir yükseldikçe artmaktadır, düşük gelir grubunda %74, orta gelir grubunda %86,4 ve yüksek gelir grubundakiler de ise %88,9’dur. Anlamlı olsun olmasın tüm önermeler beraber değerlendirildiğinde gelir azaldıkça önermelere katılım oranları artmakta ve katılmama oranları azalmakta iken gelir arttıkça önermelere “katılım” azalmakta ve “katılmama” artmaktadır.

3.3. Ekonomik Yapı ve Ekonomi Kurumuna İlişkin Bulgular

Hanesinin maddi durumunu tamamen tatminkâr görenlerin oranı %1,7 iken, hiç tatminkâr bulmayanların oranı %19,8’dir. Ölçeği tatminkâr değil, orta derecede tatminkâr ve oldukça tatminkâr olarak grupladığımızda %39,2’sinin hanesinin gelirini tatminkâr bulmazken, %53,9’u orta derecede ve % 6,9’u hanesinin gelirini oldukça tatminkâr bulmuşlardır (Tablo 41). Gelir seviyesini de gösteren Tablo 10’la beraber değerlendirildiğinde Diyarbakırlıların düşük gelirlerine rağmen (geliri 750TL ve altı olanların oranı %49, 750-1500TL arası olanların oranı %43,3) oldukça kanaatkâr oldukları söylenebilir. Bunda aile bireylerinin evlenip ayrı bir aile kursalar bile dayanışma ve yardımlaşma hususunda birbirlerini desteklemelerinin devam etmesi ve özellikle köyden kente gelenlerin önemli bir kısmının köyle bağlantılarını devam ettirmeleri gösterilebilir. Köyle irtibatlarını devam ettirenler, temel gıda ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü buradan temin etikleri gözlemlerimizde sıklıkla rastlanmıştır.

Tablo 41: Hanenin Maddi Durumunu Tatminkâr Bulup-Bulmama

	Gelir tatminkâr değil			Gelir orta düzeyde tatminkâr			Gelir oldukça tatminkâr			Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sayı	91	22	67	93	121	34	20	4	8	460
Yüzde%	19,8	4,8	14,6	20,2	26,3	7,4	4,3	,9	1,7	100

Cinsiyet ve yaş gruplarıyla hanenin maddi durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki yoktur ($p>0,05$). Eğitim seviyesi ile kişinin kendi hanesinin maddi durumunu ne kadar tatmin edici bulması arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim seviyesi düştükçe kişilerin hanelerin gelirlerini tatminkâr görmezlerken, eğitimi seviyesi yükseldikçe kişilerin

hanelerinin gelirlerini orta düzeyde ve gelirlerini tatminkâr görme eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Örneğin gelirini tatminkâr görmeyenlerin oranı diplomasızlarda hemen hemen üniversitelilere göre 3 kat fazla iken, gelirini öyle veya böyle tatminkâr olarak görenlerin oranı üniversite mezunlarında, diplomasızlara göre hemen hemen 2 katıdır ($X^2 = 43,587$, S.d=8, P= ,000) (Tablo 42). Bu bulgular Türkiye’de eğitime göre iş imkânları ve eğitime bağlı olarak daha fazla gelir getiren işlerde çalışabilme imkanları göz önüne alındığında anlaşılabilir bir durumdur. Daha az eğitilmiş olmak daha az gelire sahip olmayı ve beraberinde de gelir durumunda gerçekten var olan bir yetersizliği doğurduğu söylenebilir.

Gelir seviyesi ile hane halkının maddi durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında beklenileceği gibi gelir azaldıkça hanenin maddi durumu tatminkâr bulunmazken, gelir arttıkça hanenin maddi durumunu yeterli bulma oranı artmaktadır ($X^2 = 59,519$, S.d=4, P= ,000) (Tablo 42).

Tablo 42: Bağımsız Değişkenlere Göre Hanenin Maddi Durumunu Tatminkâr Bulup-Bulmama

			<i>Hanenin maddi durumunu ne kadar tatmin edici buluyorsunuz?</i>			<i>Toplam</i>
			<i>Gelir tatminkâr değil</i>	<i>Gelir orta düzeyde tatminkâr</i>	<i>Gelir oldukça tatminkâr</i>	
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 48 <i>%</i> 60,8%	30 38,0%	1 1,3%	79 100,0%	
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 28 <i>%</i> 59,6%	17 36,2%	2 4,3%	47 100,0%	
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 49 <i>%</i> 40,5%	66 54,5%	6 5,0%	121 100,0%	
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 31 <i>%</i> 35,2%	53 60,2%	4 4,5%	88 100,0%	
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 24 <i>%</i> 20,5%	82 70,1%	11 9,4%	117 100,0%	
<i>Gelir</i>	<i>Düşük</i>	<i>Sayı</i> 121 <i>%</i> 54,3%	98 43,9%	4 1,8%	79 100,0%	
	<i>Orta</i>	<i>Sayı</i> 58 <i>%</i> 29,7%	124 63,6%	13 6,7%	47 100,0%	
	<i>Yüksek</i>	<i>Sayı</i> 1 <i>%</i> 2,9%	26 76,5%	7 20,6%	121 100,0%	

Sanayi ve iş dünyasının nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda katılımcıların %42,6 oranında “İşyeri sahipleri ve çalışanlar, yöneticilerin seçimini beraberce yapmalıdır” ifadesine katılmışlardır. “Devlet, işyerinin sahibi olmalı ve yöneticileri de atamalıdır.” ifadesine katılanların oranı %22,8’dir. Katılımcı bir anlayışla yöneticilerin seçiminin belirlenmesinin gerektiği fikrinin ağırlık kazandığı görülmektedir. (Tablo 43).

Tablo 43: Sanayi ve İş Dünyasının Nasıl Yönetilmesi Gerektiği

	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>İşyeri sahipleri kendi işlerini kendileri yönetmeli veya yöneticileri kendileri atamalıdır</i>	69	15,0
<i>İşyeri sahipleri ve çalışanlar, yöneticilerin seçimini beraberce yapmalıdır</i>	196	42,6
<i>Devlet, işyerinin sahibi olmalı ve yöneticileri de atamalıdır</i>	105	22,8
<i>İşyerlerine orada çalışanlar sahip olmalı ve yöneticileri de onlar seçmelidir</i>	86	18,7
<i>Cevapsız</i>	4	0,9
Toplam	460	100,0

Yaş grupları ve gelir ile sanayi - iş dünyasının yönetilmesi arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunmazken ($p>0,05$), cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır (cinsiyet: $p=,005$, eğitim: $p=,001$). Kadınların %48'i yöneticilerin seçiminin işyeri sahipleriyle çalışanların beraber yapması gerektiğini düşünürken, erkeklerin %39,1'i bu fikre katılmaktadır. Kadınlar erkeklere nispeten biraz daha "devletin iş yerlerinin sahibi olması ve yöneticileri ataması" gerektiği düşüncesindedirler (kadınlar %26,5-erkekler %20,3). "İşyerlerine orada çalışanlar sahip olmalı ve yöneticileri de onlar seçmeli" diyen erkeklerin oranı %23,8, kadınların oranı ise %12,5'tur. Bu durum çalışma yaşamında kadının varlığını kısıtlanması, kadının iş yaşamına katılımındaki zorlukların iyileştirilmemesi ve kadınların kendi girişimci çabaları ile özel iş kurmasının zorluğu karşısında özel teşebbüsten uzaklaşarak (Soysal, 2010: 110) bunu daha güçlü olarak gördükleri devletten beklmeleri görülebilir.

Eğitim düzeyi ile sanayi ve iş dünyasının yönetimi arasında anlamlı farklılık ilişkisi vardır. Üniversite, lise ve ilköğretim mezunlarının, okuryazar olan ve okuryazar olmayanlara göre "iş yeri sahipleri ve çalışanların yöneticilerin seçimlerini beraber yapmaları" fikrine daha sıcak baktıkları görülmektedir. Diplomasızların ise diplomalıların göre "devletin iş yerlerinin sahibi olması ve yöneticileri ataması" gerektiğini fikrine daha olumlu bakmaktadırlar ($p=,001$) (Tablo 44). Eğitimin artması ile kişinin sosyal, siyasi, ekonomik mekanizmaların işleyişi hakkında daha fazla bilgiye sahip olabileceği ve kendisini daha donanımlı hissedebileceği dolayısıyla içinde bulunduğu sisteme ilişkin daha fazla söz söyleme isteğinin olması beklenebilecek bir durumdur.

Tablo 44: Eğitim Düzeyine Göre Sanayi ve İş Dünyasının Nasıl Yönetilmesi Gerektiği

$X^2 = 34,035$ $S.d = 12$ $P = ,001$	<i>Sanayi ve iş dünyasının nasıl yönetilmesi gerektiği</i>				Toplam
	İşyeri sahipleri kendi işlerini kendileri yönetmeli veya yöneticileri kendileri atamalıdır	İşyeri sahipleri ve çalışanlar, yöneticilerin seçimini beraberce yapmalıdır	Devlet, işyerinin sahibi olmalı ve yöneticileri de atamalıdır	İşyerlerine orada çalışanlar sahip olmalı ve yöneticileri de onlar seçmelidir	
<i>Okur-yazar değil</i>	<i>Sayı</i> 11 <i>%</i> 13,9%	20 25,3%	33 41,8%	15 19,0%	79 100,0%
<i>Okur-yazar</i>	<i>Sayı</i> 7 <i>%</i> 14,9%	13 27,7%	16 34,0%	11 23,4%	47 100,0%
<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 21 <i>%</i> 17,1%	63 51,2%	18 14,6%	21 17,1%	123 100,0%
<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 14 <i>%</i> 16,3%	39 45,3%	15 17,4%	18 20,9%	86 100,0%
<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 16 <i>%</i> 13,2%	61 50,4%	23 19,0%	21 17,4%	121 100,0%
<i>Toplam</i>	<i>Sayı</i> 69 <i>%</i> 15,1%	196 43,0%	105 23,0%	86 18,9%	456 100,0%

Araştırmaya katılanlara “Sizce, gelirler eşit hale mi getirilmeli yoksa kişisel çabaları teşvik edebilmek için gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı olmasına ihtiyaç mı vardır? şeklinde bir soru yönelttiğimizde “Gelirlerin tamamen eşit hale getirilmesi gerektiğini” söyleyenlerin oranı %11,7 iken, “kişisel çabaları teşvik edebilmek için gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı olmasına ihtiyaç vardır” diyenlerin oranı %34,1’dir. Üçlü olarak gruplandırdığımızda “gelirlerin eşit hale getirilmesi” gerektiğini düşünenlerin oranı %14,5’tir. Gelirin hem eşit hem de çalışmaya ve sorumluluğa göre olması gerektiğini düşünenlerin bir manada kararsız olanların oranı %31,0’tür. Gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre olması gerektiğini düşünenlerin oranı ise %54,6’dir (Tablo 45).

Tablo 45: Ücretlerin Dağıtımındaki Kriter

	<i>Gelirler tamamen eşit olmalı</i>			Kararsız			<i>Gelir çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı olmalı</i>			Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sayı	54	8	5	15	95	32	39	55	157	460
Yüzde%	11,7	1,7	1,1	3,3	20,7	7,0	8,5	12,0	34,1	100

Cinsiyet ile gelir dağılımı arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p > 0,05$).

Yaş grupları ile gelirin dağılımı arasındaki ilişkiye bakıldığında; yaş küçüldükçe “gelirlerin çalışma ve sorumluluk almaya göre farklı olması” gerektiği daha fazla kabul görmekteyken, yaş ilerledikçe gelirin tamamen eşit dağıtılması fikri ağır basmaktadır ($X^2=11,939$, S.d=4, P=,018) (Tablo 46). Burada gençlerin fiziksel olarak gelirlerini artırmalarına engel olacak maluliyetlerinin olmamasının yanı sıra, gençlerin kendi emeklerini, emek vermemiş olanlarla paylaşmama isteği olarak da görülebilir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta ülke şartlarının gençlere kendi geçimlerini sürdürebilecekleri noktasında umut veriyor olmasıdır. Yaşlılarının kendilerini kısıtlayan fiziksel aktiviteleri nedeniyle kazançlarını artırma umutlarının olmaması onları, gelirlerin ortak paylaşılması isteğine götürmektedir. Diğer bir etmende gençlerin ekonomik yapıya ilişkin görüşlerinin daha çok liberal çizgide seyretmesi gösterilebilir.

Eğitim seviyesi ile gelirlerin dağılımına bakıldığında eğitim seviyesi yükseldikçe “gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre” farklılaşması gerektiği düşünülmekte, aynı şekilde eğitim seviyesi düştükçe gelirlerin daha fazla eşit hale gelmesi düşüncesi kabul görmektedir ($X^2=29,254$, S.d=8, P= ,000) (Tablo 46). Burada da yaş bağımsız değişkenine benzer bir durum gözükmektedir. Avantajlı durumda olan gruplar avantajlarını kaybedebilecekleri bir duruma yani eşit paylaşımaya sıcak bakmamaktadırlar. Yine daha fazla eğitilmişler hem daha fazla emek verdiklerini düşündükleri için emeklerinin ona uygun daha fazla bir karşılığı olması gerektiğini düşündükleri ifade edilebilir.

Katılımcıların gelir seviyeleri ile ülkedeki gelir dağılımının nasıl olması gerektiği hususu arasındaki ilişkiye genel olarak bakıldığında gelirlerin “çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı” olması fikrinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Geliri düşük olanların “gelirlerin tamamen eşit olması gerektiği” görüşü öne çıkarken, orta ve yüksek gelir grubundakilerin “gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı” olması anlayışına daha fazla katıldıkları görülmektedir ($X^2=12,867$, S.d=4, P= ,014) (Tablo 46).

Tablo 46: Bağımsız Değişkenlere Göre Gelirlerin Dağılımı

		<i>Gelirlerin dağılımı nasıl olmalı?</i>			<i>Toplam</i>
		<i>Gelirler tamamen eşit olmalı</i>	<i>Kararsız</i>	<i>Gelir çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı olmalı</i>	
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 28 <i>%</i> 11,2%	71 28,3%	152 60,6%	251 100%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 23 <i>%</i> 16,0%	50 34,7%	71 49,3%	144 100%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 16 <i>%</i> 24,6%	21 32,3%	28 43,1%	100%
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 23 <i>%</i> 29,1%	28 35,4%	28 35,4%	79 100,0%
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 11 <i>%</i> 23,4%	12 25,5%	24 51,1%	47 100,0%
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 15 <i>%</i> 12,0%	40 32,0%	70 56,0%	125 100,0%
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 10 <i>%</i> 11,4%	24 27,3%	54 61,4%	88 100,0%
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 8 <i>%</i> 6,6%	38 31,4%	75 62,0%	121 100,0%
<i>Gelir</i>	<i>Düşük</i>	<i>Sayı</i> 44 <i>%</i> 19,6%	74 32,9%	107 47,6%	225 100,0%
	<i>Orta</i>	<i>Sayı</i> 21 <i>%</i> 10,6%	56 28,1%	122 61,3%	199 100,0%
	<i>Yüksek</i>	<i>Sayı</i> 2 <i>%</i> 5,6%	12 33,3%	22 61,1%	36 100,0%

İş yerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti hususunda araştırmaya katılanların %19,8'i mülkiyetin özel sektöre, %37,6'sı devlete, %42,6 ise mülkiyetin hem devlete hem de özel sektöre ait olabileceğini beyan etmişlerdir. Kişilerin geçimlerinin kime ait olması gerektiği noktasında deneklerin %26,2'si devletin kişilerin geçiminden sorumlu olması gerektiğini belirtirken, %34,2'si kişilerin geçiminden kendilerinin sorumlu olduğunu, %39,9'i hem devletin hem de kişilerin kendilerinin geçimlerinden sorumlu olması gerektiğini belirtmiştir. Her iki durumda da katılımcılar sorumluluğun tamamen özel sektöre, kişilere veya devlete bırakılmaması gerektiğini, işbirliği içerisinde beraberce halledilmesi gerektiğini düşünmektedirler (Tablo 47).

Tablo 47: İş Yerlerinin Mülkiyeti ve Kişilerin Geçiminin Sorumluluğu

	<i>Mülkiyet özel sektöre ait olmalı</i>			<i>Kararsız</i>			<i>Mülkiyet devlete ait olmalı</i>			Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sayı	57	9	25	25	143	28	27	31	115	460
Yüzde%	12,4	2,0	5,4	5,4	31,1	6,1	5,9	6,7	25,0	100
	<i>Devlet kişilerin geçiminden sorumlu olmalıdır</i>			<i>Kararsız</i>			<i>Kişiler geçimlerinden kendileri sorumludurlar.</i>			Toplam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sayı	72	27	21	32	125	26	32	26	99	460
Yüzde%	15,7	5,9	4,6	7,0	27,2	5,7	7,0	5,7	21,5	100

Cinsiyet, yaş grupları ve eğitim düzeyi ile işyerlerinin mülkiyeti ve kişilerin geçimlerinin sorumluluğu arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$). Gelir ile işyerlerinin mülkiyetinin kime ait olması gerektiği arasındaki ilişkiye bakıldığında gelir seviyesi yükseldikçe işyerlerinin mülkiyetinin özel sektöre ait olması fikrinin ağır bastığı görülmektedir. Benzer bir soruyla kişilerin geçiminin kime ait olması gerektiği sorulduğunda benzer şekilde gelir grubu düşük olanlar da “devletin kişilerin geçiminden sorumlu olması” gerektiği düşüncesi ağır basarken, orta gelir grubundakiler “kişilerin geçimlerinden kendilerinin sorumlu olmaları” gerektiğini düşünmektedirler. Burada dikkati çeken diğer bir husus da kararsızların her iki önermede yüksek olmasıdır (Tablo 48). Buradan da anlaşılacağı üzere katılımcıların önemli bir kesimi hem işyerlerinin mülkiyeti hem de kişilerin geçimleri hususunda ne tam liberal ne de devletçi anlayışın hâkim olmasını onaylamaktadırlar. İşyerlerinin mülkiyeti hususunda devlet ve özel sektör işbirliğine önem verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Aynı şekilde kişiler geçiminin tamamen devletin üzerine kalmasını onaylamamakla birlikte, geçimleri zora girdiğinde devletin elini de üzerlerinde hissetmek istediklerini söylenebilir.

Tablo 48: Gelire Göre İş Yerlerinin Mülkiyeti Ve Kişilerin Geçiminin Sorumluluğu

	<i>Mülkiyet özel sektöre ait olmalı</i>			<i>Kararsız</i>			<i>Mülkiyet devlete ait olmalı</i>			<i>P</i>
	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	
<i>Sayı</i>	33	45	13	97	84	15	95	70	8	,014
<i>Satır</i>	14,7%	22,6%	36,1%	43,1%	42,2%	41,7%	42,2%	35,2%	22,2%	
	<i>Devlet kişilerin geçiminden sorumlu olmalıdır</i>			<i>Kararsız</i>			<i>Kişiler geçimlerinden kendileri sorumludurlar.</i>			
	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>	<i>Orta</i>	<i>Yüksek</i>	
<i>Sayı</i>	70	42	8	93	71	19	62	86	9	,004
<i>Satır</i>	31,1%	21,1%	22,2%	41,3%	35,7%	52,8%	27,6%	43,2%	25,0%	

Ekonomi ile ilgili tüm bulgular beraber değerlendirildiğinde; kendine yeterlilik düzeyi yüksek grupların -gençler, eğitilmişler, geliri yüksek olanlar- devletten daha az şey beklediklerini ve durumlarında bir iyileşme yaratmayacağını düşündükleri için gelirlerin eşit paylaşımına soğuk baktıkları söylenebilir. Buna karşılık kendine yeterlilik düzeyi düşük grupların ise –yaşlılar, eğitimsizler ya da daha az eğitilmişler, geliri düşük olanlar- devletten daha çok şey bekledikleri ve durumlarında bir iyileşme yaratacağını düşündükleri için gelirlerin eşit paylaşımına daha sıcak baktıklarını söylemek mümkündür.

3.4. Siyasi Yapı ve Siyaset Kurumuna İlişkin Bulgular

Siyasete ilgi duyma; yönetimde söz sahibi olma, yaşadığı toplum hakkında fikir beyan etme ve katılımcı demokrasi açısından önemli göstergelerden biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda araştırmaya katılanların %46,1'i siyasete ilgi duyarken, %33,9'u ilgi duymamaktadır. Toplumun nasıl değişmesi gerektiğiyle ilgili görüşlere bakıldığında %68'i toplumun yapılacak reformlarla ıslah edilmesi gerektiğini, %17,8'i toplumun devrimci bir anlayışla şekillendirilmesini, %10,3'ü ise hiçbir değişiklik olmadan statükonun devam etmesi gerektiğini düşünmektedir (Tablo 49). Toplumun değişimi konusunda Diyarbakırlıların değişimi %90 gibi büyük oranda onayladıkları görülürken, bunun tedrici olarak, bir anlamda patırtı gürültü çıkarılmadan yapılmasını istedikleri söylenebilir.

Tablo 49: Siyasete İlgili Duyma ve Toplumun Değişimi İle İlgili Görüş

Siyasete hangi oranda ilgi duyarsınız?	Sayı	Yüzde %
<i>Çok yakından ilgiliyim</i>	28	6,1%
<i>İlgiliyim</i>	184	40,0%
<i>Kararsızım</i>	83	18,0%
<i>İlgi duymam</i>	99	21,5%
<i>Hiç ilgi duymam</i>	57	12,4%
<i>Cevapsız</i>	9	2,0%
Toplumun değişimi ile ilgili aşağıdaki görüşlerin hangisine katılırsınız?		
<i>Tüm toplum düzenimiz, devrimci değişimle yeniden şekillendirilmelidir.</i>	82	17,8%
<i>Toplumumuz yapılacak reformlarla ıslah edilmeli, iyileştirilmelidir</i>	313	68,0%
<i>Bugünkü toplum düzenimiz, her türlü değişiklik girişimine karşı korunmalıdır</i>	48	10,4%
<i>Cevapsız</i>	17	3,7%
Toplam	460	100,0%

Cinsiyet ile siyasete ilgi duyma arasında oldukça yüksek düzeyde anlamlı farklılık bulunmaktadır. Erkeklerde siyasete ilgi duyma oranı %55,2, ilgi duymama oranı %26,2 iken, kadınlarda ilgi duyma oranı %36,7, ilgi duymama oranı ise %45,1'dir. Kararsız ise hemen hemen aynı oranda %18 civarındadır ($X^2=19,742$, $S.d=2$, $P=,000$) (Tablo 50). Erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla siyasete ilgi duymalarında siyasetin daha çok "erkek işi" olarak görülmesi anlayışının devam etmesi, kadınların okuryazar oranının ve eğitim düzeylerinin erkeklere göre düşük olması gösterilebilir.

Yaş gruplarıyla siyasete ilgi duyma arasında anlamlı farklılık vardır. Yaş ilerledikçe siyasete ilginin azaldığı görülmektedir. Gençler, yaşlılara nazaran hemen hemen 2 kat siyasete ilgi duymaktadır ($X^2=13,421$, $S.d=4$, $P=,009$). Eğitim seviyesi ile siyasete ilgi duyma arasında doğrudan ilişki olduğunu görmekteyiz. Eğitim seviyesi yükseldikçe siyasete ilgi duyma oranının yükseldiği, eğitim seviyesinin düştükçe siyasete ilginin de azaldığı görülmektedir ($X^2=59,264$, $S.d=8$, $P=,000$) (Tablo 50). Gelir grupları ile siyasete ilgi duyma arasındaki ilişkiye bakıldığında; gelir arttıkça Diyarbakırlıların siyasete olan ilgilerinin arttığını, gelir azaldıkça siyasete olan ilginin azaldığı ve kararsızlığın arttığı görülmektedir ($X^2=11,745$, $S.d=4$, $P=,019$) (Tablo 50). Siyasete ilginin daha yüksek olduğu tüm gruplarda (gençler, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanlarda), toplumu değiştirme kendilerini hem heyecan, hem donanım hem de imkân açısından yeterli ve istekli görmelerinin etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 50: Bağımsız Değişkenlere Göre Siyasete İlgisi

			<i>Siyasete ne derece ilgi duymaktasınız?</i>			<i>Toplam</i>	
			<i>Siyasete İlgiliyim</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Siyasete İlgi duymam</i>		
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	<i>Sayı</i>	139	47	66	252	
		<i>%</i>	55,2%	18,7%	26,2%	100,0%	
<i>Kadın</i>		<i>Sayı</i>	73	36	90	199	
		<i>%</i>	36,7%	18,1%	45,2%	100,0%	
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i>	129	44	73	246	
		<i>%</i>	52,4%	17,9%	29,7%	100,0%	
	<i>35-54</i>		<i>Sayı</i>	66	25	52	143
<i>%</i>			46,2%	17,5%	36,4%	100,0%	
<i>55 ve üzeri</i>		<i>Sayı</i>	17	14	31	62	
		<i>%</i>	27,4%	22,6%	50,0%	100,0%	
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i>	10	18	49	77	
		<i>%</i>	13,0%	23,4%	63,6%	100,0%	
	<i>Okuryazar</i>		<i>Sayı</i>	18	8	21	47
			<i>%</i>	38,3%	17,0%	44,7%	100,0%
	<i>İlköğretim</i>		<i>Sayı</i>	60	25	35	120
<i>%</i>			50,0%	20,8%	29,2%	100,0%	
<i>Lise</i>		<i>Sayı</i>	46	15	25	86	
		<i>%</i>	53,5%	17,4%	29,1%	100,0%	
<i>Üniversite</i>		<i>Sayı</i>	78	17	26	121	
		<i>%</i>	64,5%	14,0%	21,5%	100,0%	
<i>Gelir</i>	<i>Düşük</i>	<i>Sayı</i>	86	44	88	218	
		<i>%</i>	39,4%	20,2%	40,4%	100,0%	
	<i>Orta</i>		<i>Sayı</i>	103	35	59	197
<i>%</i>			52,3%	17,8%	29,9%	100,0%	
<i>Yüksek</i>		<i>Sayı</i>	23	4	9	36	
		<i>%</i>	63,9%	11,1%	25,0%	100,0%	

Yaş gruplarıyla toplumun değişiminin nasıl olması gerektiği anlayışı arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Toplumun reformlarla ıslah edilmesi en yüksek katılım alan tercih olurken, yaşlara göre dağılıma bakıldığında yaşlıların %76,6'sı, orta yaştakilerin %74,5'i ve gençlerin %66,9'u bu fikre iştirak etmiştir. Toplumun devrimci bir anlayışla değişmesini en fazla destekleyen grup %24,4 ile gençler olurken, mevcut durumun olduğu gibi kalmasını en çok tercih edenlerin %16,1 ile orta yaştakilerin olduğu görülmektedir ($X^2=16,913$, S.d=4, P= ,002). Toplumun değişimi ile eğitim seviyesi arasındaki ilişkiye bakıldığında genel olarak toplumun yapılacak reformlarla tedrici olarak ıslah edilmesi gerektiği görüşünün hâkim olduğu görülmektedir. Toplumun devrimci bir yaklaşımla değişmesini en fazla isteyenler %31,6 ile üniversiteliler olurken, mevcut durumunun devamını isteyenler az olmakla beraber statükonun en fazla

desteklendiği grup %14,4 ile İlköğretim mezunlarıdır ($X^2=24,088$, S.d=8, P= ,002) (Tablo 51). Cinsiyet ve gelir düzeyi ile toplumun değişiminin nasıl olması gerektiği hususunda anlamlı farklılık görülmemiştir ($p> 0,05$).

Tablo 51: Bağımsız Değişkenlere Göre Toplumun Değişiminin Nasıl Olması Gerektiği

			<i>Toplumumuzun değişimi ile ilgili aşağıdaki görüşlerin hangisine katılırsınız?</i>			<i>Toplam</i>
			<i>Tüm toplum düzenimiz, devrimci değişimle yeniden şekillendirilmelidir</i>	<i>Toplumumuz yapacak reformlarla ıslah edilmeli, iyileştirilmelidir</i>	<i>Bugünkü toplum düzenimiz, her türlü değişiklik girişimine karşı korunmalıdır</i>	
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 59 <i>%</i> 24,4%	162 66,9%	21 8,7%	242 100,0%	
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 13 <i>%</i> 9,5%	102 74,5%	22 16,1%	137 100,0%	
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 10 <i>%</i> 15,6%	49 76,6%	5 7,8%	64 100,0%	
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 6 <i>%</i> 7,7%	63 80,8%	9 11,5%	78 100,0%	
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 9 <i>%</i> 20,0%	31 68,9%	5 11,1%	45 100,0%	
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 19 <i>%</i> 16,1%	82 69,5%	17 14,4%	118 100,0%	
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 11 <i>%</i> 12,9%	67 78,8%	7 8,2%	85 100,0%	
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 37 <i>%</i> 31,6%	70 59,8%	10 8,5%	117 100,0%	

Araştırmaya katılanlara kendilerini siyasi yelpazenin neresinde gördüklerini 1-9 arasındaki (1'in en solu, 9 ise en sağ gösterdiği) ölçekte işaretlemeleri istenmiş, katılımcıların %35,2'si sol, %10,6'sı sağ anlayışı benimsediğini ifade ederken, %53,7'si ise ne sağ-ne de sol seçeneğini tercih etmeyerek orta noktayı seçmişlerdir (Tablo 52).

Tablo 52: Kendini Solda Veya Sağda Tanımlama

	1 sol	2 sol	3 sol	4	5	6	7 sağ	8 sağ	9 Sağ	Cevapsız	Toplam
<i>Sayı</i>	68	35	59	34	205	8	14	11	24	2	460
<i>Yüzde %</i>	14,8	7,6	12,8	7,4	44,6	1,7	3,0	2,4	5,2	,4	100

Yaş gruplarıyla kendini sağda veya solda görme arasında anlamlı ilişki vardır. Gençlerin %41,6'ı, orta yaştakilerin %30,8'i ve yaşlıların %21,5'i kendini solda tanımlamaktadır. Tüm grupların yarısından fazlası kendisini ne sağda ne de solda tanımlamaktadır. Kendini sağda tanımlamanın en yüksek olduğu grup %15,4 ile orta yaştakilerdir ($X^2=15,234$, S.d=4, P= ,004) (Tablo 53).

Eğitim seviyesi ile kendini sağda veya solda tanımlama arasındaki ilişkiye bakıldığında bireylerin kendini daha çok üniversite mezunları hariç ortada tanımlama eğilimi olmakla beraber, eğitim seviyesi ile kendini solda tanımlama arasında doğrudan ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim seviyesi arttıkça Diyarbakırlıların kendilerini solda tanımlama eğilimleri artmaktadır. En yüksek oranda kendini ortada tanımlayan grup %74,7 ile okuryazar olmayanlar, solda tanımlayan grup %47,5 ile üniversite mezunları olurken, sağda en fazla tanımlayan grup %14,9 ile okuryazar olanlardır ($X^2=25,114$, S.d=8, P= ,001) (Tablo 53). Cinsiyete ve gelir düzeyine göre kendini solda ve sağda tanımlama arasında anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 53: Bağımsız Değişkenlere Göre “sağ”a-“sol”a Yakınlık

		<i>Kendinizi hangi tarafa yakın hissedersiniz?</i>			<i>Toplam</i>
		<i>Sol</i>	<i>Orta</i>	<i>Sağ</i>	
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 104 <i>%</i> 41,6%	128 51,2%	18 7,2%	250 100,0%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 44 <i>%</i> 30,8%	77 53,8%	22 15,4%	143 100,0%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 14 <i>%</i> 21,5%	42 64,6%	9 13,8%	65 100,0%
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i> 14 <i>%</i> 17,7%	59 74,7%	6 7,6%	79 100,0%
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i> 14 <i>%</i> 29,8%	26 55,3%	7 14,9%	47 100,0%
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i> 45 <i>%</i> 36,0%	67 53,6%	13 10,4%	125 100,0%
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i> 32 <i>%</i> 36,8%	47 54,0%	8 9,2%	87 100,0%
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i> 57 <i>%</i> 47,5%	48 40,0%	15 12,5%	120 100,0%

Koçar tarafından Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi'ne devam eden öğrencilerle yapılan araştırmada, örneklemin %25,1'i kendisini siyasi görüş olarak "Milliyetçi", %18,2'si "Milliyetçi-Muhafazakar", %15,2'si "sosyal demokrat", %7,2'si "İslamcı", %7'si ise kendisini "Muhafazakar" olarak tanımlamıştır (2009: 30-31). Aktay ve diğerleri tarafından yapılan 16 ili kapsayan bir araştırmada, katılımcıların %22,8'inin siyasal kimlik olarak birinci derecede kendilerini "demokrat" olarak tanımlarken, %22,6'sı Milliyetçi, %17,3'ü Atatürkçü, %10,8'i Sağcı, %9,7'si İslamcı, %7,4'ü Solcu olarak tanımlamıştır (Aktay vd., 2010: 59).

Bilgesam'ın yaptığı araştırmaya göre ise, örneklemin %24,4'ü kendisini "Muhafazakar", %19,4'ü "İslamcı", %14,1'i "yurtsever", %10,1'i "Sosyal/Liberal Demokrat", %9,5'i "Milliyetçi", %3,5'i "Marksist/Sosyalist/Devrimci", %2,3'ü "Atatürkçü/Kemalist" olarak tanımlamıştır. Yaşlara göre bakıldığında, yaş arttıkça kendisini "Muhafazakar", "İslamcı" olarak tanımlayanların oranında artış, kendisini "Yurtsever" ve "Marksist/Sosyalist/Devrimci" olarak tanımlayanların oranında ise düşüş olduğu görülmüştür. Aynı araştırmada öğrenim durumuna göre kendini tanımlama durumuna bakıldığında, eğitim seviyesi yükseldikçe kendini Marksist/Komünist/Sosyalist/Devrimci olarak tanımlama oranlarında da artış olduğu görülmüştür. Yaptığımız araştırmada da, yaşlılara göre gençlerin kendilerini daha çok "sol" kimliği ile tanımladıkları sonucunu desteklemektedir. Bilgesam'ın araştırmasında, eğitim düzeyi ile kendini "Muhafazakâr" olarak tanımlama arasındaki ilişkiye bakıldığında, ön lisans ve üzeri eğitime sahip olanlarda kendini muhafazakâr olarak tanımlamanın en yüksek orana (%35,4) sahip olduğu, bunu sırasıyla okur-yazar olmayanlar (%27,3), İlköğretim mezunları (%21,1), Ortaöğretim mezunlarının (%18,9) takip ettiği görülmüştür (2009: 53-57).

Konda tarafından yapılan "Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler" adlı araştırma raporuna göre, araştırmaya katılan Kürtlerin %3,6'sı, Türklerin %4,3'ü kendisini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlamıştır. Kürt ve Türk olanların kendisini Din/Mezhebe göre tanımlama oranları birbiriyle eşit olduğu (%4) gibi, Kürtlerin ve Türklerin kendisini etnik kimlikle tanımlama oranlarının da aynı olduğu bulunmuştur (%3,8). Kendisini "Türkiyelilik" kimliği ile tanımlayan Kürtlerin oranı %3,6 iken, Türkler'de bu oranın %4,1 olduğu görülmüştür (2011: 36). Yapılan bu araştırmanın

bulguları değerlendirildiğinde, kendini tanımlama noktasında etnik kimlik yapısının çok fazla etkili bir faktör olmadığı, diğer araştırmalarda olduğu gibi kendini tanımlamada dinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Komşuluk ilişkisi Dünya Değerler Araştırmasında farklı gruplara karşı tutumları tespit etmek amacıyla sorulan sorular arasındadır. Her ne kadar komşuluk ilişkileri bizde batılı toplumlardan farklılık arz etse de “öteki”ne bakış açısından bize ipuçları sunmaktadır. Alan araştırmamıza dâhil olan Diyarbakırlılara değişik gruplarla komşuluk yapmak isteyip-istemedikleri sorulduğunda en istenemeyen grup olarak %90,4 ile “uyuşturucu madde kulanlar” ve %88,5 ile “fazla içki içenler” yer almaktadır. Tabloda dikkat çeken diğer bir unsur da Çingeneler ve Müslüman olmayan diğer dini etnik gruplara karşı bir ön yargının olduğudur. En fazla komşuluk yapmak istenen veya komşuluk yapma isteğinin fark etmediği gruplar ise sırasıyla Kürtler, Zazalar, Türkler ve Araplar gibi Müslüman unsurlar olmaktadır. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde ötekine karşı yaklaşımda etniklikten ziyade dinselğin ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 54).

Tablo 54: Farklı Gruplarla Komşuluk

	<i>İsterim</i>		<i>Fark etmez</i>		<i>İstemem</i>	
	S	%	S	%	S	%
<i>Sabikalılar</i>	11	2,4	96	20,9	353	76,7
<i>Fazla içki içenler</i>	6	1,3	47	10,2	407	88,5
<i>Akıl hastaları</i>	14	3,0	123	26,7	323	70,2
<i>Uyuşturucu madde kullananlar</i>	5	1,1	39	8,5	416	90,4
<i>Hristiyanlar</i>	28	6,1	208	45,2	224	48,7
<i>Yahudiler</i>	24	5,2	178	38,7	258	56,1
<i>Türkler</i>	175	38,0	241	52,4	44	9,6
<i>Kürtler</i>	267	58,0	185	40,2	8	1,7
<i>Araplar</i>	172	37,4	232	50,4	56	12,2
<i>Zazalar</i>	231	50,2	203	44,1	26	5,7
<i>Çingeneler, Karaçiler</i>	29	6,3	158	34,3	273	59,3
<i>Yezidiler</i>	31	6,7	206	44,8	223	48,5
<i>Süryaniler</i>	50	10,9	224	48,7	186	40,4
<i>Aleviler</i>	89	19,3	241	52,4	130	28,3
<i>Ermeniler</i>	53	11,5	222	48,3	185	40,2
<i>Keldaniler</i>	38	8,3	230	50,0	192	41,7

Cinsiyet ile akıl hastaları, Yahudiler, Türkler, Kürtler, Araplar, Zazalar, Çingenerler, Süryaniler ve Alevilerle komşuluk yapma ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaz iken; sabıkalılar, fazla içki içenler, uyuşturucu madde kullananlar, Hıristiyanlar, Yezidiler, Ermeniler ve Keldaniler ile komşuluk yapma arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Tablo 55). Bahsi geçen tüm gruplarla kadınlar, erkeklerden daha fazla oranda komşuluk yapmak istememektedirler. Bunda kadınların evde daha fazla zaman geçirmesi, dolayısıyla komşu ile daha fazla muhatap olma durumunun bunda etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 55: Cinsiyete Göre Çeşitli Gruplarla Komşuluk İsteği

		İsterim		Fark etmez		İstemem		P
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
<i>Sabıkalılar</i>	<i>Sayı</i>	7	4	67	29	184	169	,007
	<i>%</i>	2,7%	2,0%	26,0%	14,4%	71,3%	83,7%	
<i>Fazla içki içenler (Alkolikler)</i>	<i>Sayı</i>	4	2	40	7	214	193	,000
	<i>%</i>	1,6%	1,0%	15,5%	3,5%	82,9%	95,5%	
<i>Uyuşturucu madde kullananlar</i>	<i>Sayı</i>	3	2	32	7	223	193	,003
	<i>%</i>	1,2%	1,0%	12,4%	3,5%	86,4%	95,5%	
<i>Hıristiyanlar</i>	<i>Sayı</i>	21	7	129	79	108	116	,002
	<i>%</i>	8,1%	3,5%	50,0%	39,1%	41,9%	57,4%	
<i>Yezidiler</i>	<i>Sayı</i>	22	9	125	81	111	112	,017
	<i>%</i>	8,5%	4,5%	48,4%	40,1%	43,0%	55,4%	
<i>Ermeniler</i>	<i>Sayı</i>	30	23	138	84	90	95	,024
	<i>%</i>	11,6%	11,4%	53,5%	41,6%	34,9%	47,0%	
<i>Keldaniler</i>	<i>Sayı</i>	23	15	144	86	91	101	0,06
	<i>%</i>	8,9%	7,4%	55,8%	42,6%	35,3%	50,0%	

Hıristiyanlar (p=,000), Yahudiler (p=,001), Süryaniler (p=,006), Ermeniler (p=,003) ve Keldaniler (p=,021) ile komşuluk yapma ve yaş grupları arasında oldukça anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tüm bu gruplarla komşuluk yapma hususunda gençler daha istekli olduklarını veya kendileri için fark etmediğini belirtirken, yaş ilerledikçe söz konusu gruplarla komşuluk yapma isteğinin azaldığını görmekteyiz. Buradan hareketle gençlerin farklı gruplara karşı daha az ön yargılı oldukları söylenebilir. Yaş grupları ile sabıkalılar, fazla içki içenler (alkolikler), akıl hastaları, uyuşturucu madde kullananlar, Türkler, Kürtler, Araplar, Zazalar, Çingenerler, Yezidiler, Aleviler ve Sünnilerle komşuluk yapma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (p>0,05) (Tablo 56).

Tablo 56: Yaş Gruplarına Göre Çeşitli Gruplarla Komşuluk İsteği

		İsterim			Fark etmez			İstemem			P
		18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	
<i>Hıristiyanlar</i>	Sayı	18	10	0	138	50	20	95	84	45	,000
	%	7,2%	6,9%	,0%	55,0%	34,7%	30,8%	37,8%	58,3%	69,2%	
<i>Yahudiler</i>	Sayı	16	7	1	116	43	19	119	94	45	,001
	%	6,4%	4,9%	1,5%	46,2%	29,9%	29,2%	47,4%	65,3%	69,2%	
<i>Süryaniler</i>	Sayı	28	20	2	137	58	29	86	66	34	,006
	%	11,2%	13,9%	3,1%	54,6%	40,3%	44,6%	34,3%	45,8%	52,3%	
<i>Ermeniler</i>	Sayı	34	19	0	131	60	31	86	65	34	,003
	%	13,5%	13,2%	,0%	52,2%	41,7%	47,7%	34,3%	45,1%	52,3%	
<i>Keldaniler</i>	Sayı	22	15	1	138	62	30	91	67	34	,021
	%	8,8%	10,4%	1,5%	55,0%	43,1%	46,2%	36,3%	46,5%	52,3%	

Eğitim seviyesi ile alkolikler, akıl hastaları, uyuşturucu madde kullananlar, Kürtler, Araplar, Zazalar ve Çingenelerle komşuluk yapma ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$). Tablo 57’de anlamlılık düzeyleri belirtilen; sabıkalılar, Hıristiyanlar, Yahudiler, Türkler, Yezidiler, Süryaniler, Aleviler, Ermeniler ve Keldanilerle komşuluk yapma ile eğitim seviyesi arasında anlamlı farklılık görülmektedir. Eğitim seviyesi düştükçe Tablo 57’de yer alan Türkler hariç hemen hemen tüm gruplarla komşuluk yapma isteği azalmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe söz konusu gruplarla komşuluk yapma isteği veya komşuluğun kendileri için fark etmeyeceği düşüncesi daha fazla kabul görmektedir.

Tablo 57: Eğitim Düzeyine Göre Çeşitli Gruplarla Komşuluk

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
<i>Sabıkalılar</i>	İstemem	70	88,6%	35	74,5%	97	77,6%	68	77,3%	83	68,6%	,023
	Fark etmez	7	8,9%	10	21,3%	26	20,8%	16	18,2%	37	30,6%	
	İsterim	2	2,5%	2	4,3%	2	1,6%	4	4,5%	1	,8%	
<i>Hıristiyanlar</i>	İstemem	63	79,7%	27	57,4%	65	52,0%	32	36,4%	37	30,6%	,000
	Fark etmez	14	17,7%	19	40,4%	54	43,2%	52	59,1%	69	57,0%	
	İsterim	2	2,5%	1	2,1%	6	4,8%	4	4,5%	15	12,4%	
<i>Yahudiler</i>	İstemem	64	81,0%	30	63,8%	75	60,0%	41	46,6%	48	39,7%	,000
	Fark etmez	13	16,5%	16	34,0%	46	36,8%	44	50,0%	59	48,8%	
	İsterim	2	2,5%	1	2,1%	4	3,2%	3	3,4%	14	11,6%	
<i>Türkler</i>	İstemem	8	10,1%	1	2,1%	10	8,0%	8	9,1%	17	14,0%	,035
	Fark etmez	36	45,6%	22	46,8%	61	48,8%	55	62,5%	67	55,4%	
	İsterim	35	44,3%	24	51,1%	54	43,2%	25	28,4%	37	30,6%	

Tablo 57'nin Devamı

	İstemem	50	63,3%	26	55,3%	66	52,8%	37	42,0%	44	36,4%	
		<i>Yezidiler</i>	Fark etmez	27	34,2%	21	44,7%	48	38,4%	46	52,3%	
	İsterim	2	2,5%	0	,0%	11	8,8%	5	5,7%	13	10,7%	
	İstemem	50	63,3%	22	46,8%	50	40,0%	27	30,7%	37	30,6%	
		<i>Süryaniler</i>	Fark etmez	26	32,9%	24	51,1%	54	43,2%	52	59,1%	
	İsterim	3	3,8%	1	2,1%	21	16,8%	9	10,2%	16	13,2%	
	İstemem	35	44,3%	15	31,9%	35	28,0%	22	25,0%	23	19,0%	
		<i>Aleviler</i>	Fark etmez	31	39,2%	25	53,2%	60	48,0%	54	61,4%	
	İsterim	13	16,5%	7	14,9%	30	24,0%	12	13,6%	27	22,3%	
	İstemem	48	60,8%	22	46,8%	54	43,2%	29	33,0%	32	26,4%	
		<i>Ermeniler</i>	Fark etmez	29	36,7%	23	48,9%	49	39,2%	51	58,0%	
	İsterim	2	2,5%	2	4,3%	22	17,6%	8	9,1%	19	15,7%	
	İstemem	49	62,0%	19	40,4%	54	43,2%	34	38,6%	36	29,8%	
		<i>Keldaniler</i>	Fark etmez	27	34,2%	28	59,6%	58	46,4%	47	53,4%	
	İsterim	3	3,8%	0	,0%	13	10,4%	7	8,0%	15	12,4%	

Gelir seviyesi ile komşuluk yapmak istenen veya istenmeyen gruplar arasındaki istatistikî olarak anlamlı olanları gösteren Tablo 58'e bakıldığında istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunan tüm gruplara karşı gelir seviyesi arttıkça komşuluk yapma hususunda ön yargının azaldığı, gelir düştükçe ön yargının arttığı görülmektedir.

Tablo 58: Gelir Düzeyine Göre Çeşitli Gruplarla Komşuluk İsteği

		İstemem			Fark etmez			İsterim			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
<i>Hristiyanlar</i>	Sayı	129	85	10	86	101	21	10	13	5	,001
	%	57,3%	42,7%	27,8%	38,2%	50,8%	58,3%	4,4%	6,5%	13,9%	
<i>Yahudiler</i>	Sayı	141	105	12	74	85	19	10	9	5	,003
	%	62,7%	52,8%	33,3%	32,9%	42,7%	52,8%	4,4%	4,5%	13,9%	
<i>Yezidiler</i>	Sayı	123	87	13	91	97	18	11	15	5	,045
	%	54,7%	43,7%	36,1%	40,4%	48,7%	50,0%	4,9%	7,5%	13,9%	
<i>Aleviler</i>	Sayı	80	47	3	107	110	24	38	42	9	,004
	%	35,6%	23,6%	8,3%	47,6%	55,3%	66,7%	16,9%	21,1%	25,0%	
<i>Ermeniler</i>	Sayı	104	74	7	96	102	24	25	23	5	,028
	%	46,2%	37,2%	19,4%	42,7%	51,3%	66,7%	11,1%	11,6%	13,9%	
<i>Keldaniler</i>	Sayı	113	70	9	98	111	21	14	18	6	,003
	%	50,2%	35,2%	25,0%	43,6%	55,8%	58,3%	6,2%	9,0%	16,7%	

Araştırmaya katılanlar çocuklarının farklı şehirden(%75,8), farklı bölgeden(%75,2), farklı ülkeden(%44), farklı etnik kökenden(54,7) ve farklı mezhepten(%58,5) birisiyle evlenmesine genel anlamda olumlu bakarken farklı dinden birisiyle evlenmesine olumlu bakmamaktadır (olumlu bakma %32,6- olumsuz bakma %58,3) (Tablo 59).

Tablo 59: Çocuğunun Farklı Gruplarla Evlenmesi

	Kesinlikle Katılırim		Katılırim		Kararsızım		Katılmam		Kesinlikle Katılmam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
<i>Farklı şehirden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur.</i>	180	39,1	169	36,7	48	10,4	38	8,3	25	5,4
<i>Farklı bölgeden birisiyle evlenmesin de bir sakınca yoktur.</i>	161	35,0	185	40,2	48	10,4	41	8,9	25	5,4
<i>Farklı ülkeden birisiyle evlenmesin de bir sakınca yoktur.</i>	95	20,7	107	23,3	90	19,6	90	19,6	78	17,0
<i>Farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	59	12,8	83	18,0	69	15,0	152	33,0	97	21,7
<i>Farklı dinden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	182	39,6	86	18,7	42	9,1	77	16,7	73	15,9
<i>Farklı mezhepten birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	61	13,3	64	13,9	66	14,3	161	35,0	108	23,5

Konda tarafından Türkiye genelinde yapılan kapsamlı araştırmada Türk aileleri ile Kürt ailelerin birbirleri ile kız alıp verdiğini, birbirleri ile kaynaştığını gösteren bulgulara ulaşılmıştır. Bu araştırmaya göre, karşılıklı kız alıp vermelerin bir sonucu olarak Türk ailesinin %4,4'ünde Kürt, Kürt ailesinin de %2,3'ünde Türk bulunmaktadır. Toplamda etnik olarak Türk ve Kürt ailelerinin %6,7'sinin içerisinde Türk/Kürt bulunmaktadır (2011: 21-22).

Erkan'ın Güneydoğu Anadolu Bölgesini kapsayan çalışmasında hane reislerinin en çok çocuklarının farklı dinden olanlarla evlenmesini istemedikleri sonucu (%52,0) bulunmuştur. İkinci sırada farklı etnik kökene sahip olanlar yer almaktadır (%22,1). Erkan, farklı etnik kökenden olanlarla evliliğin hoş karşılanmamasının etnik milliyetçilik duygusundan kaynaklanan bir durum olduğunu belirtir. Üçüncü sırada ise, farklı mezhebe mensup olanlar yer almıştır. Çocuklarının herhangi bir gruptan birisiyle evlenmesinin fark etmeyeceğini belirtenlerin oranı ise %5,3 olarak bulunmuştur (2005: 279).

Konda tarafından yapılan toplumsal yapı araştırmasında ise Türk kökenlilerin % 62,5'i gelin veya damadın başka din veya mezhepten olmasına karşı çıktıkları sonucu elde

edilmiştir. Ayrıca, % 60 oranında başka ülkeden biri ile evliliğe de benzer şekilde olumsuz baktıkları tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre Kürt kökenlilerin genelde başka gruplara bakışlarında daha açık oldukları sonucuna varılmıştır. Gelin, damat veya gelecekteki eşin başka din veya mezhepten (%47,4), başka etnik kökenden (%66,3) veya başka ülkeden (%48,8) olmasına olumlu yaklaştıkları bulunmuştur. Arapların ise, başka dinden (%37,7), etnik kökenden (%60,5) veya ülkeden (%35,2) biriyle aile kurulabileceğini belirtmişlerdir (2006: 45).

Tablo 60: Cinsiyete Göre Çocukların Farklı Gruplarla Evliliği

		Kesinlikle Katılırim		Katılırim		Kararsızım		Katılmam		Kesinlikle Katılmam		
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
<i>Farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	Sayı	36	23	34	49	33	36	90	62	65	32	,004
	%	14,0%	11,4%	13,2%	24,3%	12,8%	17,8%	34,9%	30,7%	25,2%	15,8%	
<i>Farklı mezhepten birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	Sayı	35	26	25	39	33	33	95	66	36	23	,014
	%	13,6%	12,9%	9,7%	19,3%	12,8%	16,3%	36,8%	32,7%	14,0%	11,4%	

Alan araştırmasına katılanların cinsiyeti ile çocuklarının farklı bir gruptan birisi ile evliliği arasındaki ilişkiye baktığımızda; erkeklerle kadınlar, çocuklarının farklı şehirden, farklı bölgeden, farklı ülkeden ve farklı dinden birisiyle evlenmesi hususunda benzer düşünürken ($p>0,05$), farklı etnik köken ($p=,004$), farklı mezhepten ($p=,014$) kişilerle evlilik fikrinde birbirlerinden farklı düşünmektedirler. Çocuklarının farklı etnik kökenden ve farklı birisiyle evlenmesini *kabul etmeyen* kadınların oranı %35,7, erkeklerin oranı ise %27,2, *kabul eden* kadınların oranı %46,5, erkeklerin oranı %60,1, kararsız olan kadınların oranı %17,8, erkeklerin oranı ise %12,8'dir. Erkekler, çocuklarının farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesine daha sıcak bakarken, kadınlar erkeklere nazaran daha kararsız ve soğuk durmaktadırlar (Tablo 60).

Yaş grupları ile çocuklarının farklı gruptan birisiyle evliliği arasındaki ilişkiye baktığımızda; çocuklarının farklı ülkeden, farklı dinden, farklı mezhepten birisiyle evlenmesiyle gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık arasında istatistikî açıdan anlamlı bir fark bulunmamaktadır, yani yaş grupları benzer düşünmektedirler ($p>0,05$). Fakat farklı şehirden ($p=,000$), farklı bölgeden ($p=,000$), farklı etnik kökenden ($p=,004$) birisiyle

çocuklarının evlenmesi hususunda yaş grupları arasında anlamlı derecede farklılık tespit edilmiştir. Örneğin gençlerin %82,1'i çocuklarıyla başka şehirden birisiyle evlenmesini onaylarken, orta yaştakilerin %77,1'i, yaşlıların ise ancak %49,2'si bu durumu onaylamaktadır. Yine aynı şekilde yaşlıların %47,7'si çocuklarının farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesini onaylarken, orta yaştakilerin %49,3'ü, gençlerin ise %58,6'sı bu durumu onaylamaktadır. Genel olarak tüm tabloyu göz önünde bulunduracak olursak “yaş ilerledikçe” çocukların farklı gruplardan evliliklerine soğuk bakıldığı söylenebilir (Tablo 61).

Tablo 61: Yaş Gruplarına Göre Çocukların Farklı Gruplarla Evliliği

		Katılmam			Kararsızım			Katılıyorum			P
		18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	
<i>1.Farklı şehirden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur.</i>	Sayı	21	20	22	24	13	11	206	111	32	,000
	%	8,4%	13,9%	33,8%	9,6%	9,0%	16,9%	82,1%	77,1%	49,2%	
<i>2.Farklı bölgeden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur.</i>	Sayı	24	21	21	24	13	11	203	110	33	,000
	%	9,6%	14,6%	32,3%	9,6%	9,0%	16,9%	80,9%	76,4%	50,8%	
<i>3.Farklı ülkeden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur.</i>	Sayı	80	55	33	55	24	11	116	65	21	,058
	%	31,9%	38,2%	50,8%	21,9%	16,7%	16,9%	46,2%	45,1%	32,3%	
<i>4.Farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	Sayı	147	71	31	45	18	6	59	55	28	,004
	%	58,6%	49,3%	47,7%	17,9%	12,5%	9,2%	23,5%	38,2%	43,1%	
<i>5.Farklı dinden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	Sayı	87	45	18	29	9	4	135	90	43	,168
	%	34,7%	31,3%	27,7%	11,6%	6,3%	6,2%	53,8%	62,5%	66,2%	
<i>6.Farklı mezhepten birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	Sayı	149	82	38	42	19	5	60	43	22	,226
	%	59,4%	56,9%	58,5%	16,7%	13,2%	7,7%	23,9%	29,9%	33,8%	

Sağiroğlu'nun üniversite Kürt ve Türk öğrencileri arasında yaptığı ana teması kimlik olan çalışmaya göre Kürt öğrencilerle Türk öğrencilerin birbirlerine karşı ön yargılarının birbirine yakın olmakla birlikte Türk öğrencilerin özellikle gruplar arası evlilik söz konusu olduğunda Kürt öğrencilere karşı daha mesafeli olduklarını belirtmiştir (2014:210). Bizim çalışmamızda ise gençlerin diğer yaş gruplarına nazaran etnisite konusunda daha az ön yargılı oldukları görülmüştür. Katılımcıların ana kitlesinin (yaklaşık % 65'inin) Kürt kökenliler olduğu düşünüldüğünde çalışmamızın verilerinin Sağiroğlu'nun verileriyle örtüştüğü görülmektedir.

Eğitim düzeyi ile çocukların farklı gruplarla evliliği arasında tüm gruplarla evliliklerde anlamlı farklılık bulunmaktadır (Tablo 62). Eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin çocuklarının, farklı şehirden, farklı bölgeden, farklı ülkeden, farklı etnik kökenden,

farklı dinden ve farklı mezhepten evliliklere olumlu baktıkları, eğitim seviyesi düştükçe çocukların farklı gruplarla evliliğine olumsuz bakıldığı görülmektedir. Bu tablonun bulgularıyla eğitimin ötekini tanımada ve anlamada önemli bir faktör olduğu teyit edilmiştir. Gelir seviyesi ile kişinin çocuklarının farklı gruplarla evlenmesi arasında ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 62: Eğitim Düzeyine Göre Çocukların Farklı Gruplarla Evliliği

	Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
<i>Farklı şehirden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur</i>	<i>Katılmam</i>	29	36,7%	7	14,9%	14	11,2%	6	6,8%	7	5,8%	.000
	Kararsız	12	15,2%	6	12,8%	12	9,6%	10	11,4%	8	6,6%	
	<i>Katılırim</i>	38	48,1%	34	72,3%	99	79,2%	72	81,8%	106	87,6%	
<i>Farklı bölgeden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur</i>	<i>Katılmam</i>	28	35,4%	7	14,9%	15	12,0%	7	8,0%	9	7,4%	,000
	Kararsız	12	15,2%	6	12,8%	14	11,2%	6	6,8%	10	8,3%	
	<i>Katılırim</i>	39	49,4%	34	72,3%	96	76,8%	75	85,2%	102	84,3%	
<i>Farklı ülkeden birisiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur</i>	<i>Katılmam</i>	41	51,9%	22	46,8%	46	36,8%	27	30,7%	32	26,4%	,011
	Kararsız	15	19,0%	6	12,8%	27	21,6%	15	17,0%	27	22,3%	
	<i>Katılırim</i>	23	29,1%	19	40,4%	52	41,6%	46	52,3%	62	51,2%	
<i>Farklı etnik kökenden birisiyle evlenmesini kabul etmem.</i>	<i>Katılmam</i>	31	39,2%	25	53,2%	63	50,4%	52	59,1%	78	64,5%	,005
	Kararsız	9	11,4%	9	19,1%	21	16,8%	16	18,2%	14	11,6%	
	<i>Katılırim</i>	39	49,4%	13	27,7%	41	32,8%	20	22,7%	29	24,0%	
<i>Farklı dinden birisiyle evlenmesini kabul etmem</i>	<i>Katılmam</i>	15	19,0%	14	29,8%	39	31,2%	35	39,8%	47	38,8%	,005
	Kararsız	4	5,1%	4	8,5%	10	8,0%	6	6,8%	18	14,9%	
	<i>Katılırim</i>	60	75,9%	29	61,7%	76	60,8%	47	53,4%	56	46,3%	
<i>Farklı mezhepten birisiyle evlenmesini kabul etmem</i>	<i>Katılmam</i>	39	49,4%	30	63,8%	64	51,2%	56	63,6%	80	66,1%	,007
	Kararsız	7	8,9%	8	17,0%	18	14,4%	15	17,0%	18	14,9%	
	<i>Katılırim</i>	33	41,8%	9	19,1%	43	34,4%	17	19,3%	23	19,0%	

Sivil toplum kuruluşlarına katılım ülke bireylerinin yönetim süreçlerinde “ben de varım” demesinin en belirgin göstergelerinden biridir. Araştırma verilerine göre hiçbir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların oranı %78,3 gibi hayli yüksek bir orandır. En fazla üye olunan sivil toplum kuruluşları ise %6,5 ile sendikalar % 6,3 ile siyasi partilerdir (Tablo 63). Dünya Değerler Araştırması’nın 2011 yılı Türkiye verilerine bakıldığında benzer durumun tüm ülke için geçerli olduğu söylenebilir (<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> erişim: 12.09.2014). Aynı araştırmanın Türkiye geneli verileriyle bizim çalışmamızın verileri karşılaştırıldığında sonuçlarına Diyarbakırlıların sivil toplum kuruluşlarına üyeliklerinin ülke ortalamasının

üzerinde olduğu görülmektedir. Örneğin bahsi geçen araştırma verilerine göre Türkiye genelinde siyasi partilere üyelik %4,8, sendikalara üyelik %2,2 iken bizim çalışmamızın verilerine göre Diyarbakır’da bu oranlar sırasıyla %6,3 ve %6,5’tir. Hem ülke genelinde hem de Diyarbakır özelinde sivil toplum kuruluşlara üyeliğin düşük olmasında; kişilerin bir kuruluşa üye olduğunda fişleneceği korkusunun hâkim olması (yani ülkede demokrasinin tam olarak yerleşmemesinin, insan hak ve hürriyetlerinin teminat altında olmamasının) ve söz konusu kurum ve kuruluşların bizatihi kendilerine güvenmemenin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 63: Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelik

	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Vakıf</i>	15	3,3
<i>Dernek</i>	9	2,0
<i>Parti</i>	29	6,3
<i>Sendika</i>	30	6,5
<i>Meslek odaları</i>	11	2,4
<i>Hiçbiri</i>	360	78,3
<i>Diğer</i>	6	1,3
<i>Toplam</i>	460	100,0

Cinsiyet, yaş ve gelir değişkenleriyle sivil toplum kuruluşlarına üyelik arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememişken ($p>0,05$), eğitim değişkeni ile sivil toplum kuruluşlarına üyelik arasında anlamlı farklılık ilişkisi bulunmuştur ($p=,001$). Tablo 63’te de görüleceği üzere sivil toplum kuruluşlarına üyelik genel olarak oldukça düşüktür. Eğitim seviyesine göre ise lise ve üniversite mezunlarının az da olsa tüm sivil toplum kurumlarına üyelikleri bulunmaktadır. Okuryazar olmayanların ve okuryazar olanların, hiçbir sivil toplum kurumuna üye olmayanların oranı sırasıyla %88,6 ve %91,5’dir. Her iki grubun da en fazla üyeliklerinin bulunduğu kurum %,8,9 ve %6,4 ile siyasi partidir. İlköğretim mezunlarının hiçbir partiye üye olmayanlarının oranı %84 ve en fazla üye olunan kurum ise %4,8 ile meslek odalarıdır. Lise ve üniversite mezunlarının hiçbir sivil toplum kurumuna üye olmayanların oranı sırasıyla %71,3 ve %66,1’dir. Bu iki grubun en fazla üye oldukları sivil toplum kurumu sırasıyla %9,2 ve %14 ile “sendikalar”dır.

Araştırmaya katılanların %28,9'u kendilerini “Yurtsever”, %25,4'ü “İslamcı” ve %18,3'ü ise “muhafazakâr” olarak tanımlamaktadır. Genel olarak bakıldığında Diyarbakırlıların kendilerini daha çok sol siyasi gruplara yakın hissettikleri görülmektedir (%49,5) (Tablo 64). Cinsiyet ile yakın hissedilen siyasi grup arasında istatistikî anlamlılık ilişkisi bulunamamıştır (p=,405).

Tablo 64: Siyasi Gruplara Yakınlık

<i>Kendinizi aşağıdaki siyasi gruplardan hangisine yakın hissedersiniz?</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Atatürkçü/Kemalist</i>	3	0,7%
<i>İslamcı</i>	117	25,4%
<i>Milliyetçi</i>	3	0,7%
<i>Liberal</i>	8	1,7%
<i>Marksist/Komünist/Sosyalist/Devrimci</i>	37	8,0%
<i>Muhafazakâr</i>	84	18,3%
<i>Sosyal demokrat</i>	58	12,6%
<i>Yurtsever</i>	133	28,9%
<i>Diğer</i>	17	3,7%
<i>Toplam</i>	460	100,0%

Yaş grupları ile siyasi gruplara yakınlık hissetme arasında istatistikî olarak oldukça anlamlı ilişki bulunmuştur. Tablo 65'e baktığımızda gençlerin daha çok kendilerini sol gruplara yakın hissettikleri görülürken, yaşlıların ise İslamcı ve muhafazakâr gruplara yakın hissettikleri görülmektedir. Orta yaştakilerin ise hem sol hem de sağ gruplara yakın oldukları görülmektedir. Gençlerin %61,8'i, orta yaştakilerin %48,9'u, yaşlıların ise %30'u kendilerini sol gruplara yakın hissetmektedirler. Kendini muhafazakâr hisseden yaşlıların oranı ise gençlerin ve orta yaştakilerin oranlarının toplamı kadardır ($X^2=36,925$, S.d=8, P= ,000).

Tablo 65: Bağımsız Değişkenlere Göre Siyasi Gruplara Yakınlık

<i>Kendinizi aşağıdaki siyasi gruplardan hangisine yakın hissedersiniz?</i>								
			<i>İslamcı</i>	<i>Marksist Devrimci</i>	<i>Muhafazakâr</i>	<i>Sosyal demokrat</i>	<i>Yurtsever</i>	<i>Toplam</i>
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i>	46	28	41	42	71	228
		<i>%</i>	20,2%	12,3%	18,0%	18,4%	31,1%	100,0%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i>	49	7	22	11	50	139
		<i>%</i>	35,3%	5,0%	15,8%	7,9%	36,0%	100,0%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i>	22	2	21	5	12	62
		<i>%</i>	35,5%	3,2%	33,9%	8,1%	19,4%	100,0%
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i>	33	2	27	0	13	75
		<i>%</i>	44,0%	2,7%	36,0%	,0%	17,3%	100,0%
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i>	21	2	7	3	12	45
		<i>%</i>	46,7%	4,4%	15,6%	6,7%	26,7%	100,0%
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i>	31	6	17	16	51	121
		<i>%</i>	25,6%	5,0%	14,0%	13,2%	42,1%	100,0%
<i>Lise</i>	<i>Sayı</i>	17	11	14	11	25	78	
	<i>%</i>	21,8%	14,1%	17,9%	14,1%	32,1%	100,0%	
<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i>	15	16	19	28	32	110	
	<i>%</i>	13,6%	14,5%	17,3%	25,5%	29,1%	100,0%	
<i>Gelir</i>	<i>Düşük</i>	<i>Sayı</i>	70	17	42	22	63	214
		<i>%</i>	32,7%	7,9%	19,6%	10,3%	29,4%	100,0%
	<i>Orta</i>	<i>Sayı</i>	44	18	34	25	61	182
<i>%</i>		24,2%	9,9%	18,7%	13,7%	33,5%	100,0%	
<i>Yüksek</i>	<i>Sayı</i>	3	2	8	11	9	33	
	<i>%</i>	9,1%	6,1%	24,2%	33,3%	27,3%	100,0%	

Eğitim düzeyi ile “kendine yakın bulunulan siyasi grup” arasında çok anlamlı farklılık bulunmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe İslamcı gruplara yakınlık azalmakta ve sol gruplara yakınlık artmaktadır. Örneğin okuryazar olmayanlarda ve okuryazar olanlarda İslamcı gruplara yakınlık oldukça yüksek oranda tercih edilirken, lise ve üniversite mezunlarında Marksist/devrimci ve sosyal demokrat gruplara yakınlık diğer gruplara oranla yüksektir ($X^2=81,562$, S.d=16, P= ,000) (Tablo 65). Gençler ile eğitim seviyesi yüksek olanların kendini sol siyasal gruplara yakın görmelerinde her iki grubunda eğitim süreçlerinde (özellikle lise ve üniversite dönemlerinde) bu grupların propagandalarından etkilenmeleri ve yine bu grupların faaliyetlerine etkin olarak katılmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Gelir gruplarıyla siyasi gruplara yakınlık arasındaki ilişkiye bakıldığında özellikle kendini “İslamcı” ve “sosyal demokrat” olarak görenlerle gelir arasında ters ilişki

olduğu görülmektedir. Gelir arttıkça kendini “sosyal demokrat” gruplara yakın hissetme oranı artarken, kendini “İslamcı” gruplara yakın görenlerin oranı ise azalmaktadır. Kendini “İslamcı” gruplara yakın hissedenlerin oranı düşük gelir grubundakilerde %32,7, yüksek gelir grubundakilerde %9,1’dir. Yine aynı şekilde kendini “sosyal demokrat” gruplara yakın hissedenlerin oranı düşük gelir grubundakilerde %10,3 iken, yüksek gelir grubundakilerde bu oran %33,3’tür. Marksist, muhafazakâr ve yurtsever gruplara yakınlık arasında ise çok büyük farklılık bulunmamaktadır ($X^2=20,044$, S.d=8, $P=,010$) (Tablo 65).

Araştırmaya katılan Diyarbakırlılara “Türkiye’nin en önemli problemi nedir?” diye sorup, en önemli gördükleri 3 problemi belirtmelerini istediğimizde; 1. tercihlerine göre Türkiye’nin en önemli problemi %35,4 oranında “Kürt Sorunu”, %30,9 “işsizlik/geçim sıkıntısı” ve %11,1 ile “ahlaki yozlaşma” olarak ortaya çıkmıştır. 2. tercih olarak ise %32,4 ile “işsizlik/geçim sıkıntısı” ve %19,8 oranında “Kürt Sorunu” ön plana çıkarken, 3. tercihlerde %13,9 ile “eğitim imkânlarının yetersiz olması” ve %12,8 ile “işsizlik/geçim sıkıntısı” öne çıkmıştır. Her üç tercih beraber değerlendirildiğinde işsizlik ve Kürt soru araştırmaya katılan Diyarbakırlılar tarafından Türkiye’nin en önemli sorunu olarak değerlendirilmiştir (Tablo 66). Türkiye’nin en önemli sorunu ile cinsiyet, yaş grupları, eğitim ve gelir düzeyi arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır. ($p>0,05$).

Tablo 66: Türkiye’nin En Önemli Sorunu

	1. tercih		2. tercih		3. tercih	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kürt sorunu	163	35,4	91	19,8	48	10,4
İşsizlik/Geçim sıkıntısı	142	30,9	149	32,4	59	12,8
Ahlâki yozlaşma	51	11,1	29	6,3	43	9,3
Demokrasinin tam olarak uygulanamaması	30	6,5	38	8,3	57	12,4
Başörtü yasağı	16	3,5	29	6,3	23	5,0
Terör/Güvenlik	13	2,8	24	5,2	23	5,0
Eğitim imkânlarının yetersiz olması/Eğitimde fırsat eşitsizliği	13	2,8	30	6,5	64	13,9
Devleti yönetenlerin başarısızlığı	8	1,7	18	3,9	35	7,6
Etnik ayrımcılık	7	1,5	14	3,0	25	5,4
Yargının siyasallaşması/Yargıda adaletsizlik	6	1,3	7	1,5	16	3,5
İnsan haklarına riayet edilmemesi	4	,9	14	3,0	26	5,7
Sağlık hizmetlerinin yetersiz olması	4	,9	7	1,5	25	5,4
Diğer	3	,6	10	2,2	12	2,7
Toplam	460	100,0	460	100,0	460	100,0

Erkan'ın araştırmasında, hem bölgedeki tüm illerdeki hem de Diyarbakır'daki katılımcılara göre, Türkiye'nin en önemli üç probleminin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, Türkiye'nin en önemli sorunuyla ilgili olarak ilk sırada işsizliğin yer aldığı görülmüştür (bölge illerine göre %16,6; Diyarbakır iline göre %37,0). İkinci sırada gelir dağılımındaki dengesizlik yer alırken (bölge illerine göre %16,6; Diyarbakır iline göre %16,7), üçüncü sırada ise Kürt sorunu yer almaktadır (bölge illerine göre %14,0; Diyarbakır'a göre %15,2) (2005: 219-220).

Konda tarafından "Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler" adlı araştırmasında, Türkiye geneline göre, Kürt sorununun en önemli nedenleri nedir şeklindeki açık uçlu soruya, katılımcıların %13,5'i geri kalmışlık olduğunu belirtmiş, bunu sırasıyla ayrı devlet kurma isteği (%13,2), terör, kışkırtma, rant (%12), PKK (%11,2), dış güçler (%9,6), eğitimsizlik (%8,9) izlemiştir (2011: 63). Bu sonuçlara bakıldığında, bu çalışmamızda ve diğer araştırmalarda olduğu gibi bölgenin en önemli (birinci) sorununun ekonomik olduğu söylenebilir.

Keser tarafından Diyarbakır'da yapılan araştırmada, örneklem %58,5'i kentin en önemli sorununun güvenlik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılanların %21,6'sının hırsızlık, %13,5'inin yankesicilik/kapkaç, %6,7'sinin işyeri soygununa maruz kaldığı görülmüştür (2012: 141). Bilgesam tarafından hazırlanan "Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi" adlı rapora göre ise, Türkiye'nin temel sorunları arasında öncelik sırasına göre ilk sırada %74,6'lık oranla 'İşsizlik-geçim sıkıntısı', ikinci sırada 'Eğitim sistemindeki problemler (%48,1)' üçüncü sırada ise 'Terör (%39,1)' gelmektedir. Katılımcılara göre Kürt sorunu, Türkiye'nin temel sorunları arasında dördüncü sırada yer alırken (%26,54), ülkedeki temel sorunlar arasında en az öncelik ve önem verilen sorun ise %13,2'lik oranla etnik ayrımcılıktır (2009: 82). Hem bizim araştırmamızda hem de yukarıda bahsettiğimiz dört araştırmaya bakıldığında ülkenin en önemli sorunu olarak işsizlik, geçim sıkıntısı, geri kalmışlık gibi ekonomik sorunlarla, Kürt sorunu, terör ve güvenlik gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Bunda ülkenin içinden geçti ekonomik krizlerin ve bir türlü makul seviyelere indirilemeyen işsizliğin payı olduğu söylenebilir. Kürt sorunun ise tarafların tamamının görüşleri alınarak, uzlaşma içerisinde atılacak demokratik adımlarla çözülebileceği ve ülke gündeminde daha az yer edileceği söylenebilir.

Yasal siyasi eylemlere katılım bireylerin vatandaşlık bilincinin ve yönetime katılımın önemli göstergelerinden biridir. Alan araştırmasına katılanların en fazla katıldığı eylem %32,6 ile “toplu bir dilekçeye imza atmak” ve %28,9 ile “yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak”tır. Hiç katılmak istemedikleri eylem ise %93,5 oranında “bina veya işyeri işgal etmek”tir (Tablo 67).

Tablo 67: Siyasi Eylemlere Katılım

<i>Aşağıdaki eylemlerden hangilerine katıldınız?</i>	Katıldım		Katılmayı düşündüm		Katılmam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>1.Toplu bir dilekçeye imza atmak</i>	150	32,6	54	11,7	256	55,7
<i>2.Boykota katılmak</i>	107	23,3	52	11,3	300	65,2
<i>3.Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak</i>	133	28,9	59	12,8	268	58,3
<i>4.Resmen ilân edilmeyen grevlere katılmak</i>	47	10,2	46	10,0	367	79,8
<i>5.Bina veya işyeri işgal etmek</i>	12	2,6	18	3,9	430	93,5

Cinsiyet ile siyasi eyleme katılma arasındaki ilişkiye bakıldığında “toplu bir dilekçeye imza atma”, “yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılma” ve “bina ve işyeri işgal etme” eylemleri için istatistikî olarak anlamlı bir fark yoktur (sırasıyla $p=,100$, $p=,066$, $p=,163$). Bununla birlikte “toplu bir dilekçeye imza atma” ve “yasal bir gösteri ve yürüyüşe katılma” eylemlerinde kadınların erkeklere göre yaklaşık %10’luk bir çekingenliği söz konusudur. “Boykota katılma” ve “resmen ilan edilmeyen grevlere katılma” eylemleri ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır (sırasıyla $p=,002$, $p=,014$). Tablo genel olarak değerlendirildiğinde tüm eylemlere erkeklerin daha fazla katıldığı veya katılmayı düşündüğü, kadınları ise daha az oranlarda katıldığı veya katılmayı düşündükleri görülmektedir (Tablo 68).

Tablo 68: Cinsiyete Göre Siyasi Eylemlere Katılım

<i>Aşağıdaki eylemlerden hangilerine katıldınız?</i>		Katılmam		Katılmayı düşündüm		Katıldım		P
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
<i>1.Toplu bir dilekçeye imza atmak</i>	<i>Sayı</i>	133	124	32	22	93	56	,100
	<i>%</i>	51,6%	61,4%	12,4%	10,9%	36,0%	27,7%	
<i>2.Boykota katılmak</i>	<i>Sayı</i>	151	150	34	18	73	34	,002
	<i>%</i>	58,5%	74,3%	13,2%	8,9%	28,3%	16,8%	
<i>3.Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak</i>	<i>Sayı</i>	139	130	35	24	84	48	,066
	<i>%</i>	53,9%	64,4%	13,6%	11,9%	32,6%	23,8%	

Tablo 68'in Devamı

4.Resmen ilân edilmeyen grevlere katılmak	Sayı	194	174	31	14	33	14	,014
	%	75,2%	86,1%	12,0%	6,9%	12,8%	6,9%	
5.Bina veya işyeri işgal etmek	Sayı	237	193	14	4	7	5	,163
	%	91,9%	95,5%	5,4%	2,0%	2,7%	2,5%	

Yaş grupları ile siyasi eylemlere katılım ilişkisine bakıldığında genelde siyasi eylemlere katılım tüm gruplarda %40'ın altındadır. Bununla birlikte tüm eylem türlerine gençlerin daha fazla katıldığı veya katılmayı düşündükleri görülmekte ve yaş ilerledikçe bu isteğin azaldığı görülmektedir (Tablo 69). Bu tür eylemlere katılımında gençlerin daha istekli olmasında gençlerin siyasetle daha ilgili olmasının, geleceğe yön vermede ve yönetime katılımında istekli olmalarının önemli oranda etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 69: Yaş Gruplara Göre Siyasi Eylemlere Katılım

Aşağıdaki eylemlerden hangilerine katıldınız?		Katılmam			Katılmayı düşündüm			Katıldım			P
		18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	18-34	35-54	55+	
1.Toplu bir dilekçeye imza atmak	Sayı	119	91	47	40	11	3	92	42	15	,001
	%	47,4%	63,2%	72,3%	15,9%	7,6%	4,6%	36,7%	29,2%	23,1%	
2.Boykota katılmak	Sayı	146	105	50	34	12	6	71	27	9	,009
	%	58,2%	72,9%	76,9%	13,5%	8,3%	9,2%	28,3%	18,8%	13,8%	
3.Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak	Sayı	126	94	49	39	18	2	86	32	14	,001
	%	50,2%	65,3%	75,4%	15,5%	12,5%	3,1%	34,3%	22,2%	21,5%	
4.Resmen ilân edilmeyen grevlere katılmak	Sayı	190	120	58	31	13	1	30	11	6	,050
	%	75,7%	83,3%	89,2%	12,4%	9,0%	1,5%	12,0%	7,6%	9,2%	
5.Bina veya işyeri işgal etmek	Sayı	232	134	64	11	6	1	8	4	0	,503
	%	92,4%	93,1%	98,5%	4,4%	4,2%	1,5%	3,2%	2,8%	,0%	

Eğitim düzeyi ile siyasi eyleme katılım arasında “bina veya işyeri işgal etmek” eylemi hariç tüm eylem türleri ile anlamlı farklılık ilişkisi vardır. Bir önceki tabloya benzer şekilde burada da anlam ilişkisi olan tüm eylem türlerinde eğitim seviyesi yükseldikçe siyasi eyleme katılımın arttığı, eğitim seviyesi düştükçe siyasi eyleme katılımın azaldığı görülmektedir (Tablo 70). Her iki tablonun benzer olmasında eğitilmiş olanların önemli bir kesiminin genç olmasının payı vardır. Bununla birlikte eğitilmiş olanların haklarını arama noktasında daha bilinçli ve istekli olması, gelecekle ilgili karar alma

mekanizmalarında yer alma isteklerinin olması ve bazı şeyleri değiştirme noktasında diğer gruplara nazaran daha bilinçli olmalarının siyasi eylemlere katılımı arttırdığı düşünülmektedir.

Tablo 70 : Eğitim Düzeyine Göre Siyasi Eyleme Katılım

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1.Toplu bir dilekçeye imza atmak	Katılmam	63	79,7%	40	85,1%	69	55,2%	45	51,1%	40	33,1%	,000
	Katılmayı düşündüm	2	2,5%	2	4,3%	19	15,2%	12	13,6%	19	15,7%	
	Katıldım	14	17,7%	5	10,6%	37	29,6%	31	35,2%	62	51,2%	
2.Boykota katılmak	Katılmam	70	88,6%	41	87,2%	85	68,0%	48	54,5%	57	47,1%	,000
	Katılmayı düşündüm	4	5,1%	1	2,1%	14	11,2%	14	15,9%	19	15,7%	
	Katıldım	5	6,3%	5	10,6%	26	20,8%	26	29,5%	45	37,2%	
3.Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak	Katılmam	68	86,1%	38	80,9%	73	58,4%	43	48,9%	47	38,8%	,000
	Katılmayı düşündüm	4	5,1%	2	4,3%	25	20,0%	13	14,8%	15	12,4%	
	Katıldım	7	8,9%	7	14,9%	27	21,6%	32	36,4%	59	48,8%	
4.Resmen ilân edilmeyen grevlere katılmak	Katılmam	75	94,9%	43	91,5%	105	84,0%	66	75,0%	79	65,3%	,000
	Katılmayı düşündüm	0	,0%	1	2,1%	10	8,0%	15	17,0%	19	15,7%	
	Katıldım	4	5,1%	3	6,4%	10	8,0%	7	8,0%	23	19,0%	
5.Bina veya işyeri işgal etmek	Katılmam	75	94,9%	45	95,7%	121	96,8%	81	92,0%	108	89,3%	,164
	Katılmayı düşündüm	1	1,3%	0	,0%	3	2,4%	5	5,7%	9	7,4%	
	Katıldım	3	3,8%	2	4,3%	1	,8%	2	2,3%	4	3,3%	

Gelir ile siyasi eylemlere katılım ilişkisine bakıldığında tüm eylemlere gelir azaldıkça “katılmam” diyenlerin oranı artmaktadır. “Katıldım” diyenlerin oranı ise “Resmen ilan edilmeyen grevlere katılmak” ve “bina veya işyeri işgal etmek” eylemleri hariç gelir arttıkça artmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde yasal siyasi eylemlere gelir arttıkça katılımın arttığı söylenebilir (Tablo 71).

Tablo 71: Gelir Düzeyine Göre Siyasi Eylemlere Katılım

Aşağıdaki eylemlerden hangilerine katıldınız?		Katılmam			Katılmayı düşündüm			Katıldım			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
1.Toplu bir dilekçeye imza atmak	Sayı	140	100	17	27	23	4	58	76	15	,054
	%	62,2%	50,3%	47,2%	12,0%	11,6%	11,1%	25,8%	38,2%	41,7%	
2.Boykota katılmak	Sayı	168	115	18	21	25	6	36	59	12	,001
	%	74,7%	57,8%	50,0%	9,3%	12,6%	16,7%	16,0%	29,6%	33,3%	

Tablo 71'in Devamı

3.Yasal bir gösteri veya yürüyüşe katılmak	Sayı	153	100	16	26	26	7	46	73	13	,001
	%	68,0%	50,3%	44,4%	11,6%	13,1%	19,4%	20,4%	36,7%	36,1%	
4.Resmen ilân edilmeyen grevlere katılmak	Sayı	196	144	28	17	23	5	12	32	3	,002
	%	87,1%	72,4%	77,8%	7,6%	11,6%	13,9%	5,3%	16,1%	8,3%	
5.Bina veya işyeri işgal etmek	Sayı	216	182	32	5	9	4	4	8	0	,041
	%	96,0%	91,5%	88,9%	2,2%	4,5%	11,1%	1,8%	4,0%	,0%	

GAP Belediyeler Birliği tarafından GAP bölgesinde yapılan göç ve kentleşme konulu araştırmada, bölgenin öncelikli ve en önemli problemlerinin güvenlik, istikrarsızlık, işsizlik, göç ve alt yapı sorunlarının olduğunu belirtilmiştir. Bölgedeki problemlerin çözümü, güven ortamının oluşması, kırsal alan istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve her türlü demokratik hak ve özgürlüğün sağlanması ile mümkün olacağı belirtilmiştir (1996: 16-17). Bizim çalışmamıza katılanlara göre ise, Diyarbakırlıların en önemli problemi üç tercihe göre de işsizlik olarak belirtilmiştir (1. tercih %32,8, 2. tercih 19,8, 3. tercih %17,6). İşsizliği, eğitim hizmetlerinin yetersiz olması ve ahlaki değerlerin aşınması seçenekleri izlemektedir (Tablo 72). Cinsiyet, yaş grupları, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile Diyarbakır'ın en önemli probleminin ne olduğu arasında anlamlı ilişki tespit edilememiştir (p>0,05)

Tablo 72: Diyarbakır'ın En Önemli Problemi

Yaşadığınız şehrin en önemli problemi nedir?	1. tercih		2. tercih		3. tercih	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İş imkânlarının yetersiz olması/ işsizlik	151	32,8	91	19,8	81	17,6
Eğitim hizmetlerinin yetersiz olması	71	15,4	92	20,0	69	15,0
Ahlâki değerlerin aşınması	64	13,9	39	8,5	35	7,6
Terör/Güvenlik	52	11,3	41	8,9	35	7,6
Çarpık kentleşme	31	6,7	23	5,0	25	5,4
Şehrin medyada fazlaca terörle özdeşleştirilmesi	22	4,8	25	5,4	31	6,7
Hızlı nüfus artışı	19	4,1	26	5,7	13	2,8
Göçün getirdiği sorunların bertaraf edilememesi	15	3,3	32	7,0	31	6,4
Belediye hizmetlerinin/alt yapı hizmetlerinin yetersiz olması	9	2,0	7	1,5	12	2,6
Mülki amirlerin halktan kopuk bir yönetim sergilemesi	7	1,5	16	3,5	8	1,7
Sağlık hizmetlerinin yetersiz olması	4	,9	30	6,5	35	7,6
Kültürel, sportif ve sosyal faaliyetlerin yetersiz olması	3	,7	6	1,3	13	2,8
Tarihi ve turistik mekânların iyi tanıtılmaması	3	,7	7	1,5	20	4,3
Tarım ve hayvancılığın yeterince desteklenmemesi	2	,4	3	,7	9	2,0
Konut yetersizliği	1	,2	5	1,1	5	1,1

Tablo 72'nin Devamı

<i>Şehir içi ulaşım imkânlarının yetersiz olması</i>	1	,2	5	1,1	10	2,2
<i>Yerel yöneticilerin ilin sorunlarını çözecek politikalar üretmemesi</i>	1	,2	3	,7	12	2,6
<i>Yeşil alanların, park ve mesire yerlerinin yetersiz olması</i>	1	,2	7	1,5	12	2,6
<i>Diğer</i>	4	,9	2	,4	2	,4
Toplam	460	100,0	460	100,0	460	100,0

Bağlı ve Binici'nin Diyarbakır'ın kentsel gelişimini konu alan çalışmalarına göre bireylerin %46,6'sı kentsel yaşamın sorunlarının asıl kaynağı olarak anti-demokratik uygulamaları ve sosyal-kültürel alandaki ifade kısıtlamalarını vurguladıklarını belirtmektedirler. Onlara göre kentin gerçekte alt yapı, planlama ve çevre düzenlemesi gibi pek çok yaşamsal sorunu bulunmaktadır. Aynı çalışmada zikredilen TMMOB'nin 1995 yılında yaptığı araştırmaya dayanan verilere göre şehrin içme ve kullanma suyu sistemi, kanalizasyon sistemi, ulaşım sistemi, enerji ve haberleşme sistemi, kentin yeşil alan ve parkları ancak kentin %40'ının ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Son yıllarda kanalizasyon ve içme suyu sisteminde bir takım iyileştirmeler yapılmasına rağmen araştırmacılar, kentin hali hazırda hala ulaşım, otopark, çevre düzenlemesi, çevre kirliliği ve alt yapı gibi pek çok sorunu olduğunu belirtmektedirler. Ancak kentleşme ve belediyecilikle ilgili bu konuların, burada yaşayan bireyler tarafından öncelikli sorunlar olarak görülmediği, sorun olarak görenlerin oranının ise %9,4 olduğunu belirtmektedirler (Bağlı ve Binici, 2005: 159). Gözlemlerimize göre kentleşme ve alt yapı hizmetleri anlamında merkezi yönetimin katkılarıyla kısmen iyileştirilmeler yapılmakla beraber şehircilik olan yapıların çevre şehirlere nazaran yeterli olmadığı görülmektedir. Belediyecilik alanında hizmetlerin yeterli olmamasında belediye gelirlerinin farklı alanlarda değerlendirilmesi, belediye yöneticilerinin belediye hizmetlerinden ziyade kimlik siyasetine ağırlık vermeleri gibi nedenler sayılabilir.

Ulusal veya uluslararası kurumlara ne kadar güvenildiğine baktığımızda en güvenilen kurum (çok güveniyorum ve güveniyorum seçenekleri beraber değerlendirildiğinde) %56,1 oranında "Belediye Başkanları"dır. Belediye başkanlarını, %54,1 ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, %53,7 ile İmamlar/Din Görevlileri ve %52,9 ile Cumhurbaşkanlığıdır. En güvenilmeyen kurumlar ise (Güvenmiyorum ve Hiç Güvenmiyorum seçenekleri beraber değerlendirildiğinde) %65,6 ile aşiret reisleri/ağalar, %59,8 ile televizyonlar ve %55 ile ordu olarak sıralanmaktadır (Tablo

73). Diyarbakırlılar tarafından belediye başkanlarının en güvenilen kişiler olarak değerlendirilmesinde; hem belediye başkanlarının kendi içlerinden biri olarak çıkmış olmaları, hem de kendileri için önemli olan kimliğe vurgu ve sahiplenmenin belediye başkanlarınca yapılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Birliğine güvenilmesinde Diyarbakırlıların, kendilerinin mağdur edildiklerini düşündükleri temel insan hakları ihlallerinin bu kurum tarafından onaylanacağını ve haklarının bu vb kurumların tesiriyle kendilerine iade edileceği düşüncesinin ön plana çıktığı söylenebilir. Özellikle geleneksel düşüncedeki katılımcıların aşiret ve ağalara olan güven ve bağlılıklarının yerini resmi imamların ve din görevlilerin aldığı söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanı güvenin yüksel çıkmasında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün bölgeye yaptığı gezilerde sıcak mesajlar vermesi ve kendilerinin temsilcileri olarak değerlendirdiklerini belediye başkanlarını ziyaret etmesinin rol oynadığı düşünülmektedir.

Güvensizliğin en çok kurum ve kişiler arasında ağaların ve aşiret reislerinin en önde gelmesi toplumsal yapının değişimiyle yakından ilintilidir. Katılımcılar kendilerini ekonomik olarak sömürdüklerini ve yine kendilerini ifade etmede engel olarak düşündükleri ağa ve aşiret reislerini en güvenilmez grup olarak ifade etmişlerdir. Bunda şehirleşme, modernleşme, göç, eğitim seviyesinin artması ve ekonomik olanakların çeşitlenmesiyle beraber ağa ve aşiret reislerinin birey üzerindeki hâkimiyetinin ortadan kalkmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Televizyonların bölgede ve ildeki olayları yanlış ve çarpıtarak yansıttığı düşüncesi bu kurumlara karşı güvensizliğin yüksek çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Ordu Türkiye genelinde yapılan birçok araştırma da en güvenilir kurum olarak çıkmasına karşılık araştırmaya katılan Diyarbakırlılar tarafından en güvenilmeyen kurumlar arasında sayılmaktadır. Bunda bir takım ordu mensupların karışmış olduğu faili meçhul cinayetler, köy baskınları, işkence vb. hukuksuz eylemlerin ve bunların son dönem yapılan operasyonlarla basın yayın organlarında yer almasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Erkan'ın yaptığı araştırmada ise Diyarbakır'da halkın en çok sivil toplum örgütlerine (%17,7) güvendiği, bunu sırasıyla hükümet (%15,4), Belediyeler (%15,1), Ordu (%14,4), Cumhurbaşkanı (%12,0) ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (%5,1) izlediğini belirtmiştir (2005: 218). Bilgesam araştırmasına göre, katılımcıların en çok

Cumhurbaşkanına güvendiği (%78,94), bunu sırasıyla öğretmene (%74,57), T.C. Başbakanına (%73,67), TBMM (%70,08), Polis (%66,50), Din alimi, Seyda-Şeyh (%65,84), Türk Silahlı Kuvvetleri (%65,34), Köy/Mahalle imamı (%64,84), Vali/Kaymakam (%60,75), AKP Milletvekilleri (%59,51), Belediye Başkanı (53,05), DTP Milletvekilleri (%21,22), Abdullah Öcalan (%10,84), PKK (%8,91) olduğu sonucu elde edilmiştir. Bilgesam'ın yaptığı bu araştırmaya göre Cumhurbaşkanından sonra ikinci sırada öğretmenlerin olması, Seyda-şeyh ve cami imamlarının siyasi ve askeri kurumlara göre daha güvenilir olmaları, bu kurumlarda çalışanların toplumun içinden biri olması ve daha sivil olmalarının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dinin, tutum ve algıların oluşmasında önemli bir etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır (2009: 210).

Tablo 73: Kurumlara Güven Düzeyi

	Çok Güveniyorum		Güveniyorum		Kararsızım		Güvenmiyorum		Hiç Güvenmiyorum	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1.Cumhurbaşkanlığı	79	17,2	164	35,7	83	18,0	63	13,7	71	15,4
2.Türkiye Büyük Millet Meclisi	46	10,0	141	30,7	116	25,2	87	18,9	70	15,2
3.Başbakanlık	59	12,8	124	27,0	91	19,8	90	19,6	96	20,9
4.Ordu (Türk Silahlı Kuvvetleri)	25	5,4	75	16,3	107	23,3	76	16,5	177	38,5
5.Hükümet	33	7,2	129	28,0	101	21,9	90	19,5	107	23,3
6.Polis (Emniyet Teşkilatı)	38	8,3	107	23,3	106	23,0	78	17,0	131	28,5
7.Siyasi Partiler	16	3,5	60	13,0	142	30,9	119	25,9	123	26,7
8.Mülki amirler (Vali, Kaymakam)	34	7,4	124	27,0	125	27,2	85	18,5	92	20,0
9.Belediye Başkanları	110	23,9	148	32,2	111	24,1	43	9,3	48	10,4
10.Diyamet İşleri Başkanlığı	85	18,5	137	29,8	127	27,6	50	10,9	61	13,3
11.Din Âlimleri/Şeyhler/Seydalar	72	15,7	157	34,1	115	25,0	49	10,7	67	14,6
12.Dini cemaatler/tarikatlar	59	12,8	113	24,6	144	31,3	65	14,1	78	17,0
13.Basın (Yazılı basın)	6	1,3	78	17,0	127	27,6	118	25,7	131	28,5
14.Televizyonlar	7	1,5	56	12,2	122	26,5	126	27,4	149	32,4

Tablo 73'in Devamı

15.Sendikalar	9	2,0	65	14,1	192	41,7	98	21,3	96	20,9
16.Muhtarlar	9	2,0	115	25,0	170	37,0	83	18,0	83	18,0
17.İmamlar/Din Görevlileri	87	18,9	160	34,8	103	22,4	52	11,3	58	12,6
18.Aşiret Reisleri, Ağalar	12	2,6	26	5,7	120	26,1	146	31,7	156	33,9
19.Devlet memurları	18	3,9	136	29,6	152	33,0	73	15,9	81	17,6
20.Büyük şirketler	7	1,5	50	10,9	180	39,1	107	23,3	116	25,2
21.Çevreyi koruma hareketleri	40	8,7	144	31,3	173	37,6	42	9,1	61	13,3
22.Kadın hakları Kuruluşları)	58	12,6	128	27,8	154	33,5	58	12,6	62	13,5
23.Avrupa Birliği	65	14,1	94	20,4	124	27,0	90	19,6	87	18,9
24.Birleşmiş Milletler	40	8,7	86	18,7	141	30,7	91	19,8	102	22,2
25.Yargı organları(mahkemeler)	36	7,8	100	21,7	123	26,7	85	18,5	116	25,2
26.Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	97	21,1	152	33,0	118	25,7	41	8,9	52	11,3

Cumhurbaşkanlığı, T.B.M.M, Başbakanlık, TSK, Hükümet, Emniyet Teşkilatı, Siyasi Partiler, Mülki amirler (Vali Kaymakam), Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Âlimleri/Şeyhler/Seydalar, Dini cemaatler/tarikatlar, Sendikalar, Muhtarlar, İmamlar/Din görevlileri, aşiret reisleri/ağalar, Devlet memurları, Çevreci Kuruluşlar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurum, kuruluş ve şahıslar ile cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$). İstatistikî açıdan anlamlı olan kurumlar ise Tablo 74'de gösterilmiştir. Cinsiyete göre kurumlara olan güven ilişkisinde anlamlı farklılık olan kurumlara veya kişiye/kişilere erkekler kadınlara nazaran daha fazla **güvenmemektedir**. Kadınların bahsi geçen kurumların tamamına güven-güven duymama noktasındaki **kararsızlık** daha fazla, büyük şirketler hariç **güven** duyma oranları erkeklerden yüksektir.

Tablo 74: Cinsiyete Göre Çeşitli Kurumlara Güven Düzeyi

		Hiç Güvenmiyorum		Güvenmiyorum		Kararsızım		Güveniyorum		Çok Güveniyorum		P
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Belediye Başkanları	Sayı	30	18	28	15	59	52	92	56	49	61	,029
	%	11,6%	8,9%	10,9%	7,4%	22,9%	25,7%	35,7%	27,7%	19,0%	30,2%	
Yazılı Basın	Sayı	83	48	73	45	66	61	32	46	4	2	,013
	%	32,2%	23,8%	28,3%	22,3%	25,6%	30,2%	12,4%	22,8%	1,6%	1,0%	
TV.'ler	Sayı	88	61	81	45	64	58	23	33	2	5	,018
	%	34,1%	30,2%	31,4%	22,3%	24,8%	28,7%	8,9%	16,3%	,8%	2,5%	

Tablo 74'ün Devamı

Büyük Şirketler	Sayı %	69 26,7%	47 23,3%	72 27,9%	35 17,3%	84 32,6%	96 47,5%	29 11,2%	21 10,4%	4 1,6%	3 1,5%	,014
Avrupa Birliği	Sayı %	53 20,5%	34 16,8%	57 22,1%	33 16,3%	60 23,3%	64 31,7%	59 22,9%	35 17,3%	29 11,2%	36 17,8%	,028
Birleşmiş Milletler	Sayı %	65 25,2%	37 18,3%	59 22,9%	32 15,8%	68 26,4%	73 36,1%	47 18,2%	39 19,3%	19 7,4%	21 10,4%	,040
Yargı organları (Mahkemeler)	Sayı %	75 29,1%	41 20,3%	52 20,2%	33 16,3%	57 22,1%	66 32,7%	56 21,7%	44 21,8%	18 7,0%	18 8,9%	,047

Yaş grupları ile çeşitli kurum, kuruluş veya kişiler arasındaki ilişkiye bakıldığında istatistikî açıdan anlamlı ilişkinin olduğu tüm kurum ve kuruluşlara “çevreyi koruma hareketleri” ve “kadın hakları hareketleri” hariç gençlerin güveni diğer yaş gruplarına göre daha azdır. Yaşlıların en fazla güven duyduğu kurumlar; %67,7 ile *Cumhurbaşkanlığı* ve %66,2 *Din âlimleri/Şeyhler/Seydalar* iken en güvenmedikleri kurum, %55,4 ile “*televizyonlar*”dır. Orta yaş grubundakilerin en fazla güven duyduğu kurumlar; %63,2 ile “*imamlar/din görevlileri*” ve “*belediye başkanları*” iken en güvenmedikleri kurum, %61,1 ile “*aşiret reisleri/ağalar*”dır. Gençlerin en fazla güven duyduğu kurumlar; %52,2 ile “*belediye başkanları*” ve %50,2 ile “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*” iken en güvenmedikleri kurum, %71,3 ile “*aşiret reisleri/ağalar*”dır (Tablo 75).

Tablo 75: Yaş Gruplarına Göre Kurum ve Kuruluşlara Güven

		Güvenmiyorum			Kararsızım			Güveniyorum			P
		18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	18-34	35-54	55 +	
1.Cumhurbaşkanlığı	Sayı %	84 33,5%	36 25,0%	14 21,5%	56 22,3%	20 13,9%	7 10,8%	111 44,2%	88 61,1%	44 67,7%	,001
2.Türkiye Büyük Millet Meclisi	Sayı %	99 39,4%	42 29,2%	16 24,6%	65 25,9%	37 25,7%	14 21,5%	87 34,7%	65 45,1%	35 53,8%	,027
3.Başbakanlık	Sayı %	113 45,0%	51 35,4%	22 33,8%	57 22,7%	23 16,0%	11 16,9%	81 32,3%	70 48,6%	32 49,2%	,011
4.Ordu (Türk Silahlı Kuvvetleri)	Sayı %	157 62,5%	69 47,9%	27 41,5%	55 21,9%	36 25,0%	16 24,6%	39 15,5%	39 27,1%	22 33,8%	,002
5.Hükümet	Sayı %	119 47,6%	53 36,8%	24 37,5%	55 22,0%	31 21,5%	14 21,9%	76 30,4%	60 41,7%	26 40,6%	,144
6.Polis (Emniyet Teşkilatı)	Sayı %	126 50,2%	57 39,6%	26 40,0%	60 23,9%	30 20,8%	16 24,6%	65 25,9%	57 39,6%	23 35,4%	,061
7.Siyasi Partiler	Sayı %	146 58,2%	67 46,5%	29 45,3%	66 26,3%	49 34,0%	26 40,6%	39 15,5%	28 19,4%	9 14,1%	,078
8.Mülki amirler (Vali, Kaymakam)	Sayı %	111 44,2%	44 30,6%	22 33,8%	73 29,1%	36 25,0%	16 24,6%	67 26,7%	64 44,4%	27 41,5%	,004
9.Belediye Başkanları	Sayı %	56 22,3%	24 16,7%	11 16,9%	64 25,5%	29 20,1%	18 27,7%	131 52,2%	91 63,2%	36 55,4%	,262

Tablo 75'in Devamı

10.Diyaret İşleri Başkanlığı	Sayı %	72 28,7%	26 18,1%	13 20,0%	80 31,9%	32 22,2%	15 23,1%	99 39,4%	86 59,7%	37 56,9%	,002
11.Din Âlimleri, Şeyhler, Seydalar	Sayı %	76 30,3%	29 20,1%	11 16,9%	75 29,9%	29 20,1%	11 16,9%	100 39,8%	86 59,7%	43 66,2%	,000
12.Dini cemaatler/tarikatlar	Sayı %	93 37,1%	36 25,0%	14 21,9%	78 31,1%	43 29,9%	23 35,9%	80 31,9%	65 45,1%	27 42,2%	,021
13.Basın (Yazılı basın)	Sayı %	143 57,0%	75 52,1%	31 47,7%	64 25,5%	39 27,1%	24 36,9%	44 17,5%	30 20,8%	10 15,4%	,363
14.Televizyonlar	Sayı %	158 62,9%	81 56,3%	36 55,4%	61 24,3%	38 26,4%	23 35,4%	32 12,7%	25 17,4%	6 9,2%	,211
15.Sendikalar	Sayı %	109 43,4%	60 41,7%	25 38,5%	102 40,6%	57 39,6%	33 50,8%	40 15,9%	27 18,8%	7 10,8%	,463
16.Muhtarlar	Sayı %	102 40,6%	46 31,9%	18 27,7%	98 39,0%	47 32,6%	25 38,5%	51 20,3%	51 35,4%	22 33,8%	,009
17.İmamlar/Din Görevlileri	Sayı %	64 25,5%	32 22,2%	14 21,5%	70 27,9%	21 14,6%	12 18,5%	117 46,6%	91 63,2%	39 60,0%	,009
18.Aşiret Reisleri, Ağalar	Sayı %	179 71,3%	88 61,1%	35 53,8%	59 23,5%	41 28,5%	20 30,8%	13 5,2%	15 10,4%	10 15,4%	,016
19.Devlet memurları	Sayı %	97 38,6%	41 28,5%	16 24,6%	84 33,5%	41 28,5%	27 41,5%	70 27,9%	62 43,1%	22 33,8%	,010
20.Büyük şirketler	Sayı %	126 50,2%	71 49,3%	26 40,0%	100 39,8%	49 34,0%	31 47,7%	25 10,0%	24 16,7%	8 12,3%	,155
21.Çevreyi koruma hareketleri	Sayı %	72 28,7%	21 14,6%	10 15,4%	85 33,9%	54 37,5%	34 52,3%	94 37,5%	69 47,9%	21 32,3%	,001
22.Kadın hakları kuruluşları	Sayı %	75 29,9%	32 22,2%	13 20,0%	76 30,3%	47 32,6%	31 47,7%	100 39,8%	65 45,1%	21 32,3%	,045
23.Avrupa Birliği	Sayı %	113 45,0%	50 34,7%	14 21,5%	65 25,9%	34 23,6%	25 38,5%	73 29,1%	60 41,7%	26 40,0%	,002
24.Birleşmiş Milletler	Sayı %	126 50,2%	49 34,0%	18 27,7%	65 25,9%	48 33,3%	28 43,1%	60 23,9%	47 32,6%	19 29,2%	,002
25.Yargı organları (mahkemeler)	Sayı %	122 48,6%	55 38,2%	24 36,9%	67 26,7%	37 25,7%	19 29,2%	62 24,7%	52 36,1%	22 33,8%	,100
26.Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	Sayı %	59 23,5%	25 17,4%	9 13,8%	66 26,3%	34 23,6%	18 27,7%	126 50,2%	85 59,0%	38 58,5%	,269

Eğitim seviyesi ile Tablo 73'Te belirtilen 26 kurum, kuruluş veya kişilere güvenme arasındaki ilişkiye bakıldığında 19'u ile anlamlı farklılık bulunurken, 7'si ile anlamlı ilişki bulunamamıştır. Anlamlı farklılık olan grup içerisinde okuryazar olmayanların en güvendikleri kurum %70,9 ile Din âlimleri/Şeyhler/Seydalar, en güvenmedikleri kurum ise %50,6 ile aşiret reisleri/ağalar, okuryazar olanlar en güvendikleri kurum %72,3 ile imamlar/din görevlileri, en güvenmedikleri kurum %74,5 ile yazılı basın ve televizyonlar, ilköğretim mezunlarının en güvendikleri kurum %59,2 imamlar/din görevlileri, en güvenmedikleri kurum %60 ile aşiret reisleri/ağalar, Lise ve üniversite mezunlarının en güvendikleri kurum ise sırasıyla%61,4 ve %57 ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, en güvenmedikleri kurum sırasıyla %69,3 ve %76,9 aşiret reisleri/ağalardır. Aşiret reisleri/ağalar okuryazarlar hariç (onlarda 2.sırada) tüm eğitim seviyelerinde en güvenilmeyen grup olarak dikkat çekmektedir (Tablo 76). Eğitim

düzeyi yüksek olan kesimlerle, gençlerin kurum ve kuruluşlara güvenip-güvenmeme noktasında benzer düşündükleri görülmektedir. Yine eğitim seviyesi düşük olanlarla da yaşlıların benzer şekilde düşündükleri görülmektedir. Bu türlü bir sonuç çıkmasında yaşlıların ve eğitim seviyesi düşük kesimlerin İslamcı ve muhafazakâr düşüncede olmasının, gençlerin ve eğitim seviyesi yüksek olanların ise sol ve liberal anlayışta olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Burada dikkati çeken diğer bir husus ise aşiret reisleri ve ağaların genç-yaşlı, eğitilmiş-eğitimsiz, zengin-fakir tüm kesimler tarafından en güvenilmeyen grup olmasıdır. Bunda bizatihi kişilerin ağa ve aşiret reisleriyle yaşadıkları veya aile büyüklerinden dinledikleri olumsuz tecrübelerin yanında, bu kişilerin sinema, tv, gazete gibi yazılı ve görsel basındaki olumsuz örneklerinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle içinde bir şekilde “Doğu ve Güneydoğu Anadolu” geçen, buradaki kişilerin olduğu diyaloglarda veya o bölgelerdeki toplumsal yaşamın anlatıldığı sahnelerde geçen ağa rolleri büyük oranda olumsuz örneklerdir. Şener Şen-Kemal Sunal filmlerinde geçen ağa diyalogları buna örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 76: Eğitim Düzeyine Göre Kurum ve Kuruluşlara Güven

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
1.Cumhurbaşkanlığı	Güvenmiyorum	18	22,8%	13	27,7%	33	26,4%	26	29,5%	44	36,4%	,583
	Kararsız	12	15,2%	9	19,1%	24	19,2%	17	19,3%	21	17,4%	
	Güveniyorum	49	62,0%	25	53,2%	68	54,4%	45	51,1%	56	46,3%	
2.Türkiye Büyük Millet Meclisi	Güvenmiyorum	15	19,0%	19	40,4%	43	34,4%	30	34,1%	50	41,3%	,019
	Kararsız	17	21,5%	12	25,5%	35	28,0%	26	29,5%	26	21,5%	
	Güveniyorum	47	59,5%	16	34,0%	47	37,6%	32	36,4%	45	37,2%	
3.Başbakanlık	Güvenmiyorum	21	26,6%	18	38,3%	51	40,8%	37	42,0%	59	48,8%	,161
	Kararsız	16	20,3%	9	19,1%	25	20,0%	17	19,3%	24	19,8%	
	Güveniyorum	42	53,2%	20	42,6%	49	39,2%	34	38,6%	38	31,4%	
4. Ordu (Türk Silahlı Kuvvetleri)	Güvenmiyorum	28	35,4%	22	46,8%	64	51,2%	55	62,5%	84	69,4%	,001
	Kararsız	24	30,4%	12	25,5%	33	26,4%	18	20,5%	20	16,5%	
	Güveniyorum	27	34,2%	13	27,7%	28	22,4%	15	17,0%	17	14,0%	
5.Hükümet	Güvenmiyorum	24	30,8%	20	42,6%	49	39,2%	40	45,5%	63	52,5%	,066
	Kararsız	16	20,5%	13	27,7%	27	21,6%	22	25,0%	22	18,3%	
	Güveniyorum	38	48,7%	14	29,8%	49	39,2%	26	29,5%	35	29,2%	
6.Polis (Emniyet Teşkilatı)	Güvenmiyorum	25	31,6%	20	42,6%	55	44,0%	40	45,5%	69	57,0%	,087
	Kararsız	20	25,3%	12	25,5%	30	24,0%	21	23,9%	23	19,0%	
	Güveniyorum	34	43,0%	15	31,9%	40	32,0%	27	30,7%	29	24,0%	
7.Siyasi Partiler	Güvenmiyorum	31	39,7%	28	59,6%	58	46,4%	50	56,8%	75	62,0%	,019
	Kararsız	29	37,2%	14	29,8%	40	32,0%	22	25,0%	36	29,8%	
	Güveniyorum	18	23,1%	5	10,6%	27	21,6%	16	18,2%	10	8,3%	
8.Mülki amirler (Vali, Kaymakam)	Güvenmiyorum	22	27,8%	20	42,6%	42	33,6%	34	38,6%	59	48,8%	,040
	Kararsız	20	25,3%	15	31,9%	33	26,4%	27	30,7%	30	24,8%	
	Güveniyorum	37	46,8%	12	25,5%	50	40,0%	27	30,7%	32	26,4%	

Tablo 76'nun Devamı

9.Belediye Başkanları	Güvenmiyorum	13	16,5%	11	23,4%	23	18,4%	19	21,6%	25	20,7%	,841
	Kararsız	20	25,3%	15	31,9%	29	23,2%	18	20,5%	29	24,0%	
	Güveniyorum	46	58,2%	21	44,7%	73	58,4%	51	58,0%	67	55,4%	
10.Diyamet İşleri Başkanlığı	Güvenmiyorum	9	11,4%	9	19,1%	25	20,0%	25	28,4%	43	35,5%	,001
	Kararsız	20	25,3%	9	19,1%	39	31,2%	24	27,3%	35	28,9%	
	Güveniyorum	50	63,3%	29	61,7%	61	48,8%	39	44,3%	43	35,5%	
11.Din Âlimleri Şeyhler/Seydalar	Güvenmiyorum	7	8,9%	9	19,1%	27	21,6%	27	30,7%	46	38,0%	,000
	Kararsız	16	20,3%	9	19,1%	32	25,6%	24	27,3%	34	28,1%	
	Güveniyorum	56	70,9%	29	61,7%	66	52,8%	37	42,0%	41	33,9%	
12.Dini cemaatler tarikatlar	Güvenmiyorum	12	15,4%	10	21,3%	33	26,4%	34	38,6%	54	44,6%	,000
	Kararsız	23	29,5%	14	29,8%	45	36,0%	27	30,7%	35	28,9%	
	Güveniyorum	43	55,1%	23	48,9%	47	37,6%	27	30,7%	32	26,4%	
13.Basın (Yazılı basın)	Güvenmiyorum	36	45,6%	35	74,5%	51	40,8%	50	56,8%	77	63,6%	,001
	Kararsız	28	35,4%	9	19,1%	41	32,8%	20	22,7%	29	24,0%	
	Güveniyorum	15	19,0%	3	6,4%	33	26,4%	18	20,5%	15	12,4%	
14.Televizyonlar	Güvenmiyorum	39	49,4%	35	74,5%	62	49,6%	56	63,6%	83	68,6%	,013
	Kararsız	28	35,4%	8	17,0%	38	30,4%	21	23,9%	27	22,3%	
	Güveniyorum	12	15,2%	4	8,5%	25	20,0%	11	12,5%	11	9,1%	
15.Sendikalar	Güvenmiyorum	30	38,0%	26	55,3%	45	36,0%	38	43,2%	55	45,5%	,071
	Kararsız	41	51,9%	18	38,3%	57	45,6%	31	35,2%	45	37,2%	
	Güveniyorum	8	10,1%	3	6,4%	23	18,4%	19	21,6%	21	17,4%	
16.Muhtarlar	Güvenmiyorum	21	26,6%	16	34,0%	40	32,0%	33	37,5%	56	46,3%	,024
	Kararsız	27	34,2%	16	34,0%	56	44,8%	29	33,0%	42	34,7%	
	Güveniyorum	31	39,2%	15	31,9%	29	23,2%	26	29,5%	23	19,0%	
17.İmamlar Din Görevlileri	Güvenmiyorum	11	13,9%	7	14,9%	28	22,4%	23	26,1%	41	33,9%	,000
	Kararsız	15	19,0%	6	12,8%	23	18,4%	24	27,3%	35	28,9%	
	Güveniyorum	53	67,1%	34	72,3%	74	59,2%	41	46,6%	45	37,2%	
18.Aşiret Reisleri, Ağalar	Güvenmiyorum	40	50,6%	33	70,2%	75	60,0%	61	69,3%	93	76,9%	,005
	Kararsız	26	32,9%	11	23,4%	37	29,6%	21	23,9%	25	20,7%	
	Güveniyorum	13	16,5%	3	6,4%	13	10,4%	6	6,8%	3	2,5%	
19.Devlet memurları	Güvenmiyorum	20	25,3%	14	29,8%	43	34,4%	32	36,4%	45	37,2%	,821
	Kararsız	29	36,7%	18	38,3%	39	31,2%	29	33,0%	37	30,6%	
	Güveniyorum	30	38,0%	15	31,9%	43	34,4%	27	30,7%	39	32,2%	

Gelir seviyesi ile çeşitli kurum, kuruluş veya kişilere olan güven arasındaki ilişkiye bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı, dini cemaat ve tarikatlar, imamlar/din görevlileri, aşiret reisleri/ağalar ve çevreyi koruma hareketleri arasında istatistikî olarak anlamlılık ilişkisi bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, dini cemaat/tarikatlar, imamlar/din görevlileri ve aşiret reisleri/ağalara güven düzeyi gelir düştükçe artmakta, güvensizlik düzeyi ise aşiret reisleri/ağalar hariç gelir arttıkça yükselmektedir. Çevreyi koruma hareketlerinde ise tam tersi bir durumun olduğu görülmektedir. Gelir arttıkça çevreci kuruluşlara güvenin arttığı, kararsızlığın azaldığı görülmektedir (Tablo 77).

Tablo 77: Gelir Düzeyine Göre Kurum ve Kuruluşlara Güven

		Güvenmiyorum			Kararsızım			Güveniyorum			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
10.Diyaret İşleri Başkanlığı	Sayı	50	51	10	50	65	12	125	83	14	,036
	%	22,2%	25,6%	27,8%	22,2%	32,7%	33,3%	55,6%	41,7%	38,9%	
12.Dini cemaatler/ tarikatlar	Sayı	56	73	14	72	58	14	96	68	8	,027
	%	25,0%	36,7%	38,9%	32,1%	29,1%	38,9%	42,9%	34,2%	22,2%	
17.İmamlar/ Din Görevlileri	Sayı	47	49	14	41	51	11	137	99	11	,006
	%	20,9%	24,6%	38,9%	18,2%	25,6%	30,6%	60,9%	49,7%	30,6%	
18.Aşiret Reisleri, Ağalar	Sayı	132	148	22	69	39	12	24	12	2	,012
	%	58,7%	74,4%	61,1%	30,7%	19,6%	33,3%	10,7%	6,0%	5,6%	
21.Çevreyi koruma hareketleri	Sayı	54	41	8	96	69	8	75	89	20	,032
	%	24,0%	20,6%	22,2%	42,7%	34,7%	22,2%	33,3%	44,7%	55,6%	

Tablo 78’de farklı siyasi sistemler verilerek araştırmaya katılanların bu sistemleri ve demokrasiyi nasıl değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme sonucuna göre %84,4 oranında “demokratik bir yönetim” ve %66,1 oranında “sınıfsız toplum oluşturacak bir yönetim” kabul gören yönetimler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte tabloda da görüleceği üzere %80,9 oranında “ordunun yönetimi” ve “% 78,2 ile “tek kişinin yönetimi” istenmeyen ve kabul görmeyen yönetim biçimleri olarak belirtilmiştir.

Ayrıca “teknokratlardan oluşan” yönetimi onaylayanların oranı %36,3 olurken “dini liderlerin” idareciliğindeki yönetimi tercih edenlerin oranı ise %29,8’dir. Demokrasiyle ekonomi, karar verme, problem çözüme ve kamu düzeni sağlama arasındaki ilişkiyi tespit etmeye; aynı zamanda bir önceki siyasi sistemler içerisinde demokrasiye verilen önemin test edilmesi mahiyetindeki soruya Diyarbakırlıların % 79,3’ü demokrasinin problemleri olmasına rağmen diğer yönetim biçimlerinden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 78).

Tablo 78: Ülke Yönetiminde Siyasal Sistemleri Tercih ve Demokrasiye İlişkin Yaklaşımlar

	Çok iyi		İyi		Ne iyi Ne kötü		Kötü		Çok kötü	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Parlamentoyla, seçimlerle uğraşmak zorunda kalmayan güçlü tek kişinin yönetimi</i>	20	4,3	17	3,7	63	13,7	128	27,8	232	50,4
<i>Hükümet yerine uzmanlardan oluşan bir yönetim</i>	46	10,0	121	26,3	150	32,6	62	13,5	80	17,4
<i>Ordunun yönetimi</i>	12	2,6	17	3,7	59	13,0	68	14,8	304	66,1
<i>Demokratik bir siyasal sistemle yönetim</i>	224	48,7	164	35,7	46	10,0	10	2,2	15	3,3
<i>Sınıfsız bir toplum oluşumunu sağlayacak bir yönetim</i>	193	42,0	111	24,1	110	23,9	25	5,4	22	4,8
<i>Dini liderlerin idaresinde bir yönetim</i>	62	13,5	75	16,3	134	29,1	77	16,7	112	24,3
<i>Demokrasi ile ilgili aşağıdaki görüşlerin hangisine katılmaktasınız?</i>								<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>	
<i>Demokrasilerde ekonomi kötü işler</i>								22	4,8	
<i>Demokrasilerde kararsızlık ve vıdı vıdı çok fazla olur</i>								31	6,7	
<i>Demokrasiler, kamu düzenini sağlamakta başarılı olamaz</i>								19	4,1	
<i>Demokrasinin problemleri olabilir ama diğer her türlü yönetim biçiminden daha iyidir</i>								365	79,3	
Diğer								23	5,0	
Toplam								460	100,0	

Cinsiyet ile ülke yönetimindeki siyasal sistemler ve demokrasi hakkındaki düşüncelerde anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

Yaş grupları ile siyasal yönetim biçimlerinden; “tek kişinin yönetimi”, “uzmanlardan oluşan yönetim”, “demokratik yönetim” ve “sınıfsız bir yönetim” arasından istatistikî olarak bir fark tespit edilememiştir ($p>0,05$). “Ordunun yönetimi” ve “dini liderin yönetimi” ile yaş grupları arasında istatistikî olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Tüm gruplarda “ordunun yönetimi” yüksek oranda kötü olarak değerlendirilmekle beraber, yaş grupları arasında oransal farklılık vardır. Gençlerde ordunun yönetimini kötü bulanların oranı %86,4, yaşlılarda%80 ve orta yaş grubundakiler de ise bu oran %72,7’dir. Ordunun yönetiminin iyi olduğunu düşünenlerin oranı gençlerde %3,6, yaşlılarda %6,3 ve orta yaştakilerde ise %11,9’dur. Ordu yönetimine nispeten az da olsa orta yaştakilerin sıcak baktıkları görülmektedir ($p=,005$).

“Dini liderin idaresindeki” yönetim biçimiyle yaş grupları arasında bir trendin olduğu gözlemlenmektedir. Yaş ilerledikçe dini liderin idaresindeki yönetime karşı olumlu

bakışın ve kararsızlığın arttığı; tersine bir durumda ise yani yaş gençleştikçe dini liderin yönetimine bakışın olumsuzla döndüğü görülmektedir. Dini liderin yönetimini “iyi” olarak belirtenler gençlerin oranı %24,3, orta yaştakilerin oranı %35 ve yaşlıların oranı ise %40’dır. “Kötü” olarak değerlendirenler de yaşlıların oranı %26,2, orta yaştakilerin oranı %33,6 ve gençlerdeki oranı ise %49,4’tür. Dini liderin idaresindeki yönetime “ne iyi, ne kötü” diyenlerin oranı ise gençlerde %26,3, orta yaştakilerde %31,5 ve yaşlılarda ise %33,8’dir (p=,002). Yaş gruplarıyla demokrasi hakkındaki görüşler arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki yoktur (p>0,05).

Eğitim düzeyi ile ülke yönetimi arasında ilişkiyi bakıldığında “teknokratların yönetimi ve demokratik yönetim” seçenekleri hariç diğer tüm yönetim biçimleriyle eğitim seviyesi arasında anlamlı farklılık ilişkisi bulunmaktadır. Eğitim düzeyi ile anlamlılık ilişkisi bulunan tüm yönetim biçimlerini oransal olarak en fazla lise ve üniversite mezunları kötü bulurken, en az kötü bulanlar ise okuma-yazması olmayanlardır. “Tek kişinin yönetimini” en fazla onaylayanlar %12,1 ile ilköğretim mezunları, “teknokratlardan oluşan bir yönetimi”(40), “demokratik bir yönetimi” (%88,4) ve “sınıfsız bir toplum oluşumunu sağlayacak bir yönetimi” (%71) en fazla onaylayanlar üniversite mezunları ve “Ordunun yönetimini” (%11,4) ve “dini liderin idaresindeki yönetimi” (%51,9) en fazla onaylayanlar ise okuryazar olmayanlardır (Tablo 79).

Tablo 79: Eğitim Seviyesine Göre Ülke Yönetiminde Siyasal Sistemleri Tercih

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
<i>Seçimlerle uğraşmak zorunda kalmayan güçlü tek kişinin yönetimi</i>	<i>Kötü</i>	56	70,9%	35	74,5%	89	71,8%	73	83,0%	107	88,4%	,030
	Kararsız	16	20,3%	8	17,0%	20	16,1%	11	12,5%	7	5,8%	
	<i>İyi</i>	7	8,9%	4	8,5%	15	12,1%	4	4,5%	7	5,8%	
<i>Hükümet yerine uzmanlardan oluşan bir yönetim</i>	<i>Kötü</i>	24	30,4%	14	29,8%	31	25,0%	30	34,1%	42	35,0%	,425
	Kararsız	26	32,9%	15	31,9%	51	41,1%	28	31,8%	30	25,0%	
	<i>İyi</i>	29	36,7%	18	38,3%	42	33,9%	30	34,1%	48	40,0%	
<i>Ordunun yönetimi</i>	<i>Kötü</i>	52	65,8%	39	83,0%	96	77,4%	77	87,5%	108	90,0%	,001
	Kararsız	18	22,8%	6	12,8%	17	13,7%	10	11,4%	6	5,0%	
	<i>İyi</i>	9	11,4%	2	4,3%	11	8,9%	1	1,1%	6	5,0%	
<i>Demokratik bir siyasal sistemle yönetim</i>	<i>Kötü</i>	4	5,1%	3	6,4%	7	5,6%	5	5,7%	6	5,0%	,843
	Kararsız	11	13,9%	5	10,6%	15	12,1%	7	8,0%	8	6,6%	
	<i>İyi</i>	64	81,0%	39	83,0%	102	82,3%	76	86,4%	107	88,4%	
<i>Sınıfsız bir toplum oluşumunu sağlayacak bir yönetim</i>	<i>Kötü</i>	4	5,1%	3	6,4%	13	10,5%	7	8,0%	20	16,5%	,016
	Kararsız	25	31,6%	15	31,9%	31	25,0%	22	25,0%	15	12,4%	
	<i>İyi</i>	50	63,3%	29	61,7%	80	64,5%	59	67,0%	86	71,1%	
<i>Dini liderlerin idaresinde bir yönetim</i>	<i>Kötü</i>	11	13,9%	12	25,5%	51	41,1%	43	48,9%	72	59,5%	,000
	Kararsız	27	34,2%	16	34,0%	44	35,5%	20	22,7%	26	21,5%	
	<i>İyi</i>	41	51,9%	19	40,4%	29	23,4%	25	28,4%	23	19,0%	

Gelir düzeyi ile ülke yönetimindeki sistemler arasındaki ilişkiye bakıldığında; “tek kişinin yönetimi, ordunun yönetimi, demokratik yönetim ve sınıfsız bir toplumun oluşumunu sağlayacak yönetim” ile gelir seviyesi arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunmazken ($p>0,05$), “uzmanlardan oluşan ve dini liderlerin idaresindeki” yönetimler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Teknokratların yönetimini kötü bulanların oranı gelir azaldıkça artarken, benzer bir eğilim kararsızlarda ve böyle bir yönetim iyi bulanlarda görülmemektedir. Teknokratların yönetimini orta gelir grubundakiler daha fazla oranda “iyi” bulurken, düşük ve yüksek gelir grubundakilerin daha fazla kararsız oldukları görülmektedir (Tablo 80).

Tablo 80: Gelir Düzeyine Göre Ülke Yönetiminde Siyasal Sistemleri Tercih

Aşağıdaki eylemlerden hangilerine katıldınız?		Kötü			Kararsız			İyi			P
		Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	
<i>Hükümet yerine uzmanlardan oluşan bir yönetim</i>	<i>Sayı</i>	70	61	10	87	48	15	67	89	11	,005
	<i>Satır</i>	31,3%	30,8%	27,8%	38,8%	24,2%	41,7%	29,9%	44,9%	30,6%	
<i>Dini liderlerin idaresinde bir yönetim</i>	<i>Sayı</i>	76	95	18	71	51	11	78	52	7	,026
	<i>Satır</i>	33,8%	48,0%	50,0%	31,6%	25,8%	30,6%	34,7%	26,3%	19,4%	

Alan araştırmasının yapıldığı dönemde “Bugün bir genel seçim yapılırsa hangi siyasi partiye oy verirsiniz?” sorusuna katılımcıların %61,5’i DTP (BDP), %28,5’i AKP cevabını vermiştir. İkinci parti olarak ise örneklem grubundakileri %28,3’ü kendi partisinin dışındakilere oy vermeyeceğini belirtirken; %19,6 ile AKP ve % 18,9 ile DTP en çok tercih edilen ikinci partiler olmuşlardır. Hiçbir koşulda oy vermeyecekleri siyasi parti sorusuna ise katılımcıların %34,8’i MHP ve %31,1 ile CHP cevabını vermiştir (Tablo 81).

Tablo 81: Genel Seçimde Oy Verilecek Parti, 2.Parti ve Hiç Oy Verilemeyecek Parti

	<i>Genel seçimde oy verilecek parti</i>		<i>İkinci parti</i>		<i>Hiçbir koşulda oy verilmeyecek parti</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
AKP	131	28,5	90	19,6	65	14,1
BBP	1	,2	4	,9	3	,7
CHP	1	,2	16	3,5	143	31,1
DSP	5	1,1	19	4,1	0	0
DTP (DTP)	283	61,5	87	18,9	29	6,3
MHP	0	0	6	1,3	160	34,8

Tablo 81'in Devamı

<i>SP</i>	3	,7	33	7,2	4	,9
<i>Diğer</i>	3	,7	27	5,8	2	,4
<i>Hiçbiri</i>	13	2,8	130	28,3	27	5,8
<i>Kararsızım</i>	20	4,3	48	10,4	27	5,8
Toplam	460	100,0	460	100,0	460	100,0

Yaş gruplarıyla oy verme davranışı arasında ilişkiyi incelemek üzere öncelikle istatistikî olarak dağılımı sağlayacak oy alamayan partiler çıkarıldığında değerlendirilmeye iki parti kalmıştır. Bu iki partiye oy verme ile yaş grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında tüm yaş gruplarında DTP'ye oy verme eğilimi %55'in üzerinde iken yaş arttıkça eğilimin AKP'ye, yaş azaldıkça eğilimin DTP'ye doğru yöneldiği görülmektedir ($X^2=6,013$, S.d=2, p=,049) (Tablo 82). İkinci partiye ve hiçbir koşulda oy verilmeyecek parti ile yaş grupları arasında anlamlı ilişki yoktur ($p>0,05$).

Oy verme ile eğitim seviyesi arasındaki ilişkiye genel olarak bakıldığında tüm eğitim seviyelerinden DTP'nin %55, AKP'nin ise %25'in üzerinde oy aldıkları görülmektedir. AKP'nin diplomasızlardan, diplomalılarından iki katı oy aldığı görülmekteyken, DTP'lilerin diplomalıların diplomasızlara göre daha fazla oy aldıkları görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde eğitimlilerin daha fazla DTP'yi destekleme eğiliminde oldukları söylenebilir ($X^2=12,421$, S.d=4, p=,014)) (Tablo 82). Eğitim düzeyi ile önümüzdeki seçimlerde oy verilmesi düşünülen ikinci parti arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki yoktur ($p>0,05$).

Tablo 82: Bağımsız Değişkenlere Göre Oy Verilecek Parti

			Oy verilecek parti		Toplam
			AKP	DTP	
Yaş	18-34	Sayı	60	158	218
		%	27,5%	72,5%	100,0%
	35-54	Sayı	45	92	137
	%	32,8%	67,2%	100,0%	
	55 ve üzeri	Sayı	26	33	59
	%	44,1%	55,9%	100,0%	
Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	Sayı	32	40	72
	%	44,4%	55,6%	100,0%	
	Okuryazar	Sayı	20	25	45
	%	44,4%	55,6%	100,0%	
	İlköğretim	Sayı	30	86	116
%	25,9%	74,1%	100,0%		
Lise	Sayı	21	58	79	
%	26,6%	73,4%	100,0%		
Üniversite	Sayı	28	74	102	
%	27,5%	72,5%	100,0%		

Eğitim seviyesi ile hiçbir koşulda oy verilmeyecek parti arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi bulunmaktadır ($p=,023$). Tüm grupların hiçbir koşulda oy vermeyecekleri partiler içerisinde CHP ve MHP n plana çıkmaktadır. Eğitim seviyesine göre dağılımlara bakıldığında okuryazar olmayanların, okuryazarların ve lise mezunlarının hiçbir koşulda oy vermeyecekleri parti sırasıyla %40,5, %34,0 ve %34,1 oranlarıyla CHP, İlköğretim ve niversite mezunlarınınki ise %39,2 ve %38,8 oranları ile MHP'dir. MHP'nin hiçbir koşulda oy verilmeyecek bir parti olması, katılımcıların etnik yapısından ve söz konusu partinin politikalarında Türk milliyetçiliğini ön planda tutmasıyla anlaşılabilir bir durumdur. Ancak CHP'nin bir sol parti olarak Diyarbakır'da, solculuğa ve devrimciliğe vurgu yapan kitlelerden bile oy alamaması oldukça dikkat çekicidir. CHP'nin bölgede ve Diyarbakır'da bu denli az oy almasında hiçbir Şekilde tercih edilmek istenmemesinde, katı Kemalist ve ulusalcı ideolojiyi benimsemesi, etnik ve dini grupları dışlaması, sorun çözmeyi vaat eden politikalarının olmaması veya varsa bunun kitlelere iyi anlatılamaması gösterilebilir.

Cinsiyete ve gelir düzeyine göre ile oy verme davranışı arasında anlamlı farklılık ilişkisi tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Diyarbakırlıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak aidiyet duygusunun niteliğini tespit etmek için Tablo 83'te verilen ifadelerin hepsine katılım %50'nin üzerinde olmuştur. Katılımın en yüksek olduğu ifade %64,1 ile "Türkiye'nin her yeri benimde memleketimdir" nermesidir. Daha sonra sırasıyla %63,2 ve %63 ile "Türkiye Cumhuriyeti benimde devletimdir" ve "Türkçe konuşmak benim için sorun teşkil etmez" nermeleri gelmektedir. Katılımın en az olduğu, katılmamanın ve kararsızlığın en yüksek olduğu ifade ise "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum" nermesidir (Katılım %52,4, Katılmam %25,8, kararsızım % 21,7) (Tablo 83). Tablo genel olarak değerlendirildiğinde Diyarbakırlıların vatandaşlık, aynı memlekette yaşam, bayrak, bağımsızlık marşını sahiplenme ve bir devlet içinde yaşama konularında yoğun ayrıştırma (hem Türkler hem Kürtler tarafından) gayretlerine rağmen ülkeye aidiyet duygularının devam ettiği söylenebilir. Atılacak demokratik ve özgürlükçü adımlarla bu duygunun daha da artacağı kanaatini taşımaktayız.

Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi ile aidiyet duygusunu ifade eden önermeler arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 83: Aidiyet Duygusu

<i>Aşağıdaki ifadeler hangi oranda katılmaktasınız?</i>	<i>Kesinlikle katılım</i>		<i>Katılım</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılmam</i>		<i>Kesinlikle katılmam</i>	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum.</i>	85	18,5	156	33,9	100	21,7	65	14,1	54	11,7
<i>Türkiye Cumhuriyeti benim de devletimdir.</i>	112	24,3	179	38,9	76	16,5	53	11,5	40	8,7
<i>Türkçe konuşmak benim için sorun teşkil etmez.</i>	105	22,8	185	40,2	57	12,4	52	11,3	61	13,3
<i>Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı hepimizin bayrağıdır.</i>	127	27,6	124	27,0	95	20,6	55	12,0	59	12,8
<i>Türkiye'nin her yeri benim de memleketimdir.</i>	146	31,7	149	32,4	64	13,9	53	11,5	48	10,4
<i>İstiklal Marşı bu ülkede yaşayan herkesin marşıdır.</i>	127	27,6	124	27,0	95	20,6	54	11,7	60	13,0

Tarihin ve dinin ülke içindeki toplulukların bir arada yaşamasının en önemli unsurlarından olduğu geldikleri yadsınamaz bir gerçekliktir. Ortak bir tarih ve din algısı olup olmadığını anlamaya çalıştığımız soruya araştırmaya katılan Diyarbakırlıların %62,2'si Türk tarihinin aynı zamanda beraber yaşadığı halklar olan Kürtler ve Zazalar'ın da tarihi olduğunu belirtirken, %23,4'ü bu fikre katılmadığını, %14,3'ü kararsız olduklarını belirtmiştir. Birlikte yaşam için Türklerin, Kürtlerin ve Zazaların aynı dine mensup olmalarının önemli olduğuna katılanların oranı %68,1, önemli olduğunu düşünmeyenlerin oranı %18,1, kararsız olanların oranı ise %14,8 olarak tespit edilmiştir. Kürt-Türk ayrımını anlamsız bulanların oranı %70, bu fikre katılmayanların oranı %21,1, kararsız olanların oranı ise %8,8'dir. Ülkede beraber yaşayanların ortak bir geleceği olduğunu düşünenlerin oranı %65,5 iken, ortak bir geleceğin olduğuna inanmayanların oranı ise %15 ve kararsız olanların oranı ise %19,6'dır (Tablo 84).

Tablo 84: Ortak Tarih Bilinci, Birlikte Yaşam ve Gelecek Tasavvuru

<i>Aşağıdaki ifadeler hangi oranda katılmaktasınız?</i>	<i>Kesinlikle katılım</i>		<i>Katılım</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılmam</i>		<i>Kesinlikle katılmam</i>	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>Türk tarihi aynı zamanda Kürtlerinde/Zazalarında tarihidir.</i>	141	30,7	145	31,5	66	14,3	48	10,4	60	13,0
<i>Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtler/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir.</i>	148	32,2	165	35,9	68	14,8	43	9,3	36	7,8
<i>Kürt- Türk ayrımını anlamsız buluyorum.</i>	497	42,8	125	27,2	41	8,9	50	10,9	47	10,2
<i>Türklerle Kürtlerin/Zazaların ortak bir geleceği vardır.</i>	136	29,6	165	35,9	90	19,6	31	6,7	38	8,3

Cinsiyet ile ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvurunu ifade eden tüm önermeler arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Yaş grupları ile ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvurunu ifade eden önermeler arasında “*Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtler/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir*” önermesi hariç istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). “*Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtler/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir*” önermesine tüm yaş gruplarının katılımı yüksektir. Gençlerin söz konusu ifadeye katılımları %64,8, orta yaştakilerin %68,1 ve yaşlıların ise %84,1’dir. Katılmama oranları ise ters orantılı olarak artmaktadır ($p=,006$).

Bilgesam tarafından yapılan araştırmada, araştırmaya katılanlardan günlük namazlarını tam olarak kılanların %82’sinin beraber yaşama isteğine sahip olduğu, %82,1’inin aidiyet duygusuna sahip olduğu bulunmuştur. Katılımcılardan hiç namaz kılmadığını belirtenlerin %63,6’sının beraber yaşama isteğine sahip olduğu, %51,1’inin aidiyet duygusuna sahip olduğu bulunmuştur. Günlük namazlarını tam olarak kılanların %47’sinde ayrımcılık duygusunun olduğu görülürken, bu oran hiç namaz kılmayanlarda %75,4’tür (2009: 173).

Aktay ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada, ‘Güçlü bir Türkiye farklılıkların bir arada yaşayabilmesiyle mümkündür’ maddesine katılımcıların %39,3’ü katılıyorum%36,4’ü kesinlikle katılıyorum, %18’i kısmen katılıyorum, %4,9’u ise katılmıyorum maddesini işaretlemiştir. Etnik kimlik olarak kendisini Türk olarak tanımlayanların %32’si, Kürt olarak tanımlayanların %53,6’sı, Alevi olanların %35,7’si, kendisini Türkiyeli olarak tanımlayanların %52’si kesinlikle katıldığını belirtmiştir (Aktay ve diğ., 2010: 292).

Bilgesam tarafından yapılan araştırmada, katılımcıların ‘aynı dine inanmak’, ‘Ortak Kültür, tarih ve kader birliğine sahip olmak’ olgularının birarada yaşamada en önemli birleştirici unsurlar olduğu, bu iki olguya en yüksek değer atfedildiği, aynı mezhep, siyasi görüş ve ideolojiye sahip olmak olgularının çok daha az öneme sahip olduğu bulunmuştur. Anadili Türkçe olanlarda ‘beraber yaşama isteği’ daha yüksek (%87,2) bulunmuşken, bunu sırasıyla anadili Arapça olanlar (%86,5), Zazaca olanlar (%80,7), Kürtçe olanlar (%78,2) izlemiştir (2009: 156-157).

Konda 2011 araştırmasına göre, “farklı etnik kökenden insanları bir arada tutan en önemli bağ nedir?” şeklinde sorulan soruya, katılımcıların %23,5’inin “insani bağlar”, %17,9’unun “din”, %12,8’inin “ortak vatan”, %9,6’sının “birarada olmak”, %6,2’sinin ise “yurttaşlık” olduğunu belirttikleri görülmüştür (Konda 2011: 54).

Eğitim seviyesi ile ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvuru arasındaki ilişkiye bakıldığında ilk iki önermeyle anlamlı farklılık bulunurken diğer ikisiyle anlamlı farklılık ilişkisi bulunmamaktadır. “*Türk tarihi aynı zamanda Kürtlerin/Zazaların tarihidir*” önermesine diplomasızların diplomalıları göre daha fazla katıldıkları görülmektedir. “*Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtlerin/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir*” önermesine okuryazar olmayanların katılımı %80,8 iken, üniversite mezunlarında bu oran %59,2’dir. Diğer öğrenim düzeylerinde birbirine yakın oldukları görülmektedir. Bu önermeye katılma oranlarına bakıldığında ise lise ve üniversite mezunlarının daha fazla katılmadıkları görülmektedir (Tablo 85).

Tablo 85: Eğitim Düzeyine Göre Ortak Tarih Bilinci, Birlikte Yaşam ve Gelecek Tasavvuru

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
<i>Türk tarihi aynı zamanda Kürtlerin, Zazalarında tarihidir.</i>	Katılmam	9	11,5%	3	6,4%	27	21,8%	26	29,9%	43	36,1%	,001
	Kararsızım	12	15,4%	8	17,0%	20	16,1%	8	9,2%	13	10,9%	
	Katılırim	57	73,1%	36	76,6%	77	62,1%	53	60,9%	63	52,9%	
<i>Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtlerin, Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir.</i>	Katılmam	4	5,1%	9	19,1%	14	11,3%	19	21,6%	33	27,5%	,004
	Kararsızım	11	14,1%	6	12,8%	22	17,7%	10	11,4%	16	13,3%	
	Katılırim	63	80,8%	32	68,1%	88	71,0%	59	67,0%	71	59,2%	
<i>Kürt- Türk ayrımını anlamsız buluyorum.</i>	Katılmam	13	16,7%	8	17,0%	23	18,5%	21	23,9%	32	26,4%	,342
	Kararsızım	8	10,3%	5	10,6%	15	12,1%	6	6,8%	5	4,1%	
	Katılırim	57	73,1%	34	72,3%	86	69,4%	61	69,3%	84	69,4%	
<i>Türklerle Kürtlerin, Zazaların ortak bir geleceği vardır.</i>	Katılmam	7	9,0%	9	19,1%	18	14,5%	11	12,6%	24	20,2%	,599
	Kararsızım	18	23,1%	9	19,1%	22	17,7%	16	18,4%	20	16,8%	
	Katılırim	53	67,9%	29	61,7%	84	67,7%	60	69,0%	75	63,0%	

Gelir seviyesi ile ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve gelecek tasavvuru arasındaki ilişkiye baktığımızda “*Kürt-Türk ayrımını anlamsız buluyorum*” önermesi hariç diğer tüm önermelerle istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi bulunmamaktadır ($p>0,05$).

“*Kürt-Türk ayrımını anlamsız buluyorum*” önermesine ise “*katılırim*” diyenlerin oranı

düşük gelir grubundakilerde %75,9, orta gelir grubundakilerde %63,6 ve yüksek gelir grubundakilerde ise %72,2 iken, “katılmam” diyenlerin oranı ise sırasıyla %13,8, %29,8 ve %19,4’tür. Görüleceği gibi “Kürt-Türk ayrımını anlamsız buluyorum” önermesine katılım ve katılmamada “orta gelir” seviyesindekilerin farklı bir tutum sergiledikleri görülmektedir (p=,002).

Araştırmaya katılanların kendini güvende hissetme, ifade hürriyeti ve ayrımcılık hususlarıyla ilgili ifadelerden en yüksek katılımın olduğu önermeler %82,6 ile “kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur” ve %75,7 ile “kendi memleketimin bulunduğu bölgede kendimi diğerlerine göre daha güvende hissederim” önermeleridir. En fazla kabul görmeyen ifadeler ise %67 ile “Bu ülkede çalışan herkesin başarı şansı eşittir” ve %63,2 ile “Türkiye’de kendimi ve düşüncelerimi rahatlıkla ifade etmekteyim” önermeleridir. Kararsızlığın en fazla olduğu önerme ise %31,7 ile “Bir başka bölgede de kendimi güvende hissederim” önermesidir. Tablo 86 genel olarak değerlendirildiğinde Diyarbakırlılar kendilerine karşı bir ayrımcılığın olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 86: Kendini Güvende Hissetme, İfade Hürriyeti ve Ayrımcılık

Aşağıdaki ifadelere hangi oranda katılmaktasınız?	Kesinlikle katılım		Katılırim		Kararsızım		Katılmam		Kesinlikle katılmam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur.	197	42,8	183	39,8	53	11,5	13	2,8	14	3,0
Bu ülkede çalışan herkesin başarı şansı eşittir.	31	6,7	50	10,9	71	15,4	113	24,6	195	42,4
Türkiye’de kendimi ve düşüncelerimi rahatlıkla ifade etmekteyim.	36	7,8	74	16,1	59	12,8	89	19,3	202	43,9
Kendi memleketimin bulunduğu bölgede kendimi diğer bölgelere göre daha güvende hissederim.	189	41,1	159	34,6	58	12,6	32	7,0	22	4,8
Bir başka bölgede de kendimi güvende hissederim.	51	11,1	123	26,7	146	31,7	77	16,7	63	13,7
Bu ülkede herkes kendi kültürünü rahat biçimde yaşamaktadır.	70	15,2	81	17,6	82	17,8	94	20,4	133	28,9
Yaşadığım bölge dışına çıktığımda kendimi tedirgin hissediyorum.	75	16,3	109	23,7	132	28,7	96	20,9	48	10,4

Cinsiyet ve yaş grupları ile kendini güvende hissetme, ifade hürriyeti ve ayrımcılık ifade eden tüm önermeler arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir (p>0,05).

Eğitim düzeyi ile kendini güvende hissetme, ifade hürriyeti ve ayrımcılık ifade eden önermeler arasında “*kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur*” önermesi dışındakilerle istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). “*Kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur*” önermesine katılanların oranı %okuryazar olmayanlarda %71,8, okuryazarlarda %87,2, ilköğretim mezunlarında %79,8, lise mezunlarında %85,2 ve niversite mezunlarında %90,1’dir. Kararsızlık tüm ğretim düzeylerinde %10 civarında iken, okuryazar olmayanlarda %20,5’tir. Diğer etnik kökenden olanlara karşı kendini önyargılı gören veya diğerlerine karşı antipatisi olanların oranı genelde düşüktür. nyargının ve antipatinin en yüksek olduğu gruplar %9,7 ile ilköğretim mezunları ile %7,7 ile okuryazar olmayanlardır ($p=,031$).

Gelir seviyesi ile kendini güvende hissetme, ifade hürriyeti ve ayrımcılık ifade eden önermeler arasında “*Kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur*” ve “*Yaşadığım bölge dışına çıktığımda kendimi tedirgin hissediyorum*” önermeler dışındaki önermelerle istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). “*Kendi etnik kökenim dışındaki etnik kökenden olanlara karşı herhangi bir önyargım ve antipatim yoktur*” ve “*Yaşadığım bölge dışına çıktığımda kendimi tedirgin hissediyorum*” nermelerindeki anlamlılık ilişkisi ise sırasıyla $p=,040$ ve $p=,019$ ’dur. İstatistikî olarak anlamlı ilişkinin olduğu birinci önermeye katılım gelir arttıkça artarken; ikinci önermede ise orta ve düşük gelir grubundakilerin katılımı %42 civarında iken, yüksek gelir grubundakilerde bu oran %16,7 gibi hayli düşük bir orandır. Geliri yüksek olanların orta ve düşük gelir gruplarına göre, diğer etnik kökenden olanlara n yargısı ve antipatisi daha az olduğu ve bölge dışında kendilerini daha az tedirgin hissettikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılanların kamu görevlilerinin niteliği hususunda en fazla katılımlarını belirttikleri ifadeler % 69,8 ile “*bölgeye gelen kamu personeli halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramamaktadırlar*” ve %65,4 ile “*Bölgeye gelen kamu görevlileri bölgeye ve halka karşı n yargılıdırlar*” önermeleridir. Kararsızlığın en yüksek (%27,8) ve katılım eğilimin diğerlerine nazaran düşük olduğu nerme (%24,3) “*Bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurlar atanmaktadır*” önermesidir. Diyarbakırlıların

bölgede görevlendirilen kamu görevlilerinin %47,8'ini işe yaramaz ve sorunlu, %65,4'ünü bölgeye ve halka karşı ön yargılı bulmakta, %69,8'inin ise halkın dilini bilmedikleri için iletişim eksikliği çektiklerini düşünmektedirler (Tablo 87).

Tablo 87: Kamu Görevlilerinin Niteliği

Aşağıdaki ifadeler hangi oranda katılmaktasınız?	Kesinlikle katılım		Katılım		Kararsızım		Katılmam		Kesinlikle katılmam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurlar atanmaktadır.	103	22,4	117	25,4	128	27,8	83	18,0	29	6,3
Bölgeye gelen kamu görevlileri bölgeye ve halka karşı ön yargılıdır.	157	34,1	144	31,3	86	18,7	49	10,7	24	5,2
Bölgeye gelen kamu personeli halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramamaktadırlar.	170	37,0	151	32,8	77	16,7	35	7,6	27	5,9

Cinsiyet ile kamu görevlilerinin niteliğini belirten önermelerin ilk ikisi arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Bölgeye gelen kamu görevlilerinin iletişim eksikliği ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=,003$). Kadınların kamu görevlileriyle iletişimde erkeklerden daha fazla sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Bunda özellikle orta yaş üzerinde kadınların anadillerinden başka dilde kendilerini yeterince ifade edememesin ve kamu görevlilerinin bu dili bilmemeleri etkili olmaktadır.

Tablo 88: Eğitim Düzeyine Göre Kamu Görevlilerinin Niteliği

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurlar atanmaktadır	Katılmam	22	28,2%	10	21,3%	26	21,0%	22	25,3%	32	26,4%	,231
	Kararsızım	25	32,1%	7	14,9%	36	29,0%	20	23,0%	37	30,6%	
	Katılım	31	39,7%	30	63,8%	62	50,0%	45	51,7%	52	43,0%	
Bölgeye gelen kamu görevlileri bölgeye ve halka karşı ön yargılıdır	Katılmam	17	21,8%	4	8,5%	15	12,1%	18	20,5%	19	15,7%	,004
	Kararsızım	18	23,1%	10	21,3%	34	27,4%	10	11,4%	12	9,9%	
	Katılım	43	55,1%	33	70,2%	75	60,5%	60	68,2%	90	74,4%	
Bölgeye gelen kamu personeli halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramamaktadırlar	Katılmam	6	7,7%	3	6,4%	12	9,7%	17	19,3%	24	19,8%	,014
	Kararsızım	18	23,1%	10	21,3%	25	20,2%	9	10,2%	13	10,7%	
	Katılım	54	69,2%	34	72,3%	87	70,2%	62	70,5%	84	69,4%	

Yaş ve gelir düzeyi ile kamu görevlilerinin niteliği arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Eğitim seviyesi ile kamu görevlilerinin niteliği arasındaki önermelerden; "Bölgeye gelen kamu görevlileri bölgeye ve halka karşı ön

yargılıdır” ve “Bölgeye gelen kamu personeli halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramamaktadırlar” önermeleriyle anlamlı farklılık ilişkisi var iken, “Bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurlar atanmaktadır” önermesi arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi yoktur ($p>0,05$). Okuryazar olanlar hem bölgeye gelen kamu görevlilerinin ön yargılı olduğu hem de halkın dilini bilmemelerinin iletişim kurmada sorun olduğu hususlarında üniversitelilerle beraber en fazla katılımın olduğu grup olurken, her iki önermeye katılımın en az olduğu grup okuryazar olmayanlar olmuştur (Tablo 88).

Alan araştırmasına katılan Diyarbakırlılar 1. 2. ve 3. Tercih ortalamasına göre kendilerini Müslüman (%29,9), Kürt (%26,5) ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı (%20,4) olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kendilerini dinsel kimliklerine göre tanımladıkları görülmektedir (Tablo 89).

Tablo 89: Kendini Tanımlama

	1. tercih		2. tercih		3. tercih		3 tercih ortalaması %
	Sayı	Yüzde%	Sayı	Yüzde%	Sayı	Yüzde%	
<i>Arap</i>	3	,7	2	,4	3	,7	,6
<i>Ermeni</i>	2	,4	1	,2	1	,2	,3
<i>Kürt</i>	109	23,7	226	49,1	31	6,7	26,5
<i>Müslüman</i>	318	69,1	72	15,7	23	5,0	29,9
<i>Türk</i>	5	1,1	21	4,6	35	7,6	4,4
<i>Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı</i>	7	1,5	44	9,6	230	50,0	20,4
<i>Zaza</i>	10	2,2	66	14,3	39	8,5	8,3
<i>Diğer</i>	6	1,3	1	,2	98	21,3	7,6
Toplam	460	100,0	460	100,0	460	100,0	100,0

Erkan tarafından yapılan araştırmada GAP illerinin toplamında kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlayanların oranı %33,5 iken, kendilerini etnik kimlikle tanımlayanların oranı ise %13,4 olarak bulunmuştur. Bölge genelinde elde edilen sonuçlar incelendiğinde etnik kökenle kendisini tanımlama oranının oldukça düşük olduğu görülür. Aynı araştırmada Diyarbakırlıların öncelikle kendilerini dini kimlikle (%25,1) tanımladığı, ikinci olarak etnik köken (%24,9) ile, üçüncü sırada ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı (%23,4) kavramı ile tanımladıkları görülmüştür. Yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz bulgular, Erkan tarafından yapılan bu araştırma ile paralellik göstermektedir (2005: 277-278).

Aktay ve arkadaşları tarafından Türkiye’deki insanların kültürel ve siyasal kimlik ile ötekiliğe ilişkin algılarının ölçülmesi amacıyla 14 farklı ilden seçilen 78 kişi ile derinlemesine yapılan görüşme ve 16 ilde 2190 kişiye uygulanan anket çalışması ile yapılan araştırmaya göre, kendinizi kültürel kimlik olarak *birinci derecede* nasıl tanımlarsınız? sorusuna örneklemin %52,6’sı kendisini Türk, %32,9’unun Müslüman, %5,1’i Kürt, %4,5’i Alevi, %2,3’ü ise Türkiyeli olarak tanımlamıştır. Kendinizi kültürel kimlik olarak *ikinci derecede* nasıl tanımlarsınız? sorusuna örneklemin %48,4’ü Müslüman, %25,5’i Türk, %9’u Kürt, %4,8’i Alevi, %3,6’sı ise Türkiyeli olarak tanımlamıştır (2010: 41-43).

Keser tarafından 2008-2009 yılları arasında Diyarbakır’da görüşme tekniği ile yapılan araştırmada, katılımcıların %56,1’i kendilerini tanımlamada dini kimliğin birinci derecede, %20,2’si ikinci derecede, %7,1’i ise üçüncü derecede önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı çalışmada katılımcıların eğitim ve gelir düzeyi arttıkça kendilerini dini kimlikle tanımlama oranlarının düştüğü görülmüştür (2012:127-128). Elde edilen bu sonuçların çalışmamızda elde ettiğimiz bulgularla örtüştüğü görülmüştür.

Akşit ve diğerleri tarafından yapılan Türkiye’de Dindarlık adlı araştırmada, ‘kendinizi öncelikle hangisi ile tanımlarsınız?’ şeklindeki soruya 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların %40,2’si kendilerini “Müslüman”, %34,4’ü “Türk”, %14,7’si “T.C vatandaşı”, %7,6’sı “Kürt”, %4’ü “Alevi” olarak tanımladığını belirtmiştir. Anadile göre bakıldığında, Türkçe konuşan 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların %45,5’i kendilerini “Müslüman”, %34,3’ü “Türk”, %16,4’ü “T.C vatandaşı”, %1,1’i “Alevi” olarak tanımlarken; Kürtçe konuşanların %55,8’i “Müslüman”, %20’si “Kürt”, %10’u “T.C vatandaşı”, %9,2’si “Türk”, %3,8’i ise kendisini “Alevi” olarak tanımlamaktadır (2012: 491).

Kendini tanımlama cinsiyet ve gelir düzeyi arasında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Yaş gruplarıyla kendini tanımlama arasındaki ilişkiye bakıldığında istatistikî olarak anlamlı ilişki vardır. Tablo 90’da da görüleceği üzere araştırmaya katılan Diyarbakırlıların tüm yaş gruplarında öncelikle ve yüksek oranda kendini tanımlarken dini kimliğe vurgu yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte yaş ilerledikçe dini kimliğe vurgu artarken yaş küçüldükçe etnik kimliklere vurgu artmaktadır. Örneğinin gençlerde kendini tanımlama da dini kimlikle tanımlama %67,4,

orta yaştakilerde %75,9 ve yaşlılarda ise %85,9 iken, kendini etnik kimliklerle tanımlama (Kürt ve Zaza) gençlerde %32,6, orta yaşlılarda %24,1 ve yaşlılarda %14,1'dir. Yani her üç gençten biri kendini etnik kimlikle tanıtırken yaşlılarda her on kişiden biri kendisini etnik kimlikle tanıtmaktadır ($X^2 = 7,759$, S.d=2, P= ,021).

Eğitim seviyesi ile kendini tanımlama arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 90'a bakıldığında Diyarbakırlılar tüm eğitim düzeylerinde kendilerini %60'ın üzerinde dini kimlikleriyle, %13'ün üzerinde de etnik kimlikleriyle tanımlamaktadırlar. Eğitim seviyelerine göre değerlendirildiğinde ise eğitim seviyesi düştükçe kişilerin kendilerini dini kimlikle tanımlama oranı artarken, eğitim seviyesi arttıkça etnik kimlikle tanımlama daha ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin kendinin Müslüman olarak tanımlayanların oranı okuryazar olmayanlarda %86,7 iken, üniversite mezunlarında %60,9'dur. Etnik kimlikle tanımlamada ise okuryazar olmayanların %13,4'ü kendini etnik kimliği (Kürt veya Zaza) ile tanımlarken, Üniversite mezunlarında bu oran %39,1'dir ($X^2=23,455$, S.d=8, P= ,003).

Bilgesam tarafından yapılan araştırmada, anadil ile kendini tanımlama konusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır. Anadilinin Zazaca olduğunu söyleyenlerin %31'i kendini "muhafazakar", %19,7'si "İslamcı", %9,9'u "Milliyetçi", %14,6'sı "Liberal/Demokrat", %9,9'u "Yurtsever", %8,2'si "Marksist/Sosyalist/Devrimci" olarak tanımlamıştır. Ana dilinin Kürtçe olduğunu söyleyenlerin %23,6'sı kendini "muhafazakar", %20'si "İslamcı", %16'sı %11,7'si "Liberal/Demokrat" %4,6'sı "Marksist/Sosyalist/Devrimci" olarak tanımlamıştır (2009: 55). Konuşulan dil ile etnik kimlik arasında bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Tarihsel, toplumsal ve siyasal faktörlerin kendini tanımlama biçiminde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 90: Bağımsız Değişkenlere Göre Kendini Tanımlama

		<i>Kendini tanımlama</i>			<i>Toplam</i>
		<i>Kürt</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Zaza</i>	
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i> 71 30,1%	159 67,4%	6 2,5%	236 100,0%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i> 30 21,9%	104 75,9%	3 2,2%	137 100,0%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i> 8 12,5%	55 85,9%	1 1,6%	64 100,0%

Tablo 90'nun Devamı

Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	Sayı %	8 10,7%	65 86,7%	2 2,7%	75 100,0%
	Okuryazar	Sayı %	7 15,6%	38 84,4%	0 ,0%	45 100,0%
	İlköğretim	Sayı %	34 27,9%	87 71,3%	1 ,8%	122 100,0%
	Lise	Sayı %	20 23,5%	61 71,8%	4 4,7%	85 100,0%
	Üniversite	Sayı %	40 36,4%	67 60,9%	3 2,7%	110 100,0%

3.5. Dini Yapı ve Din Kurumuna İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların %97,8'i kendisini İslam dinine mensup olarak görmekteyken %1,3'ü hiçbir dine mensup olmadığını belirtmektedir. Mezheplere göre dağılıma bakıldığında, katılımcıların %70,4'i Şafii, %26,7'si Hanefi olduğunu belirtmiştir. Şii, Alevi ve Caferi olduğunu ifade edenlerin oranı ise %1,3'tür (Tablo 91). 1990'daki yoğun göçler öncesinde Hanefi nüfusun çok daha fazla olmasına karşın bu süreçte şehir çoğunluğu Şafii olan kırsal göçmeni bünyesine katmış diğer taraftan şehrin yerlisi Hanefi nüfusu göç vermiştir(Tan, 2009: 201,520-522). Cinsiyet, yaş grupları, eğitim seviyesi ve gelir ile dine ve mezhebe mensubiyeti olma hususlarında istatistikî olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 91: Dine ve Mezhebe Mensubiyet

Hangi dine mensupsunuz?			Hangi mezheptensiniz?		
	Sayı	Yüzde %		Sayı	Yüzde %
Hıristiyanlık	1	,2	Alevi	4	,9
İslamiyet	451	98,0	Caferi, Şii	2	,4
Yezidilik	1	,2	Hanefi	123	26,7
Hiçbir dine inanmıyorum	6	1,3	Şafii	324	70,4
Kararsızım	1	,2	Diğer	7	1,5
Toplam	460	100,0	Toplam	460	100,0

Tarikat veya cemaatlere mensubiyete yönelik sorulara katılımcıların %68'i herhangi bir mensubiyet belirtmezken, %8,9'u bir tarikat veya cemaate mensup olduğunu, %13'ü üye olmasa da tarikat ve cemaatlere sempati duyduğunu belirtmiş, %10'u ise tarikat ve cemaatlere olumlu bakmadığını ifade etmiştir (Tablo 92).

Koçar tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmada, katılımcıların kendini hangi cemaat veya tarikata yakın hissettiği sorusuna, örneklemin %13,9'unun Nurculuk, %2,7'sinin Süleymancılık, %0,4'ünün Nakşilik, %0,2'sinin ise Cerrahiliğe yakın hissettiği bulunmuştur. Örneklemin %35,7'si ise hiçbir tarikat veya cemaatle ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir (2009: 33-35). Bizim yaptığımız araştırmada hiçbir tarikat veya cemaatle ilişkisi olmadığını belirtenlerin oranı oldukça yüksek bulunmuştur. Tarikat ve cemaatler özellikle Diyarbakır'da civar illere nazaran halk tabanında çok fazla destek bulamamaktadır. Bunun nedenleri arasında özellikle 1990 ve sonrası yıllarda Diyarbakır'da radikal dini grupların cami ve kurslarda aktif olmaları, Hizbullah'ın bölgedeki infazları, halkın dini cemaat ve tarikatlara karşı korkuya kapılarak mesafeli durmalarına yol açmıştır. Halk, çocuklarımız Hizbullahçı olur korkusuyla çocuklarını camilere, Kur'an kurslarına, dini cemaat ve tarikatlara göndermemiştir (Yanmış ve Kahraman, 2013: 128-129). Diğer taraftan PKK fundafobik veya anti-fundamentalist (Juergensmeyer, 2002: 223-246) denilebilecek bir yaklaşımla, yakın zamana kadar Kur'an kursları ve camileri "Hizbullah yuvası" olarak göstererek (şimdilerde buna İŞİD'çi olur söylemi de dâhil olmuştur), çeşitli propagandalarla halkı dini kurum ve yapılardan soğutmaya çalışmaktadır.

Tablo 92: Tarikatlara Veya Cemaatlere Mensubiyet

<i>Herhangi bir tarikata veya cemaate bağlılığınız var mı?</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde %</i>
<i>Evet, tarikat/cemaat mensubuyum</i>	41	8,9
<i>Herhangi bir tarikat veya cemaate bağım yok ama sempati duyuyorum</i>	60	13,0
<i>Hayır, hiçbir tarikat veya cemaatle bağım yok</i>	313	68,0
<i>Tarikatlara veya cemaatlere olumlu bakmıyorum</i>	46	10,0
<i>Toplam</i>	460	100,0

Dini cemaatler ve tarikatlara mensubiyet ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık vardır ($p=,003$). Erkeklerin hem tarikat veya cemaatlere daha fazla üyelikleri bulunmakta hem de kadınlara nazaran daha fazla sempati duymaktadırlar. Tarikat ve cemaatlere üye olan erkeklerin oranı %12, kadınların oranı %5 iken, herhangi bir tarikata veya cemaate üye olmayan erkeklerin oranı %61,6, kadınların oranı ise %76,2'dir. Son yıllarda Kürt ulusalcıların kadın çalışmalarının dini grupları bu konuda harekete geçirdiği gözlenmektedir. Yakın zamana kadar erkek egemen bir görüntüye sahip olan dini

gruplar kadınlara yönelik sohbet ve zikir halkalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Her hangi bir tarikata veya cemaate üye olmamakla beraber sempati duyan erkeklerin oranı %15,9 iken kadınlarda bu oran %9,4 olarak gerçekleşmiştir. Tarikatlara veya cemaatlere olumlu bakmayanların oranı birbirine oldukça yakın olmakla beraber erkeklerde %1,1 oranında daha fazladır (Tablo 93).

Tablo 93: Cinsiyete Göre Dini Cemaat ve Tarikatlara Bağlılık

		$X^2 = 13,679$ $S.d=3$ $P=,003$	Evet, tarikat/ cemaat mensubuyum	Herhangi bir tarikât veya cemaate bağım yok ama sempati duyuyorum	Hayır, hiçbir tarikât veya cemaatle bağım yok	Tarikatlara veya cemaatlere olumlu bakmıyorum	Toplam
Cinsiyet	Erkek	<i>Sayı</i> 31 <i>%</i> 12,0%	31 12,0%	41 15,9%	159 61,6%	27 10,5%	258 100,0%
	Kadın	<i>Sayı</i> 10 <i>%</i> 5,0%	10 5,0%	19 9,4%	153 76,2%	19 9,4%	202 100,0%
Toplam		<i>Sayı</i> 41 <i>%</i> 8,9%	41 8,9%	60 13,0%	312 68,0%	46 10,0%	460 100,0%

Araştırmaya katılanların en yüksek katılımı uyguladığı dini pratikler %81,7 ile oruç tutmak, %61,3 ile kandil gecelerinde ibadet etmek, %54,3 ile beş vakit namaz kılmak gelmektedir. Burada beklenenin aksine Cuma ve Bayram namazı kılanların, beş vakit namaz kılanlara oranla daha az olduğu görülmektedir. Kadınların Cuma ve bayram namazlarına gitme zorunluluğu olmadığından, sadece erkekler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapıldığında oranların beş vakit namaz kılanlara göre yüksek olduğu görülecektir. Hiçbir dini pratiği uygulamayanların oranı ise %6,1'dir (Tablo 94).

Tablo 94: Dini Pratikleri Uygulama

	Sayı	Yüzde %
1.Kur'an okumak	203	44,1
2.Beş vakit namaz kılmak	250	54,3
3.Ara sıra namaz kılmak	127	27,6
4.Cuma namazı kılmak	201	43,7
5.Bayram namazı kılmak	170	37,0
6.Oruç tutmak	376	81,7
7.Zekât vermek	220	47,8

Tablo 94'ün Devamı

<i>8.Kurban kesmek</i>	167	36,3
<i>9.Mevlit okutmak</i>	161	35,0
<i>10.Kandil geceleri ibadet etmek</i>	282	61,3
<i>11.Hiçbiri</i>	28	6,1

Çalışmamızda araştırmaya katılanların yarısından fazlasının (%54,3) beş vakit namaz kıldığı sonucu bulunmuştur. Keser tarafından yapılan araştırmada görüşülen kişilerin %98,7'sinin İslam dinine, az sayıda kişinin ise herhangi bir dine inanmadığı bulunmuştur. İslam dinine inandığını belirtenlerin %39,9'u her zaman/düzenli olarak, %12,2'si genellikle, %14,5'i ara sıra, %5,1'i ise nadiren beş vakit namaz kıldığını belirtmiştir. Cuma namazı ile ilgili olarak, araştırmaya katılanların %21,7'si her zaman/düzenli, %7,7'si genellikle, %3,8'i ise nadiren Cuma namazını kıldığını ifade etmiştir. Aynı çalışmada evli kadınların bekâr kadınlara oranla dini pratiklere daha fazla önem verdiği ve yerine getirdiği tespit edilmiştir (2012:123-124).

Keser tarafından Diyarbakır'da yapılan araştırmada, katılımcıların %39,9'unun her zaman/düzenli, %12,2'sinin genellikle, %14,5'inin ara sıra, %5,1'inin nadiren vakit namazlarını yerine getirdiği, %28,3'ünün ise vakit namazlarını hiç kılmadığı tespit edilmiştir (2012: 123). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye genelinde yaptığı dini hayat araştırmasına göre bölge halkının %63,7'si her zaman, %7,6'sı çoğunlukla ve %8,2'si de ara sıra namaz kıldıkları görülmektedir (2014: 48). Bilgesam'ın araştırmasında ise, katılımcıların %47,3'ünün beş vakit namazlarını kıldığı, %30,2'sinin fırsat buldukça, %12,5'inin yalnızca Cuma ve Bayram namazlarını kıldığı, %10,1'inin ise hiç namaz kılmadığı sonucu elde edilmiştir (2009: 40). Bu araştırmada beş vakit namaz kılma ve fırsat buldukça namaz kılma ile ilgili elde edilen bulgularla, çalışmamızda elde ettiğimiz bulguların örtüştüğü, ancak sadece Cuma ve Bayram namazlarını kıldığını belirtenlerle ilgili bulguların örtüşmediği görülmüştür.

Tablo 95: Cinsiyete Göre Dini Pratikleri Uygulama

		Erkek		Kadın		P
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	
<i>Kur'an okumak</i>	<i>Sayı</i>	98	160	105	97	,002
	<i>%</i>	38,0%	62,0%	52,0%	48,0%	
<i>Beş vakit namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	121	137	129	73	,000
	<i>%</i>	46,9%	53,1%	63,9%	36,1%	
<i>Ara sıra namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	85	173	42	160	,002
	<i>%</i>	32,9%	67,1%	20,8%	79,2%	
<i>Oruç tutmak</i>	<i>Sayı</i>	204	54	172	30	,059
	<i>%</i>	79,1%	20,9%	85,1%	14,9%	
<i>Zekât vermek</i>	<i>Sayı</i>	127	131	93	109	,279
	<i>%</i>	49,2%	50,8%	46,0%	54,0%	
<i>Kurban kesmek</i>	<i>Sayı</i>	99	159	68	134	,172
	<i>%</i>	38,4%	61,6%	33,7%	66,3%	
<i>Mevlit okutmak</i>	<i>Sayı</i>	82	176	79	123	,062
	<i>%</i>	31,8%	68,2%	39,1%	60,9%	
<i>Kandil geceleri ibadet etmek</i>	<i>Sayı</i>	145	113	137	65	,007
	<i>%</i>	56,2%	43,8%	67,8%	32,2%	
<i>Hiçbiri</i>	<i>Sayı</i>	22	236	6	196	,010
	<i>%</i>	8,5%	91,5%	3,0%	97,0%	

Cinsiyet ile ibadet yapma arasında oruç tutma ($p=,059$), zekât verme ($p=,279$), kurban kesme ($p=,172$), mevlit okutma ($p=,062$) hariç istatistikî olarak önemli derece anlamlı farklılık görülmektedir. Cinsiyet ile Cuma ve bayram namazları kılma arasındaki ilişki, kadınların bu ibadetlerden muaf olmaları nedeniyle zaten farklılık arz edeceğinden tabloya dâhil edilmemiştir (her ikisi içinde anlamlılık düzeyi $p=,000$). Ekonomik gereksinim olmadan yapılan bireysel ibadetlerin hepsinde kadınların daha fazla ibadet ettikleri görülmektedir. Erkeklerin en fazla yaptıkları ibadetler; Cuma namazı kılmak (%87,6), bayram namazı kılmak (%84,7) ve oruç tutmaktır(%79,1). Kadınların en fazla yaptıkları ibadetler ise; oruç tutmak (%85,1), kandil geceleri ibadet etmek (%67,8) ve beş vakit namaz kılmak (%63,9)'tır. İbadet yapma oranlarına bakıldığında kadınların daha dindar olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 95).

Tablo 96: Yaş Gruplarına Göre Dini Pratikleri Uygulama

		18-34		35-54		55 +		P
		<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	
Kur'an okumak	<i>Sayı</i> %	105 41,8%	146 58,2%	71 49,3%	73 50,7%	27 41,5%	38 58,5%	,320
Beş vakit namaz kılmak	<i>Sayı</i> %	101 40,2%	150 59,8%	96 66,7%	48 33,3%	53 81,5%	12 18,5%	,000
Ara sıra namaz kılmak	<i>Sayı</i> %	87 34,7%	164 65,3%	31 21,5%	113 78,5%	9 13,8%	56 86,2%	,001
Cuma namazı kılmak	<i>Sayı</i> %	94 37,5%	157 62,5%	69 47,9%	75 52,1%	38 58,5%	27 41,5%	,005
Bayram namazı kılmak	<i>Sayı</i> %	80 31,9%	171 68,1%	61 42,4%	83 57,6%	29 44,6%	36 55,4%	,044
Oruç tutmak	<i>Sayı</i> %	194 77,3%	57 22,7%	122 84,7%	22 15,3%	60 92,3%	5 7,7%	,011
Zekât vermek	<i>Sayı</i> %	94 37,5%	157 62,5%	80 55,6%	64 44,4%	46 70,8%	19 29,2%	,000
Kurban kesmek	<i>Sayı</i> %	70 27,9%	181 72,1%	64 44,4%	80 55,6%	33 50,8%	32 49,2%	,000
Mevlit okutmak	<i>Sayı</i> %	59 23,5%	192 76,5%	59 41,0%	85 59,0%	43 66,2%	22 33,8%	,000
Kandil geceleri ibadet etmek	<i>Sayı</i> %	139 55,4%	112 44,6%	94 65,3%	50 34,7%	49 75,4%	16 24,6%	,006
Hiçbiri	<i>Sayı</i> %	23 9,2%	228 90,8%	4 2,8%	140 97,2%	1 1,5%	64 98,5%	,010

Yaş grupları ile tüm dini pratikler arasında “Kur'an okuma hariç” anlamlı ilişki vardır. Anlamlılık ilişkisi olan tüm pratikleri (ara sıra namaz kılma hariç) öngörüldüğü üzere yaşlıların daha fazla tatbik ettikleri ve yaş ilerledikçe ibadet etme oranının arttığı görülmektedir. Yaşlanmayla dini pratiklerin artması arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Kılavuz da, dinin yaşlılarda maddi ve manevi bir kısım sorunlarla başa çıkmada önemli katkılar sağladığını ifade etmiştir (2006: 213-226). Tüm grupların en fazla yaptığı ibadet olarak oruç öne çıkmaktadır. Öyle ki daha az ibadet eden gençler arasında bile oruç tutanların oranı %77,3'tür. Yaş gruplarına göre oruçtan sonra gençlerde %55,4 ile “kandil geceleri ibadet etmek”, orta yaş grubundakilerde %66,7 ve yaşlılarda %81,4 ile “beş vakit namaz kılma” en fazla yapılan ibadetler olarak öne çıkmaktadır (Tablo 96).

Keser tarafından yapılan araştırmada da yaş arttıkça dini pratikleri yerine getirme oranının arttığı, yaşlıların gençlere göre dini pratiklere daha fazla önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır (2012: 125). Bilgesam tarafından yapılan araştırmada yaş arttıkça

beş vakit namaz kılanların oranı artarken, hiç namaz kılmam diyenlerin oranında ise düşüş olduğu görülmüştür. Buna göre, örneklem grubunun 15-25 yaş aralığında olanların %39'u beş vakit namaz kıldığını belirtirken, 26-40 yaş aralığında bu oran %47,3'e, 56 yaş ve üzerinde ise %62,7'ye yükselmektedir. 15-25 yaş aralığında olanların %11,8'i hiç namaz kılmadığını belirtirken, 26-40 yaş aralığında bu oran %10,5'e, 56 yaş ve üzerinde ise %9,3'e düşmektedir (2009: 40).

Eğitim düzeyi ile dini ibadetleri yapma arasındaki ilişkiye bakıldığında “Kur'an okumak”, “Cuma ve Bayram namazı kılmak” ve “kurban kesmek arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olmayıp, “beş vakit namaz kılmak”, “ara-sıra namaz kılmak”, “oruç tutmak”, “zekât vermek”, “mevlit okutmak”, “kandil geceleri ibadet etmek” ve “hiç ibadet etmek” seçenekleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Okuryazar olmayanların anlamlı farklılığın olduğu tüm ibadetleri yapma eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Lise ve üniversite mezunlarının ise anlam farklılığı olan ibadetlerin oruç tutmak hariç tamamında en az ibadet yapan gruplar oldukları görülmektedir. Tabloyu genel olarak değerlendirecek olursak eğitim seviyesi yüksek olanların ibadet yapma oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir (Tablo 97). Bu durum yukarıda da değinildiği gibi sekülerleşme olarak okunabilmektedir. Aydınlanma düşüncesinin mottolarından biri olan, eğitim ve kültür seviyesinin artmasına paralel dini inanç ve tutumlarda zayıflamanın olacağı fikri uzun süre sosyal bilimlerde etkisini sürdürmüştür. Ancak karşıt fikirdeki P.Berger, J. Casanova ve diğer uzmanlar bunun eğitim ve gelişmişliğin doğal sonucu değil bazı modernleşme teorisyenlerinin hedefi olduğu noktasında birleşmektedir (Köse, 2002: 75-93). Özetle burada çıkan sonuçlar Diyarbakır'da eğitim ve modernleşmeye bağlı doğal bir sekülerleşme mi? yoksa insanların 1990 ve sonrası süreçte dini eğitim alamaması şeklinde mi? okunacağı tartışmalıdır.

Tablo 97: Eğitim Düzeyine Göre Dini Pratikleri Uygulama

		<i>Okuryazar değil</i>	<i>Okuryazar</i>	<i>İlköğretim</i>	<i>Lise</i>	<i>Üniversite</i>	<i>P</i>
<i>Kur'an okumak</i>	<i>Sayı</i>	38	22	64	31	48	,137
	<i>%</i>	48,1%	46,8%	51,2%	35,2%	39,7%	
<i>Beş vakit namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	68	28	72	36	46	,000
	<i>%</i>	86,1%	59,6%	57,6%	40,9%	38,0%	
<i>Ara sıra namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	10	12	33	31	41	,007
	<i>%</i>	12,7%	25,5%	26,4%	35,2%	33,9%	
<i>Cuma namazı kılmak</i>	<i>Sayı</i>	28	16	58	45	54	,174
	<i>%</i>	35,4%	34,0%	46,4%	51,1%	44,6%	
<i>Bayram namazı kılmak</i>	<i>Sayı</i>	21	16	46	40	47	,151
	<i>%</i>	26,6%	34,0%	36,8%	45,5%	38,8%	
<i>Oruç tutmak</i>	<i>Sayı</i>	76	34	102	77	87	,000
	<i>%</i>	96,2%	72,3%	81,6%	87,5%	71,9%	
<i>Zekât vermek</i>	<i>Sayı</i>	48	24	66	42	40	,002
	<i>%</i>	60,8%	51,1%	52,8%	47,7%	33,1%	
<i>Kurban kesmek</i>	<i>Sayı</i>	32	19	49	30	37	,508
	<i>%</i>	40,5%	40,4%	39,2%	34,1%	30,6%	
<i>Mevlit okutmak</i>	<i>Sayı</i>	54	18	38	21	30	,000
	<i>%</i>	68,4%	38,3%	30,4%	23,9%	24,8%	
<i>Kandil geceleri ibadet etmek</i>	<i>Sayı</i>	61	28	73	50	70	,036
	<i>%</i>	77,2%	59,6%	58,4%	56,8%	57,9%	
<i>Hiçbiri</i>	<i>Sayı</i>	0	3	8	3	14	,013
	<i>%</i>	,0%	6,4%	6,4%	3,4%	11,6%	

Gelir ile dini pratikleri uygulama arasında “beş vakit namaz kılma” ve “oruç tutma” ibadetleri hariç istatistikî olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır. İstatistikî olarak anlamlılık ilişkisi olan “beş vakit namaz kılma” ibadeti ile gelir arasındaki ilişkiye bakıldığında gelir arttıkça bu ibadeti yapanların oranlarının düştüğü, gelir azaldıkça beş vakit namaz kılanların oranının arttığı görülmektedir. Diğer anlamlı ilişkinin olduğu ibadet olan “oruç tutmaya” bakıldığında ise düşük ve orta gelir grubundakilerin yüksek gelir grubuna göre bu ibadeti daha yüksek oranda yaptıkları görülmektedir. Genel olarak tüm ibadetler göz önünde bulundurulduğunda maddi olan ibadetler (zekât vermek ve kurban kesmek) hariç tüm ibadetlerde geliri düşük olanların daha yüksek oranda ibadet yaptıkları görülmektedir (Tablo 98). Keser tarafından Diyarbakır’da yapılan araştırmada, gelir artışına paralel olarak beş vakit ve Cuma namazlarını yerine getirmeme arasında kayda değer bir ilişki söz konusudur. Buna göre düşük gelire sahip

olanlarda beş vakit namazını kılmayanların oranı %20,8, Cuma namazını kılmayanların oranı 54,4 iken, yüksek gelir sahiplerinde beş vakit namazını kılmayanların oranı %56,7, Cuma namazını kılmayanların oranı ise %68,3 olarak görülmüştür (2012:125).

Tablo 98: Gelir Düzeyine Göre Dini Pratikleri Uygulama

		Düşük Gelir Grubu		Orta Gelir Grubu		Yüksek Gelir Grubu		P
		<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	
<i>Kur'an okumak</i>	<i>Sayı</i>	110	115	82	117	11	25	,066
	<i>%</i>	48,9%	51,1%	41,2%	58,8%	30,6%	69,4%	
<i>Beş vakit namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	138	87	102	97	10	26	,000
	<i>%</i>	61,3%	38,7%	51,3%	48,7%	27,8%	72,2%	
<i>Ara sıra namaz kılmak</i>	<i>Sayı</i>	54	171	59	140	14	22	,124
	<i>%</i>	24,0%	76,0%	29,6%	70,4%	38,9%	61,1%	
<i>Cuma namazı kılmak</i>	<i>Sayı</i>	106	119	80	119	15	21	,347
	<i>%</i>	47,1%	52,9%	40,2%	59,8%	41,7%	58,3%	
<i>Bayram namazı kılmak</i>	<i>Sayı</i>	92	133	68	131	10	26	,177
	<i>%</i>	40,9%	59,1%	34,2%	65,8%	27,8%	72,2%	
<i>Oruç tutmak</i>	<i>Sayı</i>	185	40	167	32	24	12	,046
	<i>%</i>	82,2%	17,8%	83,9%	16,1%	66,7%	33,3%	
<i>Zekât vermek</i>	<i>Sayı</i>	114	111	84	115	22	14	,055
	<i>%</i>	50,7%	49,3%	42,2%	57,8%	61,1%	38,9%	
<i>Kurban kesmek</i>	<i>Sayı</i>	84	141	68	131	15	21	,624
	<i>%</i>	37,3%	62,7%	34,2%	65,8%	41,7%	58,3%	
<i>Mevlit okutmak</i>	<i>Sayı</i>	88	137	65	134	8	28	,094
	<i>%</i>	39,1%	60,9%	32,7%	67,3%	22,2%	77,8%	
<i>Kandil geceleri ibadet etmek</i>	<i>Sayı</i>	145	80	120	79	17	19	,133
	<i>%</i>	64,4%	35,6%	60,3%	39,7%	47,2%	52,8%	
<i>Hiçbiri</i>	<i>Sayı</i>	11	214	14	185	3	33	,550
	<i>%</i>	4,9%	95,1%	7,0%	93,0%	8,3%	91,7%	

Diyarbakırlılara “ibadet yapıp-yapmamalarına bakmaksızın kendilerini dindar hissedip-etmediklerini” sorduğumuzda araştırmaya katılanların %31,1’i tamamen dindar hissederken, %4,1’i hiçbir şekilde dindar hissetmemektedirler. Herhangi bir şekilde dindar hissedenenlerin oranı % 87,1, dindar hissetmeyenlerin oranı ise %12,8’dir (Tablo 99).

Tablo 99: İbadet Yapıp-Yapılmadığına Bakmaksızın Kişinin Kendisini Dindarlık Açısından Değerlendirmesi

<i>İbadet yapıp-yapmadığınıza bakmaksızın kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendirirsiniz?</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde%</i>
<i>Tamamen dindar hissediyorum</i>	143	31,1
<i>Çoğunlukla dindar hissediyorum</i>	112	24,3
<i>Biraz dindar hissediyorum</i>	146	31,7
<i>Dindar hissetmiyorum</i>	40	8,7
<i>Hiç dindar hissetmiyorum</i>	19	4,1
<i>Toplam</i>	460	100,0

Cinsiyet ile kişinin kendisini ibadet yapıp-yapmadığına bakmaksızın dindar olarak görme arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık vardır. Kadınlarda kendini tamamen veya çoğunlukla dindar görenlerin oranı %65,3, erkeklerde ise %47,7 iken; kendini hiç dindar hissetmeyenlerin oranı ise sırasıyla %2 ve %5,8'dir. Biraz dindar hissetmede ise erkekler kadınların yaklaşık iki katıdır. Dindarlık hissetme düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda kadınların daha dindar hissettikleri görülmektedir ($X^2=22.023$, S.d=4, P= ,000) (Tablo 100).

Yaş grupları ile kişinin kendisini ibadet yapıp-yapmamasına bakmaksızın dindar olarak görme eğilim arasında anlamlı ilişki vardır. Tüm yaş gruplarında kendini dindar olarak değerlendirme oranı yüksek olmakla birlikte, dindarlığın derecelendirilmesinde yaş gruplarına göre farklılık bulunmaktadır. Tamamen ve çoğunlukla dindar hissetme oranlarını beraber değerlendirdiğimizde gençlerin %47,4'ü, orta yaştakilerin %59,7'si, yaşlıların %76,9'u kendilerini oldukça dindar hissettikleri söylenebilir. Kendisini dindar olarak hissetmeyenlerin oranı ise gençlerde %16, orta yaştakilerde %11,8 ve yaşlılarda ise %3,1'dir. Özetle ifade etmek gerekirse beklenildiği gibi yaş ilerledikçe kendini nitelikli olarak dindar hissetme artmakta, yaş küçüldükçe kendini dindar hissetme azalmaktadır ($X^2=33,728$, S.d=8, P= ,000) (Tablo 100).

Eğitim seviyesi ile ibadet yapıp yapmadığına bakmaksızın kişinin kendini dindarlık açısından değerlendirmesi arasında istatistikî olarak anlamlı farklılık ilişkisi vardır. Genel olarak bakıldığında tüm eğitim gruplarındaki bireylerin kendilerini dindar hissettikleri görülmektedir. Kişinin kendini tamamen dindar olarak hissetmesi, eğitim

seviyesi yükseldikçe azalmakta, dindar olarak görmeme oranı ise artmaktadır ($X^2=54,752$, S.d=16, P= ,000) (Tablo 100).

Tablo 100: Bağımsız Değişkenlere Göre Kişinin Kendisini Dindarlık Açısından Değerlendirmesi

			<i>İbadet yapıp-yapmadığınıza bakmaksızın kendinizi dindarlık açısından nasıl değerlendirirsiniz?</i>					<i>Toplam</i>
			<i>Tamamen dindar hissediyorum</i>	<i>Çoğunlukla dindar hissediyorum</i>	<i>Biraz dindar hissediyorum</i>	<i>Dindar hissetmiyorum</i>	<i>Hiç dindar hissetmiyorum</i>	
<i>Cinsiyet</i>	<i>Erkek</i>	<i>Sayı</i>	67	56	101	19	15	258
		<i>%</i>	26,0%	21,7%	39,1%	7,4%	5,8%	100,0%
	<i>Kadın</i>	<i>Sayı</i>	76	56	45	21	4	202
		<i>%</i>	37,6%	27,7%	22,3%	10,4%	2,0%	100,0%
<i>Yaş</i>	<i>18-34</i>	<i>Sayı</i>	53	66	92	27	13	251
		<i>%</i>	21,1%	26,3%	36,7%	10,8%	5,2%	100,0%
	<i>35-54</i>	<i>Sayı</i>	56	30	41	11	6	144
		<i>%</i>	38,9%	20,8%	28,5%	7,6%	4,2%	100,0%
	<i>55 ve üzeri</i>	<i>Sayı</i>	34	16	13	2	0	65
		<i>%</i>	52,3%	24,6%	20,0%	3,1%	,0%	100,0%
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okuryazar değil</i>	<i>Sayı</i>	42	19	14	3	1	79
		<i>%</i>	53,2%	24,1%	17,7%	3,8%	1,3%	100,0%
	<i>Okuryazar</i>	<i>Sayı</i>	21	9	11	3	3	47
		<i>%</i>	44,7%	19,1%	23,4%	6,4%	6,4%	100,0%
	<i>İlköğretim</i>	<i>Sayı</i>	39	32	43	8	3	125
	<i>%</i>	31,2%	25,6%	34,4%	6,4%	2,4%	100,0%	
	<i>Lise</i>	<i>Sayı</i>	20	24	35	8	1	88
		<i>%</i>	22,7%	27,3%	39,8%	9,1%	1,1%	100,0%
	<i>Üniversite</i>	<i>Sayı</i>	21	28	43	18	11	121
		<i>%</i>	17,4%	23,1%	35,5%	14,9%	9,1%	100,0%
<i>Gelir</i>	<i>Düşük</i>	<i>Sayı</i>	82	48	70	17	8	225
		<i>%</i>	36,4%	21,3%	31,1%	7,6%	3,6%	100,0%
	<i>Orta</i>	<i>Sayı</i>	57	55	63	15	9	199
		<i>%</i>	28,6%	27,6%	31,7%	7,5%	4,5%	100,0%
	<i>Yüksek</i>	<i>Sayı</i>	4	9	13	8	2	36
		<i>%</i>	11,1%	25,0%	36,1%	22,2%	5,6%	100,0%

Gelir seviyesi ile kişilerin kendilerini ibadet edip-etmediklerine bakmaksızın dindarlık açısından değerlendirmelerine bakıldığında “tamamen dindar hissetme” ve bir şekilde “dindar hissetme” seçenekleri beraber değerlendirildiğinde gelir seviyesi azaldığında dindarlık derecesinin yükseldiğini ve gelir attıkça dindarlık seviyesinin düştüğü görülmektedir ($X^2=17,706$, S.d=8, P= ,024) (Tablo 100).

Araştırmaya katılanların inanç esaslarına inanma oranları genel olarak %95 gibi yüksek oranda seyretmektedir. İnanç öğeleri içerisinde en yüksek inanç yaratıcıya inanç olmuştur (%98) (Tablo 101). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı çalışmada da hem

Türkiye geneli hem de Güneydoğu’da inanç oranlarının oldukça yüksek çıktığı görülmektedir. Diyarbakır’ında içerisinde bulunduğu bölgede inanç esaslarına bağlılık ülke ortalamasının birkaç puan üzerinde olduğu görülmektedir (2014: 12, 27).

Tablo 101: İnanç Esaslarına İman

	<i>İnanırım</i>		<i>Fikrim yok</i>		<i>İnanmam</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>1.Allah</i>	451	98,0	6	1,3	3	0,7
<i>2.Ölümden sonra bir hayatın varlığı</i>	433	94,1	17	3,7	10	2,2
<i>3.İnsanın bedeninden ayrı bir ruhunun olduğu</i>	435	94,6	17	3,7	8	1,7
<i>4.Cennetin ve cehennem varlığı</i>	437	95,0	14	3,0	9	2,0
<i>5.Meleklerin varlığı</i>	440	95,7	14	3,0	6	1,3

Cinsiyet ile inanç esasları arasında “cennet ve cehennem varlığı” inancı hariç anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Cennet ve cehennem varlığına kadınlarda inanmayan bulunmamakta iken erkeklerde bu oran %3,5’tir. Cennet ve cehennem varlığına inanma kadınlarda %96,5, erkeklerde %93,8 iken fikrim yok diyenlerin oranı sırasıyla %3,5 ve %2,7’dir ($p=,025$). “İnsanın bedeninden ayrı bir ruhunun olduğu” inancı hariç kadınlar tüm inanç esaslarına erkeklere nazaran daha fazla inanmaktadır.

Yaş ve gelir gruplarıyla inanç esaslarına inanma arasında istatistikî olarak anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Eğitim seviyesi ile inanç esasları arasındaki ilişkiye bakıldığında okuryazar olanlar tüm inanç esaslarının tamamına %100 oranında inanmaktadırlar. Anlamlı farklılığın olduğu tüm inanç esaslarına üniversitelilerin diğerlerine nazaran daha az inandıkları görülmektedirler (Tablo 102).

Tablo 102: Eğitim Düzeyine Göre İnanç Esaslarına İnanma

		Okuryazar değil		Okuryazar		İlköğretim		Lise		Üniversite		P
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
<i>Allah</i>	<i>İnanmam</i>	0	,0%	0	,0%	1	,8%	1	1,1%	1	,8%	,418
	Fikrim yok	0	,0%	2	4,3%	1	,8%	0	,0%	3	2,5%	
	İnanırım	79	100, %	45	95,7%	123	98,4%	87	98,9%	117	96,7%	
<i>Ölümden sonra bir hayatın varlığı</i>	<i>İnanmam</i>	0	,0%	0	,0%	5	4,0%	1	1,1%	4	3,3%	,034
	Fikrim yok	0	,0%	3	6,4%	4	3,2%	1	1,1%	9	7,4%	
	İnanırım	79	100%	44	93,6%	116	92,8%	86	97,7%	108	89,3%	
<i>İnsanın bedeninden ayrı bir ruhunun olduğu</i>	<i>İnanmam</i>	0	,0%	0	,0%	3	2,4%	2	2,3%	4	3,3%	,236
	Fikrim yok	1	1,3%	4	8,5%	5	4,0%	1	1,1%	6	5,0%	
	İnanırım	78	98,7%	43	91,5%	117	93,6%	85	96,6%	111	91,7%	
<i>Cennetin ve cehennemnin varlığı</i>	<i>İnanmam</i>	0	,0%	0	,0%	1	,8%	1	1,1%	7	5,8%	,000
	Fikrim yok	0	,0%	3	6,4%	2	1,6%	0	,0%	9	7,4%	
	İnanırım	79	100%	44	93,6%	122	97,6%	87	98,9%	105	86,8%	
<i>Meleklerin varlığı</i>	<i>İnanmam</i>	0	,0%	0	,0%	1	,8%	1	1,1%	4	3,3%	,019
	Fikrim yok	0	,0%	3	6,4%	3	2,4%	0	,0%	8	6,6%	
	İnanırım	79	100%	44	93,6%	121	96,8%	87	98,9%	109	90,1%	

SONUÇ

Toplumla ilgili bazı çalışmalarda, en küçük toplumsal yapının en az iki kişinin kendi arasında karşılıklı olarak geliştirdiği ilişkilerden oluştuğu belirtilmiştir. Diğer insanlarla birlikte yaşamaya muhtaç olarak yaratılan insanoğlu, başkalarıyla çeşitli şekillerde sosyal ilişkiler kurmak zorundadır. Aile, ekonomi, siyaset ve din gibi kurumlar, toplu halde yaşamak durumunda olan insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerini düzenleyen en önemli kurumların başında gelir.

Toplumsal yapı ile ilgili yaklaşımların birçoğu, kişiler veya gruplarası etkileşim ve iletişimi, bu yapıyı oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak kabul ederler. Aile kurumundan siyasete, ekonomik yapıdan eğitime varıncaya kadar her bir toplumsal yapının kendine özgü birtakım kuralları, etkileşim örüntüsü ve standart normları bulunur. Birçok öğeden oluşan toplumsal yapının devamlılığı, her bir kurumsal yapının tek başına kendi içinde tutarlı ve işlevsel olmasının yanı sıra, yapıyı oluşturan diğer unsurlarla da uyumlu olmasına bağlıdır. Bir toplumun ahenkli ve sağlıklı olarak varlığını devam ettirebilmesi, toplumu oluşturan bu kurumsal yapıların işlevlerini yerine getirmeleri ve birbirleri ile uyumlu çalışmasıyla mümkündür.

Sosyal roller, davranış örüntüleri ve sosyal kurumlar bir yumak gibi iç içe giren işlevsel bütünlüğü ile sosyal yapıyı oluşturur. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için, insan davranışlarının temellerinin yazılı/sözlü, kanuni/örfi resmi/gayr-i bazı kurallar tarafından belirlenmesi gereklidir. Toplumsal hayatı düzenleyen birtakım kurallar bulunmaması, toplumda kaos ortaya çıkar.

Bir toplumun sağlıklı bir yapısal analizinin yapılabilmesi için öncelikli olarak mevcut yapının unsurlarının karşılıklı etkileşimlerinin tarihsel süreç de göz ardı edilmeksizin bilinmesi gereklidir. Bu, toplumun sosyo-kültürel yapısının doğru anlaşılabilmesi için elzemdir. Çünkü mevcut yapıyı hazırlayan ve oluşturan, geçmişte gerçekleşmiş olan nüfusta ekonomide, kültürde vs. olan değişim ve dönüşümlerdir. Sosyo-kültürel yapıda, aile, ekonomi, siyaset, din gibi kurumlar ve farklı toplum yapıları birbirlerini ile karşılıklı olarak etkiler. Modernleşme ve küreselleşme süreci ile birlikte herkese dayatılan Batı medeniyeti, bireysel ve toplumsal hayat tarzlarını birçok açıdan etkilemiştir. Aile ve toplumsal hayatla ilgili birçok alanda bunalımların ortaya

çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yalnızca maddi ve teknolojik gelişmeleri önemseyen çağdaş uygarlık anlayışı, insanları daha çok bireyselleştirip yalnızlaştırdığı gibi hayatı da anlamsızlaştırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde bir taraftan ekonomik gelişme, sanayileşme, şehirlere göç, çarpık şehirleşme, hızlı nüfus artışı, ekonomik bunalım, geçim sıkıntısı, dengesiz gelir dağılımı ve işsizlik gibi çok yönlü sorunlar yaşanırken; diğer taraftan gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan tüm olumsuzluklar, gelişmekte olan toplumları etkilemiştir.

Her toplumun mutlaka kendine özgü birtakım değer ve normları vardır. Yapılan çalışmalarda değer sistemlerinin kişiden kişiye, gruptan gruba ve kültürden kültüre değişiklik gösterebileceği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra, bütün toplumların kabul edebileceği ve onaylayacağı bazı ortak evrensel değerler konusunda da tartışmalar devam etmektedir.

Değerler, birey ve toplumları ayakta tutan, hayatlarına anlam katan, inandıkları, bağlandıkları ve uğruna yaşadıkları bir şeylerin olması hasebiyle gereklidir. Değer ve norm sistemleri, toplum hayatında bireylerin nasıl hareket edeceğini gösterir. Toplumsal hayatın uyumu toplumun asgari bile olsa bazı ortak değerler etrafında birleşmesi ile mümkündür. Değerlerden tamamen yoksun bir toplum anomi, boşluk ve ahlaksızlığa yol açacağı söylenebilir.

Çoğunlukla toplumları bütünleştirici, birleştirici bir role sahip olan değerler, bazı durumlarda bir takım sosyal problemlere, ayrışma ve çatışmalara yol açtığı görülmektedir. Marksist ve Leninist bir hareket olan PKK'nın Türkiye'de zaman zaman dindar Kürt halkından destek alabiliyor olması, eylemlerini din ile meşrulaştıran dini terör gruplarının çabaları buna örnek verilebilir. Göle'nin yorumuyla, kimliklerin melezleştiği, sınırların aşındığı ve kamuların iç içe geçtiği küresel çağda artık kompartımanlı düşünmek sosyal realiteyi anlamaya yetmemektedir (Göle, 2012). Ulusalçı Kürtler sürekli olarak Şeyh Sait hadisesini, köy boşaltma ve Uludere gibi ortak acıları gündeme getirmektedir. Bu kesimin “dindar Türkler Kürtlerin sıkıntılarını duyarsız kalıyor” şeklindeki propagandaları etnik ve dini kimlikleri melezleştirmede aracı rol oynamaktadır. Yapılan propagandaların etkisi ile 1980 ve sonrasında bölgede etnik milliyetçiliğin de zirve yaptığı gözlenmektedir (Yanmış ve Kahraman, 2013: 147).

Sanayileşme, kentleşme, göç, modernleşme ve küreselleşme gibi olgular toplumsal yapıda hızlı bir değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Diyarbakır ilinde de özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşanan yoğun göç hadisesi, dini, kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Nüfus değişiminin yanında yaşanan terör-şiddet olayları, faili meçhul cinayetler, köy boşaltmalar, işsizlik ve son yıllardaki modernleşme kentte değişimin belli başlı parametreleri olmuştur. Özellikle 1990 sonrasında devletin güvenlik sebebiyle bazı mezra ve köyleri boşaltması, yaylalara çıkışı yasaklaması ve OHAL uygulamaları kitlesel göçlere neden olmuştur. Bunlara ilave olarak PKK ve Hizbullah’ın bölgede oluşturduğu korku, göçleri tetiklemiştir.

Bu tez çalışması kapsamında yapmış olduğumuz alan araştırmasında elde edilen bulgulara göre örneklem grubunun hane halkı büyüklüğüne bakıldığında yığılmanın daha çok 6-7 kişiden oluşan ailelerden oluştuğu görülmüştür. Bölgede yapılan araştırmalara ve gözlemlerimize göre Diyarbakır’da çocuk sayısının ve hane halkının Türkiye ortalamasından fazla olmasının en önemli nedeni, doğurganlık hızının yüksek olmasıdır. Bölgedeki ailelerin çok çocuklu olmasının diğer nedenleri arasında; ebeveynlerin çocuklarını geleceklerinin teminatı olarak görmeleri, fazla nüfusa sahip olmayı siyasi bir güç olarak görmeleri ve yöre halkının geleneksel değerlerin etkisiyle doğum kontrol yöntemlerine itibar etmemesi sayılabilir.

Araştırmaya katılanların eğitim durumu dikkate alındığında, katılımcıların %17,2’si gibi yüksek bir oranın okuma-yazma bilmediği, bunlar içerisinde erkeklerin oranının %21,5, kadınların oranının ise %78,5 olduğu tespit edilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere okuma yazma bilmeyen hemen her 5 kişiden 1’i erkek, 4’ünün kadın olduğu görülmektedir. Kadınların okur-yazar oranının düşük olmasında, göçle köylerden ve mezralardan gelenlerin (özellikle 40 yaş üzerindeki) büyük bir bölümünün Türkçe bilmemeleri ve geldikleri yerlerdeki eğitim olanaklarının yetersiz olmasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bölgede ve çalışma alanımız olan Diyarbakır’da son dönemde bazı iyileşmeler görülmesine rağmen özellikle kırsal kesimlerde ve şehrin gecekondu mahallelerinde, kız çocuklarının okula gönderilmemesine yönelik anlayışın kısmen devam ettiği görülmektedir. Örneğin tüm gelir gruplarına göre “kızların üniversite eğitimi alması” %70’in üzerinde kabul görürken, gelir seviyesi düştükçe, kız çocuklarının eğitim almasına olumlu bakmanın azaldığı görülmektedir. Kız çocuklarının

okula gönderilmemesindeki etmenleri ortaya çıkaran başka bir veri de katılımcıların hemen her 10'undan 1'inin "kızların ahlaklarının bozulacağı için okula gönderilmemesi" gerektiği düşüncesidir (bkz. tablo 37).

Araştırmaya katılanların anadillerine bakıldığında yaklaşık olarak %65'in anadilinin Kürtçe, %26'sının Zazaca, %8'inin Türkçe, %1'inin Arapça olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada dikkat çeken bir husus ise, anadili Kürtçe, Zazaca ve Arapça olanların yaklaşık her 4 kişiden 1'inin aile içinde iletişim dili olarak Türkçe'yi kullanmasıdır (bkz. tablo 13). Aile içinde iletişim dili olarak Türkçe'nin kullanılıyor olmasında; eğitim dilinin Türkçe olmasının yanı sıra kitle iletişim araçlarında yaygın olarak Türkçe'nin kullanılıyor olmasıdır. Bunun özellikle yeni kuşaklar arasında anadilin daha az kullanılmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Diyarbakırlıların yarısından fazlasının ruhsal yönden kendilerini "mutlu" hissederken, geri kalanların hemen hemen 5'te 3'ünün ise "mutsuz" hissettikleri belirlenmiştir. Katılımcıların cinsiyet yaş ve eğitim değişkenleri ile kendilerini ruhsal yönden nasıl hissettikleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur ($p>.05$). Elde ettiğimiz bu sonuçlar, 2007 yılı Dünya Değerler Araştırması'nın Türkiye verileri ile farklılık arz ettiği görülmüştür. Ülke geneline göre Diyarbakırlıların yaklaşık %20'sinin kendilerini daha az sağlıklı ve %30 oranında daha az mutlu hissettikleri sonucu bulunmuştur. Bu denli farklı sonucun çıkmasında; bölgenin özel de ise Diyarbakır'ı etkileyen son 30 yıldır süren terör, şiddet, göç gibi sosyal olayların tesiri yadsınamaz bir gerçekliktir. Bunların yanı sıra sosyal hadiselerin neticesinde ortaya çıkan işsizlik, çarpık kentleşme, her ne sebeple olursa olsun yerinden edilme gibi sebepler fertlerin sağlığı ve ruhsal durumları üzerinde olumsuz tesir bırakmıştır.

Araştırmaya katılanların yaklaşık %45'inin şu an ikamet ettikleri yere göçle geldikleri; göç eden bu kişilerin büyük çoğunluğunun (yaklaşık %62) ise köy ve mezralardan geldikleri tespit edilmiştir. Diyarbakır'da kırsaldan kente yapılan göçleri, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki göçlerden ayıran en önemli özelliklerin başında zorunlu göçler gelmektedir. Diyarbakır'da ve bu bölgedeki birçok ilde yaşanan göçün en önemli sebepleri arasında terör yüzünden çok sayıda köyün boşaltılması gelmektedir. Yaptığımız araştırmada katılımcıların %47,5'i göç etmesinin en önemli sebebinin ekonomik olduğunu belirtirken, %17,8'lik oran ise göç etmesinin ikinci en önemli

nedeninin köy boşaltmalarından kaynaklandığını belirtmiştir (bkz. tablo 16). Göçler, terör-şiddet hadiseleri, eğitim ve modernleşme gibi faktörlerin, Diyarbakır'da geleneksel yapılarının bozulmasına yol açtığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte göçle gelenlerin, modern yaşama uyum sağlayamadıkları amorf bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle ki; bu durumu günlük hayatın hemen hemen her alanında gözlemlemek mümkündür.

Yaptığımız araştırmanın aile kurumuna ilişkin bulgularına bakıldığında; katılımcıların yaklaşık %40'ının bekâr, %60'ının evli olduğu tespit edilmiştir. Evli olanların yarıdan fazlasının görücü usulüyle evlendiği geriye kalan yaklaşık 3'te 1'inin tanışarak, %7'sinin ise berdel ve levirat/sorarat gibi geleneksel evlilik usullerine göre evlilik yaptıkları görülmüştür. Yine evli olanların yarıya yakınının akraba evliliği yaptığı, her 3 kişiden 1'inin yüksek sayılabilecek oranda küçük yaşta (18 ve altı yaşlarda) evlendiği bulunmuştur. Geleneksel evlilik türlerinin (görücü usulü, berdel, levirat/sorarat) yaygın olmasında, akraba evliliğinin sıklığında ve küçük yaşta evliliklerin fazlalığındaki etkenlerin başında, bu tür evlilik yapanların eğitim seviyesinin düşük olması, göçle gelen, geliri düştük ve geleneksel aile yapısının devam etmesi gösterilebilir. Örneğin 18 ve altı yaşlarda evlenenlerin 3'te 2'sinin okuryazar olmadığı görülürken bu oranın yüksek eğitim düzeylerinde %3'lere kadar düştüğü araştırma verilerinden anlaşılmaktadır (bkz. tablo19).

Ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorunun ne olduğu ile ilgili sorduğumuz soruyu; katılımcıların yarısı işsizlik, gelir yetersizliği, hayat pahalılığı gibi ekonomik sorunlara vurgu yaparak cevaplamışlardır. Cinsiyet değişkenine göre konu ele alındığında; kadınlar ve erkekler ilk sıraya ailelerin günümüzde yaşadığı en önemli sorun olarak ekonomiyi koyarken, ikinci sıraya kadınlar daha çok aile içi iletişim eksikliğini, erkekler ise gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaşmasını koymuşlardır(bkz. Tablo 20-21). Burada kadınların aile söz konusu olduğunda bireylerin karşılıklı iletişimini esas alırken, erkeklerin ise daha çok otorite, güç ve saygıyı ön plana çıkardıkları söylenebilir.

Yaş ve eğitim düzeyi ile günümüzde ailelerin yaşadığı en önemli sorun arasındaki ilişkiye bakıldığında tüm yaş ve eğitim seviyelerindeki kişilerin aralarında oran farkı olsa da ekonomik sorunları en temel problem olarak gördükleri bulunmuştur. Eğitim ve

gelir seviyesi düşük olanlar, günümüzde ailelerin yaşadığı en önemli sorun olarak ekonomik sorunları görürken, eğitim ve gelir seviyesi yüksek olanlar ekonomik sorunlarla birlikte aile içi iletişime de vurgu yapmışlardır. Eğitim ve gelir seviyesi arttıkça ailelerin yaşadığı en önemli sorunun “aile içi iletişim” olduğunu söyleyenlerin sayısı artmakta, bununla ters orantılı olarak da eğitim seviyesi azaldıkça “aile içi şiddet”i en önemli sorun olarak seçenlerin oranında artış görülmektedir (bkz. tablo 21). Eğitim seviyesi yüksek olanların ekonomik kaygılarının nispeten düşük olması ve hayata bakışlarındaki bilinç düzeyinin farklılığı; eğitim seviyesi düşük olanların ise işsiz ya da kalifiye olmayan, ekonomik getirisi az işlerde çalışmalarının bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Kadın-erkek ilişkileri ve aile kurumuna ilişkin bulgulara bakıldığında; katılımcıların yaklaşık %90’ı evliliğin günümüzde hala önemini devam ettiren bir müessese olduğunu belirtmişlerdir. Çokeşli evlilikle ilgili tutumları ölçmek için sorduğumuz “Bir erkeğin, birden fazla karısının olması kabul edilebilir” önermesini katılımcıların büyük çoğunluğunun (%75,9) onaylamadıkları görülmektedir. Aynı önermeye cinsiyet, yaş ve eğitim değişkenleri açısından bakıldığında; yaklaşık her 10 erkekten 2’sinin ve her 10 kadından 1’inin çokeşli evliliği onaylarken, eğitim ve yaş değişkenlerine göre istatistiki bir anlamlılık görülmemiştir. Bununla birlikte istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilemese de eğitim düzeyleri arasında söz konusu önermeye katılımında farklılık olduğu görülmüştür. Örneğin okuryazar olanların %23,4’ü çokeşliliği onaylarken, üniversite mezunlarında bu oran %7,4’e düşmektedir (bkz. tablo 26-27-29). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere çokeşli evlik genel olarak onaylanmasa da, Diyarbakırlıların bir kısmı tarafından yok sayılmayan bir olgudur.

Kadının çalışmasına yönelik tutumlara bakıldığında; katılımcıların yaklaşık 3’te 2’si kadınların çalışmasını onaylarken yaklaşık 3’te 1’i onaylamamaktadır. Cinsiyet değişkenine göre ise erkeklerin yarısı kadınların çalışmasını onaylarken, kadınların 3’te 2’sinden fazlası onaylamaktadır. Burada dikkati çeken başka bir husus ise her 5 kadından 1’i ve yaklaşık her 5 erkekten 2’si kadının çalışmasını onaylamamasıdır. Kadınların hem cinslerinin çalışmamasını isteyenlerin azımsanamayacak oranda olması ataerkil düşünce yapısının etkinliğini göstermektedir. Eğitim ve yaş değişkenlerine göre kadınların çalışmasına yönelik tutumlara bakıldığında yaş ilerledikçe ve eğitim seviyesi

düştükçe kadının çalışmasına ilişkin kanaatlerin negatif olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayanların ve 55 yaş ve üzerinde olanların yaklaşık yarısı kadının çalışmaması gerektiğini belirtirken, üniversite mezunlarının ve genç yaştakilerin büyük bir çoğunluğu kadının çalışmasını onaylamaktadır (bkz. tablo 26-27-28-29). Gençlerin ve yüksek eğitim görmüşlerin kadının çalışması konusunda liberal tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmaya katılan Diyarbakırlı kadınların “kadın özgürlüğü”, “çok eşlilik” ve “kocaya itaat” gibi konulardaki yaklaşımları erkeklere göre modern değerlere daha yakın iken erkeklerde ise geleneksel değerlere vurgu hâkimdir. Bununla birlikte kadınların azımsanamayacak bir bölümü erkeklerle benzer düşünmektedir. Kocaya itaat ve onun sözünden çıkmama sorusuna kadınların yaklaşık yarısı, çok eşliliği kabullenmeye ise on kadından biri onay vermekte, kadının her konuda özgür olması gerektiği düşüncesine ise her üç kadından biri olumsuz bakmaktadır.

Çocukların ailelerinden öğrenmesi gereken özellikler konusunda araştırmaya katılanların tamamında yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir değişkenlerine göre öğrenilmesi gereken nitelik olarak “terbiye” ön plana çıkmıştır. “Terbiye”den sonraki sıralamada ise yaş, eğitim ve gelir düzeyine göre farklılık tespit edilmiştir. Orta ve üstü yaş gruplarında, diplomasızlarda ve düşük gelir gruplarında “dindarlık, ahlaklı olma” gibi nitelikler öne çıkarken, gençlerde, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanlarda ise bunların yanında “sorumluluk duygusu ve bağımsız davranabilme” gibi niteliklere de yer verilmiştir (bkz. tablo 31-32).

“Namus” olgusu ülkemizde ve özellikle bölgede son dönemlerde kadına yönelik şiddet ve töre- namus cinayet haberleriyle birlikte sıklıkla gündeme gelmektedir. Diyarbakır’da bunun temelini inildiğinde, namus için ölme ve öldürme anlayışının geniş bir kitle tarafından normal bir davranış olarak kabul edildiği görülmektedir (bkz.tablo 37). Araştırmaya katılan hemen her 3 kişiden 2’sinin “insanın namusu için ölebileceği ve öldürebileceği” düşüncesini benimsediği bulunmuştur. Burada çalışmamız örnekleminde elde edilen bulgularda dikkate değer başka bir husus ise namus algısının mağduru konumundaki kadınların “namus için ölme ve öldürülme” anlayışını büyük oranda onayladıkları görülmektedir. Öyle ki katılımcı kadınları %48,3’ünün bu görüşü destekledikleri anlaşılmaktadır (bkz.38).

Diyarbakır halkının ekonomi kurumuna ilişkin görüşlerini içeren bulgulara bakıldığında, katılımcılardan her 5'inden 2'si hanesinin gelirinden memnun olmadığı buna karşılık her 5'inden 3'ünün az veya çok hanesinin gelirinden tatminkâr olduğu sonucuna ulaşılmıştır (bkz. tablo 41). Bu konu ile ilgili olarak gelir durumu açısından aynı yılın TÜİK Yoksulluk Çalışması verilerine bakıldığında 4 kişilik hanelerin yoksulluk sınırı 825 TL, Diyarbakır gibi hane sayısı ortalama 6-7 kişi olan yerlerde 1250 TL olarak üzerinde olduğu hesaplanmaktadır. Bu veriler baz alındığında araştırmaya katılanların %83,8'inin yoksulluk sınırının altında geliri olduğu görülmektedir(bkz. tablo 9). Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda Diyarbakır halkının hane gelirini tatminkâr bulma hususunda oldukça kanaatkâr oldukları söylenebilir.

Araştırmaya katılan Diyarbakırlıların “işyerlerinin yönetimi”nde, “idarecilerin tayini” hususunda, %15'inin liberal, %41,5'inin sosyalist anlayışı, %42,6'sının ise ikisi arasında uzlaşmacı, demokratik anlayışı benimsedikleri gözlemlenmektedir(bkz tablo 43). Benzer bir durumun “iş yerlerinin mülkiyeti” konusundaki yaklaşımda da görülmektedir. Örneğin iş yerlerinin mülkiyetinin devlete ait olması gerektiğini söyleyenlerin oranı, özel sektöre ait olması gerektiğini düşünenlerin hemen hemen iki katıdır(bkz. tablo 47). Bu sonucun ortaya çıkmasında iki faktörün öne çıktığı görülmektedir. Bu faktörlerin birincisi; insanların iş güvencelerinin devlet garantisi altında olmasını istemeleri ve her şeyi “devlet baba”dan bekleme anlayışının yaygın olmasıdır. İkinci faktör olarak ise sosyalist anlayışı benimseyen PKK ve BDP'nin propagandalarının etkinliği gösterilebilir.

Gelirlerin dağılımdaki kriter hususunda gençler, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanlar “gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı” olmasını %60 üzerinde oranlarla tercih etmektedirler. Yaş artıkça, eğitim ve gelir seviyesi düştükçe eğilimin “gelirlerin tamamen eşit dağıtılması” yönüne doğru kaydığı görülmektedir(bkz tablo 46). Gelirlerin çalışmaya ve sorumluluk almaya göre farklı olması gerektiğini belirten gençlerin fiziki olarak güçlerinin zinde olması, yine gençlerin ve eğitimlilerin yeniliklere, girişimciliğe açık olması, geliri yüksek olanların ise çalışarak bu seviyeyi kat ettiklerini düşünmeleri bunda etkili olduğu söylenebilir.

Siyaset kurumuna ilişkin bulgulara bakıldığında, “siyasete ilgi”nin erkeklerde (%55,2), gençlerde (%52,4), üniversite mezunlarında (%64,5) ve yüksek gelir grubundakilerde (%63,9) oldukça fazla olduğu söylenebilir(bkz tablo 50). Tüm bu grupların bilgiye ulaşmada, gündelik olayları yakından takip etmede göreceli olarak imkânlarının daha iyi olması, gelecekle ilgili siyasetten beklentilerin ve müdahil olma olanaklarının daha fazla olması gösterilebilir.

Toplumun değişimine ilişkin sonuçlara bakıldığında, araştırmaya katılan Diyarbakırlılardan her 3 kişiden 2’si değişimin reform yoluyla ıslah edilerek, her 5 kişiden 1’i devrim yoluyla olması gerektiğini düşünürken, her 10 kişiden 1’i ise statükonun korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Toplumun değişiminin devrim yoluyla olmasına en çok gençler ve üniversite mezunları vurgu yaparken, statükonun korunmasına ise en çok orta yaş kuşağındakilerin vurgu yaptıkları görülmektedir. Benzer bir durumun kendini siyasi yelpazenin soluna konumlandırılmada da ortaya çıktığı görülmektedir; gençler yaşlılara göre 2 katı oranında, üniversite mezunlarının ise hemen hemen yarısı kendilerini sola daha yakın hissettiklerini söylemektedirler (bkz. tablo 53). Gençlerin ve üniversite mezunlarının diğer gruplara nazaran daha fazla oranda toplumun değişiminde devrime vurgu yapmalarında ve kendilerini sola yakın hissetmelerinde, öğrenim süreçleri boyunca bu tür fikirlerle daha fazla hemdem olmalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Diyarbakır’da “farklı gruplarla birlikte yaşama” tecrübesine yönelik bulgulara bakıldığında katılımcıların en çok komşuluk yapmak istemedikleri grupların; uyuşturucu madde kullananlar, alkolikler ve sabıkalarının olduğu görülmektedir(bkz tablo 54). Bağımsız değişkenlere göre bakıldığında ise gençlerin, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanların birlikte yaşam hususunda Hristiyan, Yahudi, Süryani, Ermeni, Keldanî gibi farklı dini ve etnik gruplara hemen hemen 2 katı oranında daha toleranslı oldukları görülmektedir(bkz. tablo 56,57,58). Yaptığımız çalışmada “öteki”ne bakışı gösteren diğer bir veri ise katılımcıların farklı gruplarla evliliklere ilişkin tutumları oluşturmaktadır. Söz konusu verilere göre özellikle çocuğunun farklı etnik ve dini kökenden birisiyle evlenmesine kişilerin, yaş azaldıkça ve eğitim düzeyi arttıkça olumlu bakma oranlarının arttığı görülmektedir (bkz. tablo 61, 62). Bu sonucun ortaya çıkmasında gençlerin ve eğitim düzeyi yüksek olanların farklı kültürler hakkında bilgi

birikimlerinin daha fazla olması ve aynı ortamları daha fazla paylaşımlarının etkili olduğu söylenebilir.

Diyarbakırlıların her 3'ünden 2'si kendini tanımlamada dini kimliğe, her 3'ünden 1'i ise etnik kimliğe vurgu yapmaktadır(bkz tablo 89). Tüm yaş gruplarında ve eğitim düzeylerinde %60'ın üzerinde katılımcılar dini kimlikle kendini tanımlarken, yaş düştükçe ve eğitim düzeyi arttıkça etnik kimlikle tanımlama oranı artmaktadır. Örneğin 55 ve üzerindeki yaşlarda etnik kimliğe vurgu %14,1 oranındayken, gençlerde bu oran %32,6'ya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle söylenecek olursa gençlerde etnik kimliğe vurgu yaşlılara göre 2 katından fazladır. Benzer bir durum eğitim değişkeninde de görülmektedir. Okur-yazar olmayanların %13,4'ü, üniversite mezunu olanların ise %39'1'i etnik kimliğe vurgu yapmaktadır (bkz tablo 90). Bununla bağlantılı başka bir soruya verilen cevaplardan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, gençlerin kendilerini 55 ve üzerindeki yaştakilere göre sol siyasi gruplara (Marksist, devrimci, sosyal demokrat, yurtsever) 2 katı oranında daha fazla yakın hissettiklerini belirtmişlerdir. Aynı soruya verilen eğitim ve gelir değişkenlerine göre cevaplara bakıldığında eğitim ve gelir düzeyi arttıkça sol gruplara yakınlık artarken, muhafazakâr ve İslamcı gruplara yakınlığın azaldığı görülmektedir. Örneğin okur-yazar olmayanların %20'si sol, %80 ise muhafazakâr ve İslamcı gruplara yakın hissederken; üniversite mezunlarının %69,1'i sol, %30,9'u muhafazakâr ve İslamcı gruplara yakınlık hissetmektedirler(bkz tablo 65). Genel olarak, zorunlu göç yaşamış orta yaş kuşağı altındaki bireylerle üniversite okuyan gelir düzeyi yüksek olanlarda Kürt milliyetçiliğine ilginin arttığı söylenebilir.

“Oy verme” davranışı ile ilgili bulgular incelendiğinde; Diyarbakırlıların %90 oranında az veya çok etnik kimliğe vurgu yapan iki siyasi partiye, Demokratik Toplum Partisi(DTP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy verdikleri görülmektedir. Bunlardan daha fazla etnik kimliğe vurgu yapan DTP'ye %61,5, muhafazakâr kimliğe vurgu yapan AKP'ye %28,5 oranında oy vermeyi düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu iki partinin dışındakilere oy verebilecekleri belirtenlerin oranı ise %2,9 gibi oldukça düşük bir orandır. Burada dikkati çeken bir husus da sol değerleri savunan bir parti olmasına rağmen Diyarbakırlıların %31,1 gibi yüksek bir oranda CHP'nin hiçbir koşulda oy verilmeyecek parti olarak görülmesidir (Oy vereceğini belirtenlerin oranı%0,2'dir) (bkz.

Tablo 81). CHP'nin bölgede ve Diyarbakır'da bu denli az oy almasında hiçbir şekilde tercih edilmek istenmemesinde, katı Kemalist ve ulusalcı ideolojiyi benimsemesi, etnik ve dini grupları dışlaması, sorun çözmeyi vaat eden politikalarının olmaması gösterilebilir. Yaş grupları ve oy verme eğilimine bakıldığında tüm yaş gruplarında DTP'ye oy verme eğiliminin %55'in üzerinde olduğu ve yaş arttıkça AKP'ye oy verme eğiliminin de arttığı, yaş azaldıkça bu eğilimin DTP'ye doğru yöneldiği görülmektedir. Eğitim değişkenine göre oy verme eğilimi değerlendirildiğinde ise diplomalıların DTP'yi tercih edeceklerini söyleyenlerin oranı, AKP'yi destekleyeceğini belirtenlerin oranından hemen hemen 3 kat fazlayken, diplomasızlarda ise durum %44,4 oranında AKP'yi ve %55,6 oranında DTP'yi destekleme şeklindedir(bkz tablo 82). Bu sonuçlar genç ve okumuş kesimde etnik kimlik vurgusunun arttığını teyit eder mahiyettedir. Halkın siyasi tercihlerinde “ortak ezilmişlik” ve “Kürt haklarının savunuculuğu” anlayışı ideolojiyi aşmaktadır.

Diyarbakırlıların kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak görme ve aidiyet görüşleri belirlemeye yönelik olarak belirttiğimiz, “*Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnunum*”, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı hepimizin bayrağıdır*”, “*İstiklal Marşı bu ülkede yaşayan herkesin marşdır*” önermelerine katılımcıların yarısından fazlası, “*Türkiye Cumhuriyeti benim de devletimdir*”, “*Türkçe konuşmak benim için sorun teşkil etmez*”, “*Türkiye'nin her yeri benim de memleketimdir*” önermelerine ise katılımcıları yaklaşık her 3 kişiden 2'sinin onay verdikleri, yaklaşık olarak her 4 kişiden 1'inin onaylamadığı görülmüştür (bkz tablo 83). 25-30 yıllık süreçte devletin içindeki bazı baskıcı ve ayrıştırıcı grupların ve ayrılıkçı terör örgütlerinin şiddet içeren eylem ve propagandalarına rağmen halkın önemli bir kesimin buna itibar etmediği söylenebilir.

Ortak tarih bilinci, birlikte yaşam ve ortak gelecek tasavvurunu belirlemeye yönelik görüşleri tespit etmek için sorduğumuz; “*Türk tarihi aynı zamanda Kürtlerin de / Zazaların da tarihidir*”, “*Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtlerin/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir*”, “*Kürt- Türk ayrımını anlamsız buluyorum*”, “*Türklerle Kürtlerin/Zazaların ortak bir geleceği vardır*” önermelerine araştırmaya Diyarbakırlıların yaklaşık her 3 kişiden 2'sinin onay verdiği görülürken, yaklaşık her 5 kişiden 1'inin onay vermediği görülmektedir (bkz tablo 84). Söz konusu önermelere

verilen cevaplarda öne çıkan diğer bir husus ta “Birlikte yaşam açısından Türklerle Kürtlerin/Zazaların aynı dine mensup olmaları önemlidir” önermesine gençlerin ve eğitimlilerin, yaşlılar ve diplomasızlara göre %20 oranında katılmadıkları görülmektedir (bkz sy:165-167). Bu sonucun çıkmasında yukarıda da kısmen belirtildiği gibi gençlerin ve üniversite mezunlarının Marksist söylemlere daha fazla itibar etmeleri ve aynı zamanda özellikle 1990’lardan sonra Hizbullah gibi örgütlerin eylemlerinin ve 28 Şubat uygulamalarının bireylerin dine olumsuz bakışlarının yansıması olarak değerlendirilebilir.

Araştırmamızda ayrımcılık ve kendini güvende hissetmeyle ilgili görüşlere bakıldığında katılımcıların; %83,6’sının diğer etnik kökenlere karşı herhangi bir ön yargı ve antipatisi olmadığını belirtirken, yaklaşık her 3 kişiden 2’sinin ise kendilerine yönelik ayrımcılığın yapıldığını düşünmektedirler. Yine katılımcıların her 4’ünden 3’ü gibi yüksek bir oranda memleketinde (yaşadığı şehirde) kendisini diğer bölgelere nazaran daha güvende hissettiğini belirtirken, yaşadığı bölge dışına çıktığında %40 oranında kendini tedirgin hissetmektedir (bkz tablo 86).

Kamu görevlilerin niteliğiyle ilgili olarak Diyarbakırlı her 3 kişiden 2’si “*kamu görevlilerinin bölgeye ve halka karşı ön yargılı*” olduğunu ve “*halkın dilini bilmedikleri için yeterli iletişim kuramadıkları*”nı düşünürken, hemen hemen yarısı ise “*bölgeye genelde işe yaramaz ve sorunlu memurların atandığı*”nı belirtmektedirler (bkz tablo 87). İletişimle ilgili veriye bakıldığında kadınların bu önermeye daha fazla katıldıkları görülmüştür. Bunda kadınların (özellikle 40 yaş ve üzerindeki), okuryazar olmamaları ve Türkçe bilmemelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Son dönemde iyileşme olmasına rağmen bölgeye atanan kamu görevlilerinin daha önceki çalıştıkları yerlerden bu bölgeye sürgün olarak gönderilmeleri, bazı kamu çalışanlarının yanlış tutum ve davranışlarının bu kanaatlerin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Özellikle güvenlik ve sağlık sektöründe çalışanların halkla iletişim kurmada zorlandıkları, bu hizmetleri verenlerin en azından Kürtçe ve Zazaca’yı halkın meramını anlayacak seviyede öğrenmesinin sorunları çözmede önemli bir adımdır.

Din kurumu ve dini yapıya ilişkin bulgulara bakıldığında, katılımcıların %98’inin İslam dinine, %70’4’ünün Şafii, %26’7’sinin Hanefi mezhebine mensup olduğu görülmektedir (bkz tablo 91). Bölgede yaygın olduğu düşünülen tarikat ve cemaat

mensubiyetine bakıldığında katılımcıların %8,9'unun bir tarikata veya cemaate mensup olduğu, %13'ünün sempati duyduğu, %10'luk bir kısmının ise tarikatlara ve cemaatlere hiçbir şekilde olumlu bakmadığı görülmektedir (bkz tablo 92). Gözlemlerimize göre tarikat, cemaat ve dini gruplara üyelik belirtilenden daha yüksek olmasına rağmen bunu ifade etmekte çekinildiği düşünülmektedir. Kürt ulusalcıların, ilde hatta bölgede bir tarikata, cemaate veya dini gruba mensubiyeti Hizbullah, El-Kaide ve (özellikle son dönemlerde) IŞİD gibi radikal örgütlerle özleştirmesi dini gruplara mensubiyetin gizlenmesine yol açtığı düşünülmektedir.

Dini pratikleri uygulamaya bakıldığında katılımcıların %87,6'sının Cuma namazı, %81,7'sinin oruç tuttuğunu, %54,3'ünün beş vakit namaz kıldığını, %44,1'i Kur-an okuduklarını belirtmişlerdir. Bağımsız değişkenlere göre bakıldığında yaş büyüdükçe, eğitim seviyesi ve gelir seviyesi azaldıkça ve kadınlarda dini ibadetleri yerine getirme oranlarının arttığı görülmektedir. Örneğin, hemen hemen her 3 kadından 2'si beş vakit namaz kılarken erkeklerin yaklaşık yarısı kılmaktadır. Yine her 5 gençten 2'si beş vakit namaz kılarken, her 5 yaşlıdan 4'ü beş vakit namaz kılmaktadır. Okur-yazar olmayanlarda ve düşük gelir grubundakiler, üniversite mezunları ve gelir düzeyi en üst gruptakilere göre 2 kattan fazla ibadet ettikleri görülmektedir (bkz tablo 94-95-96-97). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse yaş düştükçe, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça sekülerleşmenin arttığı söylenebilir.

Diyarbakır'ın tarihin çeşitli dönemlerde farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış, kadim ve köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Farklı etnik, dini kültürlere ev sahipliği yapması, geleneksel ve modern anlayışları içinde barındırması, bulunduğu coğrafi konum itibariyle siyasî, ekonomik ve kültürel açıdan geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir kent olma özelliğini devam ettirmektedir. Zorunlu göç, etnik ve dini terör, faili meçhul cinayetler, çarpık şehirleşme, geçim sıkıntısı, eğitimsizlik, dengesiz gelir dağılımı, sanayinin gelişmemesi gibi faktörler, aile, ekonomi, siyaset ve din kurumları yapılarını derinden etkilemiştir.

Yaptığımız çalışmada, bu problemlerin, ortak tarihi geçmişe sahip olma, aynı dini inancı benimseme, aynı devletin vatandaşı olma, aynı bayrağını benimseme gibi toplumsal birlikteliği sağlayan temel dinamikleri üzerinde ve toplumun farklı kesimlerinin bir birine karşı önyargılı, kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığı düşüncesi,

devletin resmi kurumlarına güvensizlik gibi konularda negatif etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanların yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi değişkenlerine göre aile, siyaset, ekonomik ve din kurumlarına ilişkin temel eğilimlerinin genel anlamda şu şekilde olduğu tespit edilmiştir: gençlerin, eğitim düzeyi yüksek olanların ekonomi ve siyasete ilişkin tutumlarında daha çok sol, sosyalist anlayışa ve etnik kimliğe vurgu yaptığı görülürken; orta yaş ve üzerindekiyle, eğitim ve gelir düzeyi düşük olanların ise daha çok muhafazakâr tutumlara ve dini kimliklere vurgu yaptıkları görülmüştür. Yaş arttıkça, eğitim ve gelir düzeyi düştükçe dindarlığa ve dini tutumlara vurgunun da arttığı; yaş düştükçe, eğitim ve gelir seviyesi arttıkça dindarlık yerine daha çok seküler tutumlara vurgunun arttığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma (2001), “XVI. Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler”, 1.Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu (27-28 Ekim 2000), Ankara.
- AKAN, Vildan (2003), “Birey ve Toplum”, Sosyolojiye Giriş (Edit. İhsan Sezal), Martı Kitap Yay., Ankara.
- AKAR, Hatice (2011), *Türkiye’deki Köy Enstitülerinin Toplumsal Değişmedeki Yeri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- AKDAĞ, Mustafa (1995), Türkiye’nin İktisadi ve içtimai Tarihi I-II, Cem Yayınları, İstanbul
- AKGÜNDÜZ, Hasan (1991), *Değerler ve Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Okul*, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 73, s: 155-167
- AKIN, Galip (2000), Denizli Kırsal Kesiminde Akraba Evliliği ve Bunu Etkileyen Faktörler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi c.40, s.3-4 sy:67-80
- AKTAY Yasin, KIZILKAYA Ahmet, OSMANOĞLU Emir, DİLEK Kaan ve YURDAKUL Serkan (2010), *Türkiye’de Ortak Bir Kimlik Olarak Ötekilik*, Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- AKTUNA, Yıldırım (1988), “Gençlik Döneminde Benlik ve Kimlik Gelişimi”, 1.Milletlerarası Gençlik Kongresi, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya
- ALTINTAŞ, Füsün Çınar (2006), *Bireysel Değerlerin Örgütsel Adalet ve Sonuçları İlişkisinde Yönlendirici Etkisi: Akademik Personel Üzerinde Bir Analiz*, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2 s.72-84
- ALTUNIŞIK, Remzi, COŞKUN, Recai, BAYRAKTAROĞLU, Serkan ve YILDIRIM, Engin (2005), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya
- ARSNAOĞLU, İbrahim (2012), *Sosyal Bilimlerde Metod ve Araştırma Teknikleri*, Ankara
<https://docs.google.com/file/d/0B4oAja7AnWaFemE5WWFPRFZ1OE0/edit?pli=1>
- AVCI, Nazmi (2007), *Toplumsal Değerler ve Gençlik (Bir Değerler Sosyolojisi Denemesi)*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- AYDOĞAN, Feramuz (1997), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapının Aileye Etkileri*, Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Van.

- AYTAÇ, Ömer (2002), *Sosyoloji Bir Giriş Denemesi*, Üniversite Kitabevi, Elazığ
- BAĞLI, Mazhar, ÖZENSEL, Ertan (2005), *Çokkültürlü Vatandaşlık Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yapıları*, Çizgi Kitabevi, Konya
- BAĞLI, Mazhar, BİNİCİ, Abdulkadir (2005), *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır'ın Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara
- BAHADIR, Abdülkerim (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din (Logoterapik Bir Araştırma)*, İnsan Yayınları, İstanbul
- BAŞAK, Suna (2005), "Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları", *Bilig*, Sayı: 32, ss. 33-63.
- BAŞBAKANLIK AİLE ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2010), *Türkiye'de Aile Değerleri* Araştırması, Ankara.
- BAYHAN, Vehbi (2006), *Türkiye'de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler*, Düünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Edit: M. Zencirkıran, Nova Yay., Ankara.
- BERRY, John W., POORTINGA, Ype H., SEGALL, Marshall H., DASEN, Pierre R.(2002) *Cross-Cultural Psychology Research and Applications*, Second Edition, Cambridge University Press, New York
- BEYSANOĞLU, Şevket (1988), *Anıtları ve Kitâbeleriyle Diyarbakır Tarihi (Başlangıçtan Akkoyunlular'a kadar)*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat Yay., C. I, s. 3, Ankara.
- BİLGESAM (2009), *Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi (Teknik Rapor)*, Ankara
- BİLGİN, Veşdi (2009), *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Ömer (1973), *Ayrımsal Sosyolojide Toplumsal Yapı Kavramının Eleştirisi*, Sevinç Matbaası, Ankara
- BUDAK, Selçuk (2000), *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- BURKE, Peter (2000), *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Çev.Mete Tuncay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2009), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara
- CEBECİ, Dilaver (1998), *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Açısından 75 Yılın Muhasebesi*, Yeni Türkiye, yıl: 4 Sayı: 23-24, Ankara

- ÇABUK, Nilay (1998), *Günümüz Türkiye'sinde Çalışan Kadınların Ev Yaşamı ve Aileye İlişkin Bakışları: Tekstil Fabrikasında Çalışan Kadın İşçiler Örneğinde Bir Değerlendirme*, Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri 25-26 Mayıs, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul
- ÇELEBİ, Nilgün (1985), *Genç Sosyalleşme, Sosyal ve Kültürel Yapı*, I. Milli Gençlik Kongresi Bildirileri, 6-8 Kasım, Konya
- ÇELEBİ, Nilgün (2004), *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*, Anı Yayıncılık, Ankara
- DDA (2011, 2013), *Dünya Değerler Araştırması*, <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSDData.jsp>
- DE BOER, Tjitze J. (2001), *İslam'da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay, Anka Yayınları, İstanbul.
- DEMİRULUS, Pervin (2013), *Dinsel Rol Gerilimi: Kadın Din Eğitimcilerinin Kadınla İlgili Din Alguları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (İzmir - Van Örneği)*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum
- DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2014), *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, DİB Yayınları, Ankara
- DİKEÇLİGİL, Beylû (1997), *Bir Analiz Modeli Denemesi: Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı*, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı-I, Yıl: 3, sayı: 15, Mayıs-Haziran
- DOĞAN, İsmail (2004), *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, 6. Baskı. Pegem A Yayıncılık, Ankara
- DÖNMEZER, Sulhi (1982), *Sosyoloji*, 8. baskı, Savaş Yayınları, Ankara
- DUMAN, M. Zeki (2012), *Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakış*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 4.
- ERKAN, Rüstem (2005), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan Yayınları, Ankara
- ERKİLET, Alev (2007), *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*, (Sorokin, Parsons, Dahrendorf, Merton), Hece Yayınları, Ankara.
- ESMER, Yılmaz (1999); *Devrim, Evrim Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal Ekonomik Değerler*, TESEV Yayınları, İstanbul
- FICHTER, Joseph (2006), *Sosyoloji Nedir*, çev: Nilgün Çelebi, 8. Baskı, Anı Yayınları, Ankara

- GAP BELEDİYELER BİRLİĞİ (1996), *21. Yüzyıla Doğru Gap'ta Göç ve Kentleşme Sorunlar ve Çözümler*, Habitat II Dünya Kent Zirvesi, 3-14 Haziran İstanbul.
- GEZGİN, Mehmet Fikret (1997), *Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji-Köy Sosyolojisi İlişkisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara
- GÖKÇE, Birsen (2007), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara
- GÖLE, Nilüfer (2012), *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, Çev E. Ünal, Metis Yayınları, İstanbul
- GÖYÜNÇ, Nejat (1995), "Diyarbakır", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul.
- GÜLTEKİN, Mehmet Nuri (2012), *Dişi Bedenler Erkek Düşünceler Mi? Değişen Geleneksel Köy Toplumsal Yapısında Kadınlar, Erkekler ve Ataerkil Değerler*, İstanbul Üniversitesi İnsanbilim Dergisi, sayı:1 sy:38-55
- GÜNAY, Ünver (1986), *Modern Sanayi Topluluklarında Din: I*, Erciyes Ü.İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 3, s.41-88, Kayseri
- GÜNAY, Ünver (1998), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul
- GÜNGÖR, Erol (1995), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yay., İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (1998), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken yayınları, İstanbul
- GÜZEL, Serkan (2006), "Sosyal Yapı" ve "Toplumsal Yapı" Bileşkesinde Sosyo-Kültürel Yapı Kavramı", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 34, ss.83-96.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1995), *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HOGG, Michael A. ve VAUGHAN, Graham M. (2007), *Sosyal Psikoloji*, çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez, Ütopya Yay., Ankara
- İBN HALDUN (1991), *Mukaddime* (çev. Süleyman Uludağ), Cilt.1, Dergah Yay., İstanbul
- İŞÇİ, Metin (2000), *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme*, Der Yayınları, İstanbul
- JUERGENSEMEYER, Mark (2002), "Anti-Fundamentalizm", *Sekülerizm Sorgulanıyor 21.Yüzyılda Dinin Geleceği*, Der. ve Çev: Ali Köse, Ufuk Kitapları, İstanbul
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1996), *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, 9.basım, İstanbul.

- KALAYCIOĞLU, Sibel (2006), *Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme*, Düünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Edit: Mehmet Zencirkıran, Nova Yay., Ankara.
- KALKINMA MERKEZİ DERNEĞİ (2010), *Zorunlu Göç ve Diyarbakır*, Kalkınma Merkezi Derneği Yayınları, Diyarbakır
- KARASAR, Niyazi (2007), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, İstanbul
- KAPTANOĞLU, İlknur Yüksel, ERGÖÇMEN, Banu (2012), "Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C: 15, S: 2, sy: 129-161
- KESER, İnan (2012), *Diyarbakır (Sosyolojik Bir İnceleme)*, Karahan Kitabevi, Adana.
- KILAVUZ, Akif (2006), *Dindarlığın Yaşlanma Sürecine Etkileri*, Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, Edit: Hayati Hökelikli, Kurav Yayınları, Bursa
- KILBY, Richard W. (1993). *The Study Of Human Values*, Lanham, MD: University Press of America
- KIRAY, Mübeccel (1999), *Seçme Yazılar*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1997), *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KIZILÇELİK, Sezgin (1994), *Sosyoloji Teorileri 1*, Nüve Yayınları, Konya
- KIZILÇELİK, Sezgin ve ERJEM, Yaşar (1994), *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi, Ankara
- KIZMAZ, Zahir ve BİLGİN, Rıfat (2010), *Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.9 S.32 sy: 269-311
- KOÇAR, Musa (2009), *Üniversite Gençliğinin Dini İnançları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta
- KONDA (2006), *Biz Kimiz, Toplumsal Yapı Araştırması*, Konda Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul
- KONDA (2008), *Kürtler ve Kürt Sorunu*, Konda Araştırma ve Danışmanlık, İstanbul
- KONDA (2011), *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1995), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÖSE, Ali (2002), *Sekülerizm Sorgulanıyor 21.Yüzyılda Dinin Geleceği*, Ufuk Kitapları, İstanbul

- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1999), *Sosyoloji Tarihi*, 6.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÖYLÜ, Mustafa (2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme*, Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.23
- KURT, Abdurrahman (2009), *İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, İstanbul
- KURT, Abdurrahman (2012), *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayınları, İstanbul
- KURTKAN, Amiran (1982), *Genel Sosyoloji*, İstanbul Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KURTKAN, Amiran (1994), *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- KUZGUN, Yıldız, SEVİM, Seher A.(2004), *Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt:37 sayı:1 syf:14-27
- KÜKEN, Gülnihal (2002), *Değerlerimiz*, Us Düşün ve Ötesi Dergisi, 6.sayı, Kış 2001/2002 s.65-81
- LEVI-STRAUSS, Claude (1965), *Sosyal Yapı*, çev. Erdoğan Güçbilmez, Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, c.20, sayı: 2, s.681-713
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MİLLİ PROKTİVİTE MERKEZİ (2007), *İller Düzeyinde Verimliliği Arttırma Projeleri: Diyarbakır Verimliliği Arttırma Projesi*, Ankara
- NAR, Mehmet Şükrü (2012), "Tıbbi Antropoloji: Akraba Evliliklerinin Patolojik Etkileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.: 52 S.: 1 Sy: 219-238
- NİRÜN, Nihat (1991), *Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- OKTİK Nurgün (2006), *Yapı ve Değişme Araştırmalarında Arayışlar*, Felsefe ve Sosyal Bilimler, Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, Editör: Kubilay Hoşgör, Vadi Yayınları, Ankara
- OSKAY, Ülgen (1987), "Sosyoloji ve Sosyolojik Düşünce", *Toplumsal Bilim*, Sayı 5. s. 209-232.
- OUTHWAITE, William (2008), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, Çev: Melih Pekdemir, İletişim Yayınları, İstanbul.
- OZANKAYA, Özer (1996), *Toplumbilim*, 9. basım, Cem Yay, İstanbul

- ÖKTEN, Şevket (2004), *Türkiye'nin Kalkınma Çabalarının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi: GAP Projesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- ÖKTEN, Şevket (2009), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.2,s.8, sy:302-312
- ÖNAL, Mehmet (2006), *Değer*, Felsefe Ansiklopedisi, Edit: A.Cevizci, Cilt: 4, s.51-62, Ebabil Yayınları, Ankara
- ÖZDEMİR, Yalçın, Nermin KORUKLU (2011), *Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:VIII, Sayı:1,s.190-220
- ÖZENSEL, Ertan (2004), *Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma)*, Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Ens., Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- ÖZLEM, Doğan (2002), *Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine*, Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri, Editör Ş.Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara
- ÖZKALP, Enver (1993), *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Ün. Yayınları, Eskişehir
- POLOMA, Margaret M. (1993), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara
- PUNCH, Keith F. (2005), *Sosyal Araştırmalara Giriş (Nicel ve Nitel Yaklaşımlar)*, çev: D.Bayrak, H.B.Arslan, Z. Akyüz, Sayısal Kitabevi, Ankara
- RADCLIFFE–BROWN, Alfred Reginald(2006), *Toplumsal Yapı Üzerine*, Çev: Şenol Baştürk, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Edit. Mehmet Zencirkıran, Nova Yay., Ankara
- ROKEACH, Milton(1973), *The Nature of Human Values*, The Free Press, New York
- SAĞIROĞLU, Ali Zafer (2014), *Benlik, Kimlik, Sembol; Sosyal Kimlikler Arası Sosyal Mesafe*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya
- SEYYAR, Ali (2007), *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*, Değişim Yayınları, Sakarya.
- SIR AYTEKİN, KAYA, İlhan, KAYA, M. Cemal, BEZ, Yasin (2012), *Erken Yaş Evlilikleri: Diyarbakır Örneği*, Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı C.1 sy:37-53, Ankara
- SLATTERY, Martin (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, Sentez Yay, İstanbul

- SOROKİN, Pitirim A.(1994), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları I*, Çev.M.R.Öymen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- SOYSAL, Abdullah (2010),*Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c: 65, s:1, sy: 083-114.
- STURROCK, John (2003), *Structuralism*, Blackwell Publishing, Oxford
- SWINGWOOD, Alan(1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara
- ŞATIROĞLU, Aysen (2010), *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, İstanbul Ün. AUZEF Yayını, İstanbul
- TAN, Altan (2009), *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul
- TAŞ, Kemalleddin (2002), *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yay., İstanbul
- TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, haz: Ş.H. Akalın vd., 11. Baskı,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- TEKELİ, İlhan (2011), *Göç ve Ötesi*,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- TOLAN, Barlas (1996), *Toplum Bilimlerine Giriş*, , 4.Baskı, Murat Yayınları, Ankara
- TUİK (2009, 2013, 2014), www.tuik.gov.tr
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2012), *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul
- UYSAI, Enver (2003), *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler-İslâmî Erdemler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, s. 51-69
- ÜNAL, Vehbi (2013), “*Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 26, s.588-602
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (2001), *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul
- WACH, Joachim (1995) , *Din Sosyolojisi*, Çev.Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul
- WALLACE, Ruth A., ALISON, Wolf (2004), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları (Klasik Geleneğin Geliştirilmesi)* , çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir
- WEBER, Max (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev: Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara

- YANMIŞ, Mehmet ve KAHRAMAN, Bayram (2012), *Sosyal Hareketlerin Etkisiyle Dönüşen Şehir Hayatında Gençlerin Değerleri: Diyarbakır Örneği*, II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, 16-18 Kasım, İstanbul
- YANMIŞ, Mehmet ve KAHRAMAN, Bayram (2013), Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 2013, ss.117-155.
- YASA, İbrahim (1970), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE Yayınları, Ankara
- YAZICIOĞLU, Yahşi, ERDOĞAN, Samiye (2007), SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.
- YÜKSEK SEÇİM KURULU (2014), www.ysk.gov.tr
- ZEYLAN, Umut Sarp (2007), *Eğitimin Değeri ve Gençlik (Eğitilmiş Gençliğin Değerler Dünyası)*, İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Öncesi Diyarbakır’ına Bir Bakış”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır, (Editör: Bahaeddin Yediyıldız, Kerstin Tomenendal), Ankara-2008.

ÖZGEÇMİŞ

Bayram Kahraman, 1979 yılı Giresun ili Alucra doğumludur. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde yaptı. Yüksek Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda tamamladı. Dicle Üniversitesi adına 35. madde kapsamında, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.